

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TERCÜMAN-NÂME-İ GÂMİZÎ ALİ BABA
(İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esra ERDEN

Enstitü Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Kenan MERMER

MAYIS – 2021

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TERCÜMAN-NÂME-İ GÂMİZÎ ALİ BABA
(İNCELEME-METİN)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esra ERDEN

Enstitü Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

**“Bu tez 21/05/2021 tarihinde online olarak yapılmış olup aşağıda isimleri bulunan
jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir .”**

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Doç. Dr. Kenan MERMER	BAŞARILI
Doç. Dr. Sezai KÜÇÜK	BAŞARILI
Dr. Öğr. Üyesi Olcay KOCATÜRK	BAŞARILI

	T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU	Sayfa : 1/1
Öğrencinin		
Adı Soyadı	:	Esra ERDEN
Öğrenci Numarası	:	Y176009005
Enstitü Anabilim Dalı	:	İSLAM TARİHİ VE SANATLARI
Enstitü Bilim Dalı	:	
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	TERCÜMAN-NÂME-İ GÂMİZİ ALİ BABA (İNCELEME-METİN)
Benzerlik Oranı	:	% 16
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,		
☒ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.		
21/04/2021 İmza		
☐ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafıma yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.		
Bilgilerinize arz ederim.		
...../...../20.. İmza		
Uygundur		
Danışman Unvanı / Adı-Soyadı: Doç. Dr. Kenan MERMER		
Tarih: 21/04/2021		
İmza:		
☐ KABUL EDİLMİŞTİR ☐ REDDEDİLMİŞTİR EYK Tarih ve No:	Enstitü Birim Sorumlusu Onayı	

ÖNSÖZ

On dokuzuncu yüzyılda yaşamış olan Ahıskalı Şeyh Gâmızî Ali Baba'nın Tercümân-nâme'sinin tam transkripsiyonlu metnini, müellifin hayatını ve tasavvuf düşüncesini ortaya koymak için hazırlamış olduğumuz bu çalışmanın, Klasik Türk Edebiyatı araştırmacıları ve bu alana ilgi duyanlar için bir örnek teşkil etmesi temennisindeyiz.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında birçok kişinin katkısı bulunmaktadır. Öncelikle yazım aşamasının her anında yardımlarını esirgemeyen değerli danışmanım Doç. Dr. Kenan Mermer hocama, eğitimim boyunca maddî ve mânevî katkılarını sunan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Ali Vasfî Kurt'a, her zaman desteğini gördüğüm arkadaşım Gülnur Küçükdağlı'ya, hiçbir zaman manevî desteğini ve hoş görüşünü eksik etmeyen eşime ve aileme sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Esra ERDEN

21/05/2021

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
NÜSHA KISALTMALARI	iv
TABLO LİSTESİ.....	v
RESİM LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii

GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: GÂMİZÎ ALİ BABA’NIN HAYATI VE ESERLERİ	5
1.1. Hayatı	5
1.2. Eserleri.....	8
BÖLÜM 2: TERCÜMÂN-NÂME’NİN İNCELENMESİ	11
2.1. Eserin Muhtevası	11
2.2. Gâmizî Ali Baba’nın Tasavvufî Görüşleri	17
2.2.1. Varlık Mertebeleri (Merâtibu’l-Vücûd).....	17
2.2.2. Nûr-ı Muhammedî.....	23
2.2.3. Melekler	25
2.2.4. Kâinatın Oluşumu	31
2.2.5 “Kün” Emri	38
2.2.6. “Hüve” Zikri.....	41
2.2.7. Makâmlar	43
2.2.8. Peygamberler.....	47
2.2.9. İlimlerin Mahiyeti ve Tasnifi.....	55
2.2.10. Hurûflilik	59
2.2.11. Dört Kapı: Şerîat, Tarîkat, Mârifet Ve Hakikat	62
2.2.12. Hz. Muhammed-Ali	66
2.2.13. Fenâ Fi’ş-Şeyh	71
2.2.14. Mânevî Evlilik ve Mânevî Doğum	77
2.3. İctimâî Görüşleri.....	80
2.3.1. Kadın.....	80
2.3.2. Medrese-Tekke Mücadelesi	83

2.4. Atasözleri ve Deyimsel İfadeler	86
BÖLÜM 3: TENKİTLİ METİN	90
3.1. Nüsha Tavsifi.....	90
3.2. Neşir Esasları.....	92
3.3. Metin.....	98
SONUÇ	203
KAYNAKÇA.....	206
EKLER	212
ÖZGEÇMİŞ	217

KISALTMALAR

Ar.	: Arapça
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
H.	: Hicrî Takvim
h.	: Hadis numarası
Hz.	: Hazreti
M.	: Miladî Takvim
S.	: Sayı
s.	: Sayfa numarası
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik
trs.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vr.	: Varak numarası
Yay.	: Yayınevi
yy.	: Yüzyıl

NÜSHA KISALTMALARI

AY : Ankara Milli Kütüphane, Yazmalar Bölümü, Nr. A. 7590/2

MY : Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yazma Eserler Kütüphanesi,
Yazma Nr. 1138

SY : Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Uşşakî Tekkesi Bölümü, Nr. 270

SY 2 : Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Uşşakî Tekkesi Bölümü, Nr. 305

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Melekler, Makâmları ve Anasır Erba'â

Tablo 2: Melekler ve Makâmları

Tablo 3: Traskripsiyon Harfleri Tablosu

Tablo 4: Melekler ve Makâmları (2)

RESİM LİSTESİ

Resim 1: Felekler

Sakarya Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☐	Doktora	☐
Tezin Başlığı: TERCÜMAN-NÂME-İ GÂMİZÎ ALİ BABA (İNCELEME-METİN)			
Tezin Yazarı: Esra ERDEN		Danışman: Doç. Dr. Kenan MERMER	
Kabul Tarihi: 21/05/2021		Sayfa Sayısı: viiii(Ön kısım)+211 (tez)+5 (EK)	
Anabilim Dalı: İslamTarihi ve Sanatları			
Bu çalışmada on dokuzuncu yüzyılda yaşamış olan Ahıskalı Şeyh Hirmendâr Gâmizî Ali Baba'nın Tercümân-nâme adlı eseri çevriyazıya aktarılarak incelenmiştir. Eser, bir Bektaşî şeyhi olan Gâmizî Ali Baba'nın oğlu Müderris Mehmed Kemal Efendi'ye irşad maksadıyla yazdığı mektupları ihtiva etmektedir. Esere dair kütüphane ve katalog taraması yapılmış ancak müellifin kaleminden çıkan bir yazmaya ulaşmak mümkün olmamıştır. Bu nedenle elde edilen nüshalar arasındaki cüz'î farklılıklar dikkate alınarak tenkitli metin hazırlanmıştır. Bu noktada eserin ilmî usullere uygun olarak tenkitli metnini ortaya koymak ve Tercümân-nâme üzerinde inceleme yapmak çalışmamızın iki ana unsurunu teşkil etmektedir. Tez üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş kısmında bir mektûbat türü olarak Tercümân-nâme ve sûfler arasında bir eğitim aracı olarak mektuplaşma konusu gündeme getirilmiş ve eser hakkındaki araştırma sonuçları sunulmuştur. Birinci bölümde Ahıskalı Gâmizî Ali Baba'nın hayatı ve Tercümân-nâme'si ile ilgili ulaşılmış olduğumuz bilgiler ele alınmıştır. İkinci bölümde eserin şekil ve muhtevası yönünden incelemesi yapılmıştır. Eser, dil ve üslup açısından incelenmiş ve içerdiği tasavvufî kavramlar ve tartışmalar alt başlıklar halinde tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Gâmizî Ali Baba'nın içtimâî görüşleri de ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, metnin hazırlanmasında takip edilen yol ve yöntemler hakkındaki bilgilere, neşir esaslarına ve eserin tam transkripsiyonlu metnine yer verilmiştir. Sonuç bölümünde çalışmamız esnasında müellif ve esere dair ulaşılmış olduğumuz bilgiler değerlendirilmiştir.			
Anahtar Kelimeler: Gamizî Ali Baba, Tercümân-nâme, Mektup			

Sakarya University

Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	✓	Ph.D.	✓	
Title of Thesis: Tercuman-name of Gamizi Ali Baba (Analysis-Text)				
Author of Thesis: Esra ERDEN		Supervisor: Assoc. Prof. Kenan MERMER		
Accepted Date: 21/05/2021		Number of Pages: viiii(pretext)+211(tesis)+5(app)		
Department: Islamic History and Arts				
In this study, the Tercuman-name of Sheikh Hirmendar Gamizi Ali Baba of Ahiska, who lived in the nineteenth century, is analyzed by using transliteration. The literary work includes the letters that Sheikh Gamizi Ali Baba wrote to his son Mehmed Kemal Efendi for the purpose of guidance. Although several library and catalog scanning are done, it was not possible to reach a manuscript written by the author. Therefore, the critical text has been prepared by taking into account the slight differences between the copies founded. The thesis consists of three main parts. In the introduction part, Tercuman-name as a genre and correspondence as an educational medium are discussed and the research results about the work are presented. In the first part, the information obtained about the life of Gamizi Ali Baba of Ahiska and his Tercuman-name are discussed. In the second part, the work has been examined in terms of its literary form and content. The work is examined in terms of language and style, and the Islamic mystical concepts and debates it contained are tried to be determined under sub-headings. In addition, social opinions of the author are also discussed. In the third chapter, information about the way and methods followed in the preparation of the text, the principles of the publication and the fully transcribed text of the work are included. In the conclusion part, the information we obtained during our study is evaluated.				
Keywords: Gamizi Ali Baba, Tercuman-name, Correspondence				

GİRİŞ

Türk İslam düşüncesi, tasavvufî efkâr ve onun kavramsal çerçevesi ile harmanlanmış bir yapıya sahiptir. Tasavvufî düşünce yollarının çokluğu, bu alandaki literatürün zenginleşmesini beraberinde getirmiştir. Aynı şekilde kullanılan kavramların pek çok mutasavvıf tarafından farklı tarzlarda ifadesi de mezkûr literatürün genişlemesine katkı sağlamıştır. Bir Bektaşî şeyhi olan ve kendisinin Melâmiyye-i Alevîyye'den olduğunu söyleyen Gâmızî Ali Baba da kendi ilgi ve merakı ile uzun yıllar arayış içerisinde olmuş ve tasavvufi mecra içerisinde kendi serüvenini ve ifadelendirme biçimini oluşturmuştur. Tasavvuf yolundaki yürüyüşü boyunca edindiği tecrübeleri, büyük bir dikkatle bir nasihat-nâme şeklinde anlatmayı yeğlemiştir. Dinî ve tasavvufî edebiyatta yol göstermek amacı ile tercih edilen ve nasihat-nâme ya da pend-nâme olarak isimlendirilen bu tür, bazen bir âlimin devlet büyüklerine bazen de bir şeyhin müridine yazdığı mektup veya risaleler şeklinde kaleme alınmıştır.

Ahıskalı Gâmızî Ali Baba nasihat-nâmeye benzeyen mektuplarına *Tercümân-nâme* adını vermiştir. Mânevî yolculuğunda hakîkati ararken edindiği tecrübeleri, sembolik bir dil ile *Tercümân-nâmelerinde* kaleme almıştır. Onun tasavvuf anlayışına göre, hakikat bilgisi esrarlıdır ve akıl onu idrakte yetersiz kalmaktadır. Kelâm bazı meselelere şerh düşmekte zorluk çekmektedir. Bu nedenle hakîkate dair bilgi, sadece îmâ yolu ile aktarılmaktadır. Kendisi de bu manada hakîkatin sırlarını ifade etmek için bir zarf aradığını dile getirmiş, yaşadıklarını eserinde tarif ve tahlil etmeye çalışmıştır.

Gâmızî Ali Baba, *Tercümân-nâmelerini* aynı zamanda oğluna verdiği tasavvuf eğitiminde bir araç olarak kullanmıştır. Mektupların kimi bölümlerinde öğütleriyle hem seven hem de kızan bir baba gibi görünürken kimi bölümlerinde ise müridine mânevî yolculuğun haritasını çizen bir mürşidin portresini göstermektedir. Mürşidlerin tasavvuf eğitimini mektuplar ile verme usûlü sûfî gelenekte rastlanan bir durumdur. Geniş coğrafyalara yayılan tasavvufî ekoller ve onların takipçileri mektuplaşmayı bir eğitim ve öğretim yöntemi olarak benimsemiştir. Bu yol ile cevaplanmayı bekleyen sorular ya da

endişeler mürşide aktarılmış, mektuplara verilen cevaplarla da mürîdin mânevî yolculuğu desteklenmiştir.¹

Osmanlı Devleti'ne daha kuruluş yıllarında şekil veren tasavvufî düşünce, Gâmızî Ali Baba'nın yaşadığı dönem olan 19.yy.'a gelindiğinde bir tartışma konusu hâline gelmiştir. Zira bu asırda devlet siyasî ve iktisadî açıdan büyük bir sarsıntı içindedir. Böyle bir ortamda halkı irşad görevi gören tekkeler ve hatta edebî çevrelerin varlıkları da tehdit altına girmiştir. Gâmızî Ali Baba'nın mensup olduğu Bektaşîlik tarîkatı, özellikle Yeniçeri teşkilatının lağvından başlamak kaydıyla böylesi bir tehlikeyle karşı karşıya kalmıştır. Bektaşîlik'in yasaklanarak tekkelerinin kapatılmasına öncülük edenlerin başında ise pek çoğu idari görevlerde bulunan ilmiye sınıfı yer almıştır. Bu durum Gâmızî Ali Baba'nın yazdığı *Tercümân-nâmelerin* üslûbuna da yansımıştır. Mektuplarda tekkelere karşı medreseleri savunan ilmiye sınıfına yönelik büyük bir öfke göze çarpmaktadır. Bütün bu çatışmaların ortasında oğlunu tasavvuf ve tarîkata yönelme konusunda ikna etmeyi arzulayan Gâmızî Ali Baba, yaşadığı manevî deneyimleri aktarmayı ısrarla sürdürmüştür. Kısmen de olsa bir baba-oğul çatışmasını takip edebileceğimiz metinler, sosyo-kültürel tarih açısından da kıymet arz etmektedir.

Bu çalışmada Gâmızî Ali Baba'nın oğlunu irşad ederken değindiği Nûr-ı Muhammedî, kâinatın oluşumu, merâtibu'l-vücûd, mânevî makâmlar, mânevî doğum ve mânevî evlilik gibi tasavvufî konular ele alınmıştır. Ayrıca yaşadığı dönemde tarîkatları ilgilendiren sosyal meseleler hakkındaki görüşleri de dikkatlere sunulmuştur.

Çalışmanın Konusu

Bir Bektaşî şeyhi olan Gâmızî Ali Baba'nın oğlu Müderris Mehmed Efendi'ye nasihat maksadıyla yazdığı *Tercümân-nâme* isimli eseri çalışmanın konusunu teşkil etmektedir. Dili Osmanlı Türkçesi olan eserin toplamda dört nüshası bulunmaktadır:

- 1- Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yazma Eserler Kütüphanesi, Nr. 1138, müstensih: Mustafa Sıdkî Efendi.

¹ Cüneydi Bağdâdî'nin müridlerine yazdığı şifreli mektuplar ve Hallâc-ı Mansur'un arkadaşı İbn Ata ile mektuplaşmaları ilk dönem sûfî yazıları açısından önemli örneklerdir. Bkz. Annemarie Schimmel, *İslamın Mistik Boyutu* (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2012), 442; ayrıca 17. yy.'da yaşamış olan Asiye Hatun'un şeyhi ile mektuplaşması tasavvufî içerikteki yazılara örnek teşkil etmektedir. Geniş bilgi için bkz. Cemal Kafadar, *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken* (İstanbul, Metin Yayınları, 2009).

- 2- Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Uşşakî Tekkesi Bölümü, Sınıflama: 297.7, Nr. 00270-003.
- 3- Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Uşşakî Tekkesi Bölümü, Sınıflama: T816.21, Nr. 00305-003, müstensih: Ebu Ali Sînâyî.
- 4- Ankara Milli Kütüphane, Yazmalar Bölümü, Nr. 06 Mil Yz A 7590/2, müstensih: İsmail Ruşenî, 1898.

Çalışmanın ana kaynağını Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası oluşturmaktadır. Zira diğer nüshalar ile yapılan karşılaştırmada bu nüshanın tam olan iki nüshadan biri olduğu ve diğer tam olan Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Uşşakî Tekkesi Bölümü, Nr. 270 nüshasının bu nüshadan kopya edildiği tespit edilmiştir. Çalışmada eserin tam transkripsiyon alfabesine uygun ve nüshaların mukayesesine bağlı olarak tenkitli metnin yanı sıra bir de incelemesine yer verilmiştir.

Çalışmanın Önemi

Gâmızî Ali Baba'nın *Tercümân-nâme'si*, Türk İslam Edebiyatı alanında bu türde müstakil bir çalışma yapılmamış olması açısından oldukça önemlidir. İslam tasavvufunun zengin edebiyatını oluşturan halkada bir zincir olması amaçlanan eserin tanıtılması ve transkripsiyonlu olarak çevrilerek incelenmesi kültürümüze ve edebiyat tarihimize katkı sunacağı kanaatindeyiz.

Çalışmanın Amacı

Tasavvuf düşüncesi, Osmanlı Devleti'nin geniş coğrafyasına yayılarak farklı kültür ve akımlara yön vermiştir. Bu akımlardan biri de etkisi uzun yıllar süren Bektaşî tarîkatı olmuştur. Anadolu halkı arasında büyük yankı bulan Bektaşîlik, hem içinde barındırdığı bâtinî akideler ve hem de günümüze miras kalan zengin bir edebiyatı ile mühim bir tarîkattir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, bir Bektaşî şeyhi olan Gâmızî Ali Baba'nın kendi zihin dünyasını meşgul eden ve yaşadığı dönemde de tartışma konusu yapılan bir takım meselelere dikkat çekmektir. Bu vesile ile eserin transkripsiyonu yapılarak, müellifin tartıştığı konuların incelenmesi yapılmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmamızın ilk aşamasında Osmanlı Türkçesi olan eserin nüshaları toplanıp kontrol edilmiştir. İkinci aşamada Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi nüshasının² eksiksiz olduğunun tespiti yapılmıştır. İhtiyaç hâlinde diğer nüshalardan da faydalanılmış ve gerekli düzeltmelere yer verilmiştir. Bu düzeltmeler ve tamirler aparatta gösterilerek tam metin meydana getirilmiştir. Toplamda dört nüshası bulunan eserin üç nüshasının müstensih yazması olduğu görülmüş ve Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki 00270-003 numaralı nüshanın³ MY nüshasından kopya edildiği anlaşılmıştır. Zira MY nüshasının der-kenarında, sayfa sonlarına bir sonraki sayfa ile birleştirmek maksadı ile yapılan kırmızı mürekkepli numaralandırmalar, SU'da aynı kelimeye denk gelecek şekilde, fakat sayfanın herhangi bir satırında aynen yazılmıştır. Dolayısıyla bu alıntıların MY nüshasından olduğu gibi kopya edildiği anlaşılmıştır. Üçüncü aşamada ise tam transkripsiyonlu alfabe ile metnin tamamı ortaya konmuştur.

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır: *Birinci bölümde*, Gâmızî Ali Baba'nın hayatı ve eserleri iki ayrı başlık altında ele alınmıştır. Müellifin hayatı hakkında Gâmızî Ali Baba'nın metin içinde verdiği bilgiler dışında herhangi bir bilgi bulunmadığından, kendi eserlerinin ışığında bir yol izlenmiştir. Yazarın bilinen diğer eserlerine de aynı nüshada rastlanmış ve bunlar hakkında yapılan diğer çalışmalardan faydalanılmıştır. Çalışma boyunca eserden referansla yapılan alıntılar, MY nüshasının varak numarasına atıfla parantez “()” içinde gösterilmiştir. *İkinci bölümde* ise, eserin muhteva incelemesi iki ana başlıkta toplanmıştır: İlk ana başlık, *Tercümân-nâme*'nin muhtevası hakkında genel bir değerlendirmeyi içerirken n ikinci ana başlıkta yazarın tasavvufî görüşlerini içeren kavram ve konular alt başlıklar hâlinde incelenmiştir. *Üçüncü bölümde* ise, eserin transkripsiyonunda izlenen yol açıklanmış ve farklı nüshalardan yardım alarak tamamladığımız *Tercümân-nâme*'nin transkripsiyonlu ve tenkitli metnine yer verilmiştir.

² Bu nüsha için bundan böyle “MY” kısaltması kullanılacaktır.

³ Bu nüsha için bundan böyle “SU” kısaltması kullanılacaktır.

BÖLÜM 1: GÂMIZÎ ALİ BABA’NIN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

Gâmızî Hırmendâr Ali Baba’nın hayatına dair yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ulaşabildiğimiz bilgiler yalnızca eserlerinden derlediklerimizle sınırlı olduğu için, ancak küçük bir otobiyografi kabilinden sayılabilir. Gâmızî Ali Baba’nın eserlerinde doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi yer almamaktadır. Ancak mektuplarında verilen tarihler göz önünde bulundurulduğunda, onun 19.yy.’ın ortalarında yaşamış olduğunu kabul etmek mümkündür. *Tercümân-nâme*’nin otuzuncu mektubunun sonunda hicrî olarak “11 Recep sene 1272” tarihi verilmiştir. Bu tarihi miladî takvime çevirdiğimizde 18 Mart 1856 tarihine denk düşmektedir. *Tercümân-nâme*’nin otuz dördüncü mektubunda da Gâmızî Ali Baba kıyametin kopacağı tarihe dair bir hesap yaparken o sırada hicrî 1275 yılında olunduğuna işaret etmiştir. Bu tarih miladî takvime göre 1858/1859 yıllarına tekâbül etmektedir. Her iki mektup arasında yaklaşık olarak üç yılın bulunması, bize kırk dört adet *Tercümân-nâme*’nin oldukça uzun bir zamana yayılarak kaleme alındığını düşündürmektedir.

Tercümân-nâmeler Gâmızî Ali Baba’nın doğup büyüdüğü yer hakkında kesin bir bilgi vermezken mektupların sonunda bulunan “*Gâmızî Hırmendâr Ahışhavi ‘Ali Baba*” kaydı onun Ahıskalı olduğunu belgelemektedir. Tasavvufî gelenekte, irşâd eğitiminin yahut kendisine mürid edindiği kişinin bölgesine nispetle anılmak da mümkün olmakla birlikte –aslen Malatyalı olan Niyâzî-i Mısırî gibi-, şu anki bilgilerimiz doğrultusunda Ahıska’nın Ali Baba’nın memleketi olduğu düşüncesi gerçeğe en yakın olandır.

Ahıska Türklerinin yaşadığı bu bölge Gürcistan toprakları içinde yer almaktadır. 16.yy.’dan 1828 Rus işgaline kadar olan sürede bölgeye Anadolu’dan gelen Türkler yerleştirilmiş ve burası artık Ahıska Türklerinin anavatanı hâline gelmiştir. Ancak 19.yy.’da Rusya ve Osmanlı arasında meydana gelen savaşlar ve Rusya’nın Müslüman nüfus üzerindeki baskıyı arttırması, Kafkaslar’daki diğer Müslüman halklarla birlikte Ahıska Türklerinin de Anadolu’ya göç etmesine sebep olmuştur. Kitlesel göçün büyüklüğü karşısında Osmanlı Devleti göç ve iskânla ilgili daha sistemli bir politika izlemek zorunda kalmış ve “Muhacirin Komisyonu” kurularak başta Erzurum,

Eskişehir, Bursa Çorum, Amasya, Yozgat ve Afyonkarahisar olmak üzere çeşitli vilayetlere yerleştirilmişlerdir.⁴

Ancak Gâmızî Hirmendâr Ali Baba'nın eserlerinde onun Rus baskısından ne kadar etkilendiği ya da ne sebeple göç ettiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Hayatının bir bölümünde batı bölgelerine doğru yapılan seyahatlerin ve yaşantının izleri vardır. Zira “*Gâmızı'l-'Acā'ib*” adlı risalesinde kendi hikâyesinden söz ederken hayatının otuz üç yılını diyar-ı garbda dolaşarak geçirdiğini ve yirmi beş yıl boyunca sekiz tarîkatın şeyhlerine ikrar ve inâbe ettiğini ifade etmektedir (74b). Bu yolculuğun nerelerde ve hangi tarihlerde gerçekleştiği belli değildir. Aynı şekilde nerede ve ne zaman vefat ettiğine dair de bir bilgi bulunmamaktadır.

Gâmızî Ali Baba, aynı risalede kendisine “*Gâmızî ve Hirmendâr Baba*” nâmı verildiğini aktarmaktadır. Sözlük manalarına bakıldığında nispet çekimi ile kullanılmış “gâmız” sözcüğü “anlaşılması zor, müphem”⁵ anlamına gelirken “hirmendâr” kelimesi “harmancı” manasında kullanılmaktadır.⁶ Ancak Gâmızî Ali Baba, bu isimleri sözlük anlamının dışında yorumlamıştır. O, kelâmının ilâhî esrar türünde olmasından dolayı ilk adının “*Gâmızî Baba*” olduğunu, gönül âleminin yüce burcundan ilâhî Zâtı göz ile görür gibi müşahade ettiği için ikinci adının “*Hirmendâr Baba*” olduğunu ifade eder (46b).

Onun nâmı ile ilgili bir diğer nokta ise kendisinden “*Baba*” diye bahsetmesidir. Babalar, Bektaşîlik'in Babagân koluna mensup olan ve dergâhların başında bulunan şeyhlerdir. Bektaşîlik'in bir diğer kolu olan Çelebîlik'te, şeyhler Hacı Bektaş Veli soyundan gelen kimselerden seçilmektedir. Ancak Babagân koluna mensup şeyhler, “yol oğulları” olarak isimlendirilen ve liyakate göre seçilen kimselerdir. Pek çok tarîkatta mürîdin bağlandığı zâta genellikle “şeyh” denildiği hâlde, Bektaşîlik'te “baba” denilmektedir. Tarîkatın bütün kural ve esaslarının Türk diliyle kullanılması, “baba” kelimesindeki

⁴ Nejla Günay, “Osmanlı'nın Son Döneminde Ahıska Türklerinin Anadolu'ya Göç ve İskânı”, *Bilig* 61 (2012): 136.

⁵ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık, 1995), 635; Şemsettin Sami, *Kâmus-i Türkî* (İstanbul: Şifa Yayınları, 2016), 792.

⁶ Sözlüklerde “خرمن” kelimesine rastlanmıştır. Farsça ve Osmanlıca sözlüklerde bu kelimenin birden fazla anlamı bulunmuştur. 1. Harman, 2. Her türlü küme ve yığın, 3. Ay halesi, ancak bu kullanım genellikle hirmen-i mâh şeklinde ifade edilmektedir. Bu kelime Farsça sahiplik son eki olan “دار” ekini alarak “harmancı” manasını kazanmıştır (Mohammad Muîn, *Ferheng-i Fârsî* (Tahran: Amir Kabir, 1391), 1/1414; Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Kâti*. ed. Mürsel Öztürk, Derya Örs (İstanbul: Türk Dil Kurumu, 2009), 361; Sami, 479).

mânevî bağın kuvvetini de göstermeyi amaçlamaktadır.⁷ Sistemli bir tarîkat müessesesi olan ve hiyerarşik makâmları bulunan Bektaşîlik'te Hacı Bektaş Zâviyesi'nde oturan ve bütün Bektaşîlerin şeyhi olan zât “dedebaba” olarak anılır. Bir alt makâmda olan ve tekkelerin başında bulunan zâtlara “baba”; tekkelerde çeşitli görev alan mürîdlere “muhîb” ve henüz tarîkata kabul edilmemiş olanlara “âşık” adı verilir.⁸

Gâmızî Ali Baba'nın Bektaşîlik tarîkatına mensubiyetinin bir diğer delili, risâlelerinde ve mektuplarında kendinden söz ederken “*Fakîr Bektaşî tarîkımdan olduğum hâlde Hâzret-i Hûnkâr Hacı Bektaş Velî diyüp giderim*” gibi ifadelerinin bulunmasıdır. Ayrıca mektuplarının sonunda “*Gâmızî Hirmendâr Ahîşâvî ‘Alî Baba be-tarîk-ı Bektaşîyye*” mührü mevcuttur. Gâmızî Ali Baba'ya göre ehlullâhın tamamı, Muhammed-Ali yolundandır. Bu yolun adı Bektaşî yoludur, ancak niteliği kesinlikle bilinmemektedir. “*Ol tarîk ne imiş ve nice gidilür imiş? Huşûsiyle cümle ehlu'llâhın tarîkleri tarîk-ı Muhammed-‘Alî’dir. Ve pençe-i âl-i ‘abânın kelle göziyle gördükleri nûrdur. Ve lâkin nedir, aslen ve kat‘en bilinmez. Ve bu tarîk ki Bektaşî diyü ittiḥâz etmişlerdir*” (54a).

Gâmızî Ali Baba ayrıca Melâmiyye-i Alevî tarîkatından olduğunu beyan etmektedir. Bununla birlikte kendisini Melâmî yolunun erbablarından ve Muhammedî Zât ve Haydar-ı Kerrâr Alevîlerinden olarak takdim etmiştir (46b). 9.yy.'da sûfîlerin âdap-erkân ve giyimlerine bir tepki olarak gelişen Melâmîlik, ilerleyen dönemlerde sistemleşerek bir tarîkat hâlini almıştır. Temel ilkesi riyâdan kaçınan, kibirle mücadele eden ve nefsi kınayan davranışlar ortaya koymaktır.⁹ Melâmet düşüncesi bu gerekçelerle ortaya çıkmış olsa da zamanla farklı tezahürleri meydana gelmiştir. Melâmet adı altında sergilenen ve toplumun tepkisini çeken kimi ibâhî tutumlarla birlikte Hurûfî ve Bâtînî unsurlarla da karışan yeni bir anlayış halini almıştır. Klasik bir tarîkat yapılanması bulunmayan bu düşünce, özü itibarıyla pek çok tarîkat içerisinde kendine yer bulabilmiştir.¹⁰ Özellikle Kalenderî dervişlerin etkisiyle Anadolu tarîkat kültürünün şekillenmesinde katkıları olan Melâmîlik; Bayramîlik, Nakşibendîlik ve Mevlevîlik gibi tarîkatların yanı sıra Bektaşîlik üzerinde de etkili olmuştur. 15.yy.'a

⁷ Şeyh Baba Mehmed Süreyya, *Tarîkat-ı Aliyye-i Bektâşîyye*, ed. Ahmed Gürtaş (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015), 14.

⁸ Ahmet Yaşar Ocak, “Bektaşîlik”, *DİA* (İstanbul: TDV, 1992), 5/376.

⁹ Ali Bolat, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetîlik* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 164.

¹⁰ Ali Bolat, *Muhammed Nûru'l-Arabî; Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri* (Samsun: Etüt Yayınları, 2010), 17.

gelindiğinde halkın tepkisi ve devletin baskısı ile karşı karşıya kalan Melâmîler, zamanla serbestliklerini yitirerek Bektaşî tekkelerinin içinde erimeye yüz tutmuştur.¹¹

Gâmızî Ali Baba, “*Ġāmîzî’l-‘Acā’ib*” adlı risalesinde intisab ettiği tarikat şeyhlerinden Şeyh Ahmed-i Kudî ve Sennarî isimli iki zâtı zikretmektedir. Ancak 18. ve 19.yy. tezkirelerinden Osmanlı Müellifleri, Sefîne-i Evliyâ Tuhfe-i Nâ’ili, Hâtîmetü’l-Eşâr, Mecmû’atü’t-Terâcim, Tezkîretü’ş-Şu’arâ-yı Ahmed Hikmet Bey ve Tezkire-i Şu’ara-yı Şefkat gibi biyografi kaynakları ve bu yüzyılları içeren çok sayıdaki Bektaşîlik çalışmaları tarandığı hâlde bahsi geçen iki şeyhe dair herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.¹²

Gâmızî Ali Baba hakkındaki bilgiler oldukça sınırlı olsa da, *Tercümân-nâmeler*den onun hayatına dair, başka bir takım ipuçları bulmak mümkün olmuştur. Mektuplarında ilim tahsilinde ilk hocalarının anne ve babası olduğu, daha sonra bir hocaya teslim edilerek medrese eğitimi aldığı ve bir süre sonra buradan ayrılarak mânevî ilimlere temâyül ettiğini ifade etmiştir (83a). Ayrıca evli olduğu ve mektuplarda hitap ettiği Müderris Mehmed Kemâl Efendi’nin oğlu olduğunu belirtmiştir (44a).

1.2. Eserleri

Gâmızî Hirmendâr Ali Baba’nın dinî ve tasavvufî içerikli bilinen üç eseri bulunmaktadır. 19.yy. tezkire, tabakât ve terâcimlerinden Tuhfe-i Nâ’ili, Hâtîmetü’l-Eşâr, Mecmû’atü’t-Terâcim ve Tezkîretü’ş-Şu’arâ-yı Ahmed Hikmet Bey gibi biyografi kaynaklarında ve yazma eser kütüphanelerinde yaptığımız taramalarda Gâmızî Hirmendâr Ali Baba’nın başka bir eserine rastlanmamıştır. Eserlerinden *Risâle-i Ġāmîzî’l-‘Acā’ib*’in istinsah edildiği üç nüsha bulunurken, *Tercümân-nâme* ve *Risâle-i Cerîde-i Ġavāmîz*’in istinsah edildiği dört nüsha tespit edilmiştir. *Tercümân-nâme*

¹¹ Ahmet Atilla Şentürk, “Manzum Metinler Işığında Bir Kalender Dervişinin Profili,” *Turkish Studies* 10 (2015): 183.

¹² Şeyh Ahmed Kutsî adına “Osmanlı Müellifleri” adlı tezkirede rastlanmış ise de, bu zâtın eserleri incelenmiş ve gerek üslûp ve gerekse inanç sembolleri yönünden bir benzerlik bulunamamıştır. Ayrıca Hâlidîyye tarikatına mensup olan bu zâtın ölüm yılı h.1305/m.1887 olması dolayısıyla Gâmızî Ali Baba ile yaklaşık olarak aynı yaşlarda olduğu düşünülmektedir. Bu bilgiler ışığında tezkirede zikredilen zâtın, Gâmızî Ali Baba’nın sözünü ettiği Şeyh Ahmet Kutsî olmadığı görüşü kabul edilmiştir (Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*. ed. A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınevi, 1971), 250).

üzerinde ayrıca ve özel olarak durulacağı için bu bölümde diğer eserler hakkında bilgi verilmektedir.

a. Risāle-i Ğāmizî'l-'Acā'ib

Ğāmizî Hirmendâr Ali Baba'nın farklı tasavvufî meseleleri ele aldığı ve on iki fasıla ayırdığı bir risaledir. Risale boyunca sembolik bir dil kullanmış ve sahte dervişler, nefsin mertebeleri, rûh, cifr, kâinatın oluşumu ve vahdet gibi konuları ele almıştır. Bu risale ile ilgili Kenan Mermer'in¹³ makalesi dışında herhangi bir çalışma mevcut değildir. Eserin yer aldığı üç nüsha bulunmaktadır:

- I. Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Nr. 1138, 74b- 101b.
- II. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Uşşakî Tekkesi Bölümü, Nr. 270, s. 97-107.
- III. Ankara Milli Kütüphane, Yazmalar Bölümü, Nr. A. 7590/2: vr. 27b-44b.

b. Risāle-i Cerîde-i Ğavāmız

Giriş cümlesinden Ğāmizî'l-'Acā'ib'in devamı niteliği taşıdığını düşündüren bu risalede Ğāmizî Hirmendâr Ali Baba, rüyasında yaptığı bir mânevî yolculuktan söz etmektedir. Bu mânevî yolculuk esnasında tüm peygamberlerin bulunduğu bir sofraya konuk olan Ğāmizî Ali Baba, bu sofrada gerçekleşen konuşmalar neticesinde kendisinin de dervişler arasına katıldığı kanaatine varmıştır. Ğāmizî Ali Baba risalenin devamında ise pek çok tasavvufî terim hakkında açıklamalar yapmaktadır. Rûh ile nefis, ayn-ı cem, tarîkat, cifr ve nefsin mertebeleri gibi meseleleri yorumlamıştır. Sembolik dili yoğun olarak kullanan müellif, anlatımında zaman zaman manzumelere de yer vermiştir. Bu risale ile ilgili yapılan tek çalışma ise yine Kenan Mermer'e ait bir makaledir¹⁴. Eserin yer aldığı dört nüsha bulunmaktadır:

- I. Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Nr. 1138, vr. 81a- 70a: Müstensih sayfalar arası geçişte karmaşık bir usul

¹³ Kenan Mermer, "Ahîskalı Bektaşî Şeyhi Hirmen-Dâr Ğamizî Ali Baba'nın Ğāmizî'l-'Acâib'I," *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 70 (2014): 179–204.

¹⁴ Kenan Mermer, "Ahîskalı Bektaşî Şeyhi Ğamizî Ali Baba'nın Cerîde-i Gavāmız'ı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 77 (2016), 257-270.

kullanır. Risaleye 80b sayfasında başlar ve 81a sayfasına geçerek aynı sayfanın der-kenarında devam etmektedir. Risale bundan sonra geriye doğru diğer sayfaların der-kenarında kaleme alınmıştır.

- II.** Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Uşşakî Tekkesi Bölümü, Nr. 270, s.107-228: Risale bu nüshada da benzer bir kaderi paylaşmıştır ve 107. sayfada yazımına başlanan risale 108. sayfada devam ettikten sonra bir önceki nüsha ile aynı ifade de bırakılarak sayfa 203'ten devam etmiştir.
- III.** Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Uşşakî Tekkesi Bölümü, Nr. 305, s. 20-77.
- IV.** Ankara Milli Kütüphane, Yazmalar Bölümü, Nr. A. 7590/2: vr. 21b-27b.

BÖLÜM 2: TERCÜMÂN-NÂME’NİN İNCELENMESİ

2.1. Eserin Muhtevası

Tercümân-nâme dinî ve tasavvufî nitelikli bir eserdir. Adını Gâmızî Ali Baba’nın mensup olduğu Bektaşîlik tarîkatı ayinlerinde okunan “tercümân” adlı dualara matuf olma ihtimali yüksektir. Ancak literal anlamda bu aidiyet, deyim yerindeyse eserin hüviyetini karşılamak noktasında yeterli değildir. Bektaşî geleneğinde çeşitli ilâhiler ve duaların bulunur ve bunların bu gelenekte mühim bir yeri vardır. Bu cümleden olarak ayinlerde okunan ilâhilere nefes, gülbank gibi isimler vermişlerdir. Bunlar genellikle gizli tutulmaktadır ve tarîkat dışında kalan bir kimsenin bilmesi uygun görülmemektedir. Bu şekilde yalnızca Bektaşîlik yolunun mensuplarının bildiği ve Bektaşî olmayanlara karşı saklanıp muhâfaza edilen bir “tarîkat sırrı” oluşturulmakta ve tarîkata mensup insanlar arasındaki bağ güçlenmektedir. Tekkede düzenlenen bütün törenlerde okunan gülbanklar ve nefeslerle birlikte tarîkatla ilgili işlerin yürütülmesinde okunan özel dualar bulunmaktadır. Tercümân olarak isimlendirilen bu inanç ürünleri bir düzene ve bir geleneğe bağlı olarak okunmaktadır.¹⁵

Tercümân kelimesi genellikle gülbank ile eş anlamlı olarak zikredilse de, biçim olarak farklılıklar arz etmektedir. Aralarındaki en önemli fark, tercümânın yatarken uyanırken, tıraş olurken, yeni ay görüldüğünde, bir kabir veya türbe ziyareti esnasında tek kişi tarafından okunabilmesidir. Ancak gülbank topluca yapılan bir ayin esnasında belirli bir âdâb içinde şeyh, dede, baba ya da bu işle görevli kişilerce çekilmektedir.¹⁶ Tercümânlarda Hz. Peygamber ve onun ehl-i beytine duyulan sevgiden söz edilirken Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve onların soylarından geldiğine inanılan imâmın (Devâzde İmâm) isimleri anılmaktadır.¹⁷ Tercümânlara şekil olarak bakıldığında ise manzum ve mensur olarak yazıldığı görülmektedir. Her ikisi de olabildiğince kısa dualar şeklindedir. Ancak nadir de olsa bazı manzum tercümânlar daha uzun

¹⁵ İsmet Zeki Eyupoğlu, *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik* (İstanbul: Derin Yayınları, 2010), 182.

¹⁶ Mustafa İsmet Uzun, “Gülbank”, *DİA* (İstanbul: TDV, 1996), 14/233.

¹⁷ Ali Çavuşoğlu, “‘Ehl-i Beyt Sevgisinin ‘Tercüman’ları’”, *Marife Dergisi* 3 (2004): 325. Tercümân sözcüğü Anadolu Alevîlerinde, eti doğranmadan kara kazanda pişirilen kurban anlamında da kullanılmaktadır (Doğan Kaplan, ed., *Erkânâme* (Ankara: TDV Yayınları, 2014), 206).

olabilmektedir. Örneğin, Risâle-i İrşad-nâme adlı yazma eserde bulunan “Tercümân-ı Boy-nâme” on bir kıtalık manzum bir tercümandır.¹⁸

Gâmızı Ali Baba’nın yazdığı *Tercümân-nâmelerin* hem biçim hem de içerik olarak diğer tercümân örneklerinden farklılık arz ettiği görülmektedir. Biçim olarak uzun uzun yazılmış mektuplar şeklinde karşımıza çıkan *Tercümân-nâmeler*, içerik bakımından ise nasihat ve vaaz türündedir. Bu nedenle *Tercümân-nâmelerin* mektûbat geleneği altında değerlendirilmesi uygun düşmektedir. Mektûbat türü eserlerde yer alan mektuplar, genellikle ellerinde bulunduran kişiler tarafından bir araya getirilmişlerdir. Bu tür mektup mecmualarında birden çok kişiye gönderilmiş mektuplar mevcuttur. Dolayısıyla içerik bakımından gönderildiği kimseye göre farklılık arz etmektedir. Bazen bir tavsiye ve bazen de fikirsel bir tartışmayı ihtivâ etmektedirler.¹⁹ Ancak tasavvuf geleneğinde yer alan mektûbat eserleri klasik edebiyattaki münşeât da denilen mektup mecmuları türünden farklıdır.

Münşeâtlarda kayıtlı olan pek çok mektup, şairlerin kendileri ve meslekleri hakkında kaleme aldıkları sanatlı eserlerdir. Bu mektuplarda müellifin dostlarına ya da nüfuzlu kimselere tebrik, dua, nasihat içeriklerikli yazışmalarının yanı sıra döneminin edebî tartışmalarına da rastlanılır.²⁰ Ayrıca yazarın kimlerle dostluk kurduğu, kimlerle tanıştığı, hangi edebi muhitte yer aldığı, ruhsal durumları ve varsa divanlarına girmeyen bazı manzumeleri hakkında bilgi edinmek de mümkündür. Dolayısıyla münşeâtlar edebiyat tarihi açısından oldukça önemli bir yer tutmaktadır.²¹ Sûfilerin mektupları incelendiğinde ise bu mektupların daha çok irşad maksadıyla yazıldığı görülmektedir. Fakat bu içerik genellikle bir mürşidin mürîdlerine ya da mürşid konumundaki mânevî bir üstadın talebelerine yazdığı mektuplarda mevcuttur. Eğer bir sûfî, kendi anlayış ya

¹⁸ Çavuşoğlu, 328. Makalenin yazarı eser ile ilgili, “Yazmanın sonunda, ‘Bu risalenin yazarı Asitâne i Aliyye’de Cihangirli İçili Ali Paşa’nın kapıkullarından Akşehirli Veli Paşa’nın Tercümanı Yerköylü Remzi’dir.’ kaydı bulunmaktadır. Tercüman, gülbank ve tekbirlerin yer aldığı bölümün sonunda ise daire içinde” 4 Rebiülevvel Salı 1212 • tarihi -(m.1833)- ve “Seyyid Baba Muhammed Nûrî ismi yer almaktadır.” bilgisini vermiştir.

¹⁹ Yusuf Turan Günaydın, “Tasavvuf Edebiyatında Mektûbât,” *Hece* 114/115/11 (2006), 151.

²⁰ Örnek olarak *Münşeât-ı Nâbî* ve *Münşeât-ı Lâmi’î* eserleri verilebilir. Bu eserlerde yazarın hayatlarına dair bilgiler ve kimlerle münasebetleri bulunduğu konular yer almaktadır. Bkz. Halil İbrahim Haksever, “Münşeât Mecmuaları ve Edebiyat Tarihimiz İçin Önemi,” *İlmi Araştırmalar* 0/10 (2014) 65-76.

²¹ Haksever, 66.

da mânevî düzeyinde bir başka sûfiye mektup gönderiyorsa, burada çoğunlukla bir görüş alışverişi ya da girift bir tasavvufî konuya yer verilmektedir.²²

Mürşidlerin müridlerine tasavvuf eğitimini mektuplar ile vermesi sûfiler arasında yaygın bir durumdur. Nitekim müridleri tarafından toplanan şeyhlerin mektupları, bugün sahip olduğumuz bâtinî düşünce ve uygulamalar hakkında bilgilerimizi oluşturmamız açısından önemli kaynaklardır. Bu tür mektuplarda genellikle şifreli ya da sembolik dil kullanılmakta ve mektup yazmayla ilgili imgeler yer almaktadır. Bu bağlamda Cüneyd-i Bağdâdî'nin mektupları, başlangıç dönemindeki sûfî yazınlarının önemli bir örneğini oluşturmaktadır.²³ O, Ebubekr el-Kisâî'ye yazdığı mektupların birinde, arkadaşının helak çukurunda olduğunu ve karanlıkta gideceği yolu kaybettiğini söyleyerek onu daha temkinli davranması konusunda ikaz etmiştir: “*Kardeşim, ‘Doğurması yaklaşmış develer başı bol bırakıldı’²⁴ zaman yerin neresidir? Evler harab olduğu zaman evin neresidir? Menziller dümdüz, bol kuru bir toprak haline getirildiği zaman senin menzilin neresidir?*”²⁵ İmam Rabbânî de irşad maksadıyla farklı bölgelere yüzlerce mektup yazmıştır. Bunlardan beş yüz otuz altısı toplanarak Mektûbât adlı bir eser meydana getirilmiştir. Bu mektuplarda makâm ve mevki gözetmeksizin herkese İslamî yaşantı tebliğ edilmektedir. İmam Rabbânî Hindistan’daki Lûdî hanedanlığının lideri olan İskender Hân’a yazdığı bir mektupta mâ-sivâyı unutmadıkça, kalbin selâmet bulamayacağını şu şekilde izah etmiştir:

*“Hak teâlâ, hep kendisi ile bulundursun. Kendisinden başkası ile olmağa bırakmasın. Mi’râc gecesi, gözü Allahü Teâlâ’dan hiç ayrılmayan, insanların en üstünü hürmetine, bu duâmızı kabûl buyursun “aleyhi ve alâ âlihissalevâtü vetteslîmât”! Bize ve size her şeyden önce lâzım olan şey, kalbi Allahü Teâlâ’dan başka şeylerin hepsinden kurtarmaktır. Kalbin bu selâmete kavuşabilmesi için, Hak Teâlâ’dan başka hiçbir şeyin kalbden geçmemesi lâzımdır. Kalbden hiçbir şeyin geçmemesi için de, mâ-sivâyı ya’nî Allahü Teâlâ’dan başka her şeyi unutmak lâzımdır.”*²⁶

²² Günaydın, “Tasavvuf Edebiyatında Mektûbât”, 151.

²³ Schimmel, *İslamın Mistik Boyutu*, 442.

²⁴ Et-Tekvir, 81/4.

²⁵ Süleyman Ateş, *Cüneyd-i Bağdadi; Hayatı, Eserleri ve Mektupları* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2017), 297.

²⁶ İmam Rabbânî, *Mektûbât Tercemesi*, çev. Hüseyin Hilmi Işık (İstanbul: Hakikat Kitabevi, 2017), 133.

Gâmızî Ali Baba'nın yazdığı mektuplar ise onun deyimiyle dîdâr-ı Hakk'a götüren sırlı bir rehber olma özelliği taşımaktadır: *“Bu aña kadar oğlum irsâl eyledigim gerek mektübât ve gerek ise risâlelerim cümlesi tarîk-ı dîdâr-ı Hâk'a tercümân-nâmelerdir. Eger dînimiz ve dilimizden añlayabilür iseñ saña ‘aşk ola...”* (54a).

Gâmızî Ali Baba, *Tercümân-nâme*'yi oğlu Müderris Mehmed Kemâl Efendi'ye tasavvufî meseleleri açıklamak amacıyla yazmıştır. Çok geniş bir alanı kapsayan bu içeriklerde kâinatın oluşumu, varlığın mertebeleri, mânevî hayat, tarîkat adabı gibi konular yer almaktadır. Toplamda kırk dört *Tercümân-nâmesi* bulunan Gâmızî Ali Baba, bu mektupların iki tanesini annesine hitaben yazmıştır. Ancak bu mektupların içerik ve üslûp olarak diğerlerinden bir farkı bulunmamaktadır.

Mektupların giriş cümlelerinden, bunların bir suâle cevaben yazıldığı anlaşılmaktadır. Gâmızî Ali Baba çoğu zaman *“Bu def'a gelen mektûbuñuzda isti'lâm olunan ba'zı mertebe mevâdd-i muhtelif-e-i kevnîyyeden tolayı müşkilâtıñız ‘abeş nev'inden bir keyfiyyet olmağla...”* (44b), *“Bu def'a gelen mektûbuñuzdan pek çok hoşlandım ve hûve (هو) kelimesi hey'etinden tolayı sü'âliñiz...”* (67a) şeklinde başlangıçlarla doğrudan konuya girmektedir. Ne var ki konu kısa bir süre sonra değişirken Gâmızî Ali Baba sorudan uzaklaşarak düşüncesinin akışına göre başka meselelerden bahsetmeye başlamaktadır. Bahsi geçen konular daima tasavvuf çerçevesini koruyan, tahkim ve talîm eden ayrıca oğlunun seyr ü sülûk eğitimine katkı sağlayacak nasihatler şeklinde aktarılmıştır. Mesela, sözün *eflâk-ı seb'adan* başladığı bir mektupta, konu bir anda oğlunun akılsızlığı ve bir mürşid ihtiyacına ve oradan da Hz. Nuh döneminde yaşanan büyük tufana gelmektedir (68b). Bu geçişler Gâmızî Ali Baba'nın zihin dünyasının işleyişi açısından da ipuçları vermektedir.

Bir şeyh olan Gâmızî Ali Baba'nın *Tercümân-nâmelerinde* de aynı maksat göze çarpmaktadır. Hatta oğluna hitaben yazılan ilk mektuplarda bazen oğlunun yanı sıra onun şahsında bir topluluğa yönelik yazıldığı izlenimi de uyanmaktadır. İlk *Tercümân-nâme*'deki *“Okuyan ve dinleyen zümre-i erbâb-ı mahabbete selâmımız lisân ile tebliğe himmet buyurasın...”* (69a) ifadesi bu ihtimali güçlendirmektedir. Ancak ilerleyen mektuplar için aynı durumun söz konusu olması zordur. Zira daha sonraki *Tercümân-nâmelerde* oğlunun kendisine cevaben ya da soru maksatlı gönderdiği mektuplarında Gâmızî Ali Baba'yı öfkeliendiren içerikler yer aldığı tahmin edilmektedir. Ve Gâmızî

Ali Baba'nın bunlara verdiği cevaplarda oğluna hakaret içeren ve aşağılayan çok sayıda ifadesi mevcuttur. Örneğin dokuzuncu mektuba “Benim ğabāvetlü²⁷ Oğlum” diye başlayan Gâmızî Ali Baba, oğlunun anlattıklarını idrak edememesini ağır sözlerle eleştirmiştir:

“Bu def ‘a gelen mektûbuñuz meşhûmundan pek mahzûn oldum. Şimdiye kadar saña nâfilece çene yarışı idüp yorulmuşuz gibi žāhir ‘ulemāsına merām-ı hāķīķat ifāde itmek, fīle hendek atlatmağa beñzer. Sizler dā‘imā leylek ötmesine alıñmış iken bülbül şadāsı size qarğa nev‘inden žann idüp nağmesi te‘şir itmez”(65a).

Gâmızî Ali Baba'nın bu tür celallenmeleri aslında mektuplarının birçoğunda rastlanan bir durumdur. Başka bir mektubunda oğluna hayır ve hasenat ile meşgul olduğu hâlde Müslümanlığın yanından bile geçemeyeceğini dile getirmektedir: “*Seni faķır źekerinden gūyā ki sūnnet itdirdim. Ammā sen ise hālā müslimān olmamışsın. Bundan soñra gerek ise řafānı dibinden kessem gine müslimānıñ yanından bile geçemeyeceksin*” (54b).

Gâmızî Ali Baba'nın hassasiyetle üzerinde durduğu ve öfkesine sebep olan noktalardan biri de erenlere dil uzatılmasıdır. Oğlunun bu konudaki görüşü hakkında bir bilgi mevcut değildir. Ancak mektupların akışında sık sık yön değiştiren Gâmızî Ali Baba, sözü ne zaman bu noktaya getirse, ardından ağır sözler sarf etmeye başladığı görülmektedir. Erenlere dil uzatanların Yezîd'in soyundan geldiğini ve bozuk akıllarıyla kibirlenip iftira attığını dile getirmektedir:

“Sā‘ir tariķlerde daħi ba‘zı šābıķ piķ, veled-i zinālar; pīrān ve ehlu‘llāha ‘aķl-ı fāsıdlerince būhtān ve iftirā iderler ki, insāmıñ źekeri ve ferci hūşūslarıyla te‘aķķul ve tefekkür-i kemāl tahşış iderler. Ve gūn-ā-gūn hāltiyyāt-i kibr ile şirk iderler. Hemāñ Yezîd'e bir la‘net olduđu hālde böyle olan kesāna biñ lā‘net azdur. Ve bunlar la‘net ittigümüz Yezîd'iñ menisinden degil belki çarşı kirinden hāşıl olmuşlardır” (54a).

Bu noktada erenlerin kılığına giren sahte dervişler de onun tenkit oklarından kurtulamaz. Ona göre gerçek mürşidi tanımak zordur ve bunun için hidayet gerekmektedir. Başlarında sargılı kavuklarla “mürşidim” diyerek gezenler ise kendinden bile haberi olmayan yalancı dervişlerdir: “*Bu başlarında şargılı řavūķlar ile ki gezerler,*

²⁷ Gabāvet: Ar. Budalalık, akılsızlık, kalın kafalılık (Şemseddin Sami, *Kāmûs-i Türkî*, 793).

anlar erenleriñ yalancı dellâlleridir. Özinden haberi yokdur. Nerede kaldı, sözinden haber ala” (68b).

Gâmızî Ali Baba’nın *Tercümân-nâmelerinde* kullandığı üslûbda öfkesi kadar dikkat çeken bir diğer husus ise kurduğu sembolik dildir. Özellikle uzun mektuplarında kullandığı ağdalı dil ve konular arasındaki belirsiz geçişler, okuyucuyu bir süre sonra bağlamdan koparmakta ve konunun bu noktaya nasıl geldiği üzerine düşündürmektedir. Meselâ akıldan söz ederken bir anda velî “er hatunlardan” bahsetmiş ve sonra da anlaşılması güç ve uzun bir şerh gerektiren şu uzun cümleyi kurmuştur:

“*Ve kalbi feleginden ‘aklı güneşi ile fikri yıldızları tecellisine kâbil tavr-ı ‘irfân-ı cevher-i kameriyyesine sirâyet itmekle vücūd-ı ‘âlemin mücellâ kılan faķat sizin başıñızda biten ğam saçık girerim ki ‘aşķ-ı Süleymāñi gibi berāber berber gerekdir*” (48b).

Gâmızî Ali Baba *Tercümân-nâmelerindeki* üslûbu ayrıca dikkate değerdir. Satır satır işlenen ve bazen müsecca²⁸ tarzda yazılmış cümlelerle/paragraflarla karşılaşırız. Secî, klasik anlayışta mensur bir cümlede bulunan iki sözün son fâsılasının aynı harfî ihtivâ etmesi ile meydana getirilen bir nesir sanatıdır. Klasik metinlerde secî bir ahenk unsuru olarak kullanılırken, bu uyum atasözleri ve vecizelerin ezberlenmesini kolaylaştırmıştır. Ayrıca Mevlevîlik ve Bektaşîlik gibi tarikatların dua metinlerinde de secî sanatının kullanılması dikkat çekmektedir.²⁸ Gâmızî Ali Baba’nın *Tercümân-nâmelerinde* bununla ilgi çok sayıda örnek bulmak mümkündür:

“*Ve sözi özden ve özi sözden ayırmayız. Ve her-dem zevķimiz kemāle müntehî ve seyrimiz Cemālu’llāhî bulunmuşdur*”, “*Ve cihet göziyle görmek źulmet-i nîrān ve Żāt göziyle görmek dîdār-ı Subhān olur. Ve bu şûretde ‘ilmimiz levh-i ‘uźmā ve mekānımız ‘arş-ı a’lā ve seyrānımız dîdār-ı Ħaķ-bîñā olduđu...*” (51b).

Gâmızî Ali Baba, nazmı ise *Tercümân-nâme*’de diğer risalelerine oranla daha az kullanmıştır:

(Fa’Ŗilātün Fa’Ŗilātün Fa’Ŗilātün Fa’Ŗilün)

“*Bir ķişı ķim ķurb-i Żātdır ism-i a’zam oldurur*

²⁸ Hasan Aksoy (ed), *Türk İslam Edebiyatı* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2013), 88.

Nūr-ı Hâk'a 'arz olan kes 'arş-ı a 'zam oldurur" (53b)

Onun, şiirlerini her zaman bir vezne uygun olarak yazdığını söylemek mümkün değildir. Örneğin aşağıdaki nazımda mısra sonlarında kâfiye olduğu hâlde bir vezin söz konusu değildir. Bazı nazım parçaları mani şeklinin ve nev'inin özelliklerine kısmen uyan bir taraf göstermektedir:

"Hele hoş ola bu 'avām

Yevme tüblā'da olur her kelām

Hemāñ cāhilleriñ başına çöker nār-ı žalām" (54a)

Gâmızî Ali Baba'nın tasavvufî bilgilere ağırlık verdiği *Tercümân-nâme*'de, nefsi temizleyerek insan-ı kâmile yaklaşmayı gaye edindiği görülmektedir. O mektupları boyunca ilâhî ilmin sırlarını göstermek için semboller kullanmış ve bu sembolik ifadelerle meselenin özüne inmeye çalışmıştır.

Tercümân-nâme'nin Nüshaları:

- a. Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Nr. 1138, vr. 43a-101a.
- b. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Uşşakî Tekkesi Bölümü, Nr. 270, s. 109-251.
- c. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Uşşakî Tekkesi Bölümü, Nr. 305, s. 20-77.
- d. Ankara Milli Kütüphane, Yazmalar Bölümü, Nr. A. 7590/2: vr. 45a-106b.

2.2. Gâmızî Ali Baba'nın Tasavvufî Görüşleri

2.2.1. Varlık Mertebeleri (Merâtibu'l-Vücûd)

Varlığın mertebeleri (merâtibu'l-vücûd) meselesi Gâmızî Ali Baba'nın *Tercümân-nâmelerindeki* başlıca konulardan birisini teşkil eder. O, bu meseleyi ele alırken pek çok semboller kullanmış ve konuyu oldukça dağınık bir anlatım üslûbuyla ele almıştır. Gâmızî Ali Baba, deyim yerindeyse varlık kuramını, vahdet-i vücûd nazariyesi/felsefesi

çerçevesinde değerlendirmiştir. Bu nedenle onun bu konudaki görüşlerini incelemeden önce, vahdet-i vücûd nazariyesine kısmen de olsa temas etmek icap ediyor.

Tasavvuf düşüncesine göre hakîkatin kaynağı olan Cenâb-ı Hak, kendisinde hiçbir ihtilaf olmayan ve kendisinde eksiklik düşünölemeyen saf varlıktır. O, mukâbilinde çokluk düşünölemeyen gerçek birlikle (vahdetle) birdir. Bu cümleden olarak varlığın hakîkatini mutlak anlamda bilen de yalnızca Allah'tır ve O'ndan başkasının bu bilgiye sahip olması mümkün değildir. İnsanın varlığa dair bilgisi sınırlı ve izâfîdir. Bu nedenle varlığın birliği gibi gerçek bir birlikle “bir” iken onu idrak edebilmesi imkânsızdır.²⁹ Vahdet-i vücûd düşüncesinin temelini oluşturan bu birlik düşüncesi, tevhidin en son ve en mükemmel hâli olarak kabul edilir. Allah'ın tek ve gerçek varlık olduğu, onun dışındaki her şeyin izâfî olduğu görüşü tasavvufî düşüncenin temelinde zaten mevcuttur. Ancak Muhyiddin İbnü'l-Arabî Allah-âlem ilişkisini, aklî esaslar çerçevesinde değerlendirerek bir teori ortaya koymuş ve vahdet-i vücûd nazariyesini Allah'tan başka gerçek varlık olmadığının idraki ve şuuruna sahip olmak şeklinde tanımlamıştır.³⁰

Âlemin teşkilini sudûr ve tecellî teorisine göre beyan eden mutasavvıflar, varlığı Allah'tan zuhûr etmesi biçiminde ifade etmişlerdir. Başta İbnü'l-Arabî olmak üzere vahdet-i vücûdçu sûfilere göre varlık birdir ve o da Hakk'ın varlığı ve Zâtı'dır. Ondan başka vücûd yoktur. Eşya kendisine zâhir olan sûretlerden ibarettir, ancak Allah eşyanın kendisi değildir. Allah Allah'tır ve eşya da eşyadır. Zât-ı mutlak olan Allah, kendisini eşya ve âlem sûretinde zâhir kılmıştır. Yaratılmış olan her şey, Allah'ın zâhiri ve Allah da yaratılmış olan her şeyin bätını olup onun varlığı dışında hiçbir varlık düşünölemez. Buna göre vücûd, hakîkî ve izâfî olmak üzere iki türdür. Vücûd-i hakîkî, kayıt ve izafetlerden münezzehtir. Allah'ın kühü gibi onu idrak etmek de mümkün değildir. Vücûd-i izâfî ise, Allah'ın isim ve sıfatlarıyla bilinmesidir.³¹ Âlem açısından bakıldığında, “İlâhî ilke” perdelerin arkasına gizlenmiştir. Gözle görölmeyen bu âlemin ana hatlarını insan sınırlı olarak akıl ve vahiy aracılığıyla tanımaktadır. İlahî makâm aslında sınırlamalardan münezzehtir, ancak âlemlere nazaran vücûdun çeşitli

²⁹ Sadreddin Konevî, *Tasavvuf Metafiziği (Miftâhü'l-Gayb)*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Kapı Yayınları, 2014), 28.

³⁰ Bolat, *Muhammed Nûru'l-Arabî; Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 201.

³¹ İsa Çelik, “Tasavvufî Gelenekte Hazarat-ı Hams veya Ten zzûlat-ı Seb'a Anlayışı”, *Tasavvuf Dergisi* 10 (2003): 162.

mertebedeki durumları isbât-ı vacip noktasından itibarî olarak tertip ve tespit edilmiştir.³²

İbnü'l-Arabî ile birlikte varlık mertebeleri meselesi, sûfler arasında ilgi görmeye başlamıştır. Bu mertebeler çokluğu ve onun göreliliğini, çokluğun ardındaki tek hakîkatı hakkıyla izah edebilmeyi sağlamaktadır. Genel itibarla mertebeler üç, beş ya da yedi, hatta kimi zaman kırk mertebeye kadar tasnif edildiği olmuştur. Bu mertebelerde, varlığın nasıl taayyün ettiği ve gerçekte tek olduğu açıklanmıştır. Yaygın olarak yedili tasnif yapılan mertebelerin ilk üçü; *la-taayyün*, *taayyün-i evvel* ve *taayyün-i sani* mertebeleridir. Bu mertebeler Hakk mertebeleri ya da yaratılmamış mertebeler olarak açıklanmıştır. Daha sonra gelen *rûhlar*, *misâl* ve *şehâdet* mertebeleri, yaratılmış mertebelerdir. En son mertebe ise *insân-ı kâmil* mertebesidir ki, bu tüm taayyünün ve mertebelerin maksadına ulaştığı tamamlayıcı mertebedir. Zira varlık bir gayeyle insana doğru taayyün etmiştir ve insanın kemâle ermesiyle uruc ve ikmal dairesi tamamlanmış olur.³³ Bu yedi mertebenin izahatı ise şöyle hulâsa edilebilir:

1. **Lâ-ta'ayyün:** Mutlak vücûd mertebesidir. Bu hazrette, Allah mutlak kemâl ve mutlak gayb hâlinedir. Henüz isim ve sıfat dairesine inmemiştir. Dolayısıyla isim, sıfat, tecellî ve taayyün söz konusu değildir. İnsan bilgisinin hiçbir şekilde ulaşamadığı bu mertebede, Allah'ın Zâtını ancak yine ve sadece Allah bilir.³⁴
2. **Ta'ayyün-i evvel:** Zuhûr mertebelerinin ilki olup, ilâhî Zât'ın birinci tenezzülâtıdır. Vücûd bu mertebede Zât'ın ta'ayyünü ile tahakkuk etmiştir. Kısacası butûn ile zuhur arasındaki berzahtan ibarettir. Bu da Hakikat-i Muhammediyye'den başka bir şey değildir. Bu mertebede Hak Te'âlâ Zâtını, sıfatlarını ve tüm mevcûdâtı icmâl üzere bildirir.³⁵
3. **Ta'ayyün-i sâni:** Bu mertebede eşya bi'l-kuvve olarak mevcutken sûretten yoksundur. Dolayısıyla mevcûdâtın sûretleri üzerinde bir yönden mü'essirdir ve bir yönden de müte'essirdir. Bu hazrette, zâhir olan ilmî sûretlere *a'yân-ı sâbite* denir. Şehâdet âleminde var olan sûretler, bu a'yân-ı sâbitenin gölgelerinden ibarettir.³⁶

³² Çelik, 166.

³³ Ekrem Demirli, *İbnü'l-Arabî Metafizîği* (İstanbul: Sufi Kitap, 2016), 356. .

³⁴ Süleyman Ateş, "Hazarat-ı Hams", *DİA*(İstanbul: TDV, 1998), 17/116.

³⁵ Abdülkerim Cîlî, *Varlık Mertebeleri* (İstanbul: Furkan Yayınları, 2006), 37.

³⁶ Kübra Yılmaz, "Abdurrahîm Fedâî ve Merâtib-i Vücûd Risâlesi", *Din ve Bilim – Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1 (2018): 46.

4. **Mertebe-i ervâh:** Varlık ilk iki taayyün mertebelerinden sonra ilmî sûretler sebebiyle, rûhlar mertebesine tenezzül eder. Burada ilmî sûretlerden her biri birer basit cevher olarak zâhir olur. Ancak bu cevherlerin şekli ve rengi bulunmaz. Ayrıca zaman ve mekânla da nitelendirilemez. Çünkü zaman ve mekân cisimde meydana gelir. Bunlar ise cisim değildir. Ayrıca bu âlemi duyu organlarıyla idrak etmek de mümkün değildir.³⁷

5. **Mertebe-i misâl:** Bu mertebe, eşyanın sûretlerinin bulundupu gerçek âlemdir. Hissî ve maddî sûretler, buradaki sûretlerin gölgesidir. Rûh âleminde meydana gelen her ferdin, bu mertebede cisimler âleminde kazanacağı şekle benzeyen bir sûreti meydana gelir ve bu sûretler hayâl ile idrak edilebilir. Halis rûhlar âlemi ile madde âlemi arasındaki ara âlemdir.³⁸

6. **Mertebe-i şehâdet:** Bu mertebe Zât'ın hariçte görülen cisimler sûretinde tecellîsidir. Şehadet mertebesindeki cisimler beş duyu ile hissedilebilir. Misâl âlemindeki bir sûreti el ile tutup başkalarına da göstermek mümkün olmadığı hâlde, şehâdet âlemindekileri el ile tutmak ve göstermek mümkündür.

7. **İnsân-ı Kâmil:** Burası, daha önce sıralanan mertebelerin kendisinde toplandığı mertebe-i câmi'îdir. İnsan gerek nûranî, gerekse maddi bütün mertebeleri kendinde toplar. Ancak burada bahsi geçen insan, insân-ı kâmilidir. Allah'ın bütün isimleri kendinde toplaması gibi, insan da bütün âlemleri kendinde toplar.³⁹

Vahdet-i vücûd anlayışına göre birlik, bilginin kontrolündedir, salt manada bilme eylemi birliği tanımlamak kudretine sahiptir. Yani sâlik, hakîkî varlığın bir tane olduğunu ve bunun da Allah'ın varlığından ibaret olduğunu derin düşünceyle idrak eder. Onun tecellîlerinden başka hakîkî bir varlığın olmadığını bi-hakkın bilir. Ancak şunu eklemek icap ediyor ki vahdet-i vücûdcu sûfîler bu bilgiyi teorik olarak değil; mânevî tecrübelerle yaşayarak elde etmektedirler.⁴⁰

Gâmızî Ali Baba da manevî yolculukları esnasında edindiği bu has bilgiden ve dolayısıyla bilme eyleminde mektuplarında çokca söz etmektedir. Fakat *Tercümân-nâmeler*de varlığın mertebelerine/merâtibü'l-vücûda dair derli toplu bir tanım ya da

³⁷ Çelik, "Tasavvufî Gelenekte Hazarat-ı Hams Veya Ten Zzûlat-ı Seb'a Anlayışı", 169.

³⁸ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2016), 251.

³⁹ Çelik, "Tasavvufî Gelenekte Hazarat-ı Hams veya Ten zzûlat-ı Seb'a Anlayışı", 169.

⁴⁰ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 371.

izahata yer vermemiştir. Yine de her fırsatta sembolik anlatımlarında bu mertebelerden farklı vechelerine atıfta bulunarak imalarda bulunur. Örneğin yaratılış nazariyesini açıklayan Gâmızî Ali Baba, Zât âleminden gelen onca habere rağmen tecellî ateşiyle yananların dahi bu âlemi hakkıyla idrak edemediğini belirtmiştir. Devamında ise böyle olan kimselerin ne günah işlerlerse işlesinler, Cenab-ı Hakk'ın onlar için günah ya da sevap yazmayacağını, zira tecellî-i Zât-ı ehadiyyete vuslat ettiklerini söylemektedir. Gâmızî Ali Baba buna karşılık nûra vasıl olamayanların makâmlarının zulmet ve cehalet olduğunu, onların âlem-i cismânîde mahpus kaldıklarını şu sözlerle ifade eder:

“Zîrâ ‘aql-ı cüz’i ile her biri birer semte gidüp yer köstebekleri gibi şaplanup, ‘âlem-i ma’nâya baş çıkarup yüz gösteremezler. Ancağ ezel i ‘tibâriyle dükelimiz emr-i İlâhiyyede başsız ve kolsuz ve ayaksız hemîşe ol başda yek-pâre ‘ayn-ı vefâ âfitâb-ı cihânân gibi cevher-i yektâ idik. Ammâ sûret ‘âlemine geldik. Her beden künküresinden bir çok eczâ ile gölge gösterdi. Her kim ki keyfiyyet-i ezeli ile halkıyyetin fehm idüp Cenâb-ı Hâk’ın vuslatına hâysıyyet ile olduğun bilüp ve anladı, hemân burağın görüp kemâl-i insâniyyeti ele alup kıutlu baht anın olsun ki, emn içinde tecellî ‘âleminden bir sarâ-yı hâkân yapup, serîr-i saltanat-maşîr ile gönül erenleri tahtına cülûs idüp, fenâ ve zevâlden müberrâ oldi” (53a).

Gâmızî Ali Baba, Hüve (هو) lafzını/mefhûmunu açıkladığı mektubunda ise, Hz. Adem ve Hz. Havva cennetteyken he (هـ) resminde henüz çizgi olmadığını (•) ve bu hâliyle Zât tecellîsinin aynası olduğunu ifade etmiştir. Daha sonra he (هـ) harfinin ortasında çizgi oluşmasıyla ortaya çıkan şeklini ise iki göze benzetmektedir. Ona göre bu iki gözün birisi âlem-i nûr, diğeri âlem-i suver olur ve Peygamber Efendimiz’in sağ ve sol yönlerine işaret eder. Sağı nübüvvet ve solu velâyet olup bir vücûd hanesini temsil eder. Bu meyanda ümmetinden elest bezminde Hakk’a intisap edenler “vâv” (و) harfine birleşip Zâtına “Hüve” (هو) ile boyun eğler. Âlem-i suverde Hakikat-i Muhammedî nûruyla boğulurlar (67a).

Gâmızî Ali Baba, sûretler âleminde sıkışıp kalan oğluna çıkış yolu olarak bir şeyhe intisap etmesini önermektedir ve bu şeyhin onu âlem-i vücûddan mutlak Zât âlemine yönelteceğini ifade etmektedir. Aksi hâlde âlem-i nebatta kalıp, âlem-i nûra götüren bir çıkış yolu bulunamayacağı görüşünü dile getirmektedir. İlginç olan hususlardan biri de oğluna bir şeyhe bağlanmasını salık veren Gâmızî Ali Baba, kendisini burada adeta yok

sayar. Burada tam da izah edemediğimiz başka bir şeylerin varlığı –örneğin baba-oğul ihtilafı gibi- ima yoluyla olsa da önümüze çıkmaktadır:

“Bu erkân-ı hâkîkati hâl-i hayât ile nefsinde ‘ayn-ı vâkı’ olmadığı sûrette rūh ve nefsiñ tâ-be-kıyâmet bu ‘âlem-i nebâtîda zâr u giryân ve hayrân ve ser-gerdân olup, ‘âlem-i nûra hiç bir taraftan yol bulamayarak dâ’imâ haşr-i fena-yı hayât ile mağbûn hayvân olacağından başka rûz-ı kıyâmetde dahi şogukluk hoşâb-berîne celâl-i kahrı nûş idüp, ğariķ-ı baħr-ı ‘azâb-ı nedâmete iştibâhıñ olmasun ve benim saña dostluğum bu kadar olabilir” (65b).

Gâmızî Ali Baba, âlem-i ecsâmdaki yaratılıştan da söz etmektedir. O cisimler âlemindeki yaratma ve oluşturmaya dair İlahî emrin “kûn” emri olduğunu, ancak bu emrin harf ve sestten beri olduğunu ifade etmektedir. Zira Cenab-ı Hakk’ın emrinin ses ve sedaya sığmayacağı herkesçe malumdur. Bu İlahî emrin uygulanması sırasında yalnızca sem’î Zât’a sahip olan ehlûllah duruma vakıf olsa da tarif etmeleri mümkün değildir (52a).

Kozmolojik olaylara ve onların sembolik kullanımlarına oldukça ilgili olan Gâmızî Ali Baba, varlıkta şehadet âlemine taalluk eden ay-üstü ve ay-altı âlemden de *Tercümân-nâmeler*de bahsetmektedir. Gâmızî Ali Baba, arşı bir horoz metaforu üzerinden anlatmaktadır. Horozun⁴¹ ibibikleri Kürsî’nin⁴² zirvesidir. Yumurtaları yedi felek(eflak-ı seb’a)dir. Gıdası dokuz felek (eflak-ı tis’a)in zarfı olan âlem-i zıll (gölgeler âlemin)dendir. Âlem-i zıll, efalak-ı tis’anın muhafazası için siyah nûr ile kaplanmış ve aslında âlem-i Zât’tandır (64a).

⁴¹ Tasavvuf literatürüne göre, Hz. Peygamber Mirac’a çıktığında ‘arşın horozu’ diye tabir edilen ihtişamlı bir melek ile karşılaşır. Erzurumlu İbrahim Hakkı onu şöyle tarif eder: “*Hak Taala, sidrede, tavus kuşu şeklinde, çeşitli cevherler renginde bir acaip melek yaratmıştır. Onun bin beş yüz kanadı vardır. Her kanadında yüz bin saçığı vardır. Her bir saçığı üzerinde üç satır yeşil yazıyla yazılmış yazılar vardır. Birinci satırda: "Bismillahirrahmanirrahim", ikinci satırda: "La ilahe illallah Muhammedün resulullah", üçüncü satırda: "Onun zatından başka her şey yokluğa mahkûmdur"* (el-Kasas, 28/88), yazılmıştır. İşte buna arş horozu derler ki, o kanatlarını yaydıkça, onun saçaklarından cennettekiler üzerine nisan yağmuru gibi Hak’ın izniyle rahmet iner. Namaz vakitlerinde, o arş horozu, kanatlarını birbirine vurup, feryat ile öter” (Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifênâme* (İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2016), 43).

⁴² Kürsî, naslarda Allah’a atfedilen ve ilahî hükümleri ifade eden manevî yahut nesnel varlıktır. İslamî literatürde arş ile eş anlamlı kullanıldığı gibi, sekizinci felek anlamında da kullanılmaktadır (Yusuf Şevki Yavuz, “Kürsî”, *DİA* (Ankara: TDV, 2002), 26/572).

2.2.2. Nûr-ı Muhammedî

Nûr-ı Muhammedî, bir diğer adıyla Hakikat-i Muhammedî düşüncesi, Allah'ın bütün varlıklardan önce, Hz. Muhammed'in nûrunu yarattığı esasına dayanmaktadır. Nûr kelimesi sözlükte basit manasıyla “ışık ve aydınlık” olarak tanımlanırken, İslamî literatürde ve tasavvufî kültür birikiminde, insanları dalâletten kurtarıp doğru yola yönelten *mânevî ı ışık* anlamında kullanılmaktadır. Bu mecazî anlamıyla bakıldığında hidâyete nûr, dalâlete ise zulmet/karanlık denmektedir.⁴³ Özellikle Tasavvuf felsefesi, nûr kavramını Hz. Muhammed'e nispet etmektedir. Küllî akıl, ilk akıl ve küllî rûh gibi kavramlar da, Hakikat-i Muhammedî yahut Nûr-ı Muhammedî olarak ifade edilmektedir. Buna bağlı olarak Hz. Muhammed, her kemâlin ve güzelliğin başlangıcıdır. Onun mânevî şahsiyetinde toplanmış olan nûr, yaratılanların/mahlûkâtın da ilkidir.⁴⁴

Nûr-ı Muhammedî düşüncesini sistemleştiren ve kavramsal bir çerçeveye oturtan Muhyiddin İbnü'l-Arabî, bu nûrun yaratılışın kaynağı ve varlık formları arasında Hakk'ın tenezzül ettiği ilk merhale olduğunu iddia etmiştir. Âlem içindeki her varlık ya da varlık mertebesine dâhil edilen mükevvenât, esasında bir gayeyi gerçekleştirmek için vardır. Allah'ın Zât'ının tezahür ve tecellî yolu ile bilinme iradesinin gerçekleşmesindeki gaye, insanın varlığı ile kemâle eren bir sürece tekabül eder. İlk akıl, Bir'den çıkan ilk şeydir ve Bir ile diğer akıllar arasında vasıta görevi görmektedir.⁴⁵ Allah'ın yarattığı bu ilk akıl, Hz. Muhammed'in hakîkati kabul edilmiştir. İbnü'l-Arabî'ye göre Hakikat-i Muhammedî, hakayık-ı hakikat, yani hakikatler hakikatinin sûretidir. Bu merhalede onun nûru bütün hakikatleri kuşatan ve küllîliği ile bütün cüz'lere sirayet eder.⁴⁶ Ondan sonra yaratılan her şey ve herkes, bu bilgiye ulaşma çabası içindedir.

Bu bağlamda Gâmızî Ali Baba da ehlullâhın, varlığın ve hakikatlerin kaynağını bilme arzusu içinde olduğunu her fırsatta dile getirir. O tarîk-ı âliyye de denilen hakikat-i Muhammediyye sırlarının durumu açıklarken “dünyadan uzak ve Hz. Adem'den

⁴³ Süleyman Uludağ, “Nur”, *DİA*(İstanbul: TDV, 2007), 33/244.

⁴⁴ Mehmet Demirci, *Nûr-i Muhammedî* (İstanbul: Nefes Yayınları, 2008), 19.

⁴⁵ Demirli, *İbnü'l-Arabî Metafizigi*, 244.

⁴⁶ Suad el-Hakîm, *İbnü'l Arabî Sözlüğü* (İstanbul: Alfa Yayınla, 2017) 371.

yakındır” ifadesini kullanır. Ona göre dünyada sadece Hz. Adem gibi olan kimseler o hakikat şehrine misafir olmuşlardır. Onların nimet ve azıkları da Cemalullah’ın noktasıdır (54a). Ehlullâh’ın esrâr-ı hakîkate ulaşması ise Gamızî Ali Baba’ya göre şu dört erkânla mümkün olabilir: Farz, vacip, sünnet ve müstehap. Ehlullâh’ın ilmi, Kur’ân’ın şerhi ve Rahmân sırrının noktası olduğu için insanın varlık ilmini kavraması farzdır. Daha en baştan farz ifadesi, şer’î hususların dışını da bağlayan bir vecheyle önümüze çıkar. Mâ-sivâ sevgisini terk etmek vacip, Nûr-ı Muhammedî’ye ulaşmak sünnet, vicdanî zevk denizinde boğulmak ise müstehaptır (64b).

Gâmızî Ali Baba, erenlerin arayışında istikametini, Muhammedî rûhtan Zât nûruna gitmekle hâsıl edilebileceğinin altını çizer: “*Erenler ‘azîmet ve seyâhatleri devr-i vatan olmağla, her an rûh-ı Muhammediyye’den nûr-ı Zât-ı câvidiyyeye nâzır ve hüccâc-ı hâzırlardır. Zîrâ nûr-ı Muhammed-‘Ali iki cihânı şamildir*” (53b). Zira en yüce hakikat, Aliyyü’l-A’lâ’nın, yani İlâhî Zât’ın hakikatidir. Klasik metinlerdeki tasavvuf düşüncesinin asıl konusunu bu mutlak hakikat teşkil etmektedir. Üstelik bu metafizik, mutlak olan Zât’ın hakikati ile başlar ve son bulur. Çünkü o başlangıç ve sondur; Mebde’ ve Me’ad’dır. Onun tahakkuku insan hayatının en büyük gayesidir.⁴⁷

Gâmızî Ali Baba başka bir açıklamasında Hz. Muhammed’in Miraç Gecesi’nde diktiği sancağın dibinde bıraktığı kızıl elma topunun etrafında, dokuz kez dönen kimselerin Nûr-ı Muhammed-Ali’yi gördüğünü belirtmektedir (68b). Gâmızî Ali Baba’nın kullandığı Muhammed-Ali terkihi onun Bektaşîlik ile olan ilgisini de ortaya koymaktadır. Bektaşî literatüründe Hz. Muhammed ve Hz. Ali isimlerine tarihsel şahsiyetlerinin dışında anlamlar yüklendiği görülmektedir. Bektaşîlik’te bu iki isim, tarihsel şahsiyetlerinin yanı sıra bir modelin adı olarak da önem arz etmektedir. Bunlar aslında sûretler ve isimler yönünden tek nûr, mertebeleri yönünden ise insanlığın son noktası, yani Hakk’ın tam zuhûru olarak kabul edilmektedir. Çünkü İlâhî Zât, Muhammed-Ali’de tecellî ve taşahhus etmiştir.⁴⁸

Erenlerin yolunu yolunu “Din-i Muhammed-Ali” olarak tarif eden Gâmızî Ali Baba, onları ayırt edebilmek için de “*nûr-ı mâye-i Muhammedî zerresinden hîşsedâr*” olmak

⁴⁷ Seyyid Hüseyin Nasr, *Gülşen-i Hakikat*, çev. Nurullah Koltas (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 57.

⁴⁸ Cavit Sunar, *Melâmîlik ve Bektaşîlik* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975), 21.

gerektiğine dikkat çekmektedir. Yoksa aklen, naklen ve aynen görüp de bilmek mümkün değildir (44b). O, bu noktada Nûr-ı Muhammedî'yi mânevî bir makam olarak zikretmektedir. Ona göre, Cenab-ı Hakk'ın öz şehrinde teslim ve fena olan tâlip, semm-i Zât ile Rabbanî ilmin ilhamını alır ve ayn-i sâbite ile Nûr-ı Muhammedî makamına yerleşir. Böyle olan kimsenin şanında velâyet mührü Bekâbillah olarak okunur (49b).

Gâmızî Ali Baba, mektuplarında insanın yaratılışını metaforlarla anlatırken de, Nûr-ı Muhammedî'den söz etmiştir. O, insanın yaratılışını bir buğday tanesi üzerinden izah etmektedir. Buna göre; yaratılışın emri olan “کن” (Kün) sözündeki “ک” ve “ن” harflerinin birbirine çarpması sonucu bir buğday tanesi meydana gelir. Onun bir yarısı erkek ve diğer yarısı kadındır. Ancak öz cismi fahr-i Nûr-ı Muhammed-Ali'dir. Cembrâ'il'in yanılarak o buğdayı yemesi sonucu Hz. Adem meydana gelmiştir. Onun beşeriyet kıvamıyla Nûr-ı Muhammed- Murtazâ birleşerek Hz. Muhammed'in sülâlesini oluşturan temiz bir soy zuhûr etmiştir (50b; 52a).

Nûr-ı Muhammedî'yi farklı sembolik ifadelerle aktaran Gâmızî Ali Baba, başka bir mektubunda onu “هو” (Hüve) zikri ile açıklamaktadır. O, bu isimde önce kalp şeklinde bir “ه” (he) bulunduğunu söyler. Ona göre, bu aslında Hz. Adem'in kalbiydi. Daha sonra “ه” harfinin ortasına Hz. Muhammed'in boyu çizilir ve “هـ” şeklini alır. Bu iki göz Hz. Muhammed'in sağ ve sol yönlerini oluşturur. Sağı nübüvvet ve solu velâyet olup bir vücut hanesini temsil eder. Onun ümmetinden olup *Elest bezminde* Hakk'a intisap edenler “و” (vav) harfine birleşir ve zâtına “هو” ile boyun eğler. Suretler âlemine geldiklerinde ise Nûr-ı Hakikat-i Muhammedî ile boğulurlar (67b).

2.2.3. Melekler

Rûhani varlıklar olan melekler, akıl ve rûh gibi soyut varlıklar arasında sayılmaktadırlar. Erkeklik ve dişilikleri bulunmadığı için cinsiyetleri de yoktur. Daima Allah'ı tesbih ve O'na ibadet ederler. Kendilerine verilen görevleri O'na isyan etmeden yerine getirirler.⁴⁹ Resulullah bize onların nûrdan yaratıldıklarını bildirmiştir.⁵⁰ Ayrıca Allah da Kur'ân-ı Kerîm'deki pek çok âyette meleklerden söz etmektedir. Örneğin

⁴⁹ Abdurrahman Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2015), 159.

⁵⁰ Müslim, Ebu'l-Hüseyin Muslimu'bnu'l-Haccâc el Kureyşî en-Niysâbüri, *Sahih-i Müslim*, ed. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: İrfan Yayınları, 1988), 3/557.

Adem'den önce yaratıldıkları, yiyip içmedikleri elleri ve kanatları olduğu zikredilmiştir.⁵¹

Meleklerle iman, İslam akidesinin de temel maddeleri arasında yer almaktadır. Akıl ve duyu organları aracılığı ile melekler hakkında bilgi edinmek güçtür. Meleklerin mahiyeti ve hakikati hakkındaki malumatlar Allah ve Resulünün bildirdiği kadarı ile sınırlıdır. Sayıları ancak Allah'ın bilgisi dâhilinde olan meleklerin hiyerarşik düzenleri ve kısımları ile ilgili bilgiler de Kuran'ı Kerim'de net değildir. Ancak bazı meleklerin isimlerinden, vazifelerinden söz edilirken bize meleklerin ağzından her birinin birer makâmı bulunduğu⁵² bilgisi verilmiştir.⁵³

İslam düşünürleri melekleri iki kısımda değerlendirmektedir. Onların bir kısmı cismânîlikten soyunmuş, Allah'ın mârifetine dalarak yalnızca O'na ibadet etmektedir. Diğer bir kısmı ise kâinatta olan biten işlere memur kılınmış ve gök âlemlerinden yeryüzüne kadar her şeyle alakadar olmaktadır.⁵⁴ Gâmızî Ali Baba yer küre ve gökyüzü ilâhî nûr ile dolu iken fiillerin kaim ve bir döngü içerisinde olduğunu ve bunun için de bin bir meleğin memur edildiğini ifade etmiştir (67a). Bu melekler arasında İslâmî terminolojide “dört büyük melek” olarak bilinen Cebrâ'îl, Mîkâ'îl, Azrâ'îl ve İsrâfîl öne çıkmaktadır. Her birinin farklı görevleri bulunan bu meleklerin yaratılışı ile ilgili bilgi veren Gâmızî Ali Baba, Cibrîl'in cennet toprağından bir top yaptığını ve Zât tecellisinde kıvam bulduktan sonra bu dört meleğin İlahî nûrdan yaratıldığını söylemektedir (50a).

Sayılar konusunda teorileri olan İbnü'l-Arabî melekler üzerine yapılan bu dörtlemeyi varlığın belirleyenleri olarak açıklamıştır. Ona göre Allah'ın varlığı dört üzerine kuruludur ve her bir mevcut, var oluşunda dörde dayanır. Bunun nedeni, dört sayısının içerdiği kapsayıcılıktır:

“Varlık dört üzerine kuruludur: Âlem hakikati yönünden cisimlik ve rûhânî

⁵¹ Bkz.: el-Bakara, 2/30-34; el-Hicr ,15/28-29; el-Hûd, 11/69-70; ez-Zâriyât, 51/24-28;el- En'âm, 6/93; el-Fâtır, 35/1.

⁵² Es-Saffat, 37/164-166.

⁵³ Murat Serdar, “Hristiyanlık ve İslâm'da Meleklerin Varlık ve Kısımları (Angelojik Bir Mukâyese Denemesi)”, *Bilimname* 17 (2009): 156.

⁵⁴ Ömer Çelik, “Kur'an-ı Kerim'e Göre Meleklerin Bir Kısım Peygamberlere, Salih Kişilere Hususi ve Bütün Mü'minlere Umûmî Yardımları”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 15 (2005): 64.

sûretinde dört rûkûn üzerine kurulmuştur. Buna göre âlem tabiatı açısından dörtgen olduğu gibi, rûhsal açıdan da dörtgendir. O cesedi yönünden dört unsurdan meydana gelmiş dört tabiattan oluşmuş; rûhu açısından ise baba, ana, üfleme ve yönelişten meydana gelmiştir. Böylelikle rahmet âleme dört yönden gelmiştir.”⁵⁵

Gâmızî Ali Baba da bu dörtlemeye katılarak dört meleği, dört unsur ile ilişkilendirmiştir. Ona göre; ateşin Cebrâ’îl; rüzgarın Azrâ’îl; suyun Mîkâ’îl; toprağın ise İsrâfîl ile ilişkili olması bilinen rûkunlardandır (48b).

Gâmızî Ali Baba, bu dört meleğin makâmlarını ise şöyle eşleştirir: “*Akl-ı kül maqâm-ı Cebrâ’îl nârî, fikr-i lâhût maqâm-ı ‘Azrâ’îl bādî, ferâset hâline maqâm-ı Mîkâ’îl âbî, ‘irfân-ı Zâtiyye maqâm-ı İsrâfîl hâkî*” dir (50b).

Tablo 1: Melekler, Makâmları ve Anasır-ı Erba’a

Cebrâ’îl	Azrâ’îl	Mîkâ’îl	İsrâfîl
↓	↓	↓	↓
Akl-ı kül	Fikr-i lâhût	Ferâset	İrfân-ı Zâtiyye
↓	↓	↓	↓

Bu dört melekten olan Cebrâ’îl Allah’tan aldığı vahiyleri Peygamberlere indiren melektir.⁵⁶ Kur’ân-ı Kerîm’de ondan Cibrîl, Rûhu’l-Kudûs, Rûhu’l-Emîn, Rûh ve Resul isimleriyle bahsedilmektedir. Bu âyetlerde Cebrâ’îl büyük bir kuvvet ve üstün bir akla sahiptir. Ayrıca “arşın sahibi” katında itibarlı bir elçidir.⁵⁷

Cebrâ’îl’in makâmının akl-ı kül olduğunu söyleyen Gâmızî Ali Baba, İslamî literatüre

⁵⁵ el-Hakîm, *İbnü’l Arabî Sözlüğü*, 127.

⁵⁶ El-Bakara, 2/97.

⁵⁷ En-Necm, 53/5-6; et-Tekvîr, 81/19-21.

muvafık olarak onun makâmının Sidretü'l-Müntehâ'da olduğunu ifade etmektedir.⁵⁸ Buna göre, Peygamber Efendimiz 43 yaşında nübüvvet miracına yükseldiğinde Cebrâ'îl onu sidretü'l-müntehâda ağırlamıştır (52b).

Gâmızî Ali Baba, Cebrâ'îl'den Hz. Ali'nin doğumunun müjdecisi olarak da söz etmektedir. Bir *Tercümân-nâmesinde* Peygamber Efendimiz ve damadı Hz. Ali henüz bir nutfe iken Hüma adlı bir meleğin geldiğini ifade etmektedir (85a). Hüma ismi ise klasik İslam edebiyatında Cebrâ'îl için kullanılmaktadır.⁵⁹ Gâmızî Ali Baba başka bir mektupta da bir büyük meleğin annesinin rüyasına girerek ona Hz. Ali'yi müjdelediğini yazmıştır (52a).

Gâmızî Ali Baba, Cebrâ'îl'i Hz. Nuh ve Hz. Adem kıssalarında da anmaktadır. Buna göre, Hz. Nuh'un kavmi helak edileceği zaman apaçık bir mucize ile denizler kabarmadan evvel Hz. Nuh bir gemi hazırlamıştır. Tufanın bir ocaktan çıktığı açıktır ve Cebrâ'îl o ocağı Allah'ın emriyle üfleyerek coşturur. Gemi de su ile birlikte havalanır (68a). Hz. Adem kıssasında ise Cebrâ'îl, Hz. Adem ve Hz. Havva'nın yaratılışında kullanılan toprağı Mekke ve Medine arasındaki bir bölgeden getirmekle görevlendirilmiştir:

“İbtidâ-yı emrde Cebrâîl-i kâi'nât vâsıtasıyla tîñ-i zaman ki Mekke ile Medîne arasında, ya'nî bir kabza tîñ-i enfüs ve bir kabza tîñ-i âfâķ alup, Cibrîl-i Zâta teslim ve işbu iki kabza tîñ-i hûzûr Cenâb-ı Hâķ'a teslim-i nâ'im olduķda Cibrîl-i Zât vâsıtasıyla bir kabza daħi tîñ-i cennet zamm ü 'ilâve olduķda hemân üç kıssa hîşse-i tîñ biñ bir parçaya taķşim olunaraķ nażar-ı şun'-i ķudretle Âdem -'aleyhi's-selâm- ve Hâvvâ radîya'llâhü 'anhâ- Hâzretleri müddet-i maħşûsa ve nûr-ı Zât-ı farîza ile ta'żim ü tekrîm-i Cenâb-ı Hâķ buyuruldu” (50b).

Gâmızî Ali Baba, Hz. Adem ve Hz. Havva'nın yaratılışı esnasında toprak getiren bir diğerk melek olarak Azrâ'îl'i de zikretmektedir. Azrâ'îl'in ise bu toprağı Mekke ile Taif arasında bir yerden getirdiğini ifade etmiştir (92b).

⁵⁸ Yusuf Şevki Yavuz-Zeki Ünal, “Cebrâîl”, *DİA* (İstanbul: TDV, 1993), 7/203.

⁵⁹ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2018), 84.

Kur’ân-ı Kerîm’de Azrâ’îl’in adı anılmasa da kendisinden ölüm meleği⁶⁰ olarak söz edilmiştir. Bu melek ve yardımcıları, kendini Allah’a karşı gelmekten sakınan kimselerin rûhlarını teslim almaya geldiğinde onlara güzellikle muamele eder.⁶¹ Ancak Allah’ın razı olmadığı işleri yapan kimselere ise sert muamelede bulunarak canlarını alır.⁶²

Gâmızî Ali Baba *Tercümân-nâme*’de Azrâ’îl’in erenlerin rûhlarını aldıktan sonra arşa yaptıkları yolculuğu anlatmaktadır. Buna göre; vaat edilen vakitleri geldiğinde Allah tarafından Azrâ’îl gönderilir ve bu ten zarfını bırakıp, birlikte Hakk’a doğru kanat çırpırlar. Azrâ’îl kürsi makâmında kalır ve bu zikrolunan erlerin öz vücûdu Zât âlemine yükselir (87a).

Gâmızî Ali Baba, bu dört meleğe bir melek daha izafe ederek bazı mektuplarında beş büyük melekten söz eder. Bu beşinci melek “Cibrîl”dir. Yukarıda da zikredildiği gibi “Cibrîl”in Kur’ân-ı Kerîm’de Cebrâ’îl’in isimlerinden biri olduğu ifade edilir. Ancak Gâmızî Ali Baba’nın “Cibrîl-i Zât” ismini Cebrâ’îl’den farklı olarak aktardığı görülmektedir. Nitekim mektupların birinde şöyle bir tabloya yer verilmiştir:

Tablo 2: Melekler ve Makâmları (90b).

‘Aql-ı Lâhût	→ Mağâm-ı Refref ve Cibrîl-i Zât
Fikr-i A‘zâm	→ Mağâm-ı Cibrîl-i Kâ’inât ve Me‘mûriyeti: Bâdj
Firâset-i Ceberrût	→ Mağâm-ı ‘Azrâ’îl ve Me‘mûriyeti: Nârî
‘İrfân-ı Melekût	→ Mağâm-ı Mîkâ’îl ve Me‘mûriyeti: Âbî
Meşreb-i A‘lâ	→ Mağâm-ı İsrâfîl ve Me‘mûriyeti: Hâkî

Yukarıdaki tabloda isimlerin ve makâmların değişmesinin yanı sıra meleklerle eşleştirilen anasır-ı erba’ada da değişiklik yapıldığı görülmektedir.

⁶⁰Es- Secde, 32/11.

⁶¹En-Nahl, 16/30-32.

⁶²Muhammed, 47/27-28.

Gâmızî Ali Baba, dört büyük meleğin yaratılışını aktardığı mektubunda, “*İbtidâ-yı emrde Cibrîl, Zât vâsıtasıyla tîn-i cennetden bir top yapup dîdâr-ı Zât’da tahfîz ile kıvâm buldukda Cebrâ’îl kâ’inât ve ‘Azrâ’îl ve Mikâ’îl ve İsrâfîl’i nûr-ı İlâhiyyesinden halk idüp*” (50a) ifadesini kullanmıştır. Buna göre Cibrîl, bu dört büyük melekten önce mevcuttur ve onların yaratılışında da görev almıştır. Ayrıca daha evvel Hz. Adem’in yaratılışı anlatılırken Cebrâ’îl’in Mekke ve Medine arasındaki bir bölgeden toprak getirdiği ve bu toprağı Cibrîl-i Zât’a verdiği aktarılmıştır (50b).

Meleklerin farklı türleri olduğunu söyleyen Gâmızî Ali Baba, yukarıda zikredilen dörtleme ve beşlemenin yanı sıra, bir de *dokuz felek meleğinden* söz eder. Bu düşünüşte felekler, iç içe geçerek dünyayı çevrelemiş olan dokuz katman olarak resmedilir. Tasavvufta ise bu felekler, Allah’ın tecellîsinin bir tezahürü olarak değerlendirilir.⁶³ Gâmızî Ali Baba bu dokuz feleği, dokuz melek ve insân-ı kâmilde bulunduğunu söylediği dokuz erkân ile ilişkilendirmektedir. Melekleri sayarken dördünün Cebrâ’îl, Azrâ’îl, Mikâ’îl, İsrâfîl, ikisinin Zât’a yakın melekler ve son üç tanesinden birinin sadrî ve ikisinin şikemî melekler olduğunu ifade eder (84b).

Gâmızî Ali Baba, *Tercümân-nâme*’de oğluna iki melekten daha söz eder. İsimlerinin “Doğu Akrebi” ve “Batı Akrebi” olduğunu söyleyen Gâmızî Ali Baba, bunların “*Kün*” emri ile ortaya çıktıklarını ve kâinatın oluşumunda emektar olduklarını aktarmaktadır. Ona göre; bu iki melek daha sonra bir bedende birleşir ve yedi başlı bir ejderhaya dönüşür. Otuz iki yavrusu, kırkar ayağı, biner başı ve her başında biner dişi ve her birinde bin derecede öldürücü zehir bulunmaktadır. İlk olarak o ejder, zemin-i zamanı ağzına alır. Sonra yavrularından biri, ateşli yılan ve diğeri yemen köpeği şeklini alıp karnına yerleşir. Ancak daha sonra bu yavrulardan biri balık olup suyla ve diğeri öküz olup toprakla birleşir. Ejder, dört ayağı üzerinde durup zemin-i zamana yüklenir. Bu sırada nefes alması ile *Doğu Akrebi* zuhur eder ve yaz ile baharın meydana gelmesini sağlar. Nefes vermesi ile ise *Batı Akrebi* zuhur eder ve son bahar ile kışın meydana gelmesini sağlar. Onların dört ayakları olup bu zemin ve zamanın karnında yer aldığı için resmi öküz, cismi Kâf Dağı’dır. Yerin altındaki suyu bu hayvanlar taşır. Ama ilm-i

⁶³ Cemal Kurnaz, “Felek”, *DİA*(İstanbul: TDV, 1995), 12/306.

Sübhan ve Nûr-ı Muhammedî'den bir iz olmadıkça akrep ve ejderha yavrularının şekilleri dört ayaklı öküzle kıyas ederek bilinemez (53a).

2.2.4. Kâinatın Oluşumu

Tasavvufî görüşe göre kâinatın yaratılış nedeni “Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi sevdim ve bu sebeple âlemi yarattım”⁶⁴ rivayetine –ki birçok eser bu rivayeti kudsi hadîs olarak da zikretmektedir- binaen Allah’ın kendi güzelliğini görmek ve bilmek istemesine bağlıdır. Seyyid Hüseyin Nasr, bu hadiste üç temel unsurun bulunduğunu ifade eder: İlk unsur, yaratılışın amacının Allah’ın, Zâtını tezahür ve tecellî yoluyla kendini bilmesidir. Dolayısıyla yaratılışın amacı bilgi ve bilmektir. İkinci unsur, Allah’ın bilinmeyi sevmesidir. Yani bu aşk, kâinatın bütün atar damarlarında akmaktadır. Üçüncü unsur ise, Allah “Gizli Hazine” olarak yaratmanın kaynağıdır. Bu nedenle âlem yalnızca yaratılmış değil, ayrıca bâtinî açıdan “Gizli Hazine”ye dayanarak zuhûr ve İlahî ilkenin tecellîsi olarak mutlak varlığın yansımasıdır.⁶⁵

İslam düşünürleri, kâinatın yoktan yaratıldığını, yani Allah’ın kâinatı, ezelden yarattığı görüşünde ittifak ederler. Bu düşünceye ve inanışa göre Kur’ân-ı Kerîm’deki “Göklerle yer ikisi bitişik bir hâlde iken, onları birbirinden yarıp ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı o kâfirler bilmezler mi, hâlâ inanmayacaklar mı?”⁶⁶ âyetiyle atıf yapıldığını söyleyerek desteklerler. Bu bir manada, tasavvuftaki varlığın birliği düşüncesini de açıklamaktadır. Zira buna göre evren tektir ve Allah’ın yansımasıdır. Kendi kendine değil, Allah’ın varlığı ile var olabilen bir oluşturmaktır. Bu oluş anı ise “kûn/ol”⁶⁷ emri ile gerçekleşmiştir.⁶⁸

Tabiat üzerine tefekkür, tasavvuf taliminin de önemli bir parçasıdır. Zât’ın kâinattaki tecellîsini ve tabiat âlemindeki düzenin önemini izah etmek, sûfilere göre hakîkatın izahının bir parçasıdır. Dolayısıyla Gâmîzî Ali Baba’nın da kâinatın oluşumu ile ilgili söyleyecek çok sözü bulunmaktadır. Ona göre evrende bir boşluk olan nokta, “kûn”

⁶⁴ İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, Keşfu’l-Hafâ ve Müzîlû’l-ilbâs Amme’s-tehera mine’l-Ehâdisi Ôalâ El-sineti’n-Nâs, (Beyrut: Daru’l-Kütûbi’l-İlmiyye, 1988), 2/132.

⁶⁵ Nasr, *Gülşen-i Hakikat*, 65.

⁶⁶ El-Enbiya, 21/30.

⁶⁷ El-Yasin, 36/82.

⁶⁸ Kuvvet Sazak, “Tasavvuf ve Kaos Üzerine,” Academia, 2014, https://www.academia.edu/6253664/Tasavvuf_ve_Kaos_Üzerine.

emri ile buluşmuştur ve bu noktadan bütün kâinat, rûh sahibi yaratıklar ve çeşitli maddeler meydana gelmiştir:

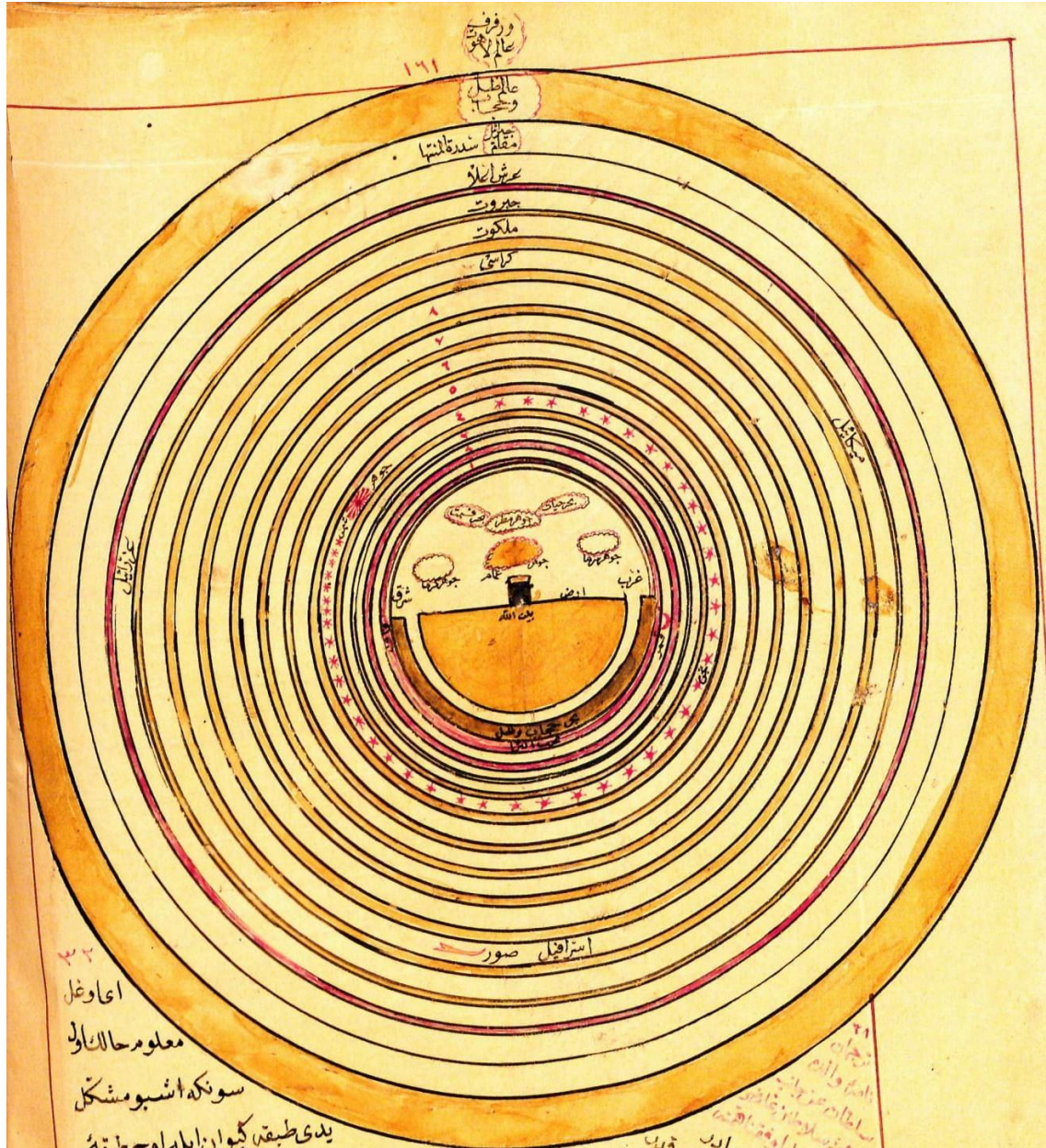
“Şu ‘avâlim-i cismâniyye “kûn” emr-i celîle-i Rabbâniyyesinde zerre-i nûr-ı vâhîde idi. Cenâb-ı Hâk ve âferînende-i büzürg-i mutlak işbu zerreyi iki harfîñ arasına bir nokta i’tibâriyle nihâd idüp, bu noktada cümle-i kâ’inât ve küll-i źi-rûh-ı mahlûkât ve mevâlid-i muhtelif-e-i mevâddât yek-pâre nûrî biñ pâreden mürekkeb idüp, cihet-i cîş ‘anâsır-ı şahrâ-yı źulmetden cûşa gelüp, tufân-ı zamân-ı teni emvâc-ı nesîm-i refrefe endâht idüp, i’râc-ı Kûh-i Cûd’ı vâsıl-ı ‘Anķā-yı mevcûd-ı pür-sûd olup, oradan tedârik-i pervaz-ı bālā-yı ‘azm-i dîdâr-ı Rahmân ile pür-cûd oldum” (92b).

Gâmızî Ali Baba, oğlunun kâinatın yaratılışı ile ilgili muhtemel bir sorusu üzerine ise ayrıntılı bir izahata yer vermiştir. Onun tasvirine göre; şekillendirilmiş olan dokuz kâinat tabakası Zât âleminde muhafaza olan dokuz bin yıllık kalınlığındaki hicab âlemi ve gölge âlemi olarak isimlendirilmiştir. Burada bulunan üç adet felek vardır. Bunlar, arş-ı âlâ, sidretü’l-müntehâ, Cibrîl-i kâinat makâmı, feleklerin maverası, cem’ü’l-cem, velâyet makâmı, nûr kaynağı ve kudret sûruna tekabül etmektedir. Biner yıllık kalınlığı ve biner yıllık boşluk meydana olarak bunun altında ceberut bulunmaktadır. Daha sonra gelen melekût aynı şekilde boşluk meydana olup sûr-i zaman ve gizlilik, kalem ve levh bunun içinde muhafaza edilmektedir. Kalemin içinde yedi derya, yani yedi yüce nûr parçası gizlenmiştir. Levhin içinde ise yedi gök tabakası mahfuzdur. Ancak bu üç kürsî tabakası ikişer bin yıllık geniş mahâle sahiptir ve toplamda altı bin yıllık meydan olduğu hâlde bu kürsîlerin altında bulunan yedi göğe kadar uzaklığı üç bin yıllık meydandır. Dolayısıyla yalnız bunların arasında dokuz bin yıllık menzilin olduğu anlamına gelmektedir. Yani yedi gök tabakasının hepsi beşer yüz yıllık kalınlığı ve beşer yüz yıllık boşluk meydana olup bunların tamamı yedi bin yıllık meydan olduğu için toplam yekûnu on sekiz bin yıllık menzil demektir. Bu yedi göğün içerisinde yer alan zaman ve mekânın bereketi gereği semaya yakın bulunan zaman bulutlarının letafet bereketi mevcuttur.

Dokuz feleğin maverasında bulunan hicab âlemi ve gölge âlemi, arş-ı a’zâma mesafesi heyet-i sun’iyesi dokuz bin yıllık kalınlığındadır. Zât âleminde, yani nûr âleminde muhafaza edilmesiyle feleklerin içinde Yezdan’ın feyzi olduğu için yedi gökte bulunan

dördüncü felek tabakasında güneş ve yıldız cevherinin hey'et-i masnu'ları siyâhî birer dairedir. Onların tecellî feyzi mümkün olduğu için ayın cevheri kırk günlük menzil olup, hepsi üç yüz altmış altı saat mübarek arsadır. Ve her yıldızın cevheri kırkar saatlik menzil olduğunda bu güneş feleğinden Kâf feleğine gelir ve ortaya çıkan ay cevherine sirayet ederek bu zamân-ı zemâne gölge yapmaktadır. Güneş doğudan doğarak batıya kadar bin yıllık menzil kat eder ve batarak karanlığı cihana doğunca zemin ve zamanın döngüsü meydana gelmektedir. Ancak şu ayaklarımızın altında bulunan zemin eğer kalkmış ve giderilmiş olsaydı gece ve gölge olmayıp her taraf saf ve parlak olmuş olurdu. Lakin güneş batıp da yıldız ile ay ortaya çıkınca, zaman ve güneş yer altının lezzetleri ve zevkleriyle birleşip rehavet ve sıhhatlerine sevgi beslemektedirler. Bunlarda her eşyanın hukuku bulunmaktadır (82a).

Gâmızî Ali Baba insan soyunun meydana gelişini ise bir buğday metaforu ile anlatmıştır. Ona göre; “ol” emrindeki “kûn” kelimesinin noktası buğday gibi olup, bu âlemler sarayı onun içinde yer etmiştir. İlk önce, bu nokta yok oldu, der. Ardından altı gün yedi gecede bu âlemler sarayı ve kâinat kıvam bulmuştur. Çeşitli nimet ve garip yaratıklar ve garip azıklar ile Rabb-i Yezdân'ın ihsanına mazhar kılınmıştır. Bu buğdayın ortasında olan elif çizgisi bütün zamanlarda kâmil insan alameti olup bu tanenin yarısı erkeği ve yarısı dişiye oluşturmuştur. O zamandan beri keyvân cevherinin taşıyıcısı ve konuşan cinste bir insan ve hayvan olup bu emirden yüz kırk dört bin sene sonra iki büyük melek Serendib dağında Hz. Adem ve Havva'yı ağızlarında yeryüzüne taşımışlardır. Hz. Adem ve Havva'yı birbirlerine bağlayıp Hak muhabbeti vererek anne rahminin tarlasında kıvam bulmuş ve insanlığın hayatının özü olan sülale meydana gelmiştir (83a).

Resim 1: Felekler (81b)

Gâmîzî Ali Baba, *Tercümân-nâmelerde* sözünü ettiği pek çok konuyu hey'et/astronomi bilgisiyle beslemiştir. Bunların başında ise dokuz felek ve yedi gök en sık bahsedilenler arasında yer almaktadır. Eski astronomi anlayışına göre felekler, dünyayı çevreleyen iç içe geçmiş dokuz kubbeden meydana gelmektedir ve bu aynı zamanda yedi kat olarak da tasavvur edilmektedir. Felekler, dünyaya yakınlıklarına göre sıralanmış olup ilk yedi felekte şu yedi gezegen (seb' a-i seyyâre) bulunmaktadır: Birinci felekte ay, ikincide Utârid (Merkür), üçüncüde Zühre (Venüs), dördüncüde Güneş, beşincide Mirrîh (Merih,

Mars), altıncıda Müşteri (Bercis, Jüpiter), yedincide Zühal (Keyvan); sekizincide ise birer burç hâlinde sabit yıldızlar toplanmıştır ve adına “kürsî” denmiştir. En dışta olan ve ötekilerin hepsini içine alan dokuzuncu feleğe bu durumundan dolayı “felekü’l-eflâk”, yine hepsinden büyük ve kuvvetli olduğu için de “felek-i a‘zam” adı verilmiştir. Buna ayrıca “felek-i atlas, arş-ı a‘lâ, arş-ı a‘zam, arş-ı ilâhî” denildiği gibi “kürsî” diyenler ve “arş” ile “kürsî”yi birbiri yerine kullananlar da bulunmaktadır.⁶⁹ Tasavvufî düşüncede felekler Allah’ın yaratıcı tecellîsi olan akl-ı küll ve nefs-i küllün birleşmesinden meydana gelir. Akl-ı küllden yaratılan arş, yahut felek-i atlasın akıl ve nefsinden sekizinci felek (kürsî), sekizinci feleğin akıl ve nefsinden ise diğer feleklerle semâ-yı dünyâ, anâsır-ı erba’a (toprak, su, hava ve ateş), canlı ve cansız varlıklar yaratılmıştır.⁷⁰

Gâmızî Ali Baba’nın dokuz felek konusundaki görüşleri, onun dili sadeleştirildiğinde şu şekilde aktarılabilir:

“Kalb-i selim⁷¹ hâllerinden sonra bizim tekil cinste bir arş horozumuz⁷² vardır ki yumurtaları yedi felektir. Onların içinde yılda bir kez kendini yok ederek yeniden hayat bulur. İbibikleri, yani başındaki tüyleri kürsînin zirvesidir. Ve gıdası dokuz feleğin zarfı olan gölgeler âlemdir.

Oğlum, okuyarak öğrendiğin ilimlerle bunu anlayamazsın. Ben sana bu tabirleri bulup görmene yardımcı olabilmek için yazdım. Böylece dünya ve ahiret zevkine ulaşabilirsin. Bu dokuz feleğin ötesinde senin bildiğin türde bir nûr olmuş olsaydı, bütün kâinat yarılr ve bozulurdu. Ne var ki, Allah’ın pek çok gizli ve açık yaptığı işler vardır. Ancak bu dokuz feleğin muhafazası için, siyah nûrdan bir ilm-i nihâniyyenin gölge deniziyle birleşmesiyle doksan bin yıllık yol aldı. Âlem-i Zât’tan olan bu dokuz felek, bu gölgenin altındaki yerinde sabit oldu. Ve bu karanlık denizinden dokuz feleğe havass-ı nimet sirayetiyle pek çok faydalı doğum meydana geldi. Birincisi dünya, ikincisi cinler

⁶⁹ Kurnaz, 12/306.

⁷⁰ Kurnaz, 12/306.

⁷¹ Eş-Şuara, 26/89.

⁷² Anadolu mutasavvıflarına uyandırdığı tasavvur dolayısıyla horozun farklı bir yeri vardır. Ermişlerin mezarlarında kurban edilen horoz, Cebrâ’îl ya da Selmân-ı Farisî kadar Hz. Peygamber’in arkadaşı, Allah’ın dostu ve göksel “tahtın yakını” olarak kabul edilir (Yves Bonnefoy, *Antik Dünya ve Geneleksen Toplumlar da Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, ed. Levent Yılmaz (Ankara: Dost Kitapevi, 2000), 1/379.).

âlemi, üçüncüsü bitkiler, dördüncüsü hayvanlar, beşincisi madenler, altıncısı insan, yedincisi ise didar-ı irfan olarak tamamlandı. Biz bu felek yumurtalarına zaten yaratılmış varisleriz.” (64a)

Gâmızî Ali Baba bir başka mektubunda ise dokuz feleğin hareketini yine temsillerle anlatmaktadır. Buna göre; güneşin, ayın ve yıldızlarının dönmesi ile yumurta şeklindeki göklerin içinde, yani bulunduğumuz zaman diliminde birleşik dört adet deniz cevheri olan Kâf feleği meydana gelmiştir. Bu dört adet deniz cevherine “perveriş-i zemin ü zaman” denir ve su ile hava olarak ortaya çıkmıştır. Yerin altında olması İlahî yapımdan olduğu için Kâf feleğine zulmet denizi ile bitişiktir. Onun üstünde ise bir siyah taş, havanın merkezi olup bu taşın altında da üç yüz altmış altı başlı ve on iki ağızlı, kırk sekiz gözlü, bin bir adım boyu uzunluğu olan altı bin ejderha vardır.⁷³ Bunun üzerindeki siyah taş ve daha üstünde zaman, yani hava bulunmaktadır. Havanın üzerinde deniz, denizde balık ve balığın üstünde kara yer almaktadır. Bir sarı öküz olarak tasvir edilen Kâf feleği de dört ayağıyla dört unsuru temsil etmesi hasebiyle bu zemin-i zamanı karnının içine yutmuştur (92a).

Gâmızî Ali Baba’nın sıkça zikrettiği dört unsur (anâsır-ı erba’ûa) terimi klasik felsefede toprak, su, hava ve ateşi ihtiva etmektedir. Bunlar tabîî varlıkların ilkesi kabul edilen dört maddedir. Feleklerin hareketleri ve bunların bir düzene göre birbirleriyle temas etmesi sonucu faal akıldan ilk madde ve ondan da dört unsur meydana gelmiştir. Bu unsurlardan zorunlu olarak farklı oranlarda çeşitli karışımlar gerçekleşmiş ve bunun neticesinde bitki, hayvan, madenler ve insan var olmuştur.⁷⁴

Gâmızî Ali Baba, *Tercümân-nâmelerinde* bütüncül ve sistematik olmamak kaydıyla, kâinatın yapısı ile ilgili bilgiler vermektedir. Örneğin, mektupların birinde güneşin tutulmasından ve yağmurun yağmasından söz etmektedir. Buna göre, güneşin ve ayın tutulması dördüncü gökte meydana gelmektedir. Şems cevherine mahsus olarak

⁷³ Ejderha metaforu, eski çağlardan beri toplumların doğayı yorumlarken kullandığı sembollerden biridir. Zaman içerisinde anlamı ve fiziksel özellikleri çeşitlenmiştir. Önceleri dev bir yılan olarak tasvir edilirken daha sonra farklı hayvanların fiziksel özelliklerini alarak melez bir tür olarak betimlenmiştir. Bununla birlikte özelliklerini aldığı hayvanların sembolik anlamlarını da temsil ederek; ulu bir güç, bereketlilik figürüne dönüşmüştür (Aynur Koçak ve Serdar Gürçay, “Alevî-Bektaşî Velâyetnâmelerinde ‘Ejderha’ Motifi”, *Journal of Analytic Divinity* 1 (2017), 39).

⁷⁴ İbrahim Ethem Karataş, “Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın Marifetname’sinde Anasır-ı Erbaa (Dört Unsur) Görüşü”, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 33 (2014) 108.

devreden küçük felekler, bazı mertebelerde burçlardan gölge şeklinde ortaya çıkmaktadır. Günün ve gecenin oluşumu yirmi dört saatte tamamlanmakta ve bir yıla kadar ölçülüp hesaplanmaktadır. Bu hesaplamada bir dakikanın eksik olmasıyla zemin ve zamanda kirlilik meydana gelecektir. Bir de bulutlar genellikle güneş ve ayın önünü kapattığından yeryüzüne ışığın yayılmasına engel olmaktadır. Bununla birlikte hava bütün zamanlarda zeminindir ve bulutlarda oluşan eser yine zemine inmektedir. Bulutlar yeryüzünün bahçıvan ve karakulağı ve sakasıdır. Güneş ve ay daima bulutları hayat suyu için davet etmektedir. Kabiliyeti kadar letafeti bulunmakta ve yağmur olarak aşağılara yağmaktadır. (98a).

Gâmızî Ali Baba, bir başka mektubunda ise, oğlunun doğa olaylarından biri olan havanın yükselmesi ile ilgili muhtemel bir sorusuna yanıt vermiştir. Gâmızî Ali Baba'ya göre havanın yükselmesiyle meydana gelen bulut, yağmuru elde etmektedir. Havanın hareketleri nedeniyle denizlere ağırlık tesir ederek kara ile denizin nem şiddeti ve sıcaklık hararetinden hava rüzgârı arız olmaktadır. Böylece yükseklerde bulut cengi ve göğün dansı ve hava zamanının arbedesi olup bütün denizler ve karada bulunan madenler ve bitkiler ve diğer canlılara neşeyi bahşetmektedir. Gâmızî Ali Baba, eğer havanın yükselmesi gerçekleşmezse bulutların havada az zamanda çeşitli garip mahlûkatın zuhur etmesine sebebiyet vereceğini söylemektedir (89b). Belki bu cevaplar, müderris olmak yolunda ilerleyen oğluna, bir sûfînin bu tarz bilgilere de mâlik olabileceğini kanıtlamak fikrinden de kaynaklanabilir. Elbette ki bu bir ihtimalden fazlası değilse de, baba-oğul ilişkisinde bazı sertleşmeler ve ihtilaf bahsi geçen ihtimali destekler niteliktedir.

Gökyüzündeki çeşitli olaylardan söz etmeye devam eden Gâmızî Ali Baba, bir diğer mektubunda yerin altında meydana gelen madenlerden söz etmektedir. Bu anlatım, Gâmızî Ali Baba'nın üslûbuna sadık kalınarak sadeleştirildiğinde şöyledir:

“Bu madeniyat olmadan evvel bazı cüzlerin bulunması gerekir. Mesela bir insan vücûdunda çiban meydana gelecek olsa o bölgede önce tatlı bir kaşınma oluşur. Ve fiska fiska taneler döker. Sonra ortası kabarıp kızılık belirir ve onun da içinden katı bir öz/sıvı çıkar. Aşama aşama o fiskalar yok olur ve çibanın başı öz toplayarak beyaz olur. Zamanı geldiğinde kendiliğinden açılır ve özü meydana çıkar. Böylece vücut rahatlar.

İşte bunun gibi madeniyat da birkaç kabarcığın ortaya çıkmasına sebep olan cüzlerin bileşimidir.

İlk olarak civa, kükürt, libd, sed ve tersatın oluşumuyla karınlarında bereket eseri oluşan bir zerre, otuz altı bin senede altın, yarısı olan on sekiz bin senede gümüş, on altı bin senede demir, on iki bin senede kurşun, dokuz bin senede bakır, yedi bin senede kalay, yetmiş iki bin senede kükürt ve kırk sekiz bin senede civa yerin rahminde tamamlanmıştır. Ve sonra olgunluk mertebelerinde de daha yüz bin seneler yerin rahminde bekleseler de artık onların yok olmaları dışında bir tamamlanmaları kalmamıştır. Ancak çeşitli ince cevherlere sahip yedi madenin altına dönüşmesi gerekirken, çeşitli cinslerin ortaya çıkmasının sebebi, yerin rahminde çeşitli yollarla birbirlerine eşlik etmeleri idi. Zira zemindeki türlü bozulmalardan dolayı farklı maden cinsleri ortaya çıktı.

Ancak bu dünyanın dönen seması kürsî merkezinden geçerek yeniden değişimini otuz altı bin senede tamamlar. Ve yer kürede ortaya çıkan cansız varlıklar bereketlenerek düzene girer. Deniz de incinin sedefi zikredilen devriyeye muhtaç olduğu için, sedef meydana gelince inci de yağmurun bereketli bir zerresi ile yaratıcı Yezdan tarafından mükemmel ve pahalı bir mücevhere dönüşür.

Bu madeniyatı tabir ederken eklemek gerekir ki; iki devriye zamanının geçmesiyle yetmiş iki bin sınır verilmiş olsa her bir madene birer katını ekleyerek altın da yetmiş iki bin senede tam ayarına ulaşır. Toprak ve taşlarda saklı olan İlahî kudret gereği nice cansız mücevher ve çiçekler uzun bir süreye mahsus olarak bekletilmektedir. Hâlbuki her eşyanın kadr ü kıymetini insandan başka bilen mahluk bulunmaz. Ve her otuz altı senede bir, bir devriye olur. Fakat şemsî takvimle olduğu açıktır” (45a).

2.2.5 “Kün” Emri

Kur’ân-ı Kerîm’in birçok yerinde “*kün fe-yekün*” ifadesiyle ile karşılaşılmaktadır.⁷⁵ Bu âyet, “Allah bir şeyin olmasını murad ettiğinde ona ‘ol’ der ve o da olur.” manasına gelmektedir. Yaratılışın ilk emri olan “*kün*” (كُنْ) ifadesi “*kâf*” (كَ) ve “*nûn*” (نْ)

⁷⁵ Bkz. El-Bakara, 2/117; Âl-i İmrân, 3/59; en-Nahl, 16 /49; Meryem, 19 /35; el-Yasin, 36/82.

harflerinden oluşur. Tasavvuf edebiyatı dairesinde sıklıkla kullanılan bu ifade “*kâf ü nûn*” olarak da formülize edilir. Bu iki harfin akl-ı küll⁷⁶ ve nefs-i külle⁷⁷ işaret ettiği söylendiği gibi, Hz. Adem ve Hz. Havva’nın yaratılışıyla da ilişkilendirilmektedir. “*Kün*” emri verilmeden önce hiçbir maddî varlık yaratılmamıştır ve Tanrı henüz Kenz-i Mahfî mertebesinde dir.⁷⁸

İbnü’l-Arabî “*kün fe-yekün*” âyetini yorumlarken, bu emrin *Zât*, *irade* ve *söz* içerdiğini ifade etmiştir. Ona göre eğer *Zât* ve Hakk’ın bir şeyin tekvinine/yaratılmasına yönelmesi manasına gelen *irade* olmasaydı doğal olarak “*kün*” sözü ortaya çıkamayacaktı. Hâlbuki bu süreç yaşandı ve gerçekte önceden var olmayan şey, tekvin emri verildiğinde kendini var olarak buldu.⁷⁹

Var olan her şeye “*kün*”ün hakikatının nüfuz ettiğini söyleyen İbnü’l-Arabî, “*kün*” emrini oluşturan iki harfin yani, “*kâf ü nûn*”un ayrı ayrı ikişer cevherinin bulunduğunu ifade etmiştir: Ona göre, ‘*kâf*’ cevherinin birisi ‘*kemâl ke’*’i, ve diğeryse ‘*küfür ke’*’idir. Ardından ‘*nûn*’ cevheri ortaya çıkmıştır. Bunlar; belirsizlik *nûn*’u ve belirlilik *nûn*udur. Yaratılmış herkesin “*kün*” kelimesinden payı vardır. İnsanlardan kimi *kemâl ke’*’ine ve belirlilik *nûn*una tanıklık ederken, kimi de *küfür ke’*’ineve belirsizlik *nûn*una tanıklık eder.⁸⁰

“*Kün*”ün harfleri ile ilgili bir yaklaşım Gâmızî Ali Baba’da da görülmektedir. Buna göre; “*kün*” emrinde yer alan “*kâf*” harfi dişi ve yumurta, “*nûn*” harfi ise hem erkek ve hem de dişidir. “*Kâf*”, “*nûn*”a birleşince *rûh* sahipleri meydana gelir ve “*kün*” emriyle safâdâr olup Hakk’ın emrine kavuşur. Fakat bu cisimler âleminde yaratma ve oluşturmaya dair olan ilâhî emir, harf ve sestten beri olduğu için, Cenab-ı Hakk’ın emri ses ve sedaya sığmaz (51a).

Tercümân-nâmelerinin birçoğunda “*kün*” emrine değinen Gâmızî Ali Baba, onun

⁷⁶ Akl-ı küll: Allah’ın kudretinden ilk evvel ortaya çıkan akıldır (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ankara: Otto Yayınları, 2020), 30.

⁷⁷ Nefs-i küll: Bu terim tasavvufta evrensel nefis, âlemin canı, kâinatın ruhu anlamlarına gelir. Bu yaklaşıma göre âlem bir insan gibi kabul edilir ve onun da bir canı olduğuna inanılır (Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 275).

⁷⁸ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 281.

⁷⁹ Muhyiddin İbn Arabî, *Fusûs El-Hikem*, çev. Ersin Balcı (İstanbul: Kopernik Kitap, 2018), 109.

⁸⁰ El-Hakîm, *İbnü’l Arabî Sözlüğü*, 345.

yaratılıştaki yerine dair görüşlerini aktarmıştır. Onun ifadesine göre; “*kün*” emrindeki harflerin birleşimi noktasından bir buğday tanesi meydana gelir. Bu tanenin ortasında elif (l) çizgisinin ekilip boy vermesiyle buğdayın iki tarafı birleşir ve yarısı erkek ve yarısı dişi olan insan cinsi meydana gelir (56a). Gâmızî Ali Baba buğday tanesindeki dişiliği Hz. Havva ve erilliği Hz. Adem’le temsil edildiğini ifade eder. Buna göre; ‘kâf’ ile ‘nûn’ harfinin arasındaki bir buğday tanesi kadar nokta, Hz. Adem ve Hz. Havva’nın vücûdlarının özüdür. İlk önce buğdayın ortasındaki elif çizgisi belirir. Ancak ilk emir olan “*kün*” emriyle ‘kâf’ı, ‘nûn’a vurunca kâinat doğmaya başlar ve nûn’un noktası yok olur. Bu olaydan yüz kırk dört bin sene sonra Hz. Adem, kırk sene sonra da Hz. Havva vücûd bulur. Burada bahsi geçen buğday, Hz. Muhammed-Ali’nin vücûdu ve fahr-i nûrdur. Bununla birlikte “*kün*” kelimesinin oluşumunda görülen nokta, ilm-i asliyyedendir. Ve bütün harf ilminden feyz-i kelâmdır. Eğer bu nokta olmasaydı, hâl dili bilinemezdi (51b).

“*Kün*” terimi özellikle tasavvuf ve tekke şiirinde Allah’ın kudretini, kâinatı yoktan yaratmasını, yaradılış anı ve zamanı ile Fâil-i Mutlak olarak tasarrufunu vurgulamak için kullanılmıştır.⁸¹ Gâmızî Ali Baba da, her şeyin Allah’ın bilgisinde olduğunu söyler ve yalnızca kâinatın yaratılmasını irade ederek “*kün*” emrini vermesinden sonraki aşamaları anlatır. Bu emir ile birlikte “*kün*” kelimesinin noktası buğday şeklini almıştır ve bütün âlemlerin sarayı onun içinde yer almıştır. Ancak daha sonra bu nokta yok olur ve altı gün, yedi gecede bu âlemler sarayı ile birlikte kâinat kıvam bulur. Çeşitli nimetler, garip yaratıklar ve garip azıklar ile Rabb-i Yezdân’ın ihsanına mazhar kılınır. Bu buğdayın ortasında olan elif çizgisi ise insân-ı kâmil alâmeti taşır (83a).

Gâmızî Ali Baba “*kün*” emrinde bulunan noktayı başka bir *Tercümân-nâme*’de nûr-ı Sübhaniyye olarak nitelemektedir. O, bu noktanın zuhûru ile dört yüce âlemin; ateş, rüzgâr, su ve toprağın meydana geldiğini ifade etmektedir. Ayrıca bunların da iki büyük âlemi mevcuttur; biri rûh ve diğeri nefis âlemidir:

“‘*Kün*’ emr-i celîlesinde bulunan nokta-i nûr-ı Sübhâniyye işbu kâşâne-i kâ’inâtın peder ve cevher-i feyz-i mâder eşeri olup, batn-ı noktada sır olmuş iken, ‘*Kün*’

⁸¹ İskender Pala, “*Kün*”, *DİA*(Ankara: TDV, 2002), 26/553.

emr-i Rabbāniyye cihetiyle kuvve-i nokta mahv olarak bi'l-fi'l žuhūrdan neşve-i baħr-ı kudret” (94b).

Gāmızî Ali Baba, Hz. Adem’in yaratılışı esnasında verilen “*kün*”⁸² emrinden yüz kırk dört bin yıl önce başka bir “*kün*” emrinin verildiğini ve bu iki emir arasında üç cins rūhanî mahlûkatın varlığından da söz etmektedir. Her cins elli bin sene yaşayıp sonra ömürleri kıyametleriyle son bulmuştur. Hatta bunların üçüncü cinsi hayatıyla dâim olan rūhanilerdir. Onlar anasırdan çok az pay almışlardır, ancak kendi özlerinden haberdar değillerdir. Gāmızî Ali Baba, bu bilginin ise yalnızca insân-ı kâmilin ilmi ile bilinebileceğine dikkat çekmektedir:

“Ĥazret-i ‘Ādem’e degin üç cins nūrānî, ya’nî rūhānî mahlûkat halk olunmuş idi. Her cinsi ellişer biñ sene mu‘ammer olup, ‘ömürleri kıyāmet bulmuştur. Ĥattā üçüncü cinsi ĥayātıyla dā’im olan rūhāniyāndır. Ve anlar türābdan ve havādan ya’nî cihet-i ‘anāsırdan pek cüz’î ĥiśsedārdır” (86b).

2.2.6. “Hüve” Zikri

Allah’ın ilminden aynına ermek, cehaletten, nisyân ve hicaptan kurtulmak isteyen kul, O’nu açık ya da gizli olarak daima zikreder. Zikrin nûru ile kalbin zulmeti izale edilir. Kul lâ-ta’ayyûn âlemine varana kadar pek çok cismanî, rūhanî ve ilmî meselelerle ilgilendiğinden bütün bunlardan ancak zikir ile meşgul olarak kurtulabilir.⁸³

Kur’ân-ı Kerîm’deki pek çok âyette Allah’ı dille hamd etmek, nimetlerini anmak, içten yalvararak ve korkarak alçak sesle sabah akşam daima çokça zikir ve tesbih etmek emredilmektedir.⁸⁴ Ayrıca O’nun zikrinin her şeyden üstün olduğu ve bunun bütün ibadet ve itaatlerden önemli sayıldığı ifade edilir.⁸⁵ Tarîkat ehli ise bu durumu bir kaideye oturtmuştur: Belli kelime ve ibareler, belli zamanlarda, belli sayıda, belli bir edep dâhilinde düzenli olarak söylenmelidir ki evrâd tabir olunur Sûfilerin münferid zikirleri tekrar ettikleri gibi kimi zaman da sûfî cemaatler bir yerde toplanarak şeyhin ya

⁸² Al-i İmran, 3/59.

⁸³ Ali Namlı, *İsmâil Hakkı Bursevî; Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2001), 296.

⁸⁴ El-Araf, 7/205; el-Ahzab, 33/41-42.

⁸⁵ El-Ankebût, 29/45; Reşat Öngören, “Zikir”, *DİA* (İstanbul: TDV, 2013), 44/409.

da halifesinin gözetiminde belli bir hareket düzeni içerisinde zikir sözcüklerini icra ederler.⁸⁶ Bu zikirler arasında La ilâhe illallâh, Allâh ve Hû/Hüve gibi isimler bulunur. Gâmızî Ali Baba da bu zikirlerden olan Hû/Hüve zikrini bir mektubunda tek bir başlık olarak ele almıştır. Bu sözcük Arapçada üçüncü tekil şahıs zamiri olan “O” anlamına gelir. Ancak mutasavvıflar Allah’ın mutlak gayb olan hüviyeti anlamında kullanırlar. Ayrıca Bektaşî gülbank ve tercemanlarının sonunda da “Hû” çekilmektedir.⁸⁷

Bir Bektaşî olan Gâmızî Ali Baba da oğlunun bu isme dair, bir sorusu üzerine Allah’a nispetle zikredilen “Hüve” ismini detaylıca açıklar. Gâmızî, mektubun başında oğluna bu sorusunun bir olgunluk derecesi olduğunu söylemektedir. Bu durumdan mutluluk duyduğunu ifade eden Gâmızî Ali Baba, “Hüve” ismini şekilsel olarak ele almaktadır. Ona göre, “Hüve” (هو) isminin “he” (ه)’sının üç köşesi bulunur ve Hz. Adem’in kalbinin görünümüne sahiptir. Bu harf, kalp ile münasebeti dolayısıyla Beytullah ile de benzerlik taşır. Bu “he” (ه) şeklindeki yüreğin ortasına kudret eli ile peygamberin boyu posu çizilidir. Ortası çizgili olan “he” (هـ) harfi meydana geldiği vakit ondaki iki gözün biri nûr âlemi, diğeri sûretler âlemi olur. Bu iki göz Peygamber Efendimiz’in sağ ve sol yönleridir. Sağı nübüvvet ve solu velâyet olup bir vücûd hanesidir. “He” (هـ) harfinin çizilmesiyle mübarek pak cismi meydana gelir. Ümmetinden ‘*Elest Bezmi*’nde⁸⁸ Hakk’a intisap edenler “vav” (و) harfine birleşip Zâtına “Hüve” (هو) ile boyun eğler. Sûretler âleminde Hakikat-i Muhammedî nûruyla boğulurlar. Ehl-i tarik olanlar yalnızca bu “Hüve” (هو) ile isimlendirilirler.

“He” (هـ) harfinin ortasındaki çizgi yokken cennette Allah’ın emriyle Cebrâ’îl, Hz. Adem’i Medine ve Mekke arasındaki ilâhî bir toprağa bırakır ve “şatane” kökünden türeyen şeytan, Allah’ın emriyle bu toprağa girip oranın azâmetinden mest olur. O mübarek mecliste Peygamberimiz Hz. *Muhammed-Ali*’nin rûhu ve Allah’ın ışıktan bir kılıcı bulunur. Bu toprak hane, Hz. Adem’i ağzına kadar örtmüş iken Hz. *Muhammed-Ali*’nin ılık kılıcı, Allah aşkıyla şeytanın başından aşağı bir çizgi çeker. “He” (هـ)

⁸⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 393.

⁸⁷ Uludağ, 172.

⁸⁸ Elest Bezmi: Allah, ruhlar âlemini yarattığı zaman ruhlara: “Elestü bi-Rabbiküm (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?)” diye sormuş ve ruhlara: “Kâlû: Belâ (Evet, dediler)” (Araf, 7/171-172). O vakit ikrar vermiş olan insan, dünya hayatına geldiğinde o söze sadık kalmalıdır. Bu sözün alındığı meclisten “elest bezmi” olarak bahsedilir. Tasavvufta ve İslam edebiyatında en eski meclis olarak değişik biçimlerde kullanılmıştır (Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 72).

harfinin içinde şeytanın vücûdu mahvolurken iki gözü de çıkıp gider. “He” (هـ) harfinin ortasındaki çizgi ise o zamandan kalır.

Bu “he” (هـ) resminde çizgi yokken o, Hz. Havva’nın cennetteki Zât tecellîsinin aynasıdır. Sonra sûretler âleminde miras yoluyla Hz. Süleyman’a kadar ulaşır. Hz. Süleyman’ın saltanat mucizesi ve adaletle hükmetme özellikleri de onunladır. Daha sonra ise “Hüve” (هو) ismi ile sonsuz mânevî zevk ve safa Peygamberin gölgesinde sûfleri de içine alarak devam eder. Sûfler onun tatsız ve illetli taraflarını ayinlerinde “Hüve” (هو) çeken şeyhler ve dervişlere bırakırken hoş kokusunu zihinlerinde tutup burunlarını tıkarlar ki bu koku aşğın dimağında cennete dönüşür:

“Biz dahi sâye-i peygamberîde saltanatımız zevk u şafâ-yı câvidân-ı ma’neviyye ile şurada beş on günümüz refâh ve kanâ’atde olarak, ba’delhü zevk-ı dîdâr-ı câvidân olalım ve bu hüve (هو) isminiñ her ne kadar zevk u şafâ tarafları var ise cümlesini bizim zümre aldı. Dâdsız ve ‘illetli taraflarını zâhir-i âyinde hüve (هو) çeken meşâyih ve dervîşâna bıraktık” (67b).

2.2.7. Makâmlar

İkamet edilen yer, durak anlamına gelen makâm kelimesi tasavvufta kulun yaptığı faaliyetlerle ulaştığı, sıkıntılara katlanarak azimle vardığı merhaledir.⁸⁹ Tasavvuftaki makâm kavramı, 9. yüzyıldan itibaren mücâhede ve sülûk kavramına bağlı olarak doğmuştur. Günah ve kötülüklerden mücâhede ile uzaklaşan sâlikin bu süreçte yaşadığı anlık duygusal değişimlere hâl, hâlin kalıcı oluşuna ise makâm denir. Hâl ile makâm ayrımı kesin değildir ve makâmı hakkında sûfî müellifler 7, 9, 10, 40, 100 ve 1001 gibi çeşitli rakamlar vermiştir.⁹⁰ Örneğin Kelâbâzî tevbe, zühd, sabır, fakr, tevâzu, havf, takvâ, ihlâs, şükür, tevekkül, rıza, yakîn, zikir, üns, kurb, ittisâl ve mahabbet olmak üzere on yedi makâmdan söz etmektedir.⁹¹ Bektaşîlik’te ise bu makâmı kırk olarak ifade edilmektedir. Bu kırk makâmı ilk olarak zikreden mutasavvıf Ahmet Yesevî’dir.⁹² Daha sonra Hacı Bektaş-ı Velî’nin *Makâlât* adlı eserinde de bu kırk makâm ayrıntılı

⁸⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 234.

⁹⁰ Uludağ, “Makâm”, *DİA* (Ankara: TDV, 2003), 27/409.

⁹¹ Kelâbâzî, Muhammed b. İbrahim el-Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf; Ta’arruf*, ed. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2019), 153.

⁹² Bkz. Kemal Eraslan, *Yesevî’nin Fakr-Nâmesi*, (Ankara : Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 2016).

olarak izah edilmektedir. Eserde “şerîat, tarîkat, mârifet ve hakîkat” isimli dört kapıdan ve bu kapıların her birinde kat edilecek onar makâm bulunduğundan söz edilmektedir.⁹³

Bir makâmdan ayrılmak onu terk etmek şeklinde vukû bulmamaktadır. Bu durum, içinde bulunduğu makâm ile birlikte bir diğer makâmı kazanarak ona intikal etmek şeklinde gerçekleşmektedir.⁹⁴ Gâmızî Ali Baba’ya göre ise insanî özelliklere sahip kimseler, usûlüne uygun olarak tedbir ile makâmların derecesine yaklaşır ve soruşturmaya gerek kalmadan bu makâm onlara açıkça görünür. O, bu yol için bir mürşid-i kâmilî gerekli gördüğünü ifade etmektedir ki bu görüş, tasavvuf erbabının genel kanaatiyle tam bir uyum içinde olduğunu belgeler (68b).

Gâmızî Ali Baba makâmların ilki olarak “Kâf Makâmı”na işaret etmektedir. Kâf ve Ankâ sembolleri mutasavvıfların manevî yolculuklarını anlatmak için kullandığı terimlerdir. Kâf, dünyanın etrafını çevrelediğine ve aşılmasının imkânsız olduğuna inanılan efsânevî bir dağdır. Tasavvufta mürşid-i kâmil’in vücûdu olarak kabul edilmektedir. Ayrıca yüksekliğin, uzaklığın, ihtişamın ve kâinatın sembolü olarak Ankâ ile birlikte kullanılmaktadır.⁹⁵ Ankâ ise halk arasında ismi olup cismi olmayan efsânevî bir kuştur. Kuşların hükümdarı olarak da bilinmektedir. Mutasavvıflar bu terimi yalnızca zihinde sûret bulan heyûlâ olarak tarif etmektedirler.⁹⁶ Kâf ve Ankâ sembolleri ilk sûfilerde görülmezken 11. ve 12.yy.’dan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Sûfiler, Ankâ’ya ulaşmak için çıkılan yolculuğu ve yaşanan sıkıntıları, seyr ü sülûk aşamalarını anlatan simgeler olarak kullanmıştır. Bu simgelerin kullanıldığı anlatıların temel yapısı; nefsi olgunluğa erme çabasındaki sûfilerin, yani kafes zindanındaki kuşların kurtularak yücelere kanat çırpmaları üzerine kurulmuştur. Kuşların çöllerden, denizlerden ve dağlardan geçerek hükümdarları olan Ankâ’ya ulaşmaları gibi sûfilerin de mânevî makâmlarını yükselterek rûhlarının asıl yurtlarına ve Hakk’a ulaşma çabaları anlatılmaktadır.⁹⁷

⁹³ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), 27.

⁹⁴ el-Hakîm, *İbnü’l Arabî Sözlüğü*, 351.

⁹⁵ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 248.

⁹⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 42.

⁹⁷ Nimet Yıldırım, “Ahmed-İ Gazalî, Kuşlar Risalesi”, *Doğu Esintileri* 9 (2018): 91.

Gâmızî Ali Baba'ya göre ehlullâhın birinci makâmı olan Kâf, aynı zamanda Ankâ'nın makâmıdır. Daha sonra ehlullâh onu bırakarak peygamberler makâmına ulaşır ve usûlünce davrandıktan sonra Cebrâ'il'in makâmına velâyet tûğunu⁹⁸ dikerler (69a). Başka bir *Tercümân-nâme*'de bu tûğu nübüvvet tûğu olarak isimlendiren Gâmızî Ali Baba, bunun on sekiz dallı kabzasının bulunduğunu söylemektedir. Ondan salât sırlarını taşıyanlara, şehâdet eden gazilere ve nebevî ilmin vârisleri olan kimselere mertebelerine göre birden yediye kadar tûğlar verilir. Birinci tûğun sahibi makâm-ı Kâf'tır. Yedinci tûğun mertebesindekiler ise ilham yoluyla peygamberî rütbelere nail olurlar (43b). Gâmızî Ali Baba, Kâf makâmında erenlerin Anka ile karşılaşmalarını ve oradaki durumlarını şöyle anlatmıştır:

“Hemân bu râddeler erenleriñ birinci maķâm ve mertebesidir. Ve her maķâmda birer ‘Anķā-yı Zâtîleri olup, cihet-i kelâmdan berî olarak ahvâl-i ğariibe ile tekellüm iderler. Ve hitâm-ı merâtiblerinde kendüleri mahz-ı ‘Anķā-yı Zâtî olup bu murğun ismini kendilerine tesmiye-i mahşûs itmişlerdir” (46a).

Gâmızî Ali Baba, esasında Ankâ-yı Zât'ın Hz. Muhammed olduğunu söylemektedir. Ona göre, Hz. Muhammed, ilk olarak cihet-i Ankâ delâletiyle ilk makâmda veda ile dokuzuncu makâmın ötesine yükselerek misafir olur. O nebîlerin sonuncusu olarak Allah ile orada sessiz, sedasız konuşmuş ve ilm-i Zât'ın kendisi hâline gelmiştir. Orada dokuz adet büyük havuz vardır ve bahr-ı Zât'tan ancak bir feyz zerresi kadardır. Bu havuzların feyz zerresinden, dokuz büyük havuz daha doğar ki bunların ismine “Velâyet Deryâsı” denir. Peygamberler ve ehlullâh birbirinden içip, lezzet ve şevke doyarlar. Her bir havuzun derinliği ise kırk bin yıllık yol olup, deniz ehli olan zâtlar içine girdiğinde ayakları denizin dip zeminine ulaşır. Fakat buna rağmen su, yalnızca boğazlarına kadar ulaşabilir. Bu derya havuzlarından feyz zerrelere bulurlar. Nübüvvet ve velâyet, bahr-ı Zât-ı Yezdân makâmının mahallidir. Buraya cihet-i ‘anâsır ile gelmek mümkün değildir. Tek ve kolay yol, Zât ile zâtlanmak, O'nunla bir olmaktan ibarettir(47a).

⁹⁸ Tuğ dikmek, Türk tarihinde hükümlanlık ve bağımsızlık anlamları taşıyan askerî, siyâsî bir güç ve yetki işaretidir. Tasavvufta ise Rabbin tanınmasına vesile olan ve insanları “marifetullah”a ulaştıran bir unsur olarak kabul edilmektedir. Seyr ü sülûk halindeki mürid, ahlâkî bakımdan güzel sıfatlar kazanarak sabit makâmlara eriştiğinde bu simgesel anlamı güçlü olan eşya ile ödüllendirilmektedir (Güldane Gündüzöz, “Tekke Hayatında Üç Muktedir Figür: Sancak, Alem Ve Tuğ”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 85 (2018): 167.

Peygamberler, peygamber olma yönünden eşit olsalar da her birinin kendine ait makâmları bulunmaktadır. Hucvîrî'ye göre Hz. Adem'in makâmı tevbe, Hz. Nuh'un makâmı zühd, Hz. İbrahim'in makâmı teslimiyet, Hz. Mûsâ'nın makâmı inâbe, Hz. Davud'un makâmı hüzn, Hz. İsa'nın makâmı recâ, Hz. Yahyâ'nın makâmı havf ve Hz. Muhammed'in makâmı zikirdir.⁹⁹

Tıpkı peygamberler gibi meleklerin de makâmları bulunmaktadır. Nitekim bir âyette meleklerin “Bizden hiçbir fert yoktur ki onun malum ve muayyen bir makâmı olmasın.”¹⁰⁰ dediği aktarılmıştır. Sayılarını, türlerini ve makâmlarını bilmediğimiz melekler, kul için teslimiyetin sembolüdür. Ancak İslam düşünürleri bu melekler arasında dördünü büyük melek olarak sayarlar. Bunlar; peygamberlere vahiy getiren Cebrâ'îl, rızık ve rahmet meleği olan Mîkâ'îl, eceli gelenlerin rûhunu kabzeden Azrâ'îl ve kıyametin kopup ahiret hayatını başlayacağını haber verecek olan İsrâfîl'dir.¹⁰¹ Gâmızî Ali Baba ise Allah'ın cennet toprağından bir top yapıp Zât tecellîsinde kıvam bulunca, ilâhî nûrdan yarattığını söylediği bu dört meleğin makâmlarını şöyle ifade etmiştir: “*‘Akl-ı küll maḳām-ı Cebrā’îl, nārî; fikr-i lāhūt, maḳām-ı ‘Azrā’îl, bādî; firāset ḥāline maḳām-ı Mîkā’îl, ābî; ‘irfān-ı Zātîyye, maḳām-ı İsrāfîl, ḥāqî*” (50b).

Velâyet makâmından da söz eden Gâmızî Ali Baba, hatem-i velâyetle övülmüş dokuz mertebe olduğunu söylemektedir. Ona göre, onun ilk makâmına bile ayak basmakla irfan hüccetine, mârifet mührü vurulur. Sonra mânevî icazet ile kudret eli çizgisi çekilerek dervişlik ünvanına sahip olunur ve ilâhî mahublar zümresine girilir (63b). Gâmızî Ali Baba, erenlerin seyr ü sülûkundan bahsederken çocukluktan buluğa geçiş makâmlarını da tasvir etmiştir. Ona göre; sırat ilk geçildiğinde kaç yaşında olunursa olunsun burada çocuk olunur ve bu sabâvet (çocukluk) makâmıdır. İçeriye doğru ilerledikçe yaş geride bırakılır ve olgunluk artar. Vücûd nûr ile dolup, bekâ bulur. Bu akl-ı küll makâmıdır ve mânevî kemâl buluğuna erişir. O kimse cennet ehlinin arasına katılır ve dünyada bile olsa artık cennet onun vücûdundadır (42b).

⁹⁹ Hücvirî, Ali b. Osman Cüllâbî Hücvirî, *Hakikat Bilgisi; Keşfu'l-Mahcûb*, ed. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2018), 430.

¹⁰⁰ Es-Saffat, 37/164.

¹⁰¹ Mehmet Sait Özervarlı, “Melek”, *DİA*(Ankara: TDV, 2004), 29/40.

2.2.8. Peygamberler

1. Adem (as)

Semavî dinlere göre Allah'ın yarattığı ilk insan ve peygamber olan Hz. Adem hakkında Kur'ân-ı Kerim'de çok sayıda âyet bulunmaktadır. Onun yaratılışı Kur'ân-ı Kerim'e göre diğer insanların yaratılışından farklıdır. “Allah nezdinde -yaratılış bakımından- Îsâ'nın durumu Âdem'e benzer; Allah onu topraktan yarattı; sonra ona 'ol!' dedi ve oluverdi”¹⁰² âyeti bu farklılığa işaret etmektedir, Hz. Adem'in “kün/ol” emri ile yaratılışını Gâmızî Ali Baba, Arapça “كن” yazım şekli ile ilişkilendirerek aktarmıştır. Ona göre ilk emir olan “kün” emriyle ‘kâf’ (ك)ı ‘nûn’ (ن)‘a vurunca kâinat doğmaya başlamıştır. Bu olaydan yüz kırk dört bin sene sonra Hz. Adem vücûda gelmiş ve kırk sene sonra da Hz. Havva vücûd bulupbirbirleriyle evlenmişlerdir (52a). Gâmızî Ali Baba başka bir izahatında ise “kün” emrinden bir buğday noktasının meydana geldiğini ve onda insan sırrının gizli olduğunu ifade etmektedir:

“Bu emr-i celîleden nokta-i buğday olup, sırr-ı âdem onda gizlî idi. Bu hengâmeden yüz kırk dört biñ senenin zamânı mürûr itdik de ba‘dehû nokta olan buğdaydan iki cins âdem yaÖñî Âdem -‘aleyhi’s-selâm- ile Hâvvâ -radîya’llâhu te‘âlâ ‘anhâ- anamız žuhûr itdi. Ve buğday noktasında olan hatt-ı elif, sır oldu. Ve batn-ı Âdem’e kalb olundu. Ve’l-hâsıl rahm-i zemînden tevellüd ve hâsıl olan nebâtâtдан buğdaya naql u ‘alâmet kılındı. Vâkı‘a bu buğdayda olan elif hattı cemi‘-i zamânda insân-ı kâmilîñ ‘alâmet ve hîşşeleridir. Buğdayıñ nân u ni‘metiñ herkes yir; velâkin hâķîķate mażhar düşemez” (54a).

Hiz. Âdem'in yaratıldığı madde, Kur'ân-ı Kerîm'deki çeşitli âyetlerde değişik terimlerle ifade edilmektedir. Bunlar: Toprak (türâb), su (mâ'), çamur (tîn), akışkan veya süzme çamur (sülâletün min tîn), yapışkan çamur (tînin lâzib), kurumuş çamur (salsâl)dur.¹⁰³ Gâmızî Ali Baba'ya göre ise, önce Cebrâ'il-i Kâinat, Mekke ile Medine arasındaki zaman toprağını, yani bir kabza enfûsî ve bir kabza âfâkî toprak alıp, Cibrîl-i Zât'a teslim eder. Bu iki kabza toprak, Cenab-ı Hakk'ın huzuruna bırakıldığında Cibrîl-i Zât vasıtasıyla bir kabza da cennet toprağı ilave edilir. Bu üç toprak bin bir parçaya

¹⁰² Ali İmran, 3/59.

¹⁰³ Süleyman Hayri Bolay, “Adem”, *DİA*(İstanbul: TDV, 1988), 1/358.

ayrılarak kudret yapıcı nazarla özel bir süre ve nûr tahsis edilerek Hz. Adem ve Hz. Havva meydana gelir (50b).

Gâmızî Ali Baba, mücerred olarak ahsen sûrette topraktan yaratılan Hz. Adem'e daha sonra rûhun üflendiğini ve varlık ülkesine kavuştuğunu şu sözlerle anlatır:

“Hâzret-i Âdem - ‘aleyhi’s-selâm- halk olunduğı ahsen-i sûret-i mücerred, mażhar-ı tîn-i vücûd degil idi. Ancak “ve nefahtü fı-hi min rûhî”¹⁰⁴ emr-i celîle-i Hudâ’yı taḥammül ve tecessüm itmege mücib-i maḥz-ı kerîm için olup hemân-dem ülke-yi vücûdı kendi öz zâtına ahsen-i sûret ile âyîne-i dîdâr-nümâ farz idüp, “veleḳad kerremnâ benî âdem”¹⁰⁵ âyet-i celile-i kerimesiyle mükerrerem ve mutalsam bir binâ-yı ‘aẓîm bünyâd idüp derûnunuñ hâne-i ḳalbi ‘ilm-i Zâtıyla tekrim ve ‘arş-ı a’zam ve tarz-ı muhkem-bend-i âyât itdi” (46b).

Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Havvâ’nın yaratılışından bahsedilmezken, Hz. Adem’in topraktan yaratıldığı belirtilip; “Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkek ve kadın üretilen yayan rabbinizden sakının!”¹⁰⁶ ifadesine yer verilmiştir. Ancak Gâmızî Ali Baba, Hz. Havva’nın var oluşunu ilginç bir şekilde aktarmaktadır. Ona göre, Cebrâ’îl yanılarak bir buğday tanesi yemiş ve bunun üzerine önce Hz. Adem, bundan kırk yıl sonra da Hz. Havva meydana gelmiştir (50b). Bununla birlikte Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Adem ve Hz. Havva’nın cenneten çıkarılma olayına değinilmesine rağmen, Gâmızî Ali Baba’nın farklı bir anlatıyı zikretmesi dikkat çekmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de şeytanın “sonsuzluk ağacı ve tükenmez mülk” vaadi ile ikisini de kandırdığı ve bu sebeple cennetten kovuldukları bildirilmektedir.¹⁰⁷ Ne var ki, Gâmızî Ali Baba, Hz. Adem ve Hz. Havva’nın cennetten çıkarılmalarına sebep olan hadiseyi anlatırken, Hz. Havva’nın yılanın baştan çıkarmasına kandığını ve Hz. Adem’i cennette yasaklanan meyveyi yemeğe teşvik ettiğini, bu sebeple de yeryüzüne memur kıldıklarını aktarmaktadır (49b).

Gâmızî Ali Baba, Hz. Adem ile Hz. Havva’nın birlikteliklerini ifade ederken, Hz. Adem’in yüz yirmiden fazla kız ve erkek çocuğunun olduğunu, buna rağmen Hz. Havva

¹⁰⁴ El-Hicr, 15/29.

¹⁰⁵ Eş- Şura, 7/70.

¹⁰⁶ En- Nisa, 4/1.

¹⁰⁷ Tâhâ, 20/115-121.

anamız ile birlikteliklerinde dokuz mertebede, bîkr-i baliğ olduğunu ifade etmektedir. Gâmızî Ali Baba, Hz. Adem'in bir de "Duhter-i Hatâyi" olarak bilinen bakire cariyelerinin bulunduğunu ve her birlikteliklerinde bekaretin geride kalıp olgunluğa ulaştığını eklemektedir:

“Ĥazret-i Ādem ‘aleyhi’s-selām yüz yigirmiden mütecāviz zükür u ināş evlādı olduđu müselleme ise de Ĥazret-i Ĥavvā anamız ile cem‘iyyetlerinde toköz mertebede bîkri bālīga olur idi. Ĥattā herkesiñ ma‘lûm u meşhûdı “duĥter-i ĥatāyi” -nām cāriyeleriñ her cem‘iyyetlerinde bîkri bālīga olduđu vücūdıñ cihet-i ‘ārızı rahm-ı buĥār ġalib olup, rahmiñ ħābil-i ĥisset ve kuvveti cihetle vuķū‘ bulur” (49b).

2. Nuh (as)

Hz. Nûh, yaşadığı toplumu putperestlikten uzaklaştırıp tevhid inancına döndürmek için gönderilmiş bir peygamberdir. Kur’ân-ı Kerîm’de Allah’ın kendisine vahyettiği, 950 yıl boyunca kavminin arasında kaldığı ve kavmini Allah’a kulluğa davet ettiği anlatılmaktadır. Ancak kavmi azgınlık yaparak Allah’tan başkasına ibadet etmiş ve Hz. Nuh’tan gelen haberleri alayla karşılamıştır. Yalancılıkla itham ettikleri Hz. Nuh’a inanmadıkları gibi, ona inanan alt tabakadan kimseleri yanından uzaklaştırması için uyarıda bulunmuşlardır.¹⁰⁸ Hz. Nuh, halkının azgınlık ve putperestliği sürdürmesi üzerine Allah’tan onları cezalandırmasını dilemiş ve Allah da duasını kabul ederek bir tufan yollayacağını haber vermiştir. Ancak inananların kurtuluşunu müjdeleyip, bunun için bir gemi yapmasını emretmiştir. Hz. Nuh bu gemiye inananlarla birlikte her hayvan türünden birer çift almıştır ve beraberindeki inananlar kurtulurken, ona inanmayan oğlu ve eşi boğularak helak olmuştur.¹⁰⁹

¹⁰⁸ En-Nisâ, 4/163; el-Ankebût, 29/14; Nûh, 71/1; Yûnus, 10/71; Hûd, 11/25-26; eş-Şuarâ, 26/106-110; ez-Zâriyât, 51/46; el-Necm, 53/52; eş-Şuarâ, 26/116; el-A‘râf, 7/59-63; Hûd, 11/27; el-Kamer, 54/9; Hûd, 11/32.

¹⁰⁹ Eş-Şuarâ, 26/118-119; Nûh, 71/1-28; Hûd, 11/36-47; el-Mü‘minûn, 23/26-29; el-Furkan, 25/37; el-Kamer, 54/10-17.

Hız. Nuh'un tufan başlamadan önceki serüvenine mektuplarında yer veren Gâmızî Ali Baba, tufanın Cebrâ'îl'in üflediğı bir ocaktan çıktığını ve kendisinin de o esnada orada mânevî seyrinde olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla tufan olayını aktarırken bizzat şahit olmuş gibi anlatmaktadır. Buna göre; Hız. Nuh'un kavmi helak edileceğı zaman apaçık bir mucize ile denizler kabarmadan evvel Hız. Nuh bir gemi hazırlamıştı. Ailesinden iki kişi ve iki oğı ile birlikte beş kişiden ibarettiler. Gemi su ile birlikte havalanıp, Cudi Dağı'na oturdu. Tufanın bir ocaktan çıktığı açıktır. Cebrâ'îl o ocağı Allah'ın emriyle üfleyerek coşturdu. Gemide türlü yiyecek ve hayvanlar vardı. O gemi kırk günün sonunda durup, bir limana demir attıktan sonra tekrar yeni nesiller ortaya çıktı ve Hız. Nuh da kavminin helakiyle huzura kavuştu (69a).

Gâmızî Ali Baba, mektuplarında Hız. Nuh'tan bahsettiğı anlatımların çoğunda meseleleri tufan olayı ile ilişkilendirmiştir. Bu tarihsel olayı, diğeri birçok anlatımında yaptığı gibi kendi mânevî durumunu ifade etmek için kullanmaktadır. Örneğın annesine yazdığı bir mektubunda, anne rahmini Nuh'un gemisine benzetmektedir ve kendisinin de bir fırtına sırasında bu gemiye konuk olan bir gemi/kayık olarak farz etmektedir:

“Cân-ı hayâtım Molla Kadın bu fakîr bir zamân ile kân-ı hikmet ve ser-mâye-i sırr-ı 'izzet pederle ve hângâh-ı rahm-ı mâderlerinde keşti-i Nûh nihân olup, zevrâķ-ı rûha mihmân ve şahrâ-yı cihetde nefha-i şûrj-devrân ve cûři-i ebhâr-ı mevâhî nefsimde seyr u seyrân iderek sefer-i furtunamız sâhil-i vâz'-ı merâm olduķda emvâc-ı bahr-ı rahmiñ beni nefsim felegine ilķâ vü irkâb idüp, rûhum cenâhlarıyla ğavvâs-ı bahrj olup geldim” (82b).

Gâmızî Ali Baba mektubun devamında ise anne rahminde kıvam bulduktan sonra oradan ayrıldığını ve zamanın Nuh'u ve yiğit oğı olarak geri döndüğünü ifade etmektedir.

3. Süleyman (as)

Hız. Süleyman'dan İslami kaynaklarda hükümdar bir peygamber olarak bahsedilmektedir. Hız. Davud'un oğı ve mirasçısıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın onu överken üstün kılındığı, şükreden, sâlih, hakîm, anlayışlı bir kul olduğu bildirilmiştir. Ayrıca keskin zekâsı, engin bilgisi ve hikmetiyle karmaşık meseleleri kolayca çözüme

kavuşturma yeteneğinden söz edilmiştir. Allah, Hz. Süleyman'ın emrine rüzgarı vermiş ve ona başta kuş dili olmak üzere başka hayvanların dillerini de öğretmiştir. Ayrıca insanlardan, kuşlardan ve cinlerden oluşan orduları da emrine vermiştir. Bu ordular aracılığıyla görkemli bir servete sahip olup bu nimetler için Allah'a daima şükretmiştir.

110

Saltanatın sembolü olarak kabul edilen Hz. Süleyman edebî ve tasavvufî hikayelerde bu yönüyle kendisinden söz ettirmiştir. Gamizi Ali Baba da, anlattığı bir meselede Zât tecellîsinin miras yoluyla Hz. Süleyman'a kadar ulaştığından ve onun bu saltanat mucizesine adaletle hükmetmeyi başardığını ifade etmiştir:

“Ba‘dehû ‘âlem-i şüverde irşen hatta Hâzret-i Süleymân ‘aleyhi’s-selâm’a degdi ve kendüsiniñ yerinde bulunduğı hâlde mu‘cize-i devr-i saltanatı ve küll-i zî-rûha kemâl-i hükm ve ‘adâleti anıñ ile idi. Ve anlarıñ bu yüzden mu‘cize-i bâhire ile devr-i ahkâm idi” (67b).

Hz. Süleyman'ın saltanatına yapılan bir diğer telmih unsuru ise onun tahtıdır. Tevrat'ta onun tahtının ihtişamından söz edilirken, fildişinden büyük bir tah yaptırıp saf altınla kaplattırdığı, altı basamağı ve her basamakta iki altın aslan heykeli bulunduğu ayrıca, tahtın arka kısmında yuvarlak bir başlığın olduğu tasviri yapılmaktadır.¹¹¹ Gamizi Ali Baba da yüzleri Cemalullah'a dönük olan kimselerin gönül tahtında zamanın Süleyman'ı olduğunu söylemektedir: *“Ol zât-ı kadîm gönül tahtında Süleymân-ı zamân olup dilediği insânı hayvân-ı nâtık ve gedâ-yı kemter ü erzel ider” (46b).*

Yine Yahudi kaynaklarına göre Hz. Süleyman'ın sihir ilmine de sahip olduğu ifade edilmektedir. Bunun halk anlatılarındaki karşılığı ise hazinelerini tılsım ile koruduğu şeklindedir.¹¹² Gamizi Ali Baba da defineciliğe merak salan ve Hz. Süleyman'ın tılsımlı dinarını arayan oğluna, aradığı şeyi bulmanın mümkün olmadığını anlatmaktadır. Ona göre; Hz. Süleyman'ın gömdüğü tılsımlı dinarın herkesin bildiği ilim ve virdler ile elde edilmesinin imkânsız olduğu ehline mâlumdur. Hz. Süleyman'ın ilmi ve nüshası kelime-i vâhidedir. Bu ilim bütün insanlara kudret eli ile yazılmıştır. İnsan şekline sahip

¹¹⁰ El-Enbiyâ, 21/78-79; en-Neml, 27/15-16, 19-20, 27, 34, 40; es-Sâd, 38/30.

¹¹¹ *Tevrat* (Ankara: Andaç Yayınları, 2015), Krallar I/18-20.

¹¹² Ömer Faruk Harman, “Süleyman”, *DİA* (İstanbul: TDV, 2010), 38/57.

her millet bu defineler ilminde hissedardır. Ama kalbin kemâl-i isti'dad ve ferasetiyle ve mânevî gözlerin nûruyla ortaya çıkar. Bu tılsım bağı Âdemî mânâ ve didâr-ı Zât gözüne bağlıdır. Ve Buhara'da bulunan bir mağaranın içerisine Hz. Süleyman hayatta iken çeşitli tılsımlar konulmuş ve Ebu Ali Sînâ¹¹³ ve değerli biradeleri Ebu'l-Hâris'in zamanına kadar zikredilen mağara her yıl bir defa açılıp, üç saat kadar durup yine kudretten kapanırmış diye rivâyet edilmiştir. Bu mağaranın kapağı yoktur. Ancak mağaranın boyutu bir parça kayadan ibarettir. Mağaranın mimarı yapıya kütük koyunca bir tarafında boşluk kalmış ve o tarafı bir parmak kadar yarılp, çatlaşmıştır. Orada bir delik oluşunca bu büyük mağara yılda bir defa açılmış ve içinde tuhaf tılsımlar ortaya çıkmıştır. Bu mağara bütün tılsımların kütüphanesi hâline gelmiştir. Burada "kalp" adı verilen bir kandil vardır. Bu ise Allah'ın evi olup, Zâtı burada boşluk bulundurmadiğinden kendisi hâl Zâtıyla gönülden gayet uzak ve göze gayet yakındır. Sonuçta insanın vücûdunun ne dışında ve ne de içinde olup, yakınlığı ve uzaklığı birdir. Ama gözün nûruna mevkuf bir keyfiyettir. Tılsımların asıl bağı budur. Her yerin hakikat defineleri bu tılsımın bağına bağlıdır (47b).

4. Hızır (as) ve İlyas (as)

Hızır, halk inanışında âb-ı hayat suyunu içip ölümsüzlüğe kavuşmuş kişi olarak bilinmektedir. Onun bir peygamber ya da velî kul olduğu yönünde inanışlar bulunmaktadır.¹¹⁴ Hızır ismi Kur'ân-ı Kerîm'de geçmemektedir, ancak anlatılan bir kıssada kendisine ledün ilmi verilen bilge bir kulun Hz. Mûsâ ile bir serüveninden bahsedilmektedir. Onun kimliği hakkında ise farklı görüşler ortaya atılmıştır. Kimine göre melek, kimine göre peygamber ve kimine göre ise peygamberlerin arasında yer alan yegâne velî kuldur.¹¹⁵

Hz. İlyas ise İsrailoğullarına gönderilmiş bir peygamberdir. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İlyas'tan üç kez söz edilmektedir.¹¹⁶ Hz. İlyas, Bâl adında bir puta tapan kavmiyle

¹¹³ Ebu Ali Sînâ, İslam dünyasında İbn Sînâ künyesiyle meşhur olan, bilim ve felsefe alanında büyük eserler vermiş bir filozoftur. H. 370/M. 980-981 yıllında Buhâra'da dünyaya gelmiştir (Ömer Mahir Alper, "İbn Sînâ" *DİA*(İstanbul: TDV, 1999), 20/319).

¹¹⁴ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 204.

¹¹⁵ Selahattin Döğüş, "Anadolu'da Hızır-İlyas Kültü Ve Hıdrellez Geleneği", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 74 (2015): 78.

¹¹⁶ El- En'am, 6/85; es-Saffat, 37/123-132.

mücadele etmiş, ancak kavmi ona yüz çevirmiştir. Allah da onların üzerinden bereketi kaldırmış ve kıtlık ile karşı karşıya bırakmıştır.¹¹⁷ İslamî kaynaklarda Hızır ile İlyâs'ın aynı kişi olabileceğine dair bir işaret bulunmamasına rağmen; bazı rivâyetlerde bu ikisi arasında bir münasebet bulunduğu öne sürülür. Fakat temel İslamî kaynaklarda Hızır ve İlyas iki ayrı şahsiyet olarak mütalaa edilmektedir.¹¹⁸

Halk inancında yaygın olan bir görüşe göre Hızır, âb-ı hayat suyunu içerek ölümsüzlüğü elde etmiştir. Efsanevî bir şahsiyet olan İskender de âb-ı hayat iksirinin peşine düşenlerdendir ve efsaneye göre âlimlerden bu suyun bilgisini alıp onu aramak için ordusuyla yollara düşmüştür.¹¹⁹ Gâmızî Ali Baba da oğluna velâyet tâcı ve nübüvvet fahrinden söz ederken bu halk anlatılarından hareket etmiştir. O, Hızır ve İlyas'ın yollarını âb-ı hayat suyunu ararken İskender ile kesiştirmiştir:

“İskender-i Zü'l-ğarneyn âb-ı hayâta teşriflerinde Hızır ve İlyâs'dan müfârağatla sedd-i râhı olarak 'avdet idüp âb-ı hayât naşib olmamışdır. Ve ehl-i mahşere âb-ı kevşer olmadıkça râh-ı necât bulmadıkları gibi dünyânın kevşeri dahi âb-ı hayât-ı 'irfândır” (43a).

Hızır ve İlyas'ın yakınlığı Anadolu'da halk inancına da sirâyet etmiş ve bu ikisinin bir araya geldiği Hızır-İlyas/Hıdrellez günü bahar bayramı olarak kabul edilmiştir. Her yıl 6 Mayıs günü kutlanan Hıdrellez gecesinde halk dileklerin gerçekleşeceğine ve bolluk-bereketin artacağına inanmaktadır.¹²⁰ Gâmızî Ali Baba ise bu görüşmeye Hızır ve İlyas'ın yanı sıra ehlullâhın da iştirak ettiğini söylemektedir.

“Ankâ-yı semâ ba'zen ehlu'llâh-ı kirâmâ Hızır ve İlyâs ile birlik mülâkât ve muşâhabet itdiklerinde bi-harf u şadâ biribirin görür ve görüşürler. Ammâ biribiriniñ esrâr-ı hâkiqatine lâyıqla ıremezler. Zîrâ ehlu'llâhuñ birinci maqâmı Kâf'dır. Ve maqam-ı 'Ankâ olmağla ister istemez teşâdüf ıderler” (69a).

¹¹⁷ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 230.

¹¹⁸ Ömer Faruk Harman, “İlyas”, *DİA* (İstanbul: TDV, 2000), 22/162.

¹¹⁹ İsmail Ünver, “İskender”, *DİA* (İstanbul: TDV, 2000), 22/558.

¹²⁰ Döğüş, “Anadolu'da Hızır-İlyas Kültü Ve Hıdrellez Geleneği”, 87.

Bektaşîlik'in klasik eserlerinden biri olan *Velâyet-nâme*'de Hızır'ın makâmının abdal makâmı olduğu ifade edilmektedir. Abdal ise dünyada otururken, rûhlar âlemindeki cismiyle düşmüş kimselerin elinden tutan kimsedir.¹²¹

Gâmızî Ali Baba, başka bir izahatında ise Hızır'ın mürşid-i kâmil oluşunu ifade etmektedir: “*Mürşid-i kâmil cemi'-i zamânda Hîzr'dır. Ve isminiñ Hîzr ve İlyâs olmasına iktizâsı yokdur. Ve Hîzr'ın âb-ı hayâtı, mürşidiñ dervîşe ibtidâ-yı emrde ikrâr ve telkîn ciheti, ya 'nî dervîşin birinci mertebesidir. İşte böyle zevâta küfr-yâr, îmân-yâr dinilür*” (87a).

5. Mûsâ (as)

Hiz. Mûsâ, Kur'ân-ı Kerîm'de en çok zikredilen peygamberdir. İslamî kaynaklara göre, Hiz. Mûsâ doğmadan evvel dönemin firavunu rüyasında İsrailoğullarının içinden doğacak bir erkek çocuğun saltanatını elinden alacağını görür. Bunun üzerine İsrailoğullarının arasında yeni doğan bütün erkek çocukları öldürtür. Hiz. Mûsâ dünyaya geldiğinde ise Allah tarafından annesine çocuğunu emzirmesi, sonra onu bir sandığa koyarak nehre bırakması ve kaygılanmaması bildirilerek; oğlunun kendisine geri getirileceği ve ileride peygamber olacağı müjdelendir. Annesi söyleneni yapar ve çocuğu bir sandık içinde nehre bırakır. Firavun'un ailesi onu nehirde bulup alır ve Firavun'un karısı öldürülmemesini söyleyerek evlât edinmeyi ister. Mûsâ, Mısırlı hiçbir sûtanneyi kabul etmeyince Mûsâ'nın ablası ona bir sûtanne bulmayı teklif eder, böylece Mûsâ tekrar annesine kavuşturulmuş olur.¹²² Mûsâ'nın büyüdükten sonra kaza sonucu bir Mısırlıyı öldürmesi üzerine Mısır'ın ileri gelenleri Mûsâ'yı öldürmek ister. Mûsâ bu nedenle oradan kaçır ve Medyen'e gider.¹²³ Daha sonra ailesi ile birlikte Medyen'den ayrılan Mûsâ, Tur Dağı civarında bir ateş görür. Ateşe yaklaştığında vadinin sağ yamacından gelen bir sesle kendisine ayakkabılarını çıkarması emredilir ve peygamber olarak seçildiği bildirilir.¹²⁴ Tur Dağı'ndaki bu hadiseye Gâmızî Ali Baba'nın mektuplarında da rastlanmaktadır. Gâmızî Ali Baba olayı anlatırken, Tur Dağı'ndaki yanan ağacın Hiz. Muhammed'i müjdelediğinden söz etmektedir. Onun aktardığına göre,

¹²¹ ed. Hamiye Duran, *Velâyetnâme* (Ankara: TDV Yayınları, 2014), 109.

¹²² Tâhâ, 20/38-40; el-Kasas, 28/7-13.

¹²³ Tâhâ, 20/40; el-Kasas, 28/15-28.

¹²⁴ El-Kasas, 28/46; Ömer Faruk Harman, “Musa”, *DİA* (İstanbul: TDV, 2006), 31/211.

Hız. Mûsâ, Tur Dağı'nda tecellî-i Zâta maruz kaldığında ilâhî nûrun zerresi zuhûr etmiş ve kendinden geçerek mahv-i vücûd olmuştur. Sonrasında bu ilâhî nûr bir ağaca dönüşmüş ve meyvesi Hız. Muhammed ve nâzırı Hız. Mûsâ olmuştur. Hız. Mûsâ bu ağaca bir soru sormuş ve ağaçtan “Muhakkak ki ben Allah'ım” sesi yükselince meyvesinden yemiştir. Meyvenin içi Hız. Muhammed, dışı ise Hız. Mûsâ idi. Ancak bu makâma ermeyen bu dili bilemez (68a).

Hız. Mûsâ ile ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'de ve diğer İslami kaynaklarda âsâ, yed-i beyzâ ve Kızıl Deniz'in yarılması gibi çok sayıda mucizeden¹²⁵ söz edilmiş olsa da Şeyh Gâmîzî Ali Baba *Tercümân-nâmelerinde* yalnızca Hız. Mûsâ'nın Tur Dağı'ndaki mucizesinden söz etmektedir. Tasavvufî literatürde Tur Dağı daha çok nefse benzetildiği¹²⁶ hâlde Gâmîzî Ali Baba anlatılarında onu kalbin sıfatı olarak kullanmaktadır:

“İlmimiz nûr-ı 'izzet, qalbimiz Tûr-i hâzret olmaqla dâ'ime'l-ân dîdâr-ı hayret ile ser-mest-i fikret ve sevdâ-yı tab'-ı cihet her kimden 'uzlet ve 'aql-ı Cibrîl'i yâr-ı rihlet ider ise anıñ maqâmı qurb-ı Hâzret ve Şâh-ı merdân-ı vilâyet bulunmuş olur ve leşker-i Hâzret-i Muhammed ve halîfe-i cenâb-ı fahr-i 'izzet olur” (53a).

2.2.9. İlimlerin Mahiyeti ve Tasnifi

İlim kelimesi sözlükte “bilgi” ve “bilim” kelimelerinin karşılığı olarak zikredilmekte ve “bir şeyi gerçek yönüyle kavramak” şeklinde tanımlanmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de sıkça sözü edilen ilim kavramının daha çok “ilâhî bilgi” ve “vahiy” anlamında kullanıldığı görülmektedir.¹²⁷ Bu nazar ile bakıldığında kendisine ilim verilenler, vahye muhatap olan ve bu bilgiye iman eden kimseler olarak değerlendirilmiştir. Allah tarafından bahşedilen ilmin ise dereceleri bulunmaktadır. Bu derecelerin en mutlak ve kâmil seviyesi yalnızca O'nun katındadır.¹²⁸

¹²⁵ Taha, 20/18-22; el-İsra, 17/103

¹²⁶ Abdullah Eren, “Klasik Türk Şiirinde Tasavvufî Açıldan Tûr-i Sînâ”, *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 4 (2018): 199.

¹²⁷ El-Bakara, 2/120, 145; Al-i İmran, 3/61; el-En'am, 6/80; el-Araf, 7/89; Meryem, 19/43; en-Necm, 53/3.

¹²⁸ İlhan Kutluer, “İlim”, *DİA*(İstanbul: TDV, 2000), 22/109; er-Rum, 30/56; Sebe, 34/6; Muhammed, 47/16.

Tasavvufta ilim kavramı, mârifet kavramı ile ilişkilendirilmiştir. Mârifet, sûflerin iç tecrübeleri ile mânevî hâl ve ilâhî hakikatleri tadarak elde ettikleri tecrübî bir bilgidir. Hücvirî, tasavvuf ilmini üç esasa dayandırmaktadır: Birincisi; Allah'ın birliğini bilmek, her türlü noksan sıfatlardan münezze olan zâtından teşbihi uzaklaştırmaktır. İkincisi; Allah'ın sıfatlarının hükümlerini bilmek Ve üçüncüsü; Allah'ın fiillerinin hükümlerini kavramaktır.¹²⁹ Ancak mutasavvıflara göre Allah hakkında tam bir mârifet sahibi olmak mümkün değildir. Bir sûfinin Allah'ı tanıma çabasının ardından, O'nu tanımanın imkânsızlığını idrak etmesi mârifetin en yüksek makâmıdır.¹³⁰

Tasavvuf düşüncesine göre ehlullâh, diğer insanlardan farklı olarak ilmi, üç kaynaktan almaktadır. Bu kaynakların ilki, insanın dış dünyada müşahade ettiği ve üzerine düşündüğü işaretlerdir. Allah, insanı bu kaynaklar üzerine düşünmeye teşvik etmek için Kur'ân-ı Kerîm'de “göğün nasıl yükseltildiğine ve dağların nasıl dikildiğine” (Gâşiye, 88/18-19) vurgu yaparak işaret eder. İkinci kaynak, insanın/müminin kendisini okumasıdır. Zira insan Allah'ı tanımadan evvel kendini bilmeli ve tanımalıdır. Neticede Allah da insandan kendisini tanıması konusunda söz alır (Araf, 7/172). İlmin üçüncü kaynağı ise, Allah'ın kitabındaki hakikatlerdir. Bu ilmin ortaya çıkması, kişinin ilâhî ilmini, hâline yansıtması, yani amel-i sâlihle mümkündür. Nitekim Allah, *çok şerefli* diye bahsettiği bu kitabın Levh-i Mahfuz'da bulunduğunu (el-Burûc, 85/22) ve onun bütün *kitapların anası* olduğunu (ez-Zuhuruf, 43/4) bildirmektedir.¹³¹

Gâmızî Ali Baba da, ehlullâhın ilimlerinin kaynağının Kur'ân-ı Kerîm'in idrak ve teemmülü, ayrıca Rahmân sırrının noktası olduğunu dile getirmiştir. Ona göre ehlullâh varlık ilmini kavramayı farz, mâ-sivâ sevgisini terk etmeyi vacip, Nûr-ı Muhammedî'ye ulaşmayı sünnet ve vicdan denizinde boğulmayı müstehab saymıştır. O ilm-i İlahiyye'nin de dört esastan ibaret olduğunu ifade etmektedir: Birincisi sevmek, ikincisi bilmek, üçüncüsü işlemek ve dördüncüsü görmektir. Sevmek şerîattir, bilmek kâmil imandır, işlemek tarîkatın sırrına ermektir, görmek ise her hâlinde kemâl derecesinin özelliklerini bulup hakîkatin özüne ulaşmaktır. Gerçek iman ise, aşk ile mümkün olur. Sevmek ve söylemek, şerîata teslim olup tarîkat halleri ile amel olduğunda ancak

¹²⁹ Hücvirî, *Hakikat Bilgisi; Keşfu'l-Mahcûb*, 79.

¹³⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 236.

¹³¹ Ali Teknik - Vahit Göktaş, “Tasavvuf Bilgisi: Allah'ı Allah'la Bilmek İlmine Giriş”, *Kelam Araştırmaları Dergisi* 14 (2016): 182.

Cemâl semeresine kavuşulur. Yoksa kelimaları ezberlemekten öteye gidilmez. Böylesi işlerin ne faydası olur ne de zararı (64a).

Gâmızî Ali Baba ilmi, ilm-i ‘amâ, ilm-i semâ ve ilm-i enfûsî diyerek üçe ayırmıştır. Buna göre ilk ikisi olan ilm-i ‘amâ ve ilm-i semâ; ilm-i gâ’ib ve muhayyerat olarak da tabir edilir. Bu ilimlerin semeresi başlangıçta Cemalullah’dır. Daha sonra “Kün” emri noktasının özünden insan-ı kâmil zuhur eder. Bu ise enbiya ve evliyaya mahsus bir özelliktir. İlmin üçüncüsü olan ilm-i enfûsî ise; nahiv, akaîd ve mantık ilmidir. Bunlara ilm-i zâhir, yani ilm-i şerîat da denir (95b). Serrâc, el-Lüma adlı eserinde ilimleri ikili olarak tasnif etmiş ve ilm-i ‘amâ ve ilm-i semâyı birleştirerek bunları ilm-i bâtın olarak nitelemiştir. İkinci ilmi ise ilm-i zâhir olarak ifade etmiştir. Ancak söz konusu şerîat olduğunda zâhir ile bâtını birbirinden soyutlamanın caiz olmadığına altını çizmiştir.¹³²

İlimlerin “Kün” emrinden zuhûr ettiğini söyleyen Gâmızî Ali Baba, “Kün”ün oluşumu esnasında ortaya çıkan noktanın ilmin aslı, harflerin ise ilmin şubeleri olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda *lisân-ı hâlî* de kaynağı olan bu noktanın, halkın bilgisinden uzakta olduğuna dikkat çekmektedir:

“Bu nokta, enbiyâ-yı ‘izâm ve evliyâ-yı kirâm hâzerâtınıñ cennet ve âfâkdan ma’snu’ ve tîn-i mahlûk-ı âyîne-i dîdâr-ı vücûdlarıdır ki, ‘ilm-i Zât ile vahy ve ilhâm buyurulmuş keyfiyyet olmağıla dînleri Muhammed-‘Alî ve mezhebleri Cenâb-ı Bârî olduğundan ‘avâm-ı nâs bu huşûsatdan nehy ü teb’îd kılınmıştır” (52a).

Gâmızî Ali Baba diğer yandan ilmi, alışılmadık bir teşbihle Hacer’ül-Esved’in siyahlığına denk düşürmüştür. Ona göre bu siyah taşın merkezinde hakikat ilmi bulunmaktadır: *“Bu hâceriñ mişli insân gözi qarası ve ‘ilm-i hâқиқati vasat-ı merkezidir. Ve kulaqları cânibinde birer cevher noktası vardır. Anlar ile zînet-i dâ’im olur” (67b).*

Gâmızî Ali Baba’nın ilimler için yaptığı bâtın ve zâhir ayrımı, mutasavvıflarca da kabul görmüş yaygın bir görüştür. Buna göre hadîs, fıkıh ve kelâm gibi ilimlere zâhir ilimleri; tasavvuf ise bâtın ilmi olarak nitelendirilir. Bâtın ilmi naslardaki gizli mânâları, ibadetlerin mânevî ve ahlâkî özünü, varlık ve olayların arkasındaki sırları açıklığa

¹³² Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *El-Lüma*, ed. Kamil Yılmaz (İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996), 23.

kavuşturan gizli bir ilimdir. Hz. Mûsâ'nın Hızır'dan öğrendiği (Kehf, 18/65) *ledün ilmi* ile bâtın ilmi aynıdır. Halk bu yüksek ilmi ve ondaki ince mânâları hakkıyla anlayamayacağı için, onu halka açıklamak câiz görülmemektedir. Dolayısıyla bâtın ilmi yalnızca yetenekli, istekli ve kalp gözü açık kimselere öğretilmiştir. Gizliliği koruyabilmek adına bu ilimden sadece işaret yolu ile bahsedilmektedir. Geniş ölçüde gizli öğretilen bu anlayış tarîkatlarda da devam ettirilmektedir.¹³³

Gâmızî Ali Baba'nın oğluna yazdığı mektuplarda sık sık zâhir ilmini eleştirdiği ve kendi ilmini ledün ilmi olarak nitelendirdiği görülmektedir. Oğlunun “münker ve nekir” hakkında sorduğu bir soruyu yanıtlarken Gâmızî Ali Baba, aktardığı bilgilerin tefsirlerde bulunmayıp bunların karmaşık ve gizli ilimler mektebinde okunduğunu söyler: “*Bu ta‘bîrât tefsîrlerde yazılmaz, fakat ba‘de‘l-memât ahkâm-ı şer‘iyye içâbınca ta‘bîr olunur. Ancak bizler ‘ilm-i âfâk, ya‘nî ‘ilm-i ketmi mekteb-i gâmîzden okuduğumuzdan, gâyet mübhem ma‘nâlar söyleriz*” (66a).

Gâmızî Ali Baba, başka bir mektubunda sahip olduğu ilmi tarif ederken onun Nûr-ı Muhammedî'den ve ilm-i Zât'tan olduğunu ifade etmektedir. Bu ilim ile bütün ağaçlar, taşlar ve yaratılmışların rûhları arındırılmıştır. Fakat onu ifade edecek dil bulunmadığından, yalnızca işaret ile anlatılabileceğini söyler: “*Bu haberi ifâde idecek dilimizi yutduk. Hemân işâret-i ‘ilmiyye haberiñ viririz; ammâ fehm olunmaz. Ve kalem ile mürekkebdan kâğıda lems olunmuş olsa, müvekkel-i melâ'ik-i ‘izâmî olur. Kaleminden mürekkebi silerler ve kâğıda hat çekilecek olsa, kâğıdı yanar*” (44b).

Gâmızî Ali Baba, Kur'ân-ı Kerîm'in içinde barındığı ilimlere de değinmiştir. Ona göre pek çok tasavvufî metin Kur'ân-ı Kerîm'in ilm-i enfûsî, ilm-i âfâkî ve ilm-i gâ'ibîyi içinde barındırdığına işaret etmiştir. Fakat müfessiri yalnızca ilm-i enfûsîyi açıklamaktadır. İlm-i âfâkîyi ise ümmet ve ilm-i nübüvvetin varisi olan evliya tevil yoluyla açıklamıştır. Ve ilm-i gâ'ib, yani ilm-i Zât imâ yoluyla ve âlem-i ‘amânın keşfiyle aba ehlinin mülkünün mirası ile bilinmektedir (65a). Gâmızî Ali Baba, bir kimsenin ilm-i zâhir ile cehaletini giderdiğinde bâtın ilminde de kabiliyetinin ortaya çıkabileceğine dikkat çekmektedir. Ancak ona göre ilm-i zâhir ile uğraşan kimseler kibir ve inatları dolayısıyla daha ziyade cehaletlerini arttırmakla meşguldürler (95b).

¹³³Süleyman Uludağ, “Batın İlmî”, *DİA*(İstanbul: TDV, 1992), 5/188.

2.2.10. Hurûfilik

Harf simgeçiliği, sûfî söz sanatı ve simgeçiliğinde harflere ayrı ayrı anlamlar verilerek kullanılan oldukça önemli bir metot hatta çoğu kez bir inanma biçimi yahut felsefesidir. Sûfiler, tasavvufun ilk aşamalarında farklı harfler içinde bulunan gizli anlamlar olduğunu iddia etmiş ve yirmi dokuz sûrede bağımsız harf grupları olarak yer alan hurûf-i mukatta'aya ilginç anlamlar yüklemişlerdir. Pek çok büyük sûfinin üzerinde durduğu bu konu hakkında İbnü'l Arabî, harflerin de bir ümmet olduğunu iddia eder. Ona göre harfler, hem sorumlu hem de muhataptır. Hatta içlerinden peygamberler çıkar ve hepsinin kendilerine ait isimleri vardır. Harfler âlemi bütün âlemler içinde en açık ifade sahibi olan âlemdir. Ancak bunu yalnızca keşif ehli olanlar bilebilir.¹³⁴

Hurûfliği İslâm dünyasında bâtinî düşüncelerin ışığında bir sistem haline getiren ise Fazlullah-ı Esterâbâdî'dir. O Hurûfliği kurarken Bâtınîler'in te'vil usullerini kullanmış ve sırların kendisine rüya yoluyla bildirildiğini ileri sürerek Arapça'daki yirmi sekiz harf ve bunlara ek olarak Farsçadaki dört harf ile sayılar arasında çeşitli ilişkiler kurmuştur.¹³⁵ Hurûflik düşüncesinde tıpkı diğer tasavvufî sistemlerde olduğu gibi, Vücûd-i Mutlak olan Allah vardır ve O, aşk-ı Zâtî sebebiyle kendini görmek ve göstermek istediğinde önce kelam sûretinde tecellî etmiş, ardından harflerle âdetâ görünür hâle (=ta'âyyün) gelmiştir. Bu harfler bütün mevcudatın cevheridir ve her şey, cisim haline gelmiş birer kelam hükmündedir.¹³⁶ Hurûflik, vahdet-i vücûdu harflerle sistemleştirirken Kur'ân-ı Kerîm ve hadis tevilleriyle desteklemektedir. Bu ekole göre varlığın temelini harfler olması, Allah'ın harfler aracılığıyla tüm varlıkta tecellî ettiği fikrini öne çıkarmaktadır. Örneğin insan yüzündeki hatlarda harflerin ve dolayısıyla Allah'ın müşâhedesi söz konusudur.¹³⁷

Geniş bir coğrafyaya yayılan Hurûflik, Anadolu kültür ve sanatı ile siyasi ve toplumsal hayatı üzerinde de etkili olmuştur. Bu inancı yayanlar arasında Bektaşîlik, üst sıralarda yer almaktadır. Yaygın kanaate göre bunun sebebi, 15.yy'da yaşayan ve bir Hurûfî olan Aliyyü'l-A'olâ'nın Anadolu'ya gelerek bir Bektaşî tekkesine yerleşmesidir. Onun

¹³⁴ el-Hakîm, *İbnü'l Arabî Sözlüğü*, 199.

¹³⁵ Hüsamettin Aksu, "Hurûflik", *DİA* (İstanbul: TDV, 1998), 18/408.

¹³⁶ Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı: Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2017), 258.

¹³⁷ Fatih Usluer, "Divan Şairleri ve Hurufilik", *Türkoloji Dergisi* 23 (2019): 81.

aracılığıyla Hurûfilik, Bektaşîler arasında yayılmış ve etkili olmuştur.¹³⁸ Dolayısıyla bir Bektaşî olan Gâmızî Ali Baba'nın da Hurûfilik inancına ilgi göstermesi kaçınılmazdır. Bu konuyu sık sık zikreden Gâmızî Ali Baba'ya göre ism-i A'Özam ve kelime-i A'Özam ve ism-i ÖAlîm olarak tabir edilen ilâhî isimler, harf ilminin içinde yer alır. Bir kimse bu isimlerdeki bir harfin bilgisine dahi sahip olursa, Allah'ın bin bir isminin müsemmasına mazhar olmuş demektir (64a).

Hurûfilik Kur'ân-ı Kerîm'deki âyetleri, cennet, cehennem ve âhiret hallerini ve bütün dinî hükümleri yirmi sekiz veya otuz iki harfe irca ederek te'vil etmektedir.¹³⁹ Gâmızî Ali Baba ise bu otuz iki harfin yalnızca başlangıç ilminde olduğunu ve Zât ilmine yaklaştıkça yüzbinleri bulduğunu ifade etmiştir. Ona göre Zât nûrunun harfleri bin bir harfe ulaşır. Bu harflerin bir zerresine bile halkın iç boşlukları ve akılları tahammül edemez. Her bir sözde bin bir harf tamamıyla kullanılarak konuşulur (44b).

Gâmızî Ali Baba sıradan insanların yalnızca otuz iki harfi hazmedebileceğini, hâlbuki Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan ilimlerin insanın aklına ve lisanına sığamayacak kadar çok sayıda olduğunu savunmuştur: “*Kur'ân-ı 'a'zimü's-şānda öyle 'ilmeler vardır ki 'aql-ı beşere ve lisāna sığmaz ve 'ilm-i Zāt'ın harfî yüz biñdir. Ve yüz biñin bir harfî dahi 'ilm-i taşavvufda söylenememiştir. Ve bu hurûfāt, 'ilm-i işāretidir.*” (65b).

Hurûfiler tarafından kullanılan ve geliştirilen bir teknik olarak *cifr* de yapılan çıkarımlar açısından oldukça mühim bir meseledir. Cefr ya da cifr ilmi, belirli sözcük kombinasyonlarını hesaplayarak gelecekteki olaylar ile ilgili varsayımlarda bulunmaktır. Buna göre Arap alfabesindeki her harfin sayısal bir değeri mevcuttur ve Kur'ân-ı Kerîm'in herhangi bir sayfasındaki sözcükler, bu yöntemle sayılarak onların sayısal değerleriyle tarihsel veriler ortaya konmaktadır.¹⁴⁰ Cifr/Cefr meselesine iki ayrı mektubunda değinen Gâmızî Ali Baba, ilkinde oğluna anlattığı ilâhî hakikatlerin anlaşılmamasından şikayet ederek meseleyi bir de cifriyye yöntemi ile anlatacağını söylemektedir:

¹³⁸ Fahri Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), 5.

¹³⁹ Aksu, “Hurûfilik”, 409.

¹⁴⁰ Schimmel, *İslamın Mistik Boyutu*, 428.

“İşte saña şimdi bu ‘ilmiñ bir sûretini tertîb ve tanzîm ideyim de fehmi âsân olsun nâżar eyle: ک - ا - م - ج - ی - ع - ی - ن - ط - ن - م - ی - ا . Bu on dört harfîñ kelimesi kolayca ‘ıyân u beyân eyledim. Fağd-ı hisâb veyâhud terkîb-i kelime ile fark idemezsin. Ancağ ‘Alîm ismine mażhar olarak her harf kanķı sûre ve âyete tevâfuk iderse ol âyetiñ te’vîl-i hâķîķatin münfehim olabilür iseñ hem bildiñ ve hem gördüñ” (64a).

Gâmızî Ali Baba ayrıca Şeyh-i Ekber diyerek bahsettiği İbnü’l- Arabî’nin “Ankâ-yı Mugrib” isimli kitabının da cifriyye ilmini içerdüğünü ve bu kitabın Cifr-i Câmî ile aynı türden olduğunu belirtmektedir. Zira ona göre Ankâ-yı Mugrib tabiri, velâyet nûru zümresine ve hidayet neyyireyni (=güneş ve ay) olarak bazen güneş olup doğudan ve bazen ay olup batıdan doğanlara işaret etmektedir. Çünkü ikisi de aynı ışık kaynağının çirasıdır. Bu yüzden iki kutup ve feleğın iki neyyiri olarak da isimlendirilmiştir (64a).

Gâmızî Ali Baba, Hurûfîlik esasına dair farklı örnekler vermiştir. Örneğın Hz. Muhammed’in “ن - و - ن - ف - ا - ک” harflerinden oluşan altı harf ile isimlendirildiğini ve her harf adetine karşılık altı cihet ile Allah’ın lûtfuna mazhar kıldığını ifade etmiştir (52a). Bu altı harf aynı zamanda “Kün” emrine de tekabül etmektedir. Nitekim “Kün” kelimesi Hurûfîlerce yorumlanırken bu kelime bast edilir, yani kelimeyi oluşturan iki harfin Arapça okunuşu ‘kâf’ ve ‘nûn’ esas alınır, böylece altı harf ortaya çıkar: ن - و - ن - ف - ا - ک.¹⁴²

Gâmızî Ali Baba tarafından ele alınan bir diğerk harf kümesi ise “hüve”dir. Ona göre “hüve” (هو) isminin “he” (هـ) sinin üç köşesi bulunur ve Hz. Adem’in kalbinin görünümüne sahiptir. Bu “he”nin ortasına kudret eli ile peygamberin boyu posu çizilir ve “he” harfî meydana gelir. Bu iki gözün birisi nûr âlemi, diğerk sûretler âlemi olur. Ve ümmetinden elest bezminde Hakk’a intisap edenler “vav” (و) harfine birleşip zâtına hüve ile boyun eğdiler. Sûretler âleminde hakîkat-i Muhammedî nûruyla boğuldular (67b).

2.2.11. Dört Kapı: Şerîat, Tarîkat, Mârifet Ve Hakîkat

Mutasavvıflara göre bir sûfinin mânevî yolculuğunu şerîat, tarîkat, hakîkat ve mârifet kapılarına uğramadan tamamlaması mümkün değildir. Dolayısıyla tasavvufta şerîat bir

¹⁴² Aksu, “Hurûfîlik”, 409.

dış yapı olarak değerlendirilir ve yapının içine de hakikat denir. Bu dıştan içe, yani şeriatan hakikate giden yola tarikat, hakikat sırlarına eriştikten sonra şeriata uyulmasına ise mârifet denir.¹⁴³

Şeriat, insanın bedeni ve dünyasıyla ilgili hususları içeren hükümler ve hukuki kurallar olarak tanımlanmaktadır. Bu hükümler mükellefin dünya ve ahiret hayatını düzenlerken hem zâhirî ve hem de bâtinî olan bütün dini hükümleri kapsamına almaktadır. Sûfilere göre beden ve dünya ile ilgili olan zâhirî ve şer'î hükümlere şeriat, rûh ve ahiret ile ilgili olan bâtinî hükümlere hakikat denir.¹⁴⁴ Şeriat ile hakikat arasında uzanan yola ise tarikat adı verilmektedir. Şeriat İslam olarak adlandırılırken tarikat da iman olarak nitelendirilmektedir. Zira tarikat alelâde varoluşun güvenli konumundan arayışın tekinsiz varoluşuna geçiştir.¹⁴⁵ Bu nedenle tarikat yürümesi zor olan daha dar bir yoldur. Yolcunun mânevî yolculuğu esnasında “Allah birdir.” Varoluşsal ikrarına ağır ağır ilerlediği ve farklı makâmlara uğradığı yoldur.¹⁴⁶

Sûfiler, rûhanî hal ve makâmları yaşayarak hakikate dair bir takım bilgiler elde etmektedirler. Allah'a dair olan bu bilgiye mârifet denmektedir. Mârifet, bütün bilgilerin dayandığı bilgidir. Çünkü bütün bilgiler kendi mümkün dairesinde kanıtlanabilir olduğu halde farazîdir. Oysa mârifet, gösterilip kanıtlanabilir olmamakla birlikte gerçektir. Bu bilgilere sahip olan kimse yaratılmışlıktan ve ihtiyaçlardan dolayı bağımlılıklar taşımaktadır. Hâlbuki mârifet ile donanmış olan kimse, yaratılıştan dolayı ihtiyaç duyduklarını kendisine veren Rabb'ine bağımlıdır. Ona sahip olduğu için onunla evrenin temelini ve yasalarının işleyişini nitelikleri ve özleriyle bilir. Evren hakkındaki bilgisi, nefsi hakkındaki bilgisidir. Nefsi hakkındaki bilgisi ise kendi özgün kimliğinin idrakidir. Buna göre sahip olduğu her şey Allah'tandır ve her şeyin içinde ve dışında Allah'tan başkasını görmez.¹⁴⁷

Sâlikin mânevî yolculuğunun varış noktası hakikattir. Sûfilere göre hakikat, Hakk'ın sâlikten vasıflarını alarak yerine kendi vasıflarını koymasıdır.¹⁴⁸ Hakikat, bir anlamlar

¹⁴³ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 429.

¹⁴⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 332.

¹⁴⁵ Abdulkadir Es-Sufi, *Yüz Basamak* (İstanbul: Yeryüzü Yayınları, 1982), 3.

¹⁴⁶ Schimmel, *İslamın Mistik Boyutu*, 115.

¹⁴⁷ es-Sufi, *Yüz Basamak*, 66.

¹⁴⁸ Bolat, *Muhammed Nûru'l-Arabî; Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 124.

alanıdır ve hakîkati müşahede eden yolcu, yokluktan gelip yokluğa gittiğini anlar. Bu yönüyle hakikat yolcunun uyanışıdır.¹⁴⁹

Tasavvufun dört temeli olarak zikredilen bu kavramlar, kimi mutasavvıflarca üç olarak sayılmakta ve mârifet bunların dışında kabul edilmektedir. Üçlemeyi kabul eden kimi mutasavvıflara göre ise hakîkatin yerine mârifet geçmiştir.¹⁵⁰ Bu kullanımların her birine Gâmızî Ali Baba'nın mektuplarında rastlamak mümkündür. Örneğin bir *Tercümân-nâmede* şerîatı denize, tarîkatı nisan yağmuruna ve mârifeti ise gökyüzünün cevheri olarak zikrettiği bir üçlemeyle ifade etmektedir (98b). Üçlemeyi mârifet yerine hakîkati koyarak teşkil eden Necmüddîn-i Kübrâ da, Gâmızî Ali Baba'ya yakın bir benzetme yapmaktadır. Ona göre şerîat gemi, tarîkat deniz, hakikat ise inci gibidir. Kim inciyi elde etmek isterse gemiye biner, denize açılır ve onu elde eder. Bu sıralamaya uymayan inciye ulaşamaz. Necmüddîn-i Kübra daha sonra ise bundan maksadını açıklamış ve sıralanan üç kavramın tanımını yapmıştır. Şerîat, Allah'ın ve Resullah'ın bildirdiği abdest, namaz ve haramları terk gibi emirler ve yasaklardır. Tarîkat, bütün dünyevi zevklerden uzak kalarak Allah'a yaklaştıracak olan takvaya tutunmaktır. Hakikat ise gayeye ulaşmak, tecellî nûrunu müşahede etmektir.¹⁵¹

Tasavvufun temelini dörtlü tasnif ile açıklayanların başında Bektaşîler gelmektedir. Bu tasnif ilk olarak Ahmed Yesevî tarafından *Fakr-nâme* adlı eserinde dile getirilmiştir. Tarikat adabını, erkânını, kâmil bir şeyhin ve bir dervişin vasıflarını “Dört Kapı ve Kırk Makâm” esasına göre izah etmiştir. “Dört kapı”dan maksat; şerîat, tarîkat, mârifet ve hakikattir. “Kırk makâm”dan kasıt ise bu kapıların her birinden girerek Allah'a yakınlaşmak için çıkılan onar basamaktır.¹⁵² Daha sonra Bektaşîlik'in kurucusu olan Hacı Bektaş Velî de, *Makâlât* adlı eserinde tarîkatının özünü bu dörtlü ilkeye dayandırmaktadır. Eserde “dört kapı” ve “kırk makâm” terimlerine yer verilmiş ve bunların açıklaması yapılmıştır. Hacı Bektaş Veli eserin muhtevasını şu şekilde izah etmektedir: “*Kul, Çalab Tanrı'ya kırk makâmda irer, dost olur. Onı şerî'at içinde, onu tarîkat içinde, onu mâ'rifet içinde, onu hakikat içindedür.*”¹⁵³ Bu nedenle Bektaşîlik'e

¹⁴⁹ es-Sufi, *Yüz Basamak*, 4.

¹⁵⁰ Schimmel, *İslamın Mistik Boyutu*, 116.

¹⁵¹ Necmüddin Kübra, *Tasavvufî Hayat*, ed. Mustafa Kara (İstanbul: Dergah Yayınları, 2015), 19.

¹⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz.: Eraslan, *Yesevî'nin Fakr-Nâmesi*.

¹⁵³ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 68.

girmek, tarîkat içerisinde yükselmek ve ilerlemek bu dört kapı anlayışına dayanmaktadır. Gâmızî Ali Baba da Bektaşîlik'in usul ve rûkunlarından söz ettiği bir mektubunda bu dört kapıyı zikretmektedir (97a). Bektaşîlik'in klasik eserlerinden biri olan *Fütüvvetnâme-i Tarîkat* adlı eserde ise “Şerîat nedir, tarîkat nedir, mârifet nedir, hakikat nedir?” sorularına şöyle cevap verilmektedir: “Şerîat bir kimseye azar ve cefa etmeyesin, tarîkat ikrardır ve ikrar imandandır. İkrarı olmayanın dahi imanı olmaz. Mârifet müdâm taharet üzere olasın ve beş vakit namazın kılasın. Hakikat oldur ki hâkî olmaktır, yetmiş iki millete tek göz ile bakmaktır.”¹⁵⁴

Bektaşîlerin dört kapı olarak zikrettiği bu dört temel ilkeyi Gâmızî Ali Baba, genellikle kılıç metaforu üzerinden anlatmayı tercih etmiştir. Bir mektubunda oğluna sahip olduğu ilimde şerîat kılıcı bulunduğunu söyler. Ona göre bu kılıcın kabzası mârifet, kını hakikat ve keskin tarafı tarîkattır (68a). Gâmızî Ali Baba, başka bir mektubunda ise bu dört temel ilkeyi sevmek, bilmek, işlemek ve görmek şeklindeki dört fiil ile ilişkilendirmiştir:

“İlm-i İlâhiyye dört şeyden ‘ibâretidir: Biri sevmek, biri bilmek, biri işlemek, biri görmek. Ya ‘nî sevmek şerî‘atdır, bilmek îmân-ı kâmil, işlemek tarîkatîñ sırr-ı şafâsına ırmektir, görmek her hâşşasında derece-i kemâl-i hâş bulup, hâkîkatîñ dahi mağz-ı lübbine vâsıl-ı ‘ıyân olarak, ezvâk-ı dünyâ ve âhiret ola” (64a).

Gâmızî Ali Baba, erenlerin özelliklerinden söz ettiği bir mektubunda ise bu mertebeye uzak olan oğluna sitem ederken erenlerin dört temel ilke ile canlarından geçişlerini tasvir etmektedir. Buna göre erenler şerîat tokmağıyla mârifet davulu vurup hakikat ipiyle tarîkat darına asılarak canlarından geçerler (63b). Gâmızî Ali Baba erenleri halk ile kıyasladığı bir *Tercümân-nâmede* yine bu dört ilkeyi kıyas unsuru olarak kullanmıştır: “Anlarıñ kelâmı vuşlatı ve işleri dâ‘im şîretidir. Ve anlarıñ hâlveti ‘ibret ve şerbeti vuşlat, şerbetleri kevşer, kerâmetleri ‘ayn-ı eşerdir. ‘Avâm-ı nâs gibi şerî‘atde turgun, tarîkatde yorgun ve ma‘rifetde mağbûn olup da, hâkîkatlerinde dâ‘im çirkin degillerdir” (85a).

Gâmızî Ali Baba, bu dört ilkeyi aynı zamanda cennetin kapısı olarak tarif etmiştir. Cennetin sekiz kapısı olduğunu söyleyen Gâmızî Ali Baba, bu kapılardan birinin sırât

¹⁵⁴ Abdulganî Muhammed b. Alâuddin el-Huseynî Er-Radavî, *Fütüvvetnâme-i Tarîkat*, ed. Osman Aydın (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 167.

olduğunu ve diğer yedi kapının bundan başka girişi olmadığını ifade etmektedir. Ona göre kapının levhası Cemâlullâh, üst eşiği mürşid ve alt eşiği mürîddir. Kilidi Hz. Muhammed ve anahtarı Hz. Ali'dir. İki yanından biri tarîkat, diğeri mârifettir. Üstündeki örtü şerîat, içinin zevki ise hakîkattir (42b).

Gâmızî Ali Baba, sembollerle anlatımını sürdürmüş ve bu kez de dört temel ilkeyi bir badem ağacına benzetmiştir. *Tarîkat-ı Ahmediyye* olarak isimlendirdiği ağacın meyvesi, önce dışında olgunlaşır ve bu kısmı yenir. Ancak içi ham olduğundan yemeye uygun değildir. Kısa bir süre sonra dışı yok olduğunda içi katı bir zarf ile kıvam bularak yağ biriktirir. Buna göre şerîat taze olan meyvenin dış kabuğudur ve çekirdeği de tarîkattir. Daha içinde var olan tanesi mârifet ve onun karnındaki yağ ise hakîkattir. O her derde deva ve nice hastaya şifa ve sefadır. Uzun bir süre boyunca hoş bir saf koku verir. Kâmil insan onun çiçekleri olup, kokusuyla âlemi misk kılar (98a). Esasında buna yakın bir benzetmeyi Yunus Emre'nin meşhur şiirinde yaptığı da görülmektedir:

“Çık dum erik dalına anda yidüm üzümü

Bostan ıssı kakıyup dir ne yirsin kozumı”

Bu şiire yapılan şerhlerde *erik*in şerîat; *üzüm*ün tarîkat ve *cevizin* hakîkate işaret ettiği belirtilmektedir. Burada mârifetten söz edilmezken *bostan ıssı* ise mürşid-i kâmindir. Buna göre mürşitsiz şerîata, tarîkata ve hakîkate ulaşma çabası bir yanılgıdır. Zira her meyve hangi ağaçta biter bilmeyen kimse, üzümlü erik ağacında, erikli ceviz ağacında arar.¹⁵⁵

2.2.12. Hz. Muhammed-Ali

Hiz. Muhammed-Ali terkibi Bektaşîlik'in klasik metinlerinden itibaren karşımıza çıkmaktadır. Bektaşîlik'in kurucusu Hacı Bektaş Velî'nin menkıbelerinin anlatıldığı *Velâyetnâme*'de keza *Muhammed-Ali* terkininin yer aldığı görülmektedir.¹⁵⁶ Zira Bektaşîlik'te Hiz. Muhammed'in nübüvveti ile Hiz. Ali'nin velâyeti arasında yakın bir ilişki kurulur. Bektaşîlik'in klasik eserlerinden biri olan Erkân-nâme'de yer alan “Çünkü

¹⁵⁵ İsmail Yakıt, *Yunus Emre'de Sembolizm; Çıktım Erik Dalına* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2002), 44.

¹⁵⁶ Ahmed Yeşevî, Hacı Bektaş Velî'ye icazet verip Anadolu'ya halife olarak gönderdiğini bildirirken “Anadolu'da akli başından girmiş dervişler ve gerçek erler çoktur. Meşrepleri sağlamdır ve silsileleri Muhammed-Ali'ye çıkar” sözlerini kullanır (Duran, ed. *Velâyetnâme*, 165).

*nübüvvet, bâtinî velâyettir; velâyet, zâhirî nübüvvettir.*¹⁵⁷ ifadesi bu görüşü güçlendirmektedir.

Tercümân-nâmelerin tamamı incelendiğinde Gâmızî Ali Baba'nın da Bektaşî tasavvurundan kaynaklı olarak Nûr-ı Muhammedî'den ya da Hz. Muhammed'den söz ederken genellikle “*Muhammed-Ali*” terkiibini kullanması dikkat çekmektedir. Üstelik bu iki isim ile aslında tek bir kişiye işaret ettiği söylenebilir. Nitekim “*Hâzret-i Muḥammed-‘Alî -salla’llāhu te’ālā ‘aleyhi ve sellem- Efendimiz*” (65b) şeklindeki sözleri de bu görüşü destekler niteliktedir. Bir bedende iki rûh, tek gömlekte iki kutlu baş tabir edilebilecek bir manzara önümüze çıkar.

O bu görüşünü nübüvvet ve velâyet makâmlarının aynı mahalde bulunduğunu ileri sürerek açıklar. Ona göre nübüvvet ve velâyet, Zât-ı Yezdân’a ait bir manada vahdet denizinin mahalli, arsasıdır. Buraya unsurlar cihetiyle (=anâsır ve ahlât-ı erba’a) gelmek mümkün değildir. Eğer Zât ile *zâtlanabilinir* yani *fenâ fi’llâh-bekâ bi’llâh anlayışı içerisinde kalınarak* buraya varmak mümkün hâle gelir. Bahsi geçen seyrin ulaşabileceği en üst makâm ise, makâmların intihası tabir ettiği mücerred Hz. *Muhammed-Ali*’dir (47a). Gâmızî Ali Baba'nın bu konudaki en dikkat çeken görüşü ise, arif-i kâmil olan kimse için *Muhammed-Ali* ile Ali-Muhammed arasında bir farkın olmadığını söylediği şu sözlerinde yer almaktadır: “*Esrâr-ı İlâhiyyeyi bulup ve görmek yalnız göze maḥsûs degildir. Meger gözleriñ ḡalbi olmaya. Layığıyla ‘ârif-i kâmil olunca ha Muḥammed-‘Alî ve ha ‘Alî-Muḥammed mişüllü Ḥaḡḡ’a ma’lûm olduğı gibi babañız daḡi sezer Oğlum!*” (65a).

Bektaşî literatüründe Hz. Muhammed ve Hz. Ali isimlerine genellikle tarihsel şahsiyetlerinin dışında anlamlar yüklenir. Tarihsel olarak bakıldığında Hz. Ali, son peygamber olan Hz. Muhammed’in amcası Ebu Tâlib’in en küçük oğludur. Çocukluğunda Hz. Muhammed tarafından himaye edilmiş ve küçük yaştan itibaren hiç puta tapmadığı için daha sonra “*Kerrema’llāhu vechehû*” (Allah yüzünü şereflendirsin!) sözleriyle anılmıştır. Bunun dışında da çeşitli ünvanlar almış ve aslan anlamında “Haydar”, Allah’ın rızasını kazanmış anlamında “el-Murtazâ” gibi lakapları vardır. Hz. Ali, Hz. Muhammed’e ilk iman edenlerden biridir ve Hz. Muhammed’in vefatından

¹⁵⁷ Kaplan, ed., *Erkânâme*, 125.

sonra halife olan dördüncü kişidir. Hilafeti esnasında Müslümanlar arasında meydana gelen çok sayıdaki sorunla karşı karşıya kalmış ve bu mücadeleler esnasında bir suikast ile şehid edilmiştir.¹⁵⁸ Bu noktaya kadar, zâhiren takip edilen biyografik bir gerçeklik görülür; hâlbuki metinlerde mezkûr zâtlara yüklenen manalar tamamen batınî bir yüze sahiptir.

Hz. Ali'nin tarihsel şahsiyetinin Bektaşîlik'teki önemi büyük olsa da, Hz. Muhammed ve Hz. Ali isimleri tarihsel birer şahsiyetten ziyade; öncesiz bir modelin adıdır. Bu modele çok sayıda anlam yüklenmiştir. Ancak en yaygın olanı Hz. Muhammed=Akıl ve Hz. Ali=Aşk şeklindeki yaklaşımdır.¹⁵⁹ Sûretler ve isimler bakımından bunlar tek nûrdur, mertebeleri bakımından ise insanlığın son noktası, yani Hakk'ın tam zuhûrudur. Çünkü İlâhî Zât, *Muhammed-Ali*'de tecellî ve taşahhus etmiştir.¹⁶⁰ Buna göre cennetin kilidi Hz. Muhammed iken anahtarı Hz. Ali'dedir (42b). Dolayısıyla ulaşılabilecek son nokta olan Hakk'ın didarı için, ehlullâhın tarîk-ı Nûr-ı *Muhammed-Ali* üzere olması farzdır, zorunluluktur.

Gâmızî Ali Baba, ehlullâhın bu yolunu “Din-i *Muhammed-Ali*” olarak da nitelendirmektedir. Ona göre, ehlullâh *Muhammed-Ali* dinine ve Cenab-ı Bârî olan Hak'ın mezhebine girerek Nûr-ı *Muhammed-Ali* sülalesine dâhil olur. Bu şekilde hakikat ilmine ve Hakk'ın cennetine nâil olur: “*Dâhil-i dîn-i Muḥammed-‘Alî ve mezheb-i Cenāb-ı Bārî olmağla sülāle-i nūr-ı Muḥammed-‘Alî olup ve mîzān-ı ‘ilm-i ḥaḳāyîḳdan şîrāt-ı ‘ayn-ı Żāta ‘urūc idüp şadā-yı refref ile pervāz-dîdār ve cennāt-ı ‘Adn-i Yezdān-yār olur*” (50b).

Bektaşîlere göre, Hz. Muhammed nübüvvet vasfıyla, Hz. Ali ise velâyet vasfıyla insanlığa örnek olur. Bütün ilâhî sıfatlara sahip olarak her şeyin yaratıcısı olan Allah'tan ilk tecellî eden şey, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin nûrudur. Onlar tek bir nûrdan yaratılmışlardır. Yani, *Muhammed-Ali* âlemin yaratılış sebebi, her şeyin aslı ve her şeyin özünün kendilerinde toplandığı ilktir, cevher-i hadrâdır.¹⁶¹

¹⁵⁸ Sönmez Kutlu, *Alevîlik-Bektaşîlik Yazıları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 170.

¹⁵⁹ Reha Çamuroğlu, *Dönüyordu: Bektaşîlikte Zaman Kavramı* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2010), 54.

¹⁶⁰ Sunar, *Melâmilik ve Bektaşîlik*, 21.

¹⁶¹ Mehmet Saffet Sarıkaya, “Aleviliğin Temel İnançları”, *Diyanet* 158 (2004): 5.

Gâmızî Ali Baba, oğlunun irşadına rehberlik ederken ona dünya ve ahiret işlerinin hallolması için hak yol olarak Muhammedî yolu işaret eder. Bu hak yolda ona şefaate edecek kişi olarak ise elinde velâyet mührünü taşıyan Hz. Ali'den söz eder:

“Eger sen târîk-i Hâḵ’a intisâb itmiş olsaydın ‘acabâ dünyâ ve âhiret kaṉı işiñ bitmemiş kalur idi. Ve bu merâtib, târîk-ı müstaḵim-i Muhammedî’dir. Ve maḳâm-ı mezheb-i Hâḵ olmaḡla şefâ’at-i hâtemin elest cemâ’atinde virilen hüccet ‘irfânına bā-dest-i Murtezâ basılur idi” (63b).

Bektaşîlikte Nûr-ı Muhammed-Ali'den bahsederken onların tarihsel değil, mânevî şahsiyetlerine atıf yapıldığından daha önce söz etmiştik. Ancak bu durumun tarihsel şahsiyetlerinin göz ardı edilmesine sebep olduğu söylenemez. Nitekim İslâmî edebiyatın birikiminde ve tasavvuf literatüründe onların tarihsel şahsiyetlerine dair olayların ve sözlerin aktarıldığı kaynaklar elbetteki mevcuttur.¹⁶² Bu kaynaklarda Hz. Muhammed, nübüvvet vasfıyla bütün tarikatların, hâllerin ve tavırların sahibi olarak insanlara yol gösteren kişidir. Hz. Ali ise, velâyet vasfıyla tarikat sahibi olarak kâmil insan makâmında insanların mânevî terbiyeleri konusunda örneklik teşkil etmektedir.¹⁶³ Gâmızî Ali Baba da *Tercümân-nâmelerinde* Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin tarihsel şahsiyetlerine yer vererek bu alandaki anlatımlara katkı sunmaktadır. Onun Hz. Ali'nin doğumuna dair anlatımı oldukça dikkat çekmektedir. Buna göre Fâtîmatü'l-Esed, Hz. Ali'ye hamileliği sırasında bir kiliseye girmek istemiş ancak o esnada büyük sancılar başlamıştır. Dönemin hekimleri bu ağrıların giderilmesi için bir çare bulamaz. Neticede Hz. Peygamber'in yanına gelir ve onun karnını mesh etmesiyle sancıları kesilir. Bundan sonra da Fâtîmatü'l-Esed karnındaki Hz. Peygamber'e bağışladığını söyler. Gâmızî Ali Baba'nın bu konudaki mektubunu, dilini sadeleştirmek sûretiyle şu şekilde aktarabiliriz:

“Kıymetli Oğlum, Muhammed ümmetinin ilk zamanlarını sorduğunuz için bazı mertebelerde açıklamalar gerekli olsa da, Hz. Adem ilk olarak yaratılıp ortaya çıktığında bütün büyük melekler huzura teşrif kaftanı sundu. Sonra dört büyük melek bir parça mücevher asıp Nil Denizi'nde bedenini temizlediler. Ve Fahr-i Keyneyn و-ن- / -ف-ک

¹⁶² Hz. Muhammed'in hayatının anlatıldığı “siyer-i nebi”, doğumunun anlatıldığı “mevlid”, Hz. Ali'nin savaşlarının anlatıldığı “cenk-nâme” ve faziletlerinin anlatıldığı “faziletname” türünde eserler yazılmıştır (Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*, 21).

¹⁶³ Sarıkaya, 4.

ﻥ şeklindeki altı harf ile isimlendirilen yüce Zât, anne rahminde öz hâlindeyken bir büyük ejder olup anasıyla babasını birlikte ağzına attı. Hatta seyranlarında kırk yıl evvel zevk ü sefa ile gezerek dünya hâkimi güneş gibi anne rahminde doğup harf adetine karşı altı cihet ile Tanrı'nın lûtfuna mazhar kılındı.

Ve bir gün Ebû Tâlib'in yüksek yıldızlı oğlu Hz. Şâh'ın taşıyıcısı olan Fâtımatü'l-Esed'in rû'yasına bir büyük melek gelip kanatlarını üzerine gerindi.¹⁶⁴ Böylece Hz. Şah anne rahmine yerleşmiş ve babaları o anda birliktelik ile safa bulmuş oldu. Annesi de bu şekilde iki zevkten de payını aldı. Ancak anneleri Fâtımatü'l-Esed bir süre sonra kiliseye gidip kapıdan içeriye girmeden evvel büyük ağrıları meydana geldi. Zamanının uzman hekimlerine tedavi için gittiği hâlde çare bulamadı. Nihayet Hz. Peygamberimiz o vakit altı harf ile müsemma olarak sağ elinin pençesiyle hangi hastaya mesh etmiş olsa, hastalığından kurtulmuş olurdu. Fâtımatü'l-Esed de ağrılarına çare bulamadığından doğruca Fahr-i Âlem Efendimiz'e gidip durumunu arz etti. Fatımatü'l-Esed, temiz yüzlü bir hûri gibiydi. Fahr-i Âlem Efendimiz bir defa karnını mesh edince ağrılarından zerre mikdarı eser kalmadı. O vakit “Kilise bu çocuğa yaramaz, bir daha gitme!” diye buyurdu ise de kulak asmayıp ardından kiliseye gitti. Ve daha önce yaptığı gibi Hz. Peygamber'e gelip ağrılarına çare istedi. Her ne kadar Peygamber Efendimiz tekrar mesh ederek uyarmış ise de her seferinde kilise kapısına varır varmaz şiddetli ağrılar isabet ederdi ve yine Fahr-i Âlem'e muhtaç olurdu. Her an dertlerine derman olurdu. Bir gün Fahr-i Âlem Efendimiz'e “Benim karnımda taşıdığımı doğunca sana bağışlıyorum” dedi. Efendimiz de, “Bu karnında olan çocuk benimdir!” diye emir buyurdu. O dönemde Efendimiz yirmi sekiz yaşındaydı. Ondan sonra Hz. Şah Efendimiz, anne karnından doğunun hâkimi güneş gibi doğacağı zaman anneleri Fâtımatü'l-Esed, Efendimiz'in yanına geldi. O sırada Efendimiz'in ise huzurunda on iki dostu olduğu hâlde Fatıma şiddetli ağrılarıyla orada oturup kaldı. Efendimiz'in karşısında kudretli bir büyük taş vardı. Ona parmağıyla işaret edince hemen iki parça oldu ve Fâtıma kendinden geçip bir saat boyunca gâib oldu ve sonra Hz. Şah kucağında olduğu hâlde Fahr-i Âlem'e götürdü.

¹⁶⁴ Hz. Ali'nin annesi Fatımatü'l-Esed, Hz. Muhammed'e sekiz yaşından itibaren annelik yapmıştır. Bu sebeple Hz. Muhammed ondan “ikinci annem” diye söz etmiştir. Hz. Ali'nin babası Ebû Tâlib ise Hz. Muhammed'i kendi evladı gibi büyütmüş ve evleninceye kadar onu evinde barındırmıştır (Kutlu, *Alevîlik-Bektaşîlik Yazıları*, 170).

Yeni doğmuş bebeğin durumunu sordular. Dedi ki, “Şu taşın arasına girerken bir kez kendimi gördüm, bir sonrakinde kucağımda çocuğumu gördüm. Başka hiçbir şey görmedim.” Babaları “Yanına götür” diye emrettiler. Ve Hz. Şah’ın yüzünde nûrla kaplanmış bir zar gördüler. Babası onu alıp baktı ve o an gördüğü heybet ve azamet karşısında hayranlıkla kendini geri çekti. Üçüncü gün, annesi Hz. Peygamber’e götürüp, guslettirdi. Gusül ederken ne tarafını isterse o tarafına döndü. Ve hayran hayran cemal-i şerifine baktı. Ve “Ben Ali’yi guslettim. O da beni gusleder.” diye buyurdu. Annesi adını koymasını istedi. Hz. Peygamber de “Hadi, şu yanında kendinden geçtiğin taşın arkasına gir. Oradan bir ses gelir. Her ne söyler ise bu çocuğun ismidir.” buyurdu. Annesi hemen gitti ve “Ali!” nidası duyuldu. Bu olaydan sonra ‘Ali’ ismi konuldu” (52a).

2.2.13. Fenâ Fi’s-Seyh

Arapçada yaşlı kimse anlamına gelen “şeyh” sözcüğü, tasavvufta mürşid, pîr, velî ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Türkçedeki eren ve ermiş sözcükleri de “şeyh” anlamına gelmektedir.¹⁶⁵ Tarîkat mertebelerinin en yücesine sahip olan şeyh, kendisine tâbi olan mürîde rehberlik etmekle sorumludur. Nurî-i Sivâsî’ye göre şeyhin mürîd üzerindeki tasarrufu ve aslî görevi, kişiye yaratılıştaki bağışlanan ulvî yönlerini tanıtmak ve onların kuvveden fiile geçmesine yardımcı olmaktır. Yani her yönüyle kişinin kendisini tanımasına ve böylece nefsini ilah edinen değil, yaratılışına uygun kul olmasına yardımcı olmaktır.¹⁶⁶

İrâdeden soyutlanan anlamına gelen *mürîd*, nefsinin arzu ve alışkanlıklarından uzaklaşmayı ve Hakk’a vuslatı temenni etmekte, o yola girmek için bir rehber ihtiyacı duymaktadır. *Makâlât*’ta mürîdin üç türlüşünün bulunduğu belirtilmiştir: Birincisi mürîd-i mutlak, ikincisi mürîd-i mecâzî ve üçüncüsü mürîd-i mürteddir. Mürîd-i mutlak, şeyhine “Bu niye böyledir?” diye soru sorup itiraz etmeyen kimsedir. Mürîd-i mecâzî, görünüşte şeyhinin dediklerini yapsa da, aslında kendi dilediği gibi davranandır. Mürîd-i mürted ise şeyhinde gördüğü bir hâlden dolayı onu terk edendir.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Casım Avcı, “Şeyh”, *DİA* (İstanbul: TDV, 2010), 39/49.

¹⁶⁶ Baz, *Abdülehad Nurî-i Sivasî; Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, 353.

¹⁶⁷ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 77.

Mürşid seyr ü sülûk tabir edilen yolculuk esnasında, mürîdin kabiliyetlerine göre onu mânevî olgunluğa erdirmek üzere önderlik etmektedir. Mürîde faydalı ve zararlı olan amelleri işaret eder ve kalbine tarîkat bilgisini ve Allah sevgisini yerleştirmeye çalışır. Bu nedenle sûfiler, yola çıkmaya niyet eden mürîdin, mürşid-i kâmil arayışına girmesi gerektiğini kabul ederler.¹⁶⁸ Aynı kabul ile hareket eden Gâmîzî Ali Baba, insanî özelliklere sahip olan kimselerin usulüne uygun olarak makâmlarının derecesini yükselttiklerini ve bu yolda yürürken bir mürşid-i kâmile ihtiyaç duyduğunu söylemektedir. O, bu gerekliliği ifade ederken durumu bir hastalığın iyileştirilmesi üzerinden, biraz da oğluna sitem ederek örneklendirmektedir. Zira onun dünyanın lezzetleri ile mest olduğunu düşünmektedir:

“Senîñ başîñ büyük ve içerişi boş olmağla kıbil-i hall-i firâset olımsın. Ve kırnîñızda şofra gâlib olmasından uzak maâlde başınca gönül bulandısı ve göz kıarardısı vâkı’ olur. Hemân bir hekîm-i hâzık bulduğun hâlde bir ishâl şerbeti ile içerişizi temizleyüp andan gönül bulandısı ve göz kıarardısı gide. Zîrâ ‘âlemiñ sükkeri seni mest eylemiştir” (68b).

Gâmîzî Ali Baba, mektubun devamında hekim-i hâzıktan kastının mürşid-i kâmil olduğunu eklemekte ve bu zât ile bir dakika geçirmenin bin sene boyunca Allah’a ibadet etmekten efdal olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, bir kimsenin mürşidin kim olduğunu bilerek onu bir kere görmesi, Allah’ı bin kere görmesinden efdaldır. Hatta böyle bir mürşidin kalbinin incitilmesinden bin kişinin ölümüne sebep olmak daha iyidir. Eğer mürşid inkâr ve sürgün edilirse bunun diyeti yedi bin kişinin ölümüdür. Eğer bir mürşid öldürülürse, diyeti olarak en az yetmiş bin kişi ölmelidir. Böyle bir zât sürgün edilerek kalbi incitilirse bölgede bitkiler yetişmez ve kıtlığa sebep olur. Onların kim oldukları bilinmediğinden kim ona kötü gözle bakarsa, onun kendi ya da evladının soyuna uğursuzluk bulaşır. Böyle zâtlar çeşitli şekillerde gizlenirler ve onlar ilâhî esrarı halktan gizledikleri için onlara “ekfer” denir (64b).

Ancak ilk sûfilerde şeyh kendi cemaati içinde, ümmeti içindeki Peygamber gibi değerlendirilirken, sonraki sûfiler bu derin saygı ile ilgili olarak *fena fi’ş-şeyh*, yani ‘şeyhte fani olma’ mertebesini geliştirmişlerdir. Bu mertebe ile Peygamberde fani olma

¹⁶⁸ Bolat, *Muhammed Nûru’l-Arabî; Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 130.

fena fi'r-Resûl yolu açılıyordu. Zira kâmil olan şeyh, Hz. Muhammed (sav)'de fani olmuş kişidir. Böylece doğrudan Allah tarafından bahşedilmiş bir mürşidlik ile müridlerine rehberlik etmektedir.¹⁶⁹

Gâmızî Ali Baba da bir *Tercümân-nâmesini* oğlunun isteği üzerine *fena fi's-şeyh* konusuna ayırmıştır. Uzun ve ayrıntılı izahatlarla yazdığı mektubu, Gâmızî Ali Baba'nın üslubuna sadık kalınarak sadeleştirilen ifadelerle şu şekildedir:

“*Fena fi's-şeyh*, bütün şeyhlerin ilmî ve amelî itikadları gereği gerçekleşir ve ilâhî isimlerden olan mertebelerin var sayımlarına göre ya yedi ya dokuz ya da on iki makâm ve mertebe olarak düşünülür. Ve vehimler denizine dalıp, uyku hâllerinde feyzi ve kemâlî arttırma iddiasıyla bir dervişi halife etmek şöyle dursun, erenlerin övücü diyerek yük çuvalını başından geçirip yanlarında tutarlardı. Dolayısıyla mürşid olan ârif-i billâh, hakikat ilmi aşamasına erişirken, irfan yolunu elde eden kimse olarak önce ilm-i ledünne sahip olur ve o *fenâ fi's-sebil* olarak tanımlanır. İkincisi halkın dışındakinin sevgisini akıl kazanına koyup, “men arefe” ateşinde tevbe suyuyla temizler. Sonra riyazet havanında mârifet tokmağıyla dövüp, mahv ü fenadan ve kendi hakikatine olan özden zuhur eder. Şeyhin özü ve sözü, talibin öz zâtına değdikçe hayran ve sersem olarak âşık olur ve birbirlerinden ayrılmaz.

Bundan sonra Rabb-i Rahmân yolundan *refref* rüzgarının sesi kendi kulağına ulaşınca, Hakk tecellîsi ile talibin öz varlığı tamamen fena bulur. İşte buna *fena fi's-şeyh* adı verilir. Mürşidin akıl cevheri, talibin cahil nefsi ile karşılaşınca mânevî sûrdan ufûnet-i kabir ile rahm-i fikrden yokluk beşiğinde kerîm bir hakan çocuğu olarak doğar. Her tarafından Yezdân'ın feyz nûru ve kemâl şimşeginin parlamaları ortaya çıkar. Şeyh ile talibin arasında ortaya çıkan özel hâllere *fena fi's-şeyh* denir.

Mürşid olan kimse mânevî hekim olup, ilacı feyz-i Zât olduğu için ayn-ı semm-i kâtıdır. Hasta ve dermansız olan talibin eceli, hayatının üst levhasından Süleyman-ı zât mührüyle velâyet tuğrası çizip, sonsuz hayat ilmine vakıf olduğunda buna da *fena fi's-şeyh* adı verilir. Bu hakikat deryası için kurulmuş tarikat köprüsü bulunur. Bu köprü, kıldan ince, kılıçtan keskindir. Tarikat mizanı ile mârifet mahşerinde *nefha-i tabl* ile

¹⁶⁹ Schimmel, *İslamın Mistik Boyutu*, 252.

telkin olunur. Âyetle bilinen rükunlar ve özel fiiller ile Kur'ânî tefsirin “men arefe” ilminden ârif-i Rabb-i Yezdân olan ve hakikat deryasında arınıp Zât nûrunun elbisesiyle özünü değiştiren kimse ile mürşidin esrar-ı Sübhaniyyesi nişanlarına delil olan zâta *fena fi'ş-şeyh* adı verilir. Böyle olan kimselerin bekâbillah mertebesindekiler gibi olduğunu düşünüp hata etme. Zira yüz bin yıl çabalayıp tahsil edemeyeceğin *ân-ı vâhidde* o bir işaret ile hâfız-ı Kur'ân eder. Mürşid olan kimse istekli talibi Kâf kulesine layık görüp, Hudâ'nın nûr tecellîsinden hâsıl olan ağaç, yani telkin ağacı nûrundan “İnnî ena'llah”¹⁷⁰ sesini can özüyle dinler. Kendinden geçerek hayat bulan sadık aşğın fena bahçesine tohum saçar. Ve ilâhî emir olan “Şüphe yok ki biz, emaneti göklere, yere ve dağlara sunduk. Onu taşımaya yanaşmadılar. Ondan korktular. Onu insan taşıdı. O, çok zalim ve çok cahildir!”¹⁷¹ âyeti ilâhî emrin cevherini meşreb ırmaklarından firaset arklarıyla sulayıp, ilim ve kemâl ekini elde ettiğinde, işte buna *fena fi'ş-şeyh* denir” (49a).

Mürşid ile mürîd arasında kurulan güçlü gönül bağı, daha sonra ortaya çıkan tarîkatlar tarafından örnek alınarak zikrin icra edilmesinde gerekli görülmüş ve bu durum rabıta kurmak olarak isimlendirilmiştir. Şeyh de mürîde teveccüh ederek onu gözlemek ve ona her an mukayyet olmak için mürîdin kalbinin kapısından içeri girmektedir. Buna göre; Allah'ın sonsuz bilgisinde saklı olan ilm-i mevcudat verilmiş olan kişi, bu olanakların kimilerini dünya düzleminde gerçekleştirebilmektedir.¹⁷² Şeyh ile kurulan bu rabitanın bir örneğini Gâmızî Ali Baba'nın *Tercümân-nâmesinde* de görüyoruz. O şeyhi ile yaşadığı olayı aktarırken henüz manevi yolculuğunun başında olduğunu ve bir göz açıp kapama süresi içerisinde gerçekleştiğini ifade etmektedir:

“Benim şeyhim olan ‘aziz-i mükerrerem mürşid-i haydarım hâzretleriyle kûh-i refrefde olan âb-ı hayâtdan âb-dest-i tâhire ile Kâdir gicesi iki rek'at hâcet namazına turdum. Fâtîhâ-i kerîmi tekmiş idüp de namâzda turduğum hâl, ya'nî şîrât köprüsünde idim. Hemân-dem şeyhim belimden tutup bi'r-i cahîme birâğup

¹⁷⁰ “Muhakkak ki, ben Allah'ım!” (el-Kasas, 28/30). Kur'ân-ı Kerîm'deki bu âyet, Allah'ın Tûr Dağı'nda Hz. Mûsâ'ya vahyetmesi ile ilgilidir. Allah, Tur Dağı'nda bir ağaca tecellî ederek Hz. Mûsâ ile konuşmuş ve “Ey Mûsâ! Muhakkak ki ben yalnızca ben âlemlerin rabbi olan Allahım. Asânı yere bırak!” (el-Kasas, 28/30-31). Gâmızî Ali Baba da bu âyete atıf yapmaktadır.

¹⁷¹ El-Ahzap, 33/72.

¹⁷² Schimmel, *İslamın Mistik Boyutu*, 252.

*baḥr-ı nārda yānup küllerim emvāc-ı nār-ı tabaḳāt-ı cehenneme atup ba‘dehū
şeyhîm gelüp küllerim cem‘ iderken farḳ itdim” (66a).*

Gâmızî Ali Baba daha sonra şeyhinin kendisini toprak bir kadehe koyduğunu ve üfleyerek Kaknüs kuşuna çevirdiğini eklemektedir. Bu kuşun bir kanadı beyaz ve bir kanadı sarıdır. Şeyhinin son bir kez daha üfleyerek onu bir anda insan kılığına dönüştürdüğünü ve “Ya Hak!” diyerek uyandığını anlatmaktadır.

Mürşidin mânevî güçlerine olan inanç, yozlaşma dönemlerinde tehlikeli hâle gelmiştir. Nitekim kimi dervişler ilgi çekip tarikatlarına mürîd kazandırmak için abartılmış zühd biçimlerine, keramet tüccarlığına başvurmuşlardır. Bu tutum daha sonraki dönemlerde tasavvuf açısından karanlık olayların gelişmesine neden olmuş ve şeyhler, çoğu okuma yazma bilmeyen mürîdlerinin kendisine gösterdikleri saygıyı istismar etmiştir.¹⁷³

Gâmızî Baba’nın bu sahte şeyh ve dervişleri tenkit eden sözleri *Tercümân-nâmelerinde* göze çarpmaktadır. Öfke dolu bu sözleri çoğu zaman tahkir ve aşağılamalara kadar varmaktadır. Örneğin bir mektubunda onların rûhlarını şeytanî duygulara bıraktığını söylemektedir. Ona göre avâmın şeyhleri, ehlullâhın esrarlı sözlerini anlamadıkları gibi, irfan sandıkları vehimleriyle onların sözlerini yorumlamaya kalkarlar. Hâlbuki onlar ehlullâhın fiziksel varlıklarını bile algılamaktan beridir. Dolayısıyla kelâmlarını anlamaları mümkün olamaz. Kendilerinin mürşid olduğunu iddia etmeleri cehaletlerinden ileri gelir. Kötü rûhları yalnızca şeytanın mertebelerine mazhar olduğundan doğruyu ayırt edemezler. Bu hâlde iken halkı ikna etmeleri, kör göze kılavuzluk etmek gibidir (52b).

Gâmızî Ali Baba, başka bir mektubunda ise böyle zâhirî şeyhleri bal yapmayan yabanî arıya benzetirken tarikatlarının da şekilsel amellerden ibaret olduğuna dikkat çekmektedir:

*“Gūyā ma‘nā-yı ḥaḳīḳate varmış ve görmüş rāddelerinde cümle meşāyih dabbe-i
nefse süvār olup yabanî arı ya‘nî bal yapmaz sinek gibi kimisi kendi hânelerinde ve
kimisi ağaç kovuğunda vızır vızır gezerler. Huşûsıyla mürşid şîfâtında görünürler.*

¹⁷³ Schimmel, 253.

*Böyle tezvir-i murdâr meşâyih ve babalarıñ hayâtiyle memâtlarına yüzer biñ la‘net
olsun ki, kendilerini sûret-i âherle ehlu’llâha teşbih iderler” (100b).*

Necmüddin-i Kübrâ, bu tür sûfilerin uyumama, devamlı susma, uzlet gibi alışkanlıkları bulunduğu gibi bazen kendilerinin bile anlamadığı bir takım sözler söylediklerini ve hastalıklı bir şekilde keramet gösterme arzusu içinde olduklarını söylemektedir. Ona göre bu tür kimseler, gaybdan haber vermeyi ya da havada uçmayı hayatın gayesi zannederek bunlara kul köle olurlar. Oysa gerçek riyazet, insanda bir hassasiyet, bir iç safiyeti ve Allah’la dost olma hâli meydana getirmelidir. Dünya ile ilgili meşgaleleri yok saymalı ve ilâhî bir izzet, Rabbânî bir saltanat ve yüce bir makâm meydana getirmelidir.¹⁷⁴ Ancak zamanla İslam’ı rûhanileştirme gereksiniminden dergâhlar doğmuş ve buralar halkın dertlerine deva bulmak beklentisi ile şeyhin ya da halifesinin kendisine muska yazması için akın ettiği mekanlara dönüşmüştür. Hatta son zamanlarda şeyhlerin başlıca uğraşlarından biri muska yazmak olarak görülmektedir.¹⁷⁵ Mutasavvıflar bu tür durumların önüne geçmek için çaba sarf etmiş ve halkı uyarmıştır. Kelebâzî de *Ta’arruf* adlı eserini aynı endişelerle yazdığını ifade etmektedir. O, samimi şekilde tasavvufa talip olanları aydınlatmayı, bu işin sahtekarlığını yapanları rezil etmeyi ve bidatçıların kökünü kazımayı görev edindiğini belirtmiştir.¹⁷⁶

Benzer uyarılara *Tercümân-nâmeler*de sıklıkla yer veren Gâmızî Ali Baba, şeyhlerin bidatlerle ve şerîata aykırı davranışlarıyla sergiledikleri cehaletin onları küfür ve şirke kadar götürebileceğini söylemektedir. “*Bu žāhir meşâyihî, gūn-ā-gūn cevāhir ve hācerāt ve şecerāt maķūlesi eşyādan maśnū‘ tesbīh dānelerine ve gūn-ā-gūn vahşî vesā’ire hayvānāt post ve derilerine tapup Hāķķ’a qarīb olacağız, diyüp ümīd iderler*” diyerek tenkitte bulunan Gâmızî Ali Baba, onların yüce amaçlarının ne olduğunu kendilerinin bile bilmediklerine dikkat çekmektedir. Ona göre bu kimseler hayvanî meşreptirler. Her biri cezbe-i evhâma ve sayısız elîm azâba marûz kalırlar. Hayvani vehimler ile ilâhî ilhamın arasında yerden göğe kadar fark varken ne dünyada ve ne de ahirette rahata eremeyecek olan ahmak kimselerdir (44b).

¹⁷⁴ Necmüddin Kübra, *Tasavvufî Hayat*, 42..

¹⁷⁵ Schimmel, *İslamın Mistik Boyutu*, 253.

¹⁷⁶ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf; Ta’arruf*, 21.

2.2.14. Mânevî Evlilik ve Mânevî Doğum

Tasavvufta biri tabîî ve diğeri mânevî olmak üzere iki çeşit evlilik ve iki çeşit doğum mevcuttur. Mânevî evlilik ve mânevî doğumdan kasıt, tarîkat aracılığıyla gerçekleşen manevî aşamalardır ve bunlar ancak tarîkat nikâhıyla gerçekleşmektedir. Bu nikâhtan doğan evlâda ise “mânevî evlâd” denmektedir ki tarîkat silsilesi işte bu insanlarla devam eder. Bazı şeyhlerin evlâdı erkek olarak dünyaya gelir ve bunlar tasarruf sahibi olurlar. Kendileri kemâle erdikten sonra başkalarını da olgunlaştırmaya yetki sahibidirler. Bazılarının evlâdı ise kadın olarak dünyaya gelir ve tasarruf gücü bulunmaz. Yine bazıları ise kısırdır ve ondan hiç çocuk dünyaya gelmez. Bununla birlikte tarîkat ehlinde kimi kadınlar “rical” (erkek) hükmünde kabul edilip tasarrufa kâdir olurlar. Kimi erkekler ise “nisâ” (kadın) hükmünde olup tasarrufta bulunamazlar.¹⁷⁷

Gâmızî Ali Baba *Tercümân-nâme*’de erkek hükmünde olan kadınlardan, tüysüz yüzlü er-hâtunlardan şeklinde bahsetmektedir. Gâmızî Ali Baba, “*Erkek şekilli olan bıyık ve şakallı ‘avret-âdemden ise cemâli tüysüz, yetim kılıklı tabî’atı er-hâtun ile mahabbet etmek efdaldır; bahr-ı şıdkıyla cevher-i yektâ-yı âdemîdir.*” diyerek, önemli olanın taşıdıkları cevher olduğuna, zira arazın cevherde değil; cevherin arazda bulunduğuna işaret etmektedir (50b).

Hikmet âlemindeki nikâh rûhanî, beşeriyet mertebesindeki ise cismanîdir. Cisim ve rûh iki farklı varlık olduğu için bunların nikâhları da iki farklı nikâh olarak kabul edilmektedir. Bursevî’ye göre mânevî nikâhın da türleri bulunmaktadır:

“*Mânevî nikâh; nikâh-ı cismanî, nikâh-ı misalî, nikâh-ı rûhanî, nikâh-ı ilmî olarak dört türdür. İlkinin belirtisi kalpte, ikincisinin nûru hafîde, üçüncüsünün sırları rûhta ve dördüncüsünün küllî hakikatleri ayn-ı mücerrededir. Bunların hepsi mânevî buluş ve nikâh hasebiyledir. Mânevî nikâh için kırk altı veya daha fazla seneye ihtiyaç vardır. Bâtın-ı velâyet olan yaşa ulaşmak için ise altmış dokuz sene gereklidir.*”¹⁷⁸

¹⁷⁷ İsmail Hakkı Bursevî, *(Tuhfe-i Atâiyye) Kâbe ve İnsan*, ed. Veysel Akkaya (İstanbul: İnsan Yayınları, 2000), 89.

¹⁷⁸ Ahmet Topal, “İsmail Hakkı Bursevî’nin Şerh-i Kelâm-ı Şeyh Sadî Adlı Risalesi”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3 (2016): 200.

Gâmızî Ali Baba *Tercümân-nâmeler*de oğluna kendi mânevî nikâhını tarif ederken, vehimlerinden ancak cüz'î aklını, bir erkeğin irfan nikâhıyla evlendirerek kurtarabildiğini söylemektedir. Böylece küllî akıl ile birlikte mânevî miraca yükselebildiğini, peygamberlerin erkanında ilmi'z-Zâtı gördüğünü ve onun nûrunun zevkinde boğulduğunu ifade etmektedir (65b).

Mânevî doğum ise Gâmızî Ali Baba'nın da ifade ettiği gibi; “*Neticede ana rahmiyle geliş ve bir de er babanın gayb sözüyle doğuş*” şeklinde vuku bulmaktadır (91b). Tasavvufta mürşidin eğitimiyle mürîdin ikinci defa doğduğu kabul edilmektedir. İlki normal doğum olup, mürîdi mülk âlemiyle; yani dünyayla ve ikincisi mânevî doğum olup melekût âlemiyle; yani gayb ile irtibata geçirmektedir.¹⁷⁹ Bu mânevî doğum mürşidin himmetiyle ve kişinin anlayışı nispetince ilâhî sırlara vakıf olmasıyla gerçekleşir. İlk doğumda babanın sulbünde bulunan özelliklerin çocuğa aktarılması gibi, mânevî doğumla da şeyhin mânevî hâl ve özellikleri mürîde aktarılır. Şeyh bu özellikleri mürîde sohbet yoluyla aktarır. Mürîde yapılan mânevî aktarımlar şeyh açısından da önem arz etmektedir. Zira mânevî doğum olmazsa hilâfet de tamamlanmış kabul edilmemektedir. Bu iş tıpkı verimli araziye tohum atmak gibidir.¹⁸⁰

Tasavvufta insanın vücûdunda biri sûrî silsileye ve diğeri mânevî silsileye sebep olan iki türlü şehvet yer aldığı görüşü mevcuttur. Kur'ân-ı Kerîm'deki bir âyette “Sizin için bir kalma bir de emanet yeri vardır”¹⁸¹ denerek bu duruma atıf yapıldığı düşünülmektedir. Buna göre nutfenin yeri anne rahmi, emanet bırakılan yer ise pederin sırtıdır. İkisinin izdivâcıyla *sûrî veled* meydana gelmektedir. Diğer yandan evliyânın nefesinin yeri, kabiliyetli kişiler; emanet bırakılan yer ise, fâil rûhun sırtıdır. Bu ikisinin birleşmesiyle de mânevî veled hâsıl olup hilâfet mertebesine erişir.¹⁸²

Gâmızî Ali Baba, oğlu Mehmed Kemâl Efendi'ye mânevî nikâh için gerekli şartları ayrıntılı olarak izah etmektedir. O, er olan veli kimse tarafından avrat olan kişi seçilirken çeyiz olarak gereken feraset-i kâmileye sahip olup olmadığına bakıldığını söylemektedir. Bu çeyiz hazırlandığında er olan kimse, onu mânevî nikâhına alır ve

¹⁷⁹ Avcı, “Şeyh”, 39/49.

¹⁸⁰ Bursevî, (*Tuhfe-i Atâiyye*) *Kâbe ve İnsan*, 92.

¹⁸¹ el-En'am, 6/98.

¹⁸² Bursevî, (*Tuhfe-i Atâiyye*) *Kâbe ve İnsan*, 93.

birlik nûrunun zerresi olmak için onunla bir anda tecellî-i dîdâr-ı yâr olur. Rahmet mahremiyle sırların nûrlarına dönerler ve dünyevî zevklerden uzak kalarak Hakk'ın zevklerinin sahibi ve yaratıcı irfanın nûru hâline gelirler. İlahî ilmin ilhamı ile sürekli muhatap olup insanlar âleminden gizlenirler (44a).

Gâmızî, böyle büyük anne ve babanın birlikteliğiyle doğan çocuğun insân-ı kâmil olduğunu ve onun değerini ifade ederken onu kıymetli taşları bulunan bir dağa benzetmektedir. Hatta bu değer biçmenin de yetersiz kaldığını ve bu kıymetin yalnızca tahmin edilerek bilinebileceğini dile getirmektedir. Bu tarife göre;

“Ba‘zı ‘azîm Balğın tağlarda ma‘âdin ve cevâhir-i cüz’iyye ihrâc olunur ki bir ‘azîm tağıñ cirmine kıyâs edince, biñ kışe akçe bahâsıyla iştira ve iltizâm olabilir, ammâ ol tağıñ batnında ağrâb-i garâ’ib nice ma‘âdin ve cevâhir vardır ki, bir ‘aded mücevher taş, hemân tağıñ bahâsını virür ve buña kıyâs bunca ma‘âdin ve cevâhir ise cirm ü vezninde her ne kadar küçük ve hafif ise de kıymet ve bahâda ağırdır” (55a).

Gâmızî Ali Baba, mânevî babadan doğan çocuğun cemal ve kemâle sahip olduğunu, dünya ve ahirette safa sürdüğünü, ebedi nûr-ı cemâl ve pür-hayat olduğunu dile getirmektedir. Ona göre, muhterem bir er babadan doğan kişi, âdetâ Hak’dan doğmuş gibidir. Ve Hâkân-ı Kerîm’in çocuğu olur. Onun akli ilham ilmi, feraseti ayn-ı merdan ışığı ve fikri Zât-ı Yezdân’ın bereketidir (44a). Gâmızî Ali Baba, bir diğer mektubunda ise kendi mânevî doğumuna değinmekte ve kendisinin Hakk’ın tecellîgâh meclisine ermiş kişiler arasında olduğuna işaret etmektedir. O, tayin edilmiş bir pederin cevheriyle anne rahmine taşındığını, gayb ilmi ile hakikat denizinde gemi olup tufandan kurtulduğunu ifade etmektedir. Bu şekilde varlığının hayvanî rûhtan ayrıldığını, Zât mayası ile mayalanarak hakikat deryasına kavuştuğunu dile getirmektedir (90a).

Gâmızî Ali Baba’nın *Tercümân-nâmeler*deki ilk doğum hakkındaki görüşleri de dikkat çekmektedir. İnsanın ilk doğumunu gezegenlerle ilişkilendiren Gâmızî Ali Baba’ya göre; insanın vücûdu tarikat nikâhı, mârifet fenninin rızası ve hikmet feyzinin birlikteliği sonucu anne karnına düşer. Bu hâliyle hayvan şeklinde bir et parçasına benzer ve yedi gezegen ile birlikte gezer. Anne karnındaki yumurta sarayında dolaşır dururken ilk kırk günde Merkür özelliklerinden olan rutubet, yavaşlık, ağırlık ile birleşir

ve buz bulanık su olur. İkinci kırk günde Satürn yıldızına dahil olup tedbir-i fenn ustalığıyla macun hâline getirilerek, sıcaklık hareketiyle yıldızlanır. Ve üçüncü kırk günde Jüpiter'in etkisine girerek hava letafetini kazanır ve anne denizinde yüzer. Dördüncü fasla erdiğinde ise Venüs'e tabi olarak duyuların yerleri belirginleşir ve insan bedeni şekline girer. Beşinci fasıl annenin etinde büyüme olduğu için maden-i rûh-ı nebât-ı kâmile cismen ortaya çıkar. Altıncı fasılda Mars ile tabî cisme erişip, zâhirî beyaz ve bâtını cennet çamuru iken, bulanıklık elbisesinde karar kılar. Ve yedi melek kuvvetiyle anne karnındaki sarayda dünyaya teşvik eğitimi görerek seyahat âlemine yönelir. Yedinci fasılda yıldız olan Güneş, dünyanın ışığı ile insana akıl ve zevk vehimleri verip doğumuna sebep olur (43a).

2.3. İctimâî Görüşleri

2.3.1. Kadın

Nefs ve rûhu bütün insanların cevherine yerleştiren Allah, bu öze sahip olanlar arasında cinsiyet ya da kavim bakımından hiçbir ayrım gözetmemiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de "Hiç şüpheniz olmasın ki, biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık..."¹⁸³ denilerek bu duruma atıfta bulunulmuştur. Tasavvufta insan her zaman cinsiyet farkı olmaksızın merkezde bir yer edinmiştir. Zira tasavvufta insan olmak esas alındığından cevheri ve özü itibariyle erkekle kadın bir ve aynı hak ve sorumluluklara sahip olarak kabul edilmektedir. İki cins arasındaki fark zâtta ve mahiyette değil, ayrıntı ve şekildedir. Bu sebeple tasavvufta bir kadının evliyadan olması da tartışılmadan kabul edilmektedir.¹⁸⁴

8.yy'dan itibaren tekke ve zaviyelere giden ve şeyhlere mürîd olan kadınlar mevcuttur. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde bu zaviyelere şeyhlik yapmış kadınlar da bulunmaktadır. Bunlara *Bacıyân-ı Rum* adı verilmiştir. Hatta Hacı Bektaş

¹⁸³El- Hucûrat, 49/12.

¹⁸⁴ Süleyman Uludağ, "Tasavvufta Kadın," *Dinî ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet II* (İstanbul, 2012), 289.

Velî, bu kadınlardan biri olan Anacık Hatun’a kerametlerini göstererek tarîkatını ona ısmarlamıştır.¹⁸⁵

Kadınların aktif rol aldığı tarîkatlar arasında Bektaşîlik de mevcuttur. Ahmed-i Yesevî ile başlayıp Hacı Bektaş Velî ile şekillenen *Dört Kapı-Kırk Makâm* öğretisi, cinsiyet ayrımı yapmayan insan modelini oluşturma anahtarlarını da içermektedir. Dolayısıyla insan merkezli olan Bektaşîlik’te Allah, herkesin Rabb’idir ve ibadet herkes içindir. Bektaşîlere göre Hz. Adem ve eşi, insan ve eşi olarak değerlendirilmektedir ve cins ayrımı gözetmeksizin iki cinsi de insan olarak kapsamına almaktadır. Yani insan; erilse eşi dişil, dişil ise eşi erildir. Nitekim Bektaşîlik öğretilerine göre kadın ne kadar insansa, erkek de o kadar insandır. Önemli olan er kişiliktir, er kişi ise eren kişiye, yani ahlâkî varlığa denir. Ayrıca eren, Hak bilgisine ermiş olan kişi anlamında kullanılmaktadır. Bu sebeple erkek de kadın da ‘er’dir. Bunu anlatmak için de “Er kişi vardır, bacı donunda” denmektedir.¹⁸⁶

Bu mesele Gâmizî Ali Baba’nın Tercümân-nâmelerinde er-hatun kullanımlarıyla önümüze çıkar: “*Nisā’ tā’ifesi sözde žariř, özde haşış ise de nice er-hatunlar mařām-ı vilāyetle intihā bulmuşlardır. Ve žariř insānıñ kesret-i ‘ilminde ise ‘arife hatunuñ kılet-i şidkıyyesi biñ derecede eřdāldır*” (50b). Gâmizî Ali Baba, ayrıca her otuz altı senede bir er ve bir de velî hatunun ortaya çıkacağını ve erkekten otuz altı er vaki olduğu zaman, kadınlardan bir velî hatunun vakî olacağını ifade eder (93a).

*Tercümân-nâmeler*de kadın meselesini farklı yönleriyle ele alan Gâmizî Ali Baba’nın; oğlu Mehmed Kemâl Efendi’nin sorusuna binaen yazdığı mektuplarından birini, kadının bedensel özellikleri bahsine ayırdığını görmekteyiz. Bu mektubu sadeleştirerek şu şekilde aktarabiliriz;

“Kadının cemaliyle vücûdunda tüy olmadığı için, daima sevgilidir ve her nazı arzu edilir. Bu nedenle vücûdunun özellikleri taze cilt bölgesi ve bedeninin etinden bir miktar uzak olması dolayısıyla orada tüy bitmediği ve gözenekler bulunmadığı için daima cildi parlak ve Cenab-ı Hakk’ın feyzinden eser vardır. Ayrıca bedeninde bölgesel

¹⁸⁵ Ömer Lütü Barkan, “*Osmanlı İmparatorluğu’nda Kolonizatör Türk Dervişleri*”, Türkler (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 9/267.

¹⁸⁶ Belkıs Menemencioğlu, “Bektaşî Ve Alevi Kültüründe Kadın”, *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 60 (2011): 131.

özellikleri olan cilt ile etin arasında gerekli mesafenin bulunmasına Yezdân'ın kudretiyle vücûdunun hayatî gıdasından ortaya çıkan zarif öz, bu bölgeyi dârü'l-mekân etmiştir. Dolayısıyla bu bölgeye bakılmış olsa, et ile birleşmiş ciltten başka bir şey görünmez idi.

Ancak erkek de bu kıyastaki gibi olduğu halde, cildi ete birleşik olduğu için kılları yetişerek ortaya çıkar. Dolayısıyla kadınların nefis şehvetleri ve erkeğin menisi sulbe şehvet ile çekildiğinde, vücûd denizine ulaşan insan ve Süleyman mührünün taşıyıcısı olur. Ve erkeklerin meni şehveti cilt ile etin birleşmesiyle kemiğin cezbisinden sırt kemikleri yoluyla belkemiğine yerleşir ve ölçülü hareketiyle ortaya çıkar. Kadınların nefis şehvetleri kemikten başka bütün bedeni sarıp, nefis kuvveti şehvet hareketiyle ortaya çıkarak rahme inen azayı teneffüs eder. Erkeğin azasında bir nefis varken kadınlarınkinden dokuz nefis bulunur. Bedenin her tarafından çevrelenip, pehlivan ve nefis ejderinin kahramanı olur. Tabiatın er kıldığı toprağın sevilen kıyafetinden arife hatun gibi zamanın irşadı olmuş olsa, elbette halk için zamanın sultanı olur. İlahî katta Zât'ın makbulü ve nimetlendirilenlerden olur.

Yukarıda açıklandığı üzere kadınların bazı bedensel vaziyetlerinden dolayı erkek ile kadınların vücut yapıları oldukça farklıdır. Ancak Cenab-ı Hak kadın bedenini eksik bırakıp, erkek bedenini tam yaratmış değildir. Zira kadın ile erkeğin bedeni hikmetle yaratılmıştır. Erkeği kadına ve kadını erkeğe kuvvetle muhtaç edip, birbirlerine gerekli olması dolayısıyla erkek ile kadının nefislerindeki şehvetleri ve ferdi özleri açısından, yani “Kün/Ol” emrinin noktasındaki bir adet buğday olup, yarısı erkek ve yarısı dişi olduğu için demek olur ki, Adem ile Havva anamızın uzun bir sürede bir buğday tanesinden meydana gelmesi örneğindeki gibi buğdayın ortasında da elif çizgisinin ekilip boy vermesi ile buğdayın iki tarafı birleşir ve insan cinsi meydana gelir. Ve erkek ile kadının fânî hayatlarının sebebi olan yiyecek ve içecekler bütün beden parçalarına sirayet ederek kokuşmuş yiyeceklerden hissedar olup, ihsanın özünden natık-ı cism-i hayvan olarak daima hal dilinden herkese derdini anlatır. Ve bu gıdanın hissesi bir parçadan ibaret olduğu için cismani ağırlığı yüzlere ve rûhânî özellikleri kalbe yerleşirken Zâtî sıfatıyla seyredilir. Cila feyzinin kaynağı, beşer gözlere bırakılıp “Tercümân-nâme” metninde açıklanan nisâ nefsi, gerekli yerde bedenin her yerinde göz davetiyle rahme yerleşir. Ve insan menisi cilt ile beden arasında karışır gibi göz

davetiyle sulbe nüzul ederek iki öz birbirini bulur ve özel bir zamanla insan tohumu oluşur. Kadın doğduğunda kendi el parmakları eninde otuz altı parmak uzunluğunda olur. Erkek doğduğunda ise kırk parmak eni uzunluğu olur ve büyüdükçe bu hesap değişiklik gösterir” (55b).

Er-hatun tanımlaması ile kadına müspet anlamlar yükleyen Gâmızî Ali Baba, başka bir mektubunda ise kadının rahmindeki ve nefsindeki eksikliklerin rûhuna sirayet ettiğini, ancak erliğe yaklaştıkça faziletinin arttığını söylemektedir:

“Bunlarıñ vücûdı tîñ-i Âdem'den beķāya olduğu cihet ile ķalbiñ daħi pençe-i ķelengi olan ‘aķl ve fîkr ve firāset ve isti’dād ve ‘irfān-ı Żātiyye i’āne-i ĥayāt-ı rūĥāniyyesi lāyık ve kemāliyle sirāyet idemediginden şacı uzun, ‘aķlı kısa bulunduğu ve ĥuşûsiyle nisā’ tā’ifesinde pek çok veliyye er-ĥātunlar vāķı’ olmuştur ki maķām-ı vilāyetle müntehā bulmuşlardır” (48a).

*Tercümân-nâmeler*de yer yer kadınla ilgili menfi görüşler ile süren Gâmızî Ali Baba, başka bir mektubunda da “*Her hatun Meryem ve her ‘avrat kocası er olmaz. Meger bulūğı kemâl-i ĥaķ ola!*” dedikten sonra, er ve avratı bir meyve temsili üzerinden anlatmaktadır. Ona göre, er kişi meyvenin öz çekirdeğidir. Meyvenin vücûdu kadındır, meyve gibi çürür. Ancak çekirdeğine zarar gelmez. Zira Kadın 40-50 yaşından sonra hayız ve üremeden kesilir. Çorak yerler gibi ot yetişmez. İşte zâhir şeyhler bununla kıyas edildiğinde hayız aklından beri olan eksik kadınlar gibidir. Her gördükleri yere kendileri gibi meyvenin vücûdlarını dikerler, çünkü onlar çekirdeği görmemişlerdir. Onlara yazıklar olsun. Ancak erenler çekirdek gibidir. Uygun bir yer bulmadıkça çekirdeğini dikmezler (66a).

2.3.2. Medrese-Tekke Mücadelesi

Osmanlı’da fıkıh ve tasavvuf ilişkilerine uzun soluklu tarih perspektifinden bakıldığında, bu iki disiplin arasındaki çeşitli gerginliklerin bazı teorik tartışmalar üzerinden geliştiği görülmektedir.¹⁸⁷ Ancak 17.yy’a kadar olan dönemde tekkeler ve medreseler arasındaki görev dağılımı belli ve birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Öyle ki, kişiler zâhirî ilimleri tahsil edip tamamlayana kadar medreseye devam etmektedir. Daha

¹⁸⁷ Ferhat Koca, “Osmanlılar Dönemi Fıkıh - Tasavvuf İlişkisi: Fakırlar ile Sofular Mücadelesinin Tarihi Serüveni”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2002): 83.

sonra kendilerini ilim ve amel, tarîkat ve hakikat bakımından kemâle erdirmek için fazilet sahibi şeyhlerden birinin yanında terbiye edilmektedir. Bu arada şeyhin tekkesinde zâhirî ilimler öğretilmediği gibi medreselerde de bâtinî ilimler müzakere edilmemektedir.¹⁸⁸

Osmanlıda ilmiye sınıfını meydana getiren fakihler bazı idari görevlere getirilirken mutasavvıflar da özellikle yeni bölgelerin hem fethi hem de iskânı konusunda devletin politikalarına büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Hatta halk arasındaki nüfuzları sayesinde devlet ricâlini de etkilemiş ve birçok padişah, valide sultan ve vezir tarafından hürmet ve destek görmüşlerdir. Ne var ki, 17.yy'a gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde fıkıh ehli ve mutasavvıflar arasında din anlayışı ve arka planda siyasi etkenlerin yer aldığı fikri çatışmalar sarsıcı boyutlara ulaşmıştır. Tarihî süreç itibariyle devlet idaresinde çeşitli görevler alan fıkıh ehli, meşayih ve tasavvufî kurumları hukukî bir statü içerisine sokarak kontrolleri altına almıştır.¹⁸⁹ Devletin en yüksek danışma ve karar organlarında bulunan bu kimseler, zamanla dinî öğretileri kendilerinden farklı olan mutasavvıflara karşı bir tasfiye hareketi başlatmıştır. Bu hareketin başında ise şer'î ilimler dışındaki ilimlere müsamaha göstermeyen İstanbul Vaizi Kadızade Mehmed Efendi yer almıştır. Bidatleri, tarîkat ayinlerini ve bazı tasavvufî meseleleri eleştiren Kadızâde'nin karşı cephesinde ise Halvetî tarikatının önde gelenlerinden olan Şeyh Abdülmecîd-i Sivasî bulunmaktadır. O da vaazlarında Kadızâde'ye ve fikirlerine hücum etmiş ve münakaşa konusu olan meselelere tasavvufî inançlar doğrultusunda yanıt vermiştir. Medreseliler ve tekkeliler arasında zamanla alevlenen bu tartışmalar fiili sahaya intikal ederek öfke, tekfir ve şiddet olaylarına sebep olmuştur.¹⁹⁰

Bektaşî tarikatine mensup olan Gâmızî Ali Baba'nın da bu tartışmalara katıldığı ve medrese eğitimi alan oğluna, bu sebeple çok kez tahkir içeren sözler sarf ettiği mektuplarında müşahade edilmektedir. Örneğin bir mektubunda oğluna tahsil ettiği ilmin onu akıl, fikir ve mânevî ferasetten uzaklaştırdığını söylemektedir (67b). Başka bir mektupta ise oğlunun tahsil ettiği ilimden ötürü annesine “*Torunun Mehmed Kemâl*

¹⁸⁸ Namlı, *İsmâil Hakkı Bursevî; Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı*, 38.

¹⁸⁹ Koca, “Osmanlılar Dönemi Fıkıh - Tasavvuf İlişkisi: Fakırlar ile Sofular Mücadelesinin Tarihi Serüveni”, 77.

¹⁹⁰ Ahmet Yaşar Ocak, “XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadızâdeliler Hareketi”, *Türk Kültürü Araştırmaları* 1-2 (y.y.): 214.

Efendi me‘zûn-ı ‘ilm ve müderris-i şehri cedîd olup, zihni hâlâ gâbî ve hadîddir” (83b) sözleriyle şikayette bulunmuş ve aklının kıt olduğunu ifade etmiştir.

*Tercümân-nâmeler*de zâhirî ilim ile hakikat ilmi arasındaki çatışmayı hissettiren Gâmızî Ali Baba’ya göre zâhirî ilimlerle ilgilenen âlimlere hakikat ilmini anlatmak file hendek atlatmak gibidir. Üstelik zâhir ilmini leylek sesine, hakikat ilmini ise bülbül sesine benzeterek istihzâ etmektedir:

“Sizler dâ‘imâ leylek ötmesine alışmış iken bülbül şadâsı size karga nev‘inden zann idüp nağmesi te‘şîr itmez ve ‘ilm-i esrâra dâ‘ir az hûşûsatdan size telkîn ve imâ etmek zımnında niyâz eylemişsin. Ve lâkin şimdiye kadar tahrîren takrîr olunan mükâlemâtıñ cümlesi esrâr-ı haqâyık-ı ilâhiyeden olup hâlâ zerre miqdârı münfehim olamadıñ” (65a).

Gâmızî Ali Baba, başka bir *Tercümân-nâme*’de ise oğlunun sorduğu soruyu abes bulduğunu, zira tahsil ettiği ilmin ona ihtiyacı olan temel bilgileri vermekte yetersiz kaldığını ima etmektedir:

“Bu def‘a gelen mektûbuñuzda isti‘lâm olunan ba‘zı mertebe mevâdd-i muhtelif-i kevnîyyeden tolayı müşkilâtıñız ‘abeş nev‘inden bir keyfiyyet olmağla ibtidâ’-yı emrde vazîfe-i sıhhat ve hayâtıñ olan ‘âlem-i vücûda hâlâ âgâh ve habîr olamadığından başkaca hemân dârû-yı şifâyı bırakup da şogan sarımsak maķûlesi nev‘inden ba‘zı mertebede ya‘nî hükm-i hafîyye-i şun‘-i İlâhiyyeden habîr olacaķsın” (45a).

Gâmızî Ali Baba, oğluna olan bu sitemini daha pek çok mektubunda dile getirmiştir. Ona göre *Tercümân-nâmeler* ile anlatılan konular, medreselerdeki ilim tahsili ile öğrenilemeyecek meselelerdir. Çünkü tefsirlerde yazılmamış olan bu mânâlar, ancak gizli ilimler mektebinden öğrenilir ve onlar hakkında yalnızca kapalı ifadelerle konuşulabilir (66a). Gâmızî Ali Baba, diğer yandan oğlunun bu meseleleri öğrenmesinin gerekli olduğunu düşünmekte ve bunun için bir mürşid-i kâmile ihtiyaç duyduğuna dikkat çekmektedir. Zira zâhir ilminin onu ferasetten yoksun bıraktığını düşünmektedir (68b). Ancak o, oğlunun mürşid diye kendisine zâhirî bir şeyh bulmasından da endişelenmekte ve onu bu konuda uyarmaktadır: “*Žâhir meşâyihî ‘aql-ı hayzdan berî olan nâķs ‘avratler gibidir. Her gördikleri mahalle kendüleri gibi miñeniñ*

vücûdlarını dikerler. Zîrâ anlar çekirdegi görmemişlerdir. Hayıf anlara olsun. Ancak erenler çekirdek gibidir. Mahallin bulmayınca çekirdeğin dikmezler” (66a).

2.4. Atasözleri ve Deyimsel İfadeler

Sözlü kültür içerisinde önemli bir yere sahip olan atasözleri ve deyimler, geçmişten günümüze kadar aktarılmış olan tecrübe ve gözlemlerdir. Birbirlerine benzerlik gösterecekler de atasözleri ve deyim farklı iki terimdir. Atasözleri “*bir düşüncüyü, gerçek ve hikmeti veciz şekilde anlatan, atalardan bugüne gelmiş ve halka mal olmuş kısa söz*”lerdir.¹⁹¹ Deyim ise “*ifade gücünü artırmak için bir araya getirilen ve genellikle gerçek anlamları dışında bir anlam kazanarak kalıplaşan kelime öbekleri, tabir*”lerdir.¹⁹² Bu kalıp ifadeler kullanırken bir atasözü ya da deyim içerisindeki kelimelerin yerleri değiştirilip aynı anlamı ifade etse bile başka bir kelime konulamaz. Zira durum atasözü veya deyim söz dizimini bozar.¹⁹³ Örneğin, “Ağzından yel alsın” deyimini, “Ağzından rüzgâr alsın” şeklinde söylenemez.

Türk kültürü içerisinde yaygın olan bu ifade biçimleri, Bektaşî tarîkatı içerisinde gerek âyin ve erkânlardaki ritüellerde, gerekse günlük hayatta geniş bir kullanım alanına sahiptir. Hatta zaman içerisinde yaşanan siyasî ve toplumsal krizler dolayısıyla Bektaşîler kendi içlerinde gizli bir dil oluşturarak kendilerine has terim ve deyimlerini oluşturmuşlardır. Böylece bu geniş kültürde çeşitli hizmet, işaret, renk ve sayı, hatta kullanılan eşyalar yüzyıllar öncesine kadar giden bir gelenekle sembolik kavramları meydana getirmiştir.¹⁹⁴ Gâmızî Ali Baba’nın *Tercümân-nâmeler*de kullandığı sembolik dil de bu açıdan oldukça önemli ve dikkat çekicidir. Ancak onun atasözleri ve deyimleri kimi zaman kalıplarına uygun bir şekilde kullanmadığı da müşahade edilmektedir.

Atasözleri

* Göz görmeyince gönül katlanır:

“*Bir kerre göz görmüş olsa gönül dâ’im kıatlanur idi*” (51a).

¹⁹¹ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlüğü* (İstanbul: Kubbealtı Lugatı, 2005) 1/199.

¹⁹² Ayverdi, 1/200.

¹⁹³ Bülent Kaya, “Bâkî Divanı’nda Atasözü ve Deyimler,” *Asia Minor Studies* 8 (2020): 405.

¹⁹⁴ Ahmet Günşen, “Gizli Dil Açısından Alevîlik-Bektaşîlik Erkân ve Deyimlerine Bir Bakış,” *Türkoloji Araştırmaları* 2 (2007): 328.

*Kendi aynasından bakan dâim görür:

“*Hod gözegüsinden gören dâ'im görür*” (51a).

*Vücûdun merdine, kabrin serdi gerekir:

“*Vücûdîñ merdine kabriñ serdi gerekdir*” (94b).

* Cahile laf anlatmak deveye hendek atlatmaktan güçtür:

“*Žāhir ‘ulemāsına merām-ı hāқиқat ifāde itmek, fīle hendek atlatmağa benzer*” (65a).

*Karga şakırdamış bülbülüm sanmış:

“*Sizler dā'imā leylek ötmesine alışmış iken bülbül sadāsı size kargā nev'inden žann idüp nağmesi te'sīr itmez*” (65a).

*Kötü söz sahibine aittir:

“*Kötü kelām šāhibiniñ olduđu meşhūr meseldir*” (64b).

*Ham ahlat yaban ağza girmez:

“*Hām ahlat yaban ağızlara girmez*” (63a).

*Âlimden zâlim, zâlimden âlim doğar:

“*İyi babadan kötü evlād ve kötü babadan iyi evlād olduğu meşhurdur*” (43b).

Deyimler

***Sırra kadem basmak:** Aniden, aklın almayacağı şekilde ortalıktan kaybolmak.¹⁹⁵

“*Kendü gürūhlarına ma'lūm olup, sırra kadem olmuşlardır*” (47a).

***Tuzla da kokmasın:** Bilmeden konuşanlar ve düşüncesinde aldananları küçümseme maksadıyla söylenir.¹⁹⁶

“*Varsunlar dādsız tarafını tuzlasunlar ki koқmasın*” (66a).

¹⁹⁵ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Yayın Kurulu, ed., *Açıklamalı-Örnekli Deyimler Sözlüğü* (İstanbul: Dergah Yayınları, 1986),333.

¹⁹⁶ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1995), 2/1080.

“**Muma çevirmek:** Her sözü dinler duruma getirmek.¹⁹⁷

“*Her Dāvūd’uñ eli, āheni mūm idemez*” (66a).

***Çene yarıştırmak:** Karşılıklı ve sürekli konuşarak gevezelik etmek.¹⁹⁸

“*Şimdiye kadar saña nāfilece çene yarışı idüp yorulmuşuz*” (65a).

***Can kulağıyla dinlemek:** Anlama ve kavrama çabasıyla büyük bir dikkatle dinlemek.¹⁹⁹

“*Otur, düz baķ ve cāñ ķulāğınla beni gūş u rabt eyle*” (45a).

***Turp sıkmak:** Birinin düşüncesini beğenmemek.²⁰⁰

“*Hele seniñ bu ğabāvet ve firāsetine turb sıkayım*” (45a).

***Toz kondurmamak:** Hiç kusur bulmayıp mükemmel olduğunu kabul etmemek.²⁰¹

“*Hemān göñlüne toz, toprak ķonmasun*” (64b).

***Kötü gözle bakmak:** Kötü düşünceler beslemek.²⁰²

“*Her kim ħor nażar itmiş olsa*” (64b).

***Külünü göğsü savurmak:** Birşeyi tamamen bitirip yok etmek.²⁰³

“*Āteşlere baķup küllerin göklere savurmuşlardır*” (68a).

***Saçı uzun, aklı kısa:** Kadınlarla alay etmek için söylenen bir deyim.²⁰⁴

“*Erenler meclisinde żāhir ‘ulemasından biñ kişi bulunmaķdan ise er i’tikādında olan saçı uzun, ‘aklı kısa bir ħatun bulunması efđaldir*” (50b).

***Züğürt tesellisi:** Elde edilen önemsiz birşeyle, önemliymiş gibi kendini avutmak.²⁰⁵

¹⁹⁷ Aksoy, 969.

¹⁹⁸ Sevil İnan, *Türkçe Deyimler Sözlüğü* (İstanbul: Yakamoz, 2007), 93.

¹⁹⁹ Metin Dolunay, *Deyimler Sözlüğü* (İstanbul: Morpa Kùltür Yayınları, 2006), 119.

²⁰⁰ Aksoy, 1078.

²⁰¹ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Yayın Kurulu, *Açıklamalı-Örnekli Deyimler Sözlüğü*, 366.

²⁰² Aksoy, 941.

²⁰³ Aksoy, 951.

²⁰⁴ İnan, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 260.

“Bu maķūle hayrāt ve ĥasenāt ile ķurtulurum dir iseñ bunlar ‘avām-ı nāsıñ züğürt tesellileridir” (54b).

Bunlarla birlikte Gâmızî Ali Baba’nın mektuplarında şu şekilde kullandığı deyimsele ifadeler yer almaktadır:

***Peynir tulumu yalamak:** Anlamakta zorlanmak.

“‘Avām-ı nāsıñ yalayacağı peynir tulumı değildir” (64a).

***Turp salatası hazmetmek:** Bir güçlüğüñ üstesinden gelmek.

“Bunuñ buraları sizin mî ‘deñiziñ hażm ideceğı turp şalataşı değildir” (46b).

***Balta sallamak:** Güç yetirebilmek.

“Yoĥsa her pazunuñ şallıyacağı odun baltası değildir” (66b).

²⁰⁵ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Yayın Kurulu, *Açıklamalı-Örnekle Deyimler Sözlüğü*, 420.

BÖLÜM 3: TENKİTLİ METİN

3.1. Nüsha Tavsifi

Gâmızı Ali Baba tarafından kaleme alınan *Tercümân-nâme* adlı eserin transkripsiyonlu ve tahkikli metni toplamda dört nüsha incelenerek hazırlanmıştır. Nüshalar arasında önemli yazım farklılıkları bulunmamakla birlikte kimi nüshalarda eksik sayfalar ya da mektuplar mevcuttur. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi nüshasının eksiksiz olduğu tespiti yapıldığı için bu nüsha esas kabul edilmiştir. İhtiyaç duyulması üzerine diğer nüshalardan da faydalanılmış ve eğer ilgili yerler nüshalardan birinde eksik bırakılmışsa (-), esas nüshada bulunmayıp diğer nüshalarda yer almışsa (+) işareti ile dipnotta belirtilmiştir. Nüshalar ile ilgili değerlendirmeler, sınırlı imkânlar dolayısıyla eserlerin PDF formatındaki görüntüleri üzerine yapılmıştır.

a. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi Nüshası

Yazmalar Bölümü'ne 1130 yazma numarası ile kayıtlıdır. Siyah ciltli ve mıklepli olan nüshanın cildi üzerinde süsleme mevcut değildir. Üst kapağın üst orta kısmında kalp şekli deforme olmuş bir motif mevcuttur. Motifin içinde “Risâle-i Ömer Fu‘âdî Şa‘bâniyye'den” yazmaktadır. Eserin ilk 12 varagında mıklepten kaynaklı sarı lekeler bulunmaktadır. Sayfa numaralandırmaları ve başlıklar kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Metnin tamamı nesih yazı ile ve harekesiz olarak yazılmıştır. Tamamı 190 varaklık bir mecmua olan nüshanın her sayfasının ana metninde 17 satır bulunurken der-kenarlarda her sayfa için farklı sayıda ve genişlikte satırlar mevcuttur.

Nüshada mektupların dizilimi ise oldukça karmaşıktır. Bir kısım mektuplar ana sayfalarda ileriye doğru ve bir kısım mektuplar da der-kenarda ileri ve geriye doğru karmaşık bir sıra ile yer almaktadır. 11-1'e kadar olan mektuplar der-kenarda 69a'dan başlayarak geriye doğru 64a sayfasına kadar yer alır. 12'den 31'e kadar olan mektuplar der-kenarda 42b-56a sayfalarındadır. 32-37. mektuplar sahifede 81b-96b sayfalarındadır. 38-41. mektuplar der-kenarda 81b-86b sayfalarındadır. 42 ve 43. mektuplar sahifede 96b-101a sayfalarındadır. 44. mektup ise der-kenarda 86b-87b sayfalarındadır. Müellifin Risale-i Gâmızı'l-'Acâîb ve Risale-i Cerîde-i Gavâmiz isimli diğer eserleri de bu nüshada yer alır. Eser müstensih Mustafa Sıdkî Efendi tarafından

kaleme alınmıştır. İstinsah yılı ile ilgili net bir tarih söylenemese de 30.mektubun sonuna “*fi 11 Recep sene 1272/M. 18 Mart 1856*” kaydı bulunur.

b. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Nüshaları

Bu kütüphanede eserin iki ayrı nüshası bulunur:

I. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Uşşakî Tekkesi Bölümü, Sınıflama: 297.7, Demirbaş: 00270-003, ss.109-251.

Bilgisayar ortamında temin ettiğimiz bu nüshanın cilt bilgileri bulunmayıp elimizde yalnızca Gâmizî Ali Baba’ya ait eserle ilgili sayfalar mevcuttur. Her bir sayfasında 21 satır bulunan nüsha rik’a hattı ile yazılmıştır.

Bir mecmua olan bu nüshada da *Tercümân-nâmeler*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi yazması ile benzer bir sıralama izler. Bu nüshada haşiye bulunmaz ve mektuplar aynı sayılarda taksim edilerek sahifede yer alırlar. 11-1. mektuplar 202’den başlayarak geriye doğru 184. sayfaya kadar yer alır. 12’den 31’e kadar olan mektuplar ileriye doğru 139-183 sayfalarındadır. 32-37. mektuplar ileriye doğru 109-132 sayfalarındadır. 38-41. mektuplar ileriye doğru 229-248 sayfalarındadır. 42 ve 43. mektuplar ileriye doğru 132-139 sayfalarındadır. 44. mektup ise 248-251 sayfalarındadır. Müellifin Risale-i Gâmizî’l-‘Acâîb ve Risale-i Cerîde-i Gavâmiz isimli diğer eserleri de bu nüshada yer alır. Müstensihe dair herhangi bir bilgi yer almaz.

II. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Uşşakî Tekkesi Bölümü, Sınıflama: T816.21, 00305-003, demirbaş: 00270-003.

Bilgisayar ortamında incelediğimiz bu nüshanın da cilt bilgileri mevcut değildir. Her bir sayfasında 21 satır bulunan nüsha rik’a hattı ile yazılmıştır. Yalnızca bazı sayfalarında numara bulunan bu nüshanın mektup sıralaması da karmaşık bir düzendedir. Ancak bütün bunlara rağmen peş peşe gelen sayfalarda metinlerin kopukluk içermediği görülmektedir. Ayrıca bu nüshanın elimizdeki sayfalarında *Tercümân-nâmelerin* tamamı yer almamaktadır. Sırasıyla yer alan *Tercümân-nâme* numaraları şöyledir: 2,42,16,18,13,41,44,43,4,20. Bunlarla birlikte 13. ve 41.mektuplar arasında

Risâle-i Ceride-i Gavâmiz mevcuttur. Eserin müstensihi ise Ebu Ali Sînâyî'dir.

c. Ankara Milli Kütüphane Nüshası

Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 7590/2 numarası ile yer alan yazma “Mektûbat” adı ile kayıtlıdır. Sırtı kahverengi meşin, zencirkeli, kapakları pandizot siyan bez kaplı mukavva bir cilt içerisinde. Eserin her bir sayfasındaki satır sayısı 19'dur. Müellifi Kutbü'l-Ârifin Şeyh Gâmîzî, intinsah yılı ise 1898 olarak belirtilir. Bu nüsha da diğerlerinde olduğu gibi karışık bir sıralama ile ilerlemektir. 11'den 1'e kadar olan mektuplar geriye doğru sıralanmış olarak 131-148 sayfalarındadır ancak 3. mektup eksiktir 12'den 31'e kadar olan mektuplar ileriye doğru 85-131 sayfalarındadır. 32-37. mektuplar ileriye doğru 47-77 sayfalarındadır. 38-41. mektuplar ileriye doğru 148-167 sayfalarındadır. 42 ve 43. mektuplar ileriye doğru 77-85 sayfalarındadır. 44. mektup ise 167-171 sayfalarındadır. Müellifin “Risale-i Gâmîzî'l-'Acâ'ib” isimli eseri de de bu nüshada yer alır. Eserin müstensihi, Seyyid İsmail Rûşenî'dir.

3.2. Neşir Esasları

Türk dili tarihi farklı dil bilimciler tarafından yabancı unsurlar ya da iç unsurlar gibi farklı açılardan ele alınarak dönemlere ayrılmıştır. Ses düzeni açısından değerlendirildiğinde ise üç dönem olarak değerlendirilmiştir. Birinci dönem, dudak uyumunun olmadığı 13.-15.yy'ın sonu ve 16.yy'ın ortalarını içeren dönem; ikinci dönem, dudak uyumunun gelişmeye başladığı 16.yy'ın ortaları ile 17.yy'ın ortalarını içeren dönem; üçüncü dönem ise 17.yy'ın ortaları ile 18.yy'dan başlayan ve günümüze kadar süren dönemdir. Bu tasnife göre Türkçe 18.yy'a gelindiğinde dudak uyumu neredeyse tamamlanmış ve bugünkü şekline yakın bir hal almıştır.²⁰⁶ Biz de çalışmamızdaki neşir esaslarını bu görüşlerden faydalanarak belirledik.

Türkçe Bazı Ekler ve Kelimelerin İmlâsı

²⁰⁶ Yavuz Kartallıoğlu, *Klasik Osmanlı Türkçesi'nde Eklerin Ses Düzeni (16,17 ve 18. Yüzyıllar)* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011), 18.

a. Görülen geçmiş zaman birinci ve ikinci şahıs ekleri dudak uyumuna bağlı olarak okunmuştur:

جوبانلق ايتمدىم : çobānlıq itmedim (68a)

كوشيه طياندىم : köşeye tayandım (82a)

منفهم اوله مدڭ : münfehim olamadıñ (65a)

b. Görülen geçmiş zaman eki, -dI üçüncü şahıslarda düz ünlülü olarak okunmuştur:

عين حقيقت اولمش اولدى : ‘ayn-ı ĥaқиқat olmuş oldı. (44a)

قوام بولدى : kıvām buldı. (64b)

c. Öğrenilen geçmiş zaman eki dudak uyumuna bağlı okunmuştur:

جلوس ايتدىرمىشدر : cülūs itdirmişdir (53a)

معرفتيله قونيلمىشدر : ma‘rifetiyle konulmuşdur (92b)

d. Geniş zaman ekleri -Ar, -Ir, -Ur dudak uyumuna bağlı kalınarak okunmuştur:

دائم كورر : dā’im görür (51a)

بعضى محللرى ساكن طورر : ba‘zı maĥalleri sākin turur (67a)

e. Birinci ve ikinci şahıs iyelik ekleri dudak uyumuna bağlı olarak okunmuştur:

بنم علم ظاهرىم : benim ‘ilm-i žāhirim (66a)

سنڭ زهنڭ : seniñ žihniñ (66a)

f. Teklik üçüncü şahıs iyelik eki -I, daima düz ünlülü yazılmıştır:

سوزى قران اوزى كامل انسان : sözi Qur’ān, özi kāmīl insān (68a)

اوز نوريدىر : öz nūrıdur (87a)

g. Teklik ikinci şahıs eki, -sIn düz ünlülüdür:

فرق ايده مزسين : farq idemezsın (63b)

قاله قالورسین : qala qalursın (94a)

h. Zarf-fiil eki -Up daima yuvarlak ünlülü olarak yazılmıştır:

کندندن یقین قیوب : kendinden yaqın qoyup (84a)

یاره ایروب : yāre erüp (83a)

ı. Zarf-fiil eki -IcAk dar ünlülü olarak yazılmıştır:

تبدیل تن ایدیجک : tebdıl-i ten idicek (86a)

Edilgen filler dudak uyumuna uygun olarak yazılmıştır:

مطابق بلنمغله : mutābıq bulunmağla (69b)

حیاتده کرلمک : ḥayātda görülmek (51a)

i. Soru edatı düz-dar ünlülü olarak yazılmıştır:

فنا بولور می : fenā bulur mı (46a)

شهر اولور می : şehir olur mı (96b)

j. Bildirme eki dudak uyumuna bağılı olarak yazılmıştır:

ایلمک کرکدر : eylemek gerekdir (46b)

چوقدر : çoğdur (68a)

Bildirme ekin arkaik biçimi dUrUr ise birleşik olarak yazılmıştır:

Sem‘-i Zātı olmayan kes nātık-ı ḥayvāndurur

Nūr-ı çeşmi olmayan a‘mā-yı ser-gerdāndurur (53b)

سمع ذاتی اولمین کس ناطق حیواندر

نور چشمی اولمین اعمای سرگرداندر

k. İsimden isim yapma +IU e eki yuvarlak ünlülü yazılmış ve okunmuştur:

خیرلودر : ḥayrludur (68a)

قبولودر : kapuludur (42b)

I. İlgi eki +Uñ daima dudak uyumuna göre yazılmıştır:

اغزینیڭ طادینی : aǵzınıñ tadını (43a)

علمڭ جهله سی : ‘ilmiñ cehelesi (64a)

m. Ünlü ile biten sözcüklere eklenen belirtme hali ekini “y” harfi ile değil de “hemze” ile gösterilmiş olduğu halde, okunuşta farklı bir şeyle karıştırılmaması için kaynaştırma harfi ile yazılmıştır:

اسرار الهیه یی : esrār-ı İlāhiyyeyi (43b)

هر اشیا یی جامعدر : her eşyāyı cāmi‘dir (45b)

n. Gece, yer, deyü, etmek, vermek vb. Türkçe sözcükler metin içinde yazıldıkları gibi; gice, yir, diyü, itmek, virmek biçiminde alınmıştır.

کیجه نك : giceniñ (50a)

مرشد دیو : mürşid diyü (52b)

وارمغه بو بیره : varmağa bu yire (91a)

شفاعت ایتمڭ : şefā‘at itmek (94b)

رونق ویررڭ : revnaq virerek (85b)

Arapça ve Farsça Bazı Ek, Kelime ve Terkiplerin İmlâsı

a. Arapça terkipler şu şekilde yazılmıştır:

علی المرتضی : ‘Aliyyü’l-Murtaẓā (69a)

ثابت الدعوات : šābitü’d-da‘vāt (68b)

Ancak lafz-ı Celâl ile birleşen isimler harf düşmesinden ötürü farklı gösterilmiştir:

Bi’sm’illāhi’l-’Alıyyi’l-a‘lā ve bi’avni‘llāhi’l-Kerîmi’l-Mevlā (69b)

بسم الله العلی الاعلی و بعون الله الکریم المولا

b. Arapça ve Farsça ön ek ve ön edatlar kısa çizgili gösterilmiştir:

بادست مرتضى : bā-dest-i Murteẓā (63b)

مافيها : mā-fī-hā (45b)

بی حروف : bī-ḥurūf (47a)

c. Farsça bir son ek olan -bân aşağıdaki şekilde çeviri yazıya geçirilmiştir:

کاربانیک منزلی : kār-bānīñ menzili (43a)

باغبانلردر : baġbānlardır (50a)

Tablo 3: Transkripsiyon Tablosu

ا (ā)	a-ā	ص	ś
ا	a-e-i-i-u-ü	ض	ž-đ
ب	b-p	ط	t
ب	p	ظ	ž
ت	T	ع	‘
ث	Ŝ	غ	g
ج	c-ç	ف	f
چ	Ç	ق	k
ح	Ĥ	ك ك	k-g-(ñ)
خ	H	ل	l
د	D	م	m
ذ	Ž	ن	n
ر	R	و	v-u-ü-ū-o-ö
ز	Z	ه	h-a-e
ژ	J	لا	la-lā
س	S	ی	y-i-i-ı
ش	Ş	ء	‘

3.3. Metin

(69b)Yā hū Ğāmizî Ğirmendār ‘Alî Baba kıddise sırruhû el-a‘lā Ğâzretleriniñ evlād-ı mükerremleri Mehmed Kemāl Efendi’ye irsāl buyurduķları mükāteb-i kıddisiyyeleriniñ şüret-i cem‘iyyetleridir.

Bism’illāhi’l-’alîyyi’l-a‘lā ve bi’avni’llāhi’l-Kerîmi’l-Mevlā ve şallā’llāhü ‘alā tâci’l-enbiyā’ a’nî bihi Muĥammedeni’l-Muśtāfā ve ‘alā ālihi ve aşĥābihi’l-etķiyā rıdvānū’llāhi te‘ālā.

Ey benim özi eĥad, veled-i ‘izzet-mevfûrum ve ‘āşık-ı cān-peźirim Mehmed Kemāl Efendi, žalām-ı şebde nûr-fürüzüm ve kıuvve-i fi’ilde Ğaķ-manżûrum.

Size sipāriş ve emānetiñiz žarfı arayup, cihet-i mihr-i žalām zā’il olarak levĥ-i maĥfûz kürki gibi meydāna çıķmağa başladı. Bunuñ žarfını daĥi şimdilik yapacak üstād bulunamayacağından meżkûr žarf-ı atlāsı nev‘ammā kıumāş olduđu müşābehetle mutābık bulunmağa bu žarfıñ i‘māli mi yoĥsa tarķınıñ seddi mi cā’iz görölür?

Benim bildiğüm ve gördiğüm ĥuśûs, cihet-i farż-ı vahdet olduğundan tis‘a-i eflāk, (69a) eflākiniñ melā’ik-i nedîmleri baĥna didiler ki:

“Buĥna levĥ-i maĥfûz ve baĥr-ı kısmet ve ‘naĥnü kıasemnā’²⁰⁷ ve cāh-ı ženahdan-ı Ğaķ ve zirve-i bîza-i ‘Anķā-yı mutlak”, diyü ģmā eylediler. Faķat murğ-ı ‘Anķā felek-i kıamer olmağa, felek-i atlāsdan cilve-i feyz ile bîza-i ĥikmet-endaĥt olunduķda felek-i kıamerde kıarār iderek, hemān-dem žuhûr-i murğ-ı ‘Anķā olduğun baĥna daĥi bir ‘ārif u dānā ve śayyād u tüvānā ta’lîm u telķin itdiği cihetle kendi özimde de daĥi vuķu‘-i ĥāl olmağın meżkûr ‘Anķā-yı semā ba’zen ehlu’llāh-ı kırāmā Ğızr ve İlyās ile birlik mülākāt ve müśāĥabet itdiklerinde bî-ĥarf u śadā biribirin görür ve görüşürler. Ammā biribiriniñ esrār-ı ĥaķıķatine lāyıkıyla iremezler. Zîrā ehlu’llāhiñ birinci maķāmı Kıāf’dır. Ve maķam-ı ‘Anķā olmağa ister istemez teśādûf iderler ve ānı ol maĥalde bırakup, maķāmāt-ı peygamberāna vuśûl ve icrā-yı āyîn-i uśûlden soĥra maķām-ı Cebrā’îl ‘aleyhi’s-selāma tûğ-i vilāyeti dikerler ve āndan soĥra Cebrā’îl ‘aleyhi’s-selāmıñ sem‘-i cān ile selāmıñ vāsıta-i ilĥām ile refrefden aĥz u kıabûl iderler.

²⁰⁷ Ez-Zuhruf, 43/32.

Ve bunların ‘asker-i İslām’ı dā’imā şahra-yı seb‘ada hayme-nişin olup, haşm-ı kavileri bu dünyāda yedi başlı ejderdir. Anın sebebinden eflāke kadem başmadıkça halās mümkün olmaz. Zīrā bu ejderin nefesi bile semm-i kātildir. Cismānī mahlūk anın darb-ı dest ve şavtına tahammül idemez. Bu cihetden vücūdları sefīne-i hākān iderek, rūh-ı nefislerin sultān Nūh idüp, ne kadar tūfān-ı āb-ı evhām olsa bile dā’imī hevā-yı bī-cihet olup, ‘ālemīnīn zevk u şafāsın kūşe-i çeşm-i kalb ile seyrān iderler. Ve ne kadar berāzih-i dūnyevīye var ise ānların kimileri altında bulunurlar. Ve bu mektūbum hīffe-i nūr-ı midād-ı Muḥammedi’l-Muṣṭafā -Şallallāhü te’ālā ‘aleyhi ve sellem- ve kilik-i fahr-i ‘Alīyyü’l-Murtaẓā -rāḍīya’llāhu te’ālā ‘anh- Ḥāzretlerinden nebzedār olarak sefīd-i kırtās isābetle firāk ve ḥasret ile vuślat-ı sevdā-yı mahabbetden vücūdım şaru olduđu eelden ifāde-i hāl-i merām itdim ve sūre-i Qāf’dan sūre-i Fātiḥa tefsīr ve te’vīl-i ‘uyūn-i şābite kılındı. Okunan mes’ele ile kāt’ olunan menzil birdir. Zirve-i kalemde şahra-yı merām seyelān eyledi. Okuyan ve dinleyen zümre-i erbāb-ı mahabbete selāmımız lisān ile teblīge himmet buyurasın. Bākī nezāket ve firāsetiñiz a’lāda ve her ān ve her sā’at ‘idiñiz sa’id ve ziyāde olsun. Es-selāmü ‘aleyküm.

[68b] Diğer 2

Benim Mekremetlü Oğlum Mehmed Kemāl Efendi,

Ehlu’llāh-ı kirām ve ceddimiz Muḥammed -‘aleyhi’s-selām- Efendimiz şeb-i mi’rācda dikdiği tūguñ dibinde bıraktığı kızıl elmā topu idi ki, ānı toktuz kez devr iden zevāt-ı kirām nūr-ı Muḥammed-’Alī’yi görmüş olurlar. Ve ol mahalde bulunduğda, felekiyyāt ve kürsī ‘ilm-i ta’bīr-i ma’kūsdur. ‘Ālem-i şehādetde bizim görüp ve bildigimiz felek-i kām, onların ḥesābınca felek-i atlās olup ya’nı birinci isim i’tibārī felek-i žulmet ve felek-i ‘Ankā-yı garb, ikinci felek-i mizān, üçüncü felek-i sırāt, dördüncü felek-i a’rāf ve felek-i ebeveyn ta’bīr olunur. Bundan ötesi ki beş felektir; onların ismi felek-i şābit olup, kābil-i isti’dād-ı tecellī olmasından ‘Ankā-yı maşriḳ i’tibār olunur. Ve ehlu’llāh-ı kirām felek-i kāmde birer siyāh kargaları vardır; ibtidā’ yumurtasından baş gösterince garbdan žuhūr ider ve dördüncü felek-i şemse vardıkda siyāhlığı gidüp, şarḳı renk olur. Ol vakt anın ismi ‘Ankā-yı garbı olur ve anın menzili dördüncü felege kadar delīl-i tecellī olur. Oradan ötesine dahi Cebrā’īl -‘aleyhi’s-selām- tarīḳ-ı refrefden geçirüp mi’rāc-ı şalāt ve şıyām ile şābitü’l-d-da’vāt-ı ilāhi olurlar. Ve bu feleğin eñ geniş yolları kıldan ince ve kılıcdan keskindir. Cismānī mahlūk gidemez.

İbtidā-yı emrde riyāzāt-ı ‘adl ile ta’dil-i erkân-ı vücūd iderek melā’ik-i mahsūs ādemî olduğu hālinden tağyir-i ahvāl ile i’rāc-ı felek-i ‘ulyā iderler. Faķat ādemî olan zevāt uşul-i ahkāmıñ yerlü yerinde tedbîr ile derece-i maķāmāt kendüsine nüzul ve ‘aķreb olup, kendinden yaķın görünür. Şorup sü’āle hācet ķalmaz ve bu tarıķıñ bir mürşid-i kāmili gerekdir. Ammā seniñ başıñ büyük ve iķerüsi boş olmağla ķābil-i hāl-i firāset olamazsın. Ve ķarnıñızda şofra ğālib olmasından uzaķ maħalde baķınca göñül bulandısı ve göz ķarardısı vāķı’ olur. Hemān bir hekîm-i hāzıķ bulduğun hālde bir ishāl şerbeti ile iķerüñizi temizleyüp andan göñül bulandısı ve göz ķarardısı gide. Zırā ‘ālemiñ sükkeri seni mest eylemiştir. Ve’l-hāşıl bir şerbete mahsūsdur. Benim didiğüm hekîm-i hāzıķ mürşid-i dānādır ki anıñ ahvāl-i kimseden ma’lūm ve eşeri kendinden haber alınmaz. Hemān Hāķ’dan hidāyet gerekdir. Ve bu başlarında şargılı ķavūķlar ile ki gezerler, anlar erenleriñ yalancı dellālleridir. Özinden haberi yoķdur. Nerede ķaldı, sözinden haber ala. Ve benim saña mırāşım dünyevîdir. Āhiret mırāşından saña borcum yoķdur. (68a) Zırā anıñ vārîşî firāset ve isti’dād-ı kāmiledir. Bunlar sende olduķda haķķ-ı şāhîhiñ olur. Zırā şerî’at, żāhir mırāşına hüküm ider ve bu haķıķat mırāşı rahm-ı māder iken Hāķ’dan saña daħi bahş ve ‘atā buyurulmuş idi. Ammā ne çāre, sen yoķ bahāya virdiñ. Ben saña nice söyleyem; sen nice fehm idesin! Zırā bu mırāş mülk-i Muħammedî’dir. Soñra baña da’vācı olurlar. Sen daħi insāf eyle. Saña biraz hıkāye naķl u beyān ideyim ki biraz açılasın:

Nūh -‘aleyhi’s-selām- ķavmini helāk itmege ķaşd itdikde mū’cize-i bāhiresiyle deryālar cūşa gelmezden evvel bir gemi hāzır itmiş idi. İki ehlî ve iki oğlu beraber beş ‘aded kişiden ‘ibāret olup şu ile berāber gemi havalanup kerestesi alınan Cūdî Tağ’a varup ķarār itdi. Ve bu vāķı’a āyet-i kerîme ve hādîş-i nebeviyye ile şābitdir. Bu böyle ise de bunuñ te’vîl-i haķıķati pek çoķdur. Zırā tufānıñ zuhūrı tennürdan olduğu müsellemdir. Āmmā nev-ceheledir, bilinmez. Meger ol meclisde berāber buluna. Ancaķ ol tennūra Cebrā’îl -‘aleyhi’s-selām- bi-emri’llāhi te’ālā bir nefhla cūşa getirdi. Rivāyeti daħi vardır. Ve gemide her cins me’külāt ve her cins hayvānāt mevcūd idi. Faķad faķiriñiz ānları görüp çobānlıķ itmedim. Orada seyirci idim. Şimdi daħi bu vāķı’a kendi nefsimde görmüş olduğumdan ta’bîr icāb eyledi. Ve ol gemi kırķ günden soñra sākin ve nüzul-i zemîn-i liman lenger-endāz olarak tekrār eślāb ve erhām zuhūr itdi ve helāk-i ķavmle istirāhat itdi ve hayırsız ķavmi dîne da’vet itmekden ise bir ğāzab ile ķahr itmesi hayrludur. Böyle münker olan yüz biñ ķavmden bir peygamber-i ‘izām veyāhud bir velî-

i mükerrerem efdaldır. Ānlar Ħaḳ’dan ḥaḳ habercileridir. Ammā boynuzları yok ki biline ve ḳavim, eslāf-ı peygamberān-ı ‘izām ḥāzerātına münkir ve mu’annid olup imān götürmedikleri gibi ḳavm-i İslām dahi evliyā-yı kirāma münkir ve münāfiḳ olduğdan başka nefy ile ḳatlı i’dām itdiklerinden başka fazla olarak āteşlere bakıp küllerin göklere şavurmuşlardır. Ma‘āza’llāhi te‘ālā ve bizim ‘ilmimiziñ şerī‘at seyfi vardır; ḳabzası ma‘rifetdir, ḳını ḥaḳīḳātdir ve keskin tarafı tarīḳatdır. Me’mūr cellādları hemān ādemi ḳatlı iderler. Bu yazdığım risāle-i şerīf ile mektūbları mütālā‘a idüp ḥaḳīḳatine irüp tecellī-i Zāt olasin. Ve Ḥāzret-i Mūsā -‘aleyhi’s-selām- Kūh-i Fūr’da tecellī-i Zāt içün mecbūr iken, žuhūr-i zerre-i nūr-ı İlāhiyye ile bī-ḥod ve maḥv-i vücūd olup kendinden geçüp ba‘dehū ‘aḳla yār olduğda tecellī olunan taḡ dört bölük olup tarfete’l-‘ayn içre maḥv u fenā oldu. Ba‘dehū bu nūr-ı İlāhiyye bir şecer olup, mīvesi Ḥāzret-i Muḥammed -‘aleyhi’s-selām- ve nāżırı Mūsā -‘aleyhi’s-selām- olup ba‘dehū bu şecere Mūsā -‘aleyhi’s-selām- sü’āl itdi. Şecereden “İnni ene’l-lāhu” nidāsı gelüp mīvesinden yidi. İçi Muḥammed, tışı Mūsā idi. Ancak bu maḳāma ırmeyen bu dili bilmez. Daha iç illere vardıkda, bu siyāh yazı ile beyāz yapraḳ maḥv olur. Nutḳa mecāl olmaz. Bunda ne sen ve ne sensiz ve ne söz ve ne sözsüz ve ne dil ve ne dilsiz ve ne cān ve ne cānsız gözi nūr, ḳalbi Fūr her yerde ‘izzet u ḥuzūr, sözi Ḳur’ān, özi kāmīl insān olur. Baña sen çok uzaḳ bulunduğundan mektūb ile böyle yazılıp bildirölüp çoḡı (67b) aza ve azı çoḡa tut. Ve bizim ilmimizin ‘ibāresi bir ḳıl ucundan ḳonılan noḳta ve āndan dest-i ḳudretle bir ḥat çekince ḳırā’atı ol ḳadardır. Lafzı tekellüme sıḡmaz bu ḳadar ḥikāye-i ḥaḳāyık kāfīdir Oḡlum.

Ġāmızī Ḥirmendār ‘Alī Baba

[69a] Šūret-i Kenāre-i Mektūb 2

Benim Oḡlum, mektubuñuz der-kenārından taḥrīr olunan müşkilāt-ı ḥulūliyyeñizi ḥall-i merām eyleyelim. Ancak oralara zāhib olup da, terk-i uşul-i şerī‘at itmeyesin. Zīrā her vechle maḥrūm olmañıza sebep olur. Āb-dest almaḳ erkān-ı ḥaḳīḳatı (68b) pek güç ve pek ḳolaydır. Ve lākin siziñ bildiḡiñiz dünki ve bugünki gibidir. Zīrā siz tıfl maḳāmındasıñız, kaçan kim bulūḡa irersin, andan saña āb-dest ve namāz ve oruc borç olur ve oruc tutunca Cemālu’llāh ile iftār naşīb olur ise bu āb-dest saña farz oldukda, şu ayaḡına ḥāzır gelür ve ḥaḳīḳat namāzı felek-i atlāsda ḳılınur Oḡlum. Bāḳī ‘ömürüñüzde berekāt-ı Ħaḳ ola, ve’s-selām.

[67b] Diğer Şüret-i Mektûb 3

Benim Oğlum, gelen mektûbuñuzdan pek memnûn oldum. Tahîr eylediğîñiz hâcer-i esved keyfiyyeti pek ince ve uzun dersdir ki ibtidâ'-yı 'alâmet-i hâcer-i esved benî âdem şeklinde olup, anıñ vasat-ı cebîninde hatt-ı istivâ vardır. İsmi çevgân-ı semâ ta'bîr olunur. Ve kendüsi bîza-i tis'a eflâke müşâbihdir. Mezkûr çevgân ile kürre-i 'âlem topuñ kıparlar ve bu topuñ içerüsi nûr-ı *Muhammed- 'Alî*'dir. Ve insân-ı kâmilîñ 'aql u firâsetiniñ menbâ'idır. Ve mezbûr hâcer, cennet-i 'ulyâda bir nûr idi. Ba'dehû cihet-i sittede rengin-i esvedî oldu ve bunuñ bätîniñ görüp, yüz süren 'âşık-ı sâdıqları evvelki hâl-i hâқиқatîñ görüp bilürler ve bunuñ esrâr-ı hâқиқatı pek müşkil ahvâldir, bir meşel-i hâқиқatı daha vardır. Ancaқ Hâzret-i Şâh-ı Merdân Efendimiz'den evliyâ-yı kirâm hâzerâtına irşen teslim olunur. Faқat 'avâm-ı nâs bundan hîşsedâr degillerdur. İşte be-her sene hacc-ı şerîfde ziyâret ile yüz göz sürerler. Ve bu hâcer-i mübârek, Hâzret-i Âdem - 'aleyhi's-selâm- cennet-i 'ulyâda iken enîs ve hem-demi idi ve cennet-i 'Adn gülzârınıñ gonca-i teri idi. Ba'dehû 'azm-i cihet-i serây-i sitt olduқda, renk ve қarârı қaraya tebdîl olup ve kendüsünüñ bikri bulûğı vardır. Hâzret-i Âdem cennetde iken sağına baқdıқda gılmân ve şoluna baқdıқda hûrî olur idi. Ve her ne қadar esrâr-ı 'aẓîme var ise anıñ derûnunda mündericidir. Vaқtâ ki żâhir olmuş olsa, kıyâmet қopması 'alâmetidir. Ancaқ firâқ-ı vâtan cihetiyle buña hîcâb mücib oldu. Bunuñ bir ince siyâh żarı vardır. Anı mücrimleri feth idüp, hârimü'z-Zât olurlar. Ve bir de hârim-i perde-dârları halvet-serây-ı muқaddese ile secde-gâh-ı hâққaniyyetde қabûl-i merâm olurlar. Ve bu hâceriñ mişli insân gözi қarası ve 'ilm-i hâқиқatı vasat-ı merkezidir. Ve қulaқları cānibinde birer cevher noktası vardır. Anlar ile zînet-i dâ'im olur. Ammâ kendiniñ mahremi olan ere görünür. Yoһsa nâ-mahrem 'avretlere görünmez Oğlum, bâқı 'ömrüñüz mezîd olsun.

Ġāmıẓî Hirmendâr 'Alî Baba

[67b)]Diğer Şüret-i Mektûb 4

Benim Oğlum, deveyi yutmak, sözümü tutmak gibidir. Zîrâ bunuñla dördünci mektûbum oldu. Hâlâ sözümüñ ma'nâsına varmaқ şöyle tursun, kendi hâқиқatinde vâқı' havâss-ı hamse-i ma'neviyyeyi fehmedemediñ ki benim saña yazdığım risâlede seniñ dünyevî ve uhrevî matlûbuñ cümlesi tafşilen beyân olunmuşdur. Hâlâ kelâmıñ mağz-ı hâқиқatine varamadın. Saña bu mektûbum bir fitîl-i çerâğdır. Ammâ sen tağı ve yabânı

büyümüş çam çırasından başka çerâğ uyandırmadığından, çerâğın olan mûmuna şekil uyandıracağıñ der-hâtır idemezsin. Seniñ şimdiye degin tahşîlde bulunup da me'zûn ve müderris olduğıñ 'ilmu'llâha nisbetle hâmaķat itmişsin. Ancaķ okuyup öğrendiğıñ 'ilm bir sinniñ ķarnını toyurmaz. Seniñ ķarnıñ toyurması nerde ķaldı. Meger sen daħı 'ilmu'z-Zâtı mekteb-i ledünden kelime-i vâcide ile ân-ı vâhîdede okumuş olsañ, tahşîl olunan 'ilmiñ mahv u fedâ ider idiñ. 'Aķlıñ ve fikriñ gâyet çok, Ve lâkin firâset-i ma'neviyyeden berişsin. (67a) Bunlara sebep seniñ tahşîl eyledigin 'ilmiñdir ki, saña sedd-i İskender olmuşdur. Ve bir de zelzele-i keyfiyyet-i isti'mâliñize cevâb-ı şâfî ideyim ki, kürre-i zemîn ve felek-i âsumân-ı pür-nûr-ı İlâhiyye üzre ef'âliñ hîkmet-i ezeliyyesiyle ķâ'im ve deverân-ı dâ'im olup zelâzil-i vâķı'a 'anâsır-ı erba'adan mürekkeb olaraq âb u giliñ sebebi izâfî olan kürre-i zemîn olmağla bunlarıñ daħı sebâtı ber-hevâ olduğı cihetle, ya'nı her ne ķadar şiddet-i hârekâtı vâķı' olmuş olsa, âsumân u eflâke zerre miķdârı zevâl olmaz. Zîrâ öyle bir tîn-i ğaribedir ki, meger Hâķ'dan zevâl ide. Ancaķ kürre-i 'arz âb-bâd-nâr-hâķ ile öküz ve balıķ ve ıylânı ber-metin ve mu'ażżam hâcer üzerinde mürekkeb ve ķarâr ve ķâ'imdir. Bu hâcer ber-mûnaķķaş-ı merkez u mîldir. Kürre-i 'arziñ cevânib-i erba'asıñ ihâle ve bisâta itmiştir. Ve anıñ yetmiş biñ tamarı Kâf Tağı'na bağlanmıştır. Ve biñ bir melâ'ike me'mûrı vardır. Havâ ve hâķıñ rutûbet-i yübüseti ğalebesinden hâcer bir ķıl miķdârı hâreket itse, kürre-i zemîniñ ba'zı mahalline zelzele işâbet ider. Meşelâ bir ağacıñ kökünden şarssân cümle daldan ırģalanır ve ba'zı mahalleri sâkin turur. Ammâ bu hâceriñ yedi iķlîm, dört köşesi vardır. Kankı cāñibinden 'illet-i hâreket 'arız olur ise yalnız orada zelzele vâķı' olur ve Kâf Tağı'nda bulunan yetmiş biñ tamarından yedi felegiñ onar biñ hîşsesi vardır. Ve yedi felegiñ biñer eşer-i muşîbeleri vardır. Ve bu hâceriñ mahall-i mevzı'-ı baħr-ı żulmetdir. Ve 'illet-i 'arızası hesâba gelmez ķabîlinden olmağla meger ol tamarlarıñ nabzından hîşsedâr olan hâķim, dānā olur ise bu hîkmetiñ daħı cümle-i hâliñ hayr u şerrine mazhar olur. Ve 'ilmi kendüsine nâfi' olur. 'Avām-ı sâ'ireye naşîb olmaz. Meşelâ a'zâda bir parmaķ hâreket olursa sâ'ir a'zâya hâreketi sirâyet ider mi, buña kıyâsdir. Anıñ vücūdında biñ bir a'zâ-yı müteferriķa vardır. Anlarıñ daħı üç yüz altmış altı hūdūdı bulunur ve her hūdūduñ kırķar ķuflı vardır. Cümlesiniñ bir miftâh-ı tılsımı olur. Bu miftâha mâlik olduķda cemî'-i muğayyebât ve müşkilât oña fetħ u âsân olur. Faķat benim saña dediğim hâķimiñ gözi nûr, ķalbi tûr, sözi şabûr, özi ğilmân ve hûr, nefsinde kıyâmet, 'rûhında izâfet, 'aķlında selâmet, fikrinde hâlâvet olur. Seniñle

berāber üçyüz yıl oturup muşāhabet itmiş olsak, hiç bir kelāmımdan hîşsedār olumazsın. Görüşmeklige heves itme hemān soñra Allāhü Te’ālā isti’dād-ı hās ihsān buyursun Oğlum.

Ġāmızı Ħirmendār ‘Alî Baba

[67a] Diğer Mektüb 5

‘İzzetlü Mekremetlü Oğlum Kemāl Efendi,

Bu def’a gelen mektūbuñuzdan pek çok hoşlandım ve hüve (هو) kelimesi hey’etinden tolayı sü’ālîñiz derece-i tarîķ-ı kemāl olduġun (66b) pek çok hāẓẓ itdim. Ancak hüve (هو) isminiñ he’si (هـ) işbu ĥarfîñ hānesi üç köşeli olup Ādem’in yüregi hey’etindedir. Ve nev-‘ammā ħalbe münāsebet-i kāmilesi olmak cihetiyle Beytu’llāh’a müşābihdir. Ve Ĥazret-i Ādem -‘aleyhi’s-selām-’iñ cennette iken yoldaşı olan nūr-ı Aĥmed, ĥacer-i esvede daĥi mūmāşildir. Ve bu (هـ) yüregiñ ortasına dest-i ħudretle peygamberimiz -salla’llāhu te’ālā ‘aleyhi ve sellem-iñ ħadd u ħāmeti çekildi. Ĥarf-i (هـ) oldu ve bu iki göziñ birisi ‘ālem-i nūr ve biri ‘ālem-i şuver oldu. Bu iki göz, Efendimiz’in bir sağ ve bir sol cānibi oldu. Sağı nübüvvet ve solı vilāyet olup bir vücūd hānesidir. Faķat fark ve ta’bîrdir. Ve bu ĥarf-i (هـ) niñ ĥatt-ı istivāsıyla mūbārek cism-i pāki oldu. Ve ümmetinden *Elest* cemā’atinde intişāb-ı kül idenler, muttasıl-ı vāvî (و) olup Żātına hüve (هو) ile boyun virüp ‘ālem-i şuverde nūr-ı vech-i ĥaķīķat-i Muĥammediyyelerine ġarīķ-ı baĥr-ı nūr oldılar. Ve ehl-i tarīķ olanlar ancak bu hüve (هو) isminden müsemmālardır. Ve bu (هـ) ĥarfî he şekli bilā-ĥatt-ı istivā cennette iken bi-emri’llāhi te’ālā Cebrā’îl -‘aleyhi’s-selām-’iñ Medīne ile Mekke-i Mūkerreme vasatından Ĥazret-i Ādem -‘aleyhi’s-selām- için mūbārek ħabzasıyla alup ĥuzūr-ı İlahiyye’ye bıraktığı tīn olarak baĥr-ı nūrda turduġı cihetle, ya’nî nūr-ı tīn-i cennet dimek oldu. Ve “şatane”den müştak olan natyeş²⁰⁸ bi-emri’llāhi te’ālā içerisüne girüp oturunca tīniñ derece-i ‘āzamet ve dehşetinden mest olup kaldı. Ve ol meclis-i mūkerremede Peygamberimiz Muĥammed-‘Alî -salla’llāhu te’ālā ‘aleyhi ve sellem- Efendimiz’in rūĥları nūrdan şemşîr-i Hudā idi. Hemān bu hāne-i tīn Ādem’i leb-ā-leb setretmiş iken ol vaķt nūrı seyf-i Muĥammed-‘Alî bi-‘aşķ-ı Hudā, natyeşiñ başından ayaġına deġin nice bir kerre bir ĥatt-ı şemşîr çekdi ise bu (هـ) içerüsünden natyeşiñ

²⁰⁸ “Şeytan” ismi tersten yazılmıştır.

vücūdı mahv u zâil olarak iki gözi çıkup gitti ve bu (هـ)‘nin hatt-ı istivâsı ol zamândan kaldı. Ve lâkin Efendimiz’iñ nûr-ı şemşirini kullanmağa şîr-i merd veyâhud sülâle-i ma‘nevî ferd-i er gerekdir. Yoĥsa her pazunuñ şallıyacağı odun baltası degildir. Ve bu mezhebi fark itmege ‘aql-ı tām veyâhud hūlūl-i ma‘nevî nām-ı er gerekdir. Bu resm-i (هـ) bilā-hatt-ı istivā, Ĥazret-i Ĥavvā anamızın cennet-i ‘ulyāda iken āyine-i dīdār-nūması idi. Ba‘dehū ‘ālem-i şuverde irşen ĥattā Ĥazret-i Süleymān -‘aleyhi’s-selām-’a degdi ve kendüsünüñ yerinde bulunduğı hālde mu‘cize-i devr-i saltanatı ve küll-i zī-rūĥa kemāl-i hūkūm ve ‘adāleti anın ile idi. Ve anların bu yüzden mu‘cize-i bāhire ile devr-i ahkām idi. Biz daĥi sāye-i peygamberide saltanatımız zevķ u şafā-yı cāvidān-ı ma‘neviyye ile şurada beş on günümüz refāh ve şanā‘atde olarak, ba‘dehū zevķ-ı dīdār-ı cāvidān olalım ve bu hüve (هو) isminiñ her ne kadar zevķ u şafā tarafları var ise cümlesini bizim zümre aldı. Dādsız ve ‘illetli taraflarını žāhir-i āyinde hüve (هو) çeken meşāyih ve dervişāna bıraktı. Varsunlar dādsız tarafını tuzlasunlar ki қоқmasın. Anın hoş қоhusını dimağımıza alup, burnumuz daĥi tıktı. Bu қоһuyu bulun da қоқан ‘āşıkın dimāğı cennet-i ‘adn olsun ve bizden anlara ĥāzīrān ve šādīķāna selām olsun.

Ve bir de benim şeyhim olan ‘azīz-i mūkerrem mūrşid-i ĥaydarım ĥazretleriyle kūh-i refrefde olan āb-ı ĥayātdan āb-dest-i tāhire ile Qadir gicesi iki rek‘at ĥācet namāzına turdum. Fātīĥa-i kerīmi tekmiş idüp de namāzda turduğum hāl, ya‘nī šīrāt köprüsinde idim. Hemān-dem şeyhim (66a) belimden tutup bi‘r-i caĥīme bırāğup baĥr-ı nārda yānup küllerim emvāc-ı nār-ı tabāķāt-ı cehenneme atup ba‘dehū şeyhim gelüp küllerim cem‘ iderken fark itdim. Ancaķ nutķum dehāndan kesilmiş idi. Bir turāb ķadeĥe beni koyup bir nefĥa ile murg-ı Qaķnūs idüp bir ķanadım beyāz ve bir ķanadım šaru oldu. Ve def‘a-i šāniyede daha bir nefĥa ile ādem demine soķdı ve “Yā Ĥaķ” diyü nidā-yı şūkr itdim ve bu mācerānıñ müddet ve zamānı tarfetü’l-‘ayn içre bitdi. Ve ĥattā ĥayrān kaldım. Benim evvelki mübtedī hālimde şeyhimden başıma gelen vākī‘ātdır, bilesin. Ve her mezzū‘āt-ı ĥirmende kemālin zevāle uğradıģı gibi biz daĥi cehennem ‘azābına ve nārın zevāliyle kemālin hāl-i ĥayātda geçüp, cennet ve dīdār ile zevķ ve rızıklandık ve cehennem ehli dīdār-ı rızķ-ı cennetden haberdār degillerdir. Her ĥātūn, Meryem ve ĥāmil-i ‘İsā olmaz ve her Dāvūd’uñ eli, āheni mūm idemez. Ve her Dāvūd’uñ oğlu, Süleymān ve her taş, ĥātem olmaz ve her şecer, ‘asā ve her ādem, Mūsā ve tağ Tūr ve her nār, nūr olmaz. Ve her Āĥmed’iñ parmağıyla ķamer şaķķ olmaz ve her at, Dūldül ve kılıķ, žūlfīķār olmaz. Ve her ‘Alī, Ĥaydar olmaz ve her yıldız, şems u ķamer olmaz ve

her kâmil îman şâhib-i dînâr-ı beķā olmaz ve her ma'den sikkeye müsteħaķ olmaz; burhân-ı ma'nevî ola. Zümre-i vilâyetle ma'lûm olur. Sâ'ir 'avâmîñ fehm idecegi kızcılık hoşabı degildir ve her dil şâf olmaz meger ķābil-i tîmâr ve sayķal ola, yâhud mâye-i ezelde ķurulan bāzâr-ı 'irfândan ĥîşsedâr ola. Ve dînâr-ı dünyâ tîn-i esfelde ve kâmil îmân dînâr-ı tîn-i cennetden ĥâsıl olur ve her cimâ' ehli kâmil bâlig olmaz. Ve her 'avrat ķocası er olmaz. Meger bulûġı kemâl-i ĥaķ ola. Zîrâ er didigimiz mîveniñ öz çekirdeġidir, mîveniñ vücûdı 'avratdır; mîve gibi çürür. Ve lâkin çekirdegine zevâl olmaz. Ve hem de 'avretiñ kırķ ile elli sâl arasında ĥayz ve feyzden kesilür. Çoraķ maĥalleri gibi ot daĥi bitüremez. İşte žâhir meşâyîhi daĥi buña kıyâs olarak 'aķl-ı ĥayzdan berġ olan nâķıs 'avratler gibidir. Her gördikleri maĥalle kendüleri gibi mîveniñ vücûdlarını dikerler. Zîrâ anlar çekirdegi görmemişlerdir. Hayf anlara olsun. Ancaķ erenler çekirdek gibidir. Maĥallin bulmayınca çekirdegin dikmezler. Ve her ne ķadar saçma ķara ta'bîrât ile seni ta'lîm eyledim ise de benim 'ilm-i žâhirim olmaduġından ķaba şaba tekellüm eyledüm. Siziñ 'ilmiñiz žâhiri ve bizim 'ilmimiz dîdâr-ı İlâhiyye olduġundan ķankı taġa ve taşa nażar itseñ maĥv u fenâ olur. Ancaķ seniñ zihniñ taşdan ķatıdır. Ve münker-nekirden saña te'vîl ideyim. Ammâ bildiġiñle ķurtulamazsın. Faķat ķabr-i vücûdıñ îĥyâ itmege ĥ'âce degil, kâmil bir er ķoca lâzımdır. Seniñ ķabir ĥayâtında i'tîķâd ve 'aķl-ı nâķısa-i kemâliñ münker olup ķafânıñ tolgunluġı 'ibârât ile kendi mu'annidliġiñ sebep-i sedd-i cehliñ nekir idüġi bir kerre inşâf ve mülâĥaża olunsu fark iderdiñ. Ve meşhûr münker ve nekir sü'âl ve cevâbıñ bu bāzâr-ı ķabr ĥayâtında alup viremedigi ĥâlde yazıklar olsun seniñ şânına Oġlum.

Ġâmızı Ĥirmendâr 'Alî Baba

[67a] Der-kenârı

Benim Oġlum, herkesiñ bildikleri ķevġân bir buçuķ arşun boyı olur ve topları bir ķayadan toķuz ķayalık gülle cirminde olur. Erenleriñ topları kûrre-i 'âlemdir. Maşrıķ ile maġribde birer ķudret ĥalkaları vardır. Ģevġânları birer ârşundan âl-i ĥisâb u hendeseye gelmez derecesi tûlında olup ĥattâ kıldan ince kılıcdan ve keskince olmaġla meżkûr ķevġanıñ bir ucunu maşrıķda ve bir ucunu maġribde vâķı' ĥalkalarına taķup Cemâlu'llâh'da cânlarıyla cânbâzlardır. Andan nüzûllarında 'rûĥı biraķıla nefis-i pâķi tarîķinden tayy-i meķân-ı ahvâl olurlar Oġlum.

Ġāmızı ‘Alî Baba

[66a] Diğer Mektûb 6

Benim Oğlum,

Bundan muḳaddem gönderdiğim mektûbda ta‘bîr olunan münker ve nekîr maddelerinden mübtedî olduğun bilürem. Zîrâ bu ta‘bîrâtı tefsîrlerde yazılmaz, faḳat ba‘de’l-memât (65b) ahkâm-ı şer‘iyye içâbınca ta‘bîr olunur. Ancaḳ bizler ‘ilm-i âfâḳ, ya’nî ‘ilm-i ketmi mekteb-i ġāmızden okuduğumuzdan, ġāyet mübhem ma‘nâlar söyleriz. Ve Hâzret-i Muḥammed-‘Alî -salla’llāhu te’ālā ‘aleyhi ve sellem- Efendimiz, ‘asâ-yı ma‘neviyye ve ‘ilm-i ledünniye vâdileri olan ehlu’llāh-ı kirāma tevzî‘ u teslim-i peygamberîleri iḳtizâsınca benim pîr u ḳalb-i münîr-i ‘azîzim sultânım Hâzretleri mâlik-i ‘ilmü’z-Zât olmağla bir gice ḡulmet-i leyl-i vücûd u tarîḳ-ı ‘arş-i pür-süddan beni berâberce hâtif-i ġayb-i refrefden ḳurb-i tecellî-i levha-i vuṣûl ve anda naḳş-ı Ḳur’ân pür-uṣûl olup ol maḥalde şeyhle kendüm vücûddan maḥv u ġā’ib olarak faḳd gördüm ki, iki öz birbirimize bakup vâlih u hayrân olarak özimiz âyînesi evrâḳında levh-i maḥfûz cümle-i sûre-i âyâtları lisân-ı hâlden ‘ilm-i enfûs ve âfâḳ ve muhayyerâtı dîde-i cân ile ezber idüp hâfîz-ı Ḳur’ân-ı ‘alîm olduk. ‘Aḳl u nâḳısâmız maḳâm-ı kül bulunca nefsimde olan münker ḥabî olup, ḳarârı firâr olup sü’âl u cevâb sâḳıt oldu. Âbâ vü ecdâd ve ‘ulemâ-yı üstâddan tahşîl eyledigim ta‘lîm-i uhreviyye ve telḳîn-i ‘ilm-i žâhiriyyeden ‘aḳl-ı cüz’ümce artuḳ ‘indimde işte kendimi bu ‘irfân-ı ḳâbiliyetle žâhir ve bâtın halâs itdim, iddi‘âsıyla ya’nî peygamber gelüp de mu‘cize-i bâhiresinden izhâr ve ĵmâ buyurulmuş olsa idi baña te’şîr itmez idi. Ancaḳ benim bildigim evhâmı bi-lâ şemere-i tevâtüre hidâyet ve kerâmet nev‘inden diyü, ‘inâd-ı ḳaviyye ile mu‘annîd olan cehl-i nefsâniyyem nekîr idi. Ancaḳ bir eriñ tenḳîḥ-ı ‘irfâniyyesiyle tezviç-i ‘aḳl-ı cüz’iyyemden fâriḡ ve zâ’il olarak ‘aḳl-ı kül cem‘iyle hâmil-i tıfl olup, iblâḡ-ı kemâl ve envâ’-ı nâz u ni‘met-i nevâl iderek beni mi‘râc-ı ahvâl-i ma‘neviyye ve erkân ve uṣûl-i peygamberiyye ile müşâhede-i dîdâr-ı yâri ve müstâḡraḳ-ı nûr-ı zevḳ-ı bâri ḳıldı. Bu iki varta, öz nefsimde ḡulmet-i cism-i insâniyetden âsânca geçürüp, halâs-ı aḡyâr iderek dâhil-i şehir-i ḥaḳîḳat-i âdemoiyyete iclâs itdirdi. Ve bu müjdeleriñ ḋarısı seniñ başına olsun ve saña bir ḳısacık mes’ele söyliyim ki âsân ola:

‘Ālem-i sūverde şeyhiñ İsrāfîlî olur ise cism-i kesāfetiñ telķin-i nefħa-i sūr-i ma‘nevî ile letāfete taħvîl iderek rūh-ı pāk-i nefsi destinde tūğ-i hidāyet-i vücūddan nişān ile mi‘rāc-i hūzūr-i dîdār-i baħr-ı vicdan-ı yār olduķuñ hālde ‘ālem-i vücūddan ‘rūhıñ ıtlāk ve ‘ālem-i dîdār-ı yār-i mutlak olursın. Faķat bu erkān-ı ĥaķıķati ĥāl-i ĥayāt ile nefsinde ‘ayn-ı vāķı‘ olmadıķı sūrette rūh ve nefsiñ tā-be-ķıyāmet bu ‘ālem-i nebātda zār u giryān ve ĥayrān ve ser-gerdān olup ‘ālem-i nūra hiç bir taraftan yol bulamayarak dā’imā ĥaşr-i fena-yı ĥayāt ile mağbūn ĥayvān olacağından başķa rüz-i ķıyāmetde daħi şoğukluk ĥoşāb-berıne celāl-i ķahr-ı nūş idüp ģariķ-ı baħr-ı ‘azāb-ı nedāmete iştibāhıñ olmasun ve benim saña dostluğum bu ķadar olabilür. Faķad ĥatıramda iken saña biraz daha ĥasbiĥāl ideyim. Cümle-i nāsiñ cevfine ĥazm u mümkün olan otuz iki ĥarf olduķu müsellemler ise de Ķur’ān-ı ‘aẓimü’s-şānda öyle ‘ilmler vardır ki ‘aķl-ı beşere ve lisāna sığmaz ve ‘ilm-i Żātıñ ĥarfı yüz biñdir. Ve yüz biñin bir ĥarfı daħi ‘ilm-i taşavvufda söylenememişdir. Ve bu ĥurūfāt, ‘ilm-i işāretidir. Bu daħi ķulağında ķalsun. Bir gün olur ki lāzım olur ve imsāk-ı bend-i ‘anāsır ve niyyet-i ‘ilm-i fitriyye-i hūzūr ve şalāt-ı maĥşūs dā’imā ve şavmı terk-i mā-sivā-yı ĥātirmede ‘amel-i iftār-ı cemāl-i cezbiyye müstağrak-ı baħr-ı nūr-ı ‘id-i ‘izzet olup sākıt-ı emr u nehy olasın. Bu ķadar baş ağırsı saña kāfıdır Oğlum.

Ve’s-selāmü ‘aleyküm

Ġāmızı Ĥirmendār ‘Alî Baba

[65b] Diğer Mektüb 7

Mekremetlü ve mezîd muĥabbetlü Oğlum,

Benim gözim nūrı, bir pādişāh-ı ‘ālem-penāhıñ mücerrebātından bir zāt-ı kerim ĥazinedārı olunca pādişāhıñ her ne miķdār ĥazıne-i mevcūdı ve bî-ķıymet müvecheri var ise anıñ ĥükm-i ‘ilmiyyesinde olup kendüsiniñ bir veyāĥud iki mücerreb imtiĥān-kerdesi, mektüm aĥbābı olunca aña keşf-i ĥall-i rāz idebilür. Ancak pādişāh iĥsānı, ‘āmmeye muĥıtdır. Faķat kendülerine münāsebet-i kāmile taĥşîl itmek gerekdir. Hele bu sūrette kişi pādişāha münāsebet-i (65a) tāmme kesb itmedikce sarayınıñ yanından her gün geķmiş olsa, pādişāh sarāyı olduķunu farķ idemez. Hemān ‘ömri olduķca ra‘iyyetle pādişāha bāc u ĥarāc virir. Başķa aĥvāl-i esrārına zerre ķadar āğāh ve ‘alîm olamaz ve ba‘zı ‘ārîf-i dānā ķulları vardır ki, ol pādişāh-ı ‘ālem-penāhıñ esrārı şun‘-i ‘adîmin kendi

özinde ‘ayne’l-yaşın görür. Ya’nı demeyesin ki, “Şu kelâmları niçün böyle yazdın? Pâdişâhın mādāmki ihsânı ‘ammeyedir, ne revâdır ki anı bulup ‘ârif hîkmet görmiye, meger kişiniñ gözleri rahm-i mâderde kör ola?” Ammâ esrâr-ı İlâhiyyeyi bulup ve görmek yalnız göze mahsûs degildir. Meger gözleriñ kalbi olmaya. Layığıyla ‘ârif-i kâmil olunca ha *Muhammed-‘Alî* ve ha *‘Alî-Muhammed* mişüllü Hâkık’a ma‘lûm olduğu gibi babañız dahi sezer Oğlum. Ve daha bir maddeden tolayı saña bâri biraz boşanayım. Pirlar ve erenler sencileyin (?) meşâyihına fahriyye diyerek bir kaç mes’ele ile birer post ve keçe cübbeler ağızlarına kısdırıp içlerinden savuşmuşlardır. Hâlâ meşâyih ve dervişleri şurâtlarında ve başlarında erenler fahrı diyerek hayvân gibi hammâllığından başka bir eşer-i hâkîkatîñ müşâhede idemezler. Meger ol emânetler vaqti geldikde kendilerine da‘vâcı olalar, zîrâ vücûd-ı âdem mādām ki ‘âlem-i kübrâdır, hiç bir şey’in zînet ve iftihârı olmaz. Meger kisve-i nûr-ı ‘irfân veyâhud tûr-ı ‘aql hayrân ola. Hemân siz erenleriñ münzevî ve riyâzî olduklarına bakupda tâbi‘ olmasının erenler faqr u fahriyyesinde kısmetiñ olmuş olsa hiç sü’âl itmeden ayağına gelür ve risâle ve mükâtebatîñ ba‘zı mahallinde remz u işâret olunan Peygamberimiz -salla’llâhu te’âlâ ‘aleyhi ve sellem- Efendimiz’e nâzil vahy-i ilâhî buyurulan ‘ilmiñ biri ‘ilm-i enfûşî ve biri ‘ilm-i âfâkî ve biri ‘ilm-i gâ’ibî olmağla bu üç ‘ilm dahi Kûr’ân-ı ‘azîmü’s-şânda mûnderic olup faqat müfessirînden -rahimehumu’llâh- ‘ilm-i enfûşî tefsîr ve beyân buyurmuşlardır. ‘İlm-i âfâkî ümmet ve sülâle-i nûr-ı hâkîkat-ı ‘alîyyeleri olan vâris-i ‘ilm-i nübüvvet ve ru’yeti dîdâr-ı cennet olan evliyâ-yı kirâm hâzerâtı bi-tariķı’t-te’vîl îfâ buyurmuşlardır. Ve ‘ilm-i gâ’ibî ya’nı ‘ilm-i muhayyerât-ı Zâtiyyesi bi-tariķı’l-îmâ ve ahvâl-i keşf-i ‘ilm-i ‘amâ olup, maẓhâr-ı mülk-i pençe-i âl-i ‘abâ mîrâsî olmağla bu ahvâlden ‘avâm-ı nâsîñ hisseleri “yok” kelimesidir Oğlum, ve’s-selâm.

Gâmızî ‘Alî Baba

[64b] Diğer Mektûb 8

Benim Oğlum, ehlu’llâhın ‘âlimleri her ne kadar ‘avâm-ı nâs gibi ise de hâkîkatde (64a) başkaca olup, erkânı dördür; farz, vâcib, sünnet, müstehâb olmağla ‘ilmleri mağz-ı Kûr’ân ve nokta-i sırr-ı rahmân olduğundan ‘ilm-i vücûd-ı âdemi farz itmişlerdir. Ve dahi vâcibleri hubb-i mâ-sivâ terki, sünnetleri vâsıl-ı nûr-ı Muhammedî, müstehâbları garîķ-ı baħr-ı zevķ-ı vicdânî olup müstağrâķ-ı baħr-ı nûr-ı dîdâr-ı cennet ve vâsıl-ı ‘ilm-i ilhâm-ı vilâyet olduklarından, şerî‘at-i Muhammediyye lüce-i baħr-ı ‘amâ olmağla suyu

zevķ-ı sermed, ķoķası ma‘rifet, ipi tarıķat, ma‘halli mevzi‘-i ĥaķıķat iķen baħr-ı hidayet, feyz-i kemālet, neşve-i kevşer, cennet-i ‘ilm-i firāset olduķu ‘ulemā-yı ümmete ma‘lūmu‘l-aħvāldır. Ve ‘ilm-i İlāhiyye dōrt şeyden ‘ibāretdir: Biri sevmek, biri bilmek, biri işlemek, biri görmek. Ya‘nı sevmek şerı‘atdır, bilmek imān-ı kāmildir, işlemek tarıķatiñ sırr-ı şafāsına irmekdir, görmek her ĥaśśasında derece-i kemāl-i ĥaś bulup ĥaķıķatiñ dahi mağz-ı lūbbine vāsıl-ı ‘ıyān olarak ezvāķ-ı dünyā ve āhiret ola. Imān-ı ĥaśś ‘aşķ-ı ma‘habbet ile kāmil olur. Sevmek ve söylemek şerı‘ata teslim olup aħvāl-i tarıķat ile ‘amel olunduķı ĥālde şemere-i cemāle vuşlat olunur. Yoħsa kelāmları ‘ibāreden ezberlemekden ne fā‘ide ve ne ziyān Oğlum, bāķı hüva‘llāh.

Ėāmıķı Ėırmendār ‘Alı Baba

[65a] Diğer Mektüb 9

Benim ġabāvetlü Oğlum,

Bu def ‘a gelen mektūbuñuz mefhūmundan pek maħzūn oldum. Şimdiye ķadar saña nāfilece ĉene yarısı idüp yorulmuşuz gibi żāhir ‘ulemāsına merām-ı ĥaķıķat ifāde itmek, fıle hendek atlatmaķa beñzer. Sizler dā‘imā leylek ötmesine alışmış iken bülbul şadāsı size ķarga nev‘inden żann idüp nağmesi te‘şir itmez ve ‘ilm-i esrāra dā‘ir az ĥuśūsatdan size telķin ve imā itmek żımnında niyāz eylemişsin. Ve lākin şimdiye ķadar taħrıren taķrıř olunan mükālemātıñ cümlesi esrār-ı ĥaķāyık-ı ilāhiyeden olup ĥālā zerre miķdārı münfehim olamadıñ. Şimdi dahi cıfriyyet-i te‘vıliyye saña yazacaķım esrār-ı İlāhiyye keyfiyyetini ne vechle fehm idebileceksin? Eger bu yazacacım ĥurūfatdan dahi bir şemere ĥaśıl idemediķiñ ĥālde artık seniñ şeklin tā elest bezminde cehl maķaraşıyla biķilmiş ķaftānıñdır. Müzeyyen idecekdir. İş-bu ĥurūfāt terkibātı kelime-i vāĥide olup ‘ilmü‘ż-Żātı cāmı‘dır. Ve seniñ şimdiye ķadar benim ta‘bır eylediğim ‘ilm-i Żāt ki ‘ilm-i ledünniyye olmaķla ‘ālem-i ervāĥda sākin olduķumuz şehir-i ĥaķıķat-i Żāt iken, vālide rahmi ve peder şulbi ile ‘ālem-i şehādete tulū‘ idüp yol eriyle buluşup Żāt-ı ķadımı ve nūr-ı dā‘imiye ‘alım u başır olamadıķıñız ve sizler bu ‘āleme baş gösterince vālideñ ile dā‘im ve ‘avret mānendi insānlar ile hem-dem ve ķā‘im olduķun cihetle ġurbet-i ĥālinden āġāh u ‘alım olmadıķından mübtedı‘i aħvāl olarak yol ve menzil a‘mālleri olup ġarıbu‘d-diyār olmaķla kör nev‘inden ‘ad olunursuñuz. Ancaķ saña bir miķdār ĥurūfāt-ı cıfriyye tanżim ideyim ki, bu üç mes‘eleyi ĥāll u terkıř idebilür iseñ dünyā ve āhiret

د ق ی ج ل ا ف ع ح ط ز س ش ه و م د ن ر ت ث ک خ غ ف ی ا ب م ا ح و ی م ل ی م - ل -
işte bu üç terkib-i mesā'il-i kāmileyi bildigiñ hâlde cümle işin bitmiş olur. Artık baña dahi muhtâc-ı isti'lâma hâcet olmaz ve bundan bir şemere hâsıl idemedigin hâlde ne dünyâ ve ne 'ukbâ benim isimim dahi añma. Zîrâ seniñ gibi hayvân evlādı gayri ben terbiyye ve tezkiye edemem. Ve bundan daha tafşil ve beyân haber virecek bulur iseñ baña dahi haber virin de geleyim. Ve evliyâ-yı kirâm hâzerâtının merhametleri gâlib iken cümle kitâblarda 'ilm-i esrârı ta'avvufâne ketm ile te'vil buyurmuşlardır. Fakir pederiniz ise esrâr-ı İlâhiyeyi degirmen taşı gibi başına geçirmiş olsam gene fark ve temyiz idemeyeceksin. Ben saňa ne yapayım? İsti'dād ve firasetine küs. Ve bu cifriyyede ism-i a'zam mündericidir. İstiklâb olunduğu hâlde dünyâ ve âhiret murād-ı maḳśadıñ hâsıl olur, bilmiş olasın. Ve egerçi saňa hilâf söyler isem Allâh'ın ḫulu ve peygamberiniñ ümmeti olmayayım! Böylece inanıp imân götüresin. Zîrâ bunun şemerisi Cemâlu'llah'dır. Müstagraḫ-i bahr-ı nûr-ı câvidani olunur ve bizi 'unsurdan murekkeb görürsün. Ammâ bizler nûra garḫ olmuş zâtileriz ve kendi zümremize 'iyân oluruz; gayrilere agyār oluruz. Egerçi seniñ gözlerinde nûr eşeri olmuş olsaydı bizleri münevver görür idin. Ve bize pâdişâh hazinesinin ugrıları ta'bîr olunur. Hiç kendimizi agyâra bildireremeyiz. Zîrâ pâdişahiñ pâsbânları görünce der-'aşab dârı buladılar. Fakir dahi pâdişâh hazinesi uğrisuz olduğumdan saňa hafice imâ tariḫıyla hasb-ı hâl eyledim. Ve bu 'ilmiñ şemeleri yinür mi, yinmez mi, sü'al iderseñ deryâ-yı nev'am māhidir. Maħall-i mevzi'i hayatıdır, tebdil-i mekān ile memāti olur. Ne hayy ve ne mâtidir, devālī bir hayvandır. 'İletin hükmine göre ekl-i isti'mal iderler. Ve bir hâzık-ı hakim ya'nî mürşid-i mukemmil zāt ile bir daḫika bulunmuş kişiniñ biñ sene 'ömri olup da Allâh'a 'ibadet ve riyâzat etmekden efďaldır. Ve kişi mürşidi bilüp bir kerre görmeklik ise Allâh'ı biñ kerre görmeklikten efďaldır ve böyle bir zāt-ı mükerremin ḫalbi incinmesinden biñ kişiniñ mevt-i müşbetine mucib olur. Ve egerçi nefy olursa yedi biñ kişiniñ diyet-i mevtidir. Ve eger bir velî ḫatl u kıśās olmuş olsa en ekall yetmiş biñ kişi diyet olup mürd olmalarına sebep olur. Ve her kişi vücūdi haḫiqati ya'nî dünyâyā mümâsil ve müşäbeheti olmak ħasebiyle ya'nî demek olur ki bu 'alem-i kevnin yetmiş biñ diyet i'tibarıyla Cenāb-ı Vāhibü'l-'Atāyada mu'teber ve muğammed ve muḫarreb hās ḫulları olduğu müsellemdir. Ve böyle zātuñ ḫalbi incinmesiyle icāb ve icrayı nefyiñde çok mahallerde berekät-ı nebät vesā'ire kaḫtına mucib olur. Ve kendileri asla

www.kutubxane.net

bilinmediklerinden her kim ħor nażar itmiş olsa anıñ kendi veyāħud evlādı ensābına elbet ve elbet ber-‘uķūbet ve nuħuset vaķı’ olur ve böyle źātıñ çok dürlü ihtifāları vardır. Mihnet göre elinden veyāħud dilinden śadır olunca ez-cümle ħalkıñ i’tiķādına ħālel virecek kelimāt-ı muhtelifle ile kendinden ħüsn-i žann selb iderler. Ve anlar maħż-ı küfürdür. Zırā esrārı İlāhiyyeyi ħalkdan ictināb iderek ħıfż ve ħirāsetlerinden nāşı kendülerine “ekfer” ta’bır olunur. Ve Ħaķ -celle ve ‘alā- Ħāzretleri cemālini böyle ‘abd-i ķarıblerine baħş u iħsān keremiyle ‘avām-ı nāsdan setr u iħfā içün ħırz-ı cān itmiş oldukları cihetle ekfer-i esrār-ı ilāhı ıtlāķ olunmuşdur. Ve ikinciye kāfir tesmiye olunur. Hemān göñlüne toz, toprak ķonmasun ve sen üzerine alınma, kötü kelām śāhibiniñ olduđu meşhūr meşeldir Oğlum. Bāķı ħüva’llāhü’l-kerīm.

Ėāmızı Ħirmendār ‘Alı Baba

[64a] Diğer Mektüb 10

Benim Oğlum,

Bu kerre daħi eyüce tut ķulağıñ! Benden yaña nüśha-i kübrā-yı ‘ālem ve nūr-ı çeşm-i benı ādem ve vāriş-i ‘ilm-i nebiyy-i ħātem -kerrema’llāhü vechehü- ve -rādiyā’llāhü te’ālā ‘anhü- Ħāzret-i Śāħ-ı Merdān-ı vilāyet ve şır-i Yezdān-ı vaħdet Efendimiz’iñ te’līf-i meķārim-i elifleri buyurulan “Cifr-i Cāmi”-nām kitāb ve dürer-i nā-yābları manżūruñuz olmuşdur ki, bu ‘ilm-i fende Ķur’ān-ı ‘azimü’ş-şān cümle mağz u lübb-i ħaķıķatıñ zübde-i kemāl ve ru’yet-i cemāl ile ‘ilm-i ġā’ib muħayyerāt-ı Żātiyle cāmi’ bir fenn-i te’vīldir. Ve ism-i a’żam ve kelime-i a’żam ve ism-i ‘Alım tesmiye olunan esmā-i İlāhiyye münderic olup bu esmānıñ bir ħarfine daħi bir kimse ‘alım olsa Cenāb-ı Ħaķķ’ıñ biñ bir isminiñ müsemmasına mażhar düşer idi. Zırā maķām-ı vilayet, mażhar-ı didār-ı yār olmağla her tālibe bu ‘ilm elzemdır. Ve “cifr” kelimesiniñ ma’nā-yı luğavışi “yılan” demek olduđu bu maķām-ı vilāyete vāsıl olmayanlar, bu ‘ilmiñ ceheseli ve körleri olduđu ecden bu fenne yılān ta’bır iderler. Bu ‘ilmiñ ismi ‘ilm-i ‘amādır. Zırā bu ‘ilme mālİK olanlar ketmi kendülerine farż olmağla kimseye ta’līm ve ifşā idemediklerinden ‘ilm-i me’āñı daħi tesmiye olunur. İşte saña şimdi bu ‘ilmiñ bir süretini tertīb ve tanzīm ideyim de fehmi āsān olsun, nāżar eyle: / – ی – م – ن – ط – ن – ی – ع – ع – ی – ی – ل – م – / – ک . Bu on dört ħarfıñ kelimesi ķolayca ‘ıyān u beyān eyledim. Faķd-ı ħisāb veyāħud terkīb-i kelime ile farķ idemezsin. Ancaķ ‘Alım ismine mażhar

olarak her hârf kanķı sûre ve âyete tevâfuk iderse ol âyetiñ te'vîl-i hâķķatın münfehim olabilür iseñ hem bildiñ ve hem gördüñ. Ėayr-i târife hâcet ķalmaz. Böyle bir zevķ-i İlâhiyyedir ki “Men lem yeżuk lem ya'rif”²⁰⁹ hâdiş-i şerîfi mażmûnınca vâsıl-ı envâr-ı hidâyet olursun. Ve Şeyh-i Ekber -ķuddise sırruhü'l-bâķi- Hâzretleriniñ te'lifâtından “Anķā-yı Muğrib”-nâm cıfriyye-i nâfi'aları dahi Hâzret-i Şâh-ı vilâyet Efendimiz'iñ “Cıfr-i Câmî”i 'âleminden olup “Anķā-yı Muğrib”-nâm ta'bîri ya'nî zümre-i envâr-ı vilâyet ve neyyireyn-i şemş-i hidâyet olmağla gâh güneş olur maşrıķdan ve gâh ay olur mağribden toğarlar. İkisi dahi bir nûrîñ çerâğıdır. Bu eclden ķutbeyn ve neyyireyn-i felek dahi tesmiye olunur. Faķat ehlu'llâh-ı kirâm hâzerâtı bu 'ilmeleriñ hâķķatine vâsıl olduklarında özleriñ zâta ayrı görüp nûr-ı zâtîler olmağla 'ilmü'z-Zât ile te'vîl buyururlar. Ve böyle zevâtıñ lisânları dahi murğ-ı 'Anķā olmağla 'avâm-ı nâsıñ yalayacağı peynîr tulumı degildir. Ve bu ķutbeyn ve neyyireyn ve Zâtı ta'bîrleri anlarıñ menzilleriniñ evsat maķâmlarıdır. Varda bundan ötesini sen ķıyâs-ı vezn eyle. Ve lâkin seniñ vezn eyleyecek odun ķantarı degildir; anlarıñ vezni firâsetdir. Ve ķantarı 'ilm-i ledündür. Diyeti envâr-ı İlâhiyye kitâbıdır. Ve mektebi ķalbdır. Bâcları hidâyetle maķâm-ı tecellî-i beķâdır Oğlum. Ve's-selâm.

Ėâmîzî Ėirmendâr 'Alî Baba

[64a] Diğer Mektûb 11

Benim firâsetlü Oğlum, ahvâl-i ķalb-i selîmden şöñra bizim bir cins-i müfred dıķu'l-'arşı'mız vardır ki yumurtaları eflâķ-i seb'adır. (63b) Andan behriniñ senede bir kerre içerişyle kendin maħv u fenâ iderek tazece hâyât bulur. İbibikleri ya'nî başındaki tüyleri evc-i kürşidir. Ve kendüsiniñ nafaķa ve Ėıdâsı 'âlem-i zıllendirdir ki tis'a eflâķiñ żarfıdır.

Benim Oğlum, seniñ okuyup da bildigin 'imlerce fark idemezsin. Ancak ben saña bu ta'bîrâtı yazdım ki bilüp ve bulup da göz ile göresin ve dünyâ ve âhiret zevķ u şafâsın süresin. Ve bu tis'a eflâķiñ mâverâsı seniñ bildigin 'ilmiyyece nûr olmuş olaydı, bütün bütün kâ'inât hark u fesâd olmuş olur idi. Ne hâl ise Cenâb-ı Hâķķ'ıñ pek çok gizlü ve 'ıyân kâr-ı şan'atiyyesi vardır. Ancak biz bu tis'a eflâķiñ muhâfażası içün, nûr-ı

²⁰⁹ Ar. “Tatmayan bilemez.” Bu söz bir hadis olmayıp, İmam Gazzâlî'ye ait bir cümledir. Bkz.: Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, (Beyrut: Dâru'l-Kalem, trs.) 3/187; Gazzâlî, *Mi'yâru'l-İlm (İlmin Ölçütü)*, çev. Hasan Kacak-Ali Durusoy, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 260-261.

siyāhdan bir baħr-ı žıll-i ‘ilm-i nihāniyye ile virdik ve muttasıl anlıluđı toķsān biñ yıllık yol olup, ‘ālem-i Žātdan bu tis’a eflāk, bu žılliñ sāyesinde qarār u ŗebāt itdi. Ve bu baħr-ı žulmetden tis’a eflāke havāss-ı ni‘met sirāyetle mevālīd-i keŗire-i nāfi‘a hāsil oldu: birinci cihān, ikinci qavm-i cān, üçüncü nebāt, dördüncü ĥayvān, beşinci ma‘ādin, altıncı insān, yedinci dīdār-ı ‘irfān kemāl u kıvām buldı. Ve bu bīza-i eflāke žāten vārīŗ-i mahlūkat bulunduđımızdan, bu ‘ālem-i fenāda ĥākim-i ma‘nevī ĥużūrunda ŗābitü’d-da‘vā olabilür iseñ ĥüccet-i burhān olmuŗ olursın. Ve tamğa-yı vilāyet ve ĥatt-ı hidāyetle pür-himmet ve tuđra-yı dest-i qudretle ŗāhib-i necm-i sa‘ādet olursın.

Ve feyz-i letāfet ile merātib-i kemāle irgür, her manżar-ı zāğa gur (?) nūr-ı ‘ıyān ve her ‘ilmiñ ŗüret-i nihān ve her nefsiñ ĥayāt-ı āb-ı cāvidān ve her ān nāzır-ı envār-ı Rabb-i Raĥmān olursun. Ve eger sen tārīķ-i Ĥāķķ’a intisāb itmiŗ olsaydıñ ‘acabā dūnyā ve āĥiret qanķı iŗiñ bitmemiŗ qalur idi. Ve bu merātib, tārīķ-ı müstaķīm-i Muĥammedī’dır. Ve maķām-ı mezheb-i Ĥāķ olmađla ŗefā‘at-i ĥātemin *elest* cemā‘atinde virilen ĥüccet ‘irfānına bā-dest-i Murtezā başılır idi. Ammā cemāliñ kāğıdı siyāhlıđından ĥātem-i vilāyete lāyık degilsin. Ve ĥātem-i vilāyetde toķuz merātib-i fahriyye vardır. Hemān birinci maķāmına daĥi qādem basmıŗ olsañ, ĥüccet-i ‘irfānına mühr-i ma‘rifet ve icāzet-i ma‘neviyye ile ĥutūt-i dest-i qudret çekilerek dervīŗlik ‘unvānına mażhar olup maĥbūb-i İlāhi zümresine dāhil olabilir iseñ dūnyāda ve āĥiretde ĥavfiñ olmasun. Ve ŗerī‘at toķmađıyla ma‘rifet tabliñ urup ĥāķīkat reseniyle tārīkat dārına aşı olup, cān virüp cānān olanlardan degilsin. Çünkü siziñ gürūhuñuz ‘ulemā-yı žāhir Qur‘ān-ı ‘ażimde ve eĥādīŗ-i nebeviyye ile ehlu’llāh-ı kirām ĥāzerātınıñ kelimātından havāss-ı me‘ānilerine gūyā irmiŗ ve añlamıŗ mertebe-i ‘aql-ı qāşırılınca. Ancaķ “Benim bildiğim, efkār-ı me‘ānī ĥāķīkat ĥālidir.” diyerek, kendüsine cezbe-i evĥāmiyye isābetle ba‘zı mertebede taŗavvufāne tekellüm iderek kendüsi gūyā ‘ulemā-yı ümmetden, ya‘nī ehlu’llāhdan ‘add idecek ŗırlarıyla i‘lāma qalkıŗup, siyāsetle helāk-ı mürd olmasını irtikāb idüp qarīn-i baħr-ı ‘ażāb-ı cehennem olduđun ba‘de’l-merg ĥabır ve nādim olurlar. Ammā bu miŗüllülerden gerü anlarıñ ĥayātı sınıfına ĥaberleri gelmediginden çok kiŗiler bu ‘ilm varta-i ‘ażāb ile gitmiŗlerdir. ‘Acabā sende daĥi bu edā ve firāset-i kāżibe var mı ola? Egerėi ŗoñuna fikr itmez iseñ baħr-ı caĥīme deđin yoluñ aķıķdır. Ve bizler ise ževķ-i Žātı ĥāl-i ĥayātımızda ŗāhib-i mülkden diyetle Mevlā ‘ażīmdir. Kerīm ism-i müsemmasında mażhar ve muvaffaķ olunduđımız eelden ‘ālem-i nūriñ Ĥirmendāriyız. Ve “Bu qadar muđlaķ kelimāti nereden ĥātırda tutasın?” dir iseñ, bizim bir cild ya‘nī bir

noktalık kitābımız (63a) vardır. Faakat anıñ ħarfı veyāhud ‘ibāreleri lisāñ ve cevfe śıǵmadığından anıñ cildi kudretten kapalıdır. Fağd-ı te‘vīlātından evrāğ-ı perişānımız vardır. Anlardan baķup baķup söyleriz. Zīrā nokta ‘ilminiñ ħarf ve kelimesi cevfi nāsa śıǵmaz, nūrdan leblebidir. Öyle ħām aħlat yaban ağızlara girmez ve mü’eşşir olmaz. Zīrā elest cemā‘atinde bu ‘ilm okundıkda diķķat idüp ezberleyen cānlar ħāfız-ı ‘alīm oldılar. Bu ‘ālem-i aħvālde gönli kitāblarından kırā‘at idüp nūr-ı Zātı görerek ‘ālem-i rūĥa pervāz olarak gitmişlerdir. Bu ķadarca mühim ders saña kāfidir Oğlum.

Ġāmızı Ġirmendār ‘Alī Baba

[42b] Diğer Mektüb 12

Baķıyye-i mükāteb-i Ġāmızı ilā veledi’l-kāmili’l-kemāl Ġāmızı Baba’nıñ mahtūm-ı mükerremlerine inşā buyurdıkları Maĥabbet-nāme 12 bu mektūblar ħāşiyeden alınmışdır, beyāñ olunur.

Mekremetlü Oğlum Mehmed Kemāl Efendi,

Selām ve seĥādan soñra, kelām-girā-yı nihāye başlayalım.²¹⁰ Ez-cümle cennet-i cemāl ve cehennem-i celāl-i kibriyādır. Cennet sekiz ve cehennem yedi kapuludur. ‘aql-ı kül, fırķa-i cemāl ve ‘aql-ı ma‘āş, fırķa-i celāldir. Ve cennetin sekiz ķapısından biri bāb-ı sırāt olup, sā’ir yedi ķapuya bu kapudan başķa girilir maĥalli olmadıkdan soñra bu kapunun levĥası Cemālu’llāh’dır. Ve üst eşiği mürşid ve alt eşiği mürīd olup ķuflı Muĥammed Muśtafā -şallāllāhü te‘ālā ‘aleyhi ve sellem- ve miftāĥı Şāh-ı Vilāyet ‘Alıyyü’l-Murtezā -‘aleyhi’s-selām- olup iki cānibinin biri tarīķat ve biri ma‘rifet ve üstünün örtisi şerī‘at ve içiniñ zevķi ĥaķīķatdır. İbtidā sırātı geçdikde her ne ķadar sinn-i kemālde ise daĥi burada tıfl olup makām-ı şābāvetdir. Bundan içerüye vardıkķa sinn-i sāl gerüye ķalır, kemāl artar. Vücūd pūr-nūr olur. Beķā bulup ‘aql-ı kül maķāmıdır. Ve kemāl-i bülūğ-ı ma‘neviyyeye erişür. Anda ehl-i cinān zümresinden olur ve dünyāda iken cennet seniñ vücūdındır. Havz-ı ķalbiñ ķapuları, ‘aqlıñ bülūğ-ı ma‘neviyyesi, firāsetiñ sırātı, ‘ilmiñ zevķi, maĥz-ı ‘ameliñ ĥaşrı, cehliñ şūri, buĥliñ ta‘affünü, tamāğıñ Cebrā’ıl’i, vuślatıñ mizānı fehmiñ olup, bunlar ĥāl-i ĥayātında tağyir-i aħvāl ile tebdil-i zāt ve vuślat-ı ĥaķīķat olmadıkķa ķāresi yokdur. Bunlar tahvīl ve teslim-i Zāt oldukda

²¹⁰ -AY.

rûh ve nefsinde müjdeciler tebşir ider. ‘Alâmetlerin ‘ıyân u beyân ve zevk u şafâsıyla hayrân u seyrân olur. Ve böyle zevât-ı kirâm zâtında sa‘id ve sa‘adet olmagla hâl-i hâyâtı halîfe-i rûy-i zemîn ve âsumân olur. Ve tâc-ı tevâtüre ve hırka-i mezhâhireye ihtiyâcı yokdur. Ve cehennemîñ yedi tabaçası olup yedisi daî bir kapu içerisinde olmagla hemân sırâtıñ tahtıdır. Zîkr olunan zevât-ı kirâm cehennemde bulunmuş olsalar bile anlara cennet-i ‘ulyâdır. Zîrâ kendüleri mażhar-ı cemâl-i haqqat olduklarından celâli cemâline te’sîr etmez. Ammâ zâtında şaķi ve şaķâvet-mâye ve demî olanlar cennete konulmuş olsalar bile cehennemden ziyâde şiddet ve ‘azâb oldılar. Ve bunlar hâşr zamânı ba‘de’s-sûr ve’l-‘ufûn seb‘a-i eflâk bi-emri’llâhi Te‘âlâ mahv-ı fenâdan soñra dâhil-i devriyye bulunan şaķiler nidâ-yı ‘acîbe ile zamândan çürük mantar şeklinde żuhûr-ı vâveylâ ile ahvâl-i mütegayyirede hayrân ve ser-gerdân hâlde iken bâķi eflâk-i şelâşe yani kerâsiyy-i ceberût ve melekût ve atlâs altında kurb-ı celâlde âteş-feşân olarak mahşer ve mîzânı onlara meccânen icrâ-yı ahkâm ile her birerleri birer hâyvân şekil ve şemâ’ilinde olarak başlarında biñ bir ıylân yuvası olup kafaları içinde ıylanlarıñ başları ve ayakları berâber nice kuyruķları âteşden kamçı ile zebâniler sevicileri olup tabakât-ı cehennemde kendüleriniñ mâlik oldukları ezâ ve cefâlar ile şafâlanup cennet-dîdâr ehliniñ zevķleri anlara hâram olsa gerekir.

Benim oğlum, bu vartaları biz hâl-i hâyâtımızda nefsimiz esbine süvâr-ı hâl olup görüp geçdik. Ve bir devriyye ile kemâl-i Zâta erdik. Bu cefâ-yı cehennem, bize te’sîr etmez. Seniñ daî ‘aķlıñ başına yâr ise [bu kerbâna]²¹¹ yoldaş ol-(43a). Bu kârbânıñ menzili cennet olur. Ve cehennem ismin zîkr etmezler. Anlarıñ menzil-hâneleri dîdâr-ı yârdır. Mekâna ihtiyâcları yokdur. Bugün yarına uymaz. Ba‘de’l-hâşr eflâk-i beķâye-yi şelâşe daî mahv u fenâ olduķda, herkes aķzınıñ tadını tıyarlar. Ve bizim kelâmımız ecnâs-ı muhtelifle ile örme sepete beñzer. İçinde her şey’ mevcuddur. Biri tâc-ı nübüvvet ve biri fahr-i vilâyet olup bu sepet ile baħr-ı ķulzümde bir hâcer üzerinde bir melâ’ike destinde durar. Hattâ İskender-i Zü’l-ķarneyn âb-ı hâyâta teşrişlerinde Hızr ve İlyâs’dan müfâraķatla sedd-i râhı olarak ‘avdet idüp âb-ı hâyât naşib olmamışdır. Ve ehl-i mahşere âb-ı kevşer olmadıķça râh-ı necât bulmadıķları gibi dünyânıñ kevşeri daî âb-ı hâyât-ı ‘irfândır. Ve ‘ukbânıñ lezzeti nûr-ı cemâl-i Yezdân’dır.

²¹¹ +AY.

Oğlum, sen daħi alıř ki, ebrarıñ āb-ı ĥayāt ‘irfānından albine feyz-i ilhām-ı udret iriřup bu devriyyeden kendüñ urtar ve rüz-i ıyāmetde ehl-i nedāmet ve maħřerĭ olma. Vařıl-ı nūr-ı cinān ol, yohsa řoñ piřmānlık fā’ide itmez ve řāyed bir gүнüñ yedi biñ yıl olur; bu daħi ekilir bař ađrısı degildir. Bu ĥizmetleri bugүн iřleye gör, yarına almasun. Ha bugünden yarın daha iyüdür, dirler ise inanma! Kemāliñ ara ve imān-ı kāmile er. Ve imāniñ zevāli cemāle delil ve burhāndır. Tebdil-i ma’neviyye iledir. Ve seniñ kemāl-i ucūbe-i vücūdiñ tenkīh-i řerī’at u tezvīc ve rızā-yı fenn-i ma’rifet ve cimā’-ı feyz-i ĥikmetden ĥāmile-i raħm-i māder olduđuñ ĥālde muđga-i řekl-i ĥayvān olup seb’a-i seyyāre ile seyyār ve dāhil-i devriyye ile devvār ve ĥalvet-serāy-i bīza-i raħm-i māder mādār iken, birinci erba’in; necm-i ‘Utārid [Merkür] ĥavāřında olan rutūbet ve betā’et ve řekālet ile müreккеb ve boz bulanık řu idiñ. İkinci erba’in; necm-i Zuħale [Satürn] dāhil olduđda tedbīr-i fen-i ĥazākatle ma’cūn-i revāk iderek ĥareket-i ĥarāret ile münecceme olmađa bařladıñ. Ve üçüncü erba’in; řalāĥiyetiñ olduđda necm-i Mūřterĭ [Jüpiter] tabī’at olup kesb-i letāfet-i hevā ile ĥavvāř-ı baħr-ı māder olduñ. Ve dördüncü fařla irdikde necm-i Zūhrever [Venüs] olup uvva-yı eczā-yı maħalli mevzū’uñ kemāle arıb olarak peydā-yı řekl-i laħmıñ žuhūr etdi. Ve beřinci fařl-ı bulūğ-i laħm-ı māder olunca, ma’den-i rūħ nebāt-ı kāmile fi’li icrā-yı cism peydā oldu. Ve altıncı fařlıñ va’di necm-i Mirriħ [Mars]-saħt, cisme-i tabī’aya iriřdirup žāhiriñ beyāž, bātınıñ tīn-i cennet iken, libās-ı kesāfetde arār eyledi. Ve yedi melā’ike uvvetiyle serāy-ı batn-ı māderde ta’līm-i teřvīķ-i dūnyā iderek, ‘ālem-i seyāħate seyr-i edyār-ı tenāsub idup ve yedinci necm-i řems, pertev-i Dūnyā ile saña evhām-ı ‘aķl ve lezzet virup tevlidine sebep oldu. Ba’delhū mürebbĭ ve tabī’atine uvvet ve řafā-yı žihne lezzet virup ikinci sene amer, ay ve ‘Utārid ve Zūhal bunlarıñ mizāc-ı muħtelifelerden ĥiřsedār iderek, Mūřterĭ ve Zūhre ve Mirriħ fařl-ı gūyā idup ‘urūķ-ı a’řāba feyz-i letāfet-sārĭ olarak lezzet ve kemāl uvveden fi’le gelmege sebep oldu. Ve saña bu seb’a-i seyyāreden feyz-i tab’ u reng ĥiřsse-yāb oldu. Ve ‘Utāridin siyāhlıđı daħl-i atılıđı Mūřterĭ letāfeti ve Zūhre řufratı ve ĥiddet ve ĥarāreti mizāc-ı muħtelifesi saña te’řir etdi. Mirriħiñ imtizāc-ı māye-i rutūbet ve ĥumret ve yübūseti bādĭ-i arıb-i kemāliñ oldu. řems ile ameriñ esrār-ı lutf u ‘adāleti ĥalāvet-i feyzle sırr-ı kemāle iķtidār oldu. Ancak insānda üç ‘ālem-i feyz vardır ki, zamān-ı sebāvetde vāķı’ olur. Biri ‘ālem-i ĥay, biri ‘ālem-i terkīb, biri ‘ālem-i nutķ olmađa ‘ālem-i ĥaydan terkibe ve ‘ālem-i terkibden ‘ālem-i nutķa medār u muz‘āf oldu. Tedriĭci ‘aķl ve andan fīkr ve andan firāset ve andan

kemâlet ve andan ma‘rifet ba‘dehü hâkîkate vâkıf olmağa mücib oldu. Ve seb‘a-i seyyâreniñ sebeb-i hulkiyyetleri seniñ şânında vâkı‘ olmağa (43b) hikmet-i İlâhiyye ‘ayniyle kendülerine dañi vâkı‘ olmuştur. Faqat kıdem-i kemâlleri cihetle ‘aziz olup dimâğın lezzeti ve gözleriñ şireti anlarıñ eşerinden olmağla anlar sensiz, sen anlarsız esrâr-ı hâkîkatleri bilinmez. Ve ez-cümle tis‘a eflâk seniñ başınıñ tâcı ve ayaklarınıñ kabıdır. Ve dâ‘imâ tahtgâhındadır. Ne çâre, sen aña gülecek iken anlar seni masharaya alup güler, oynarlar. Ve bunlar seniñ şânına yakışmaz. Ve lâkin iyi babadan kötü evlâd ve kötü babadan iyi evlâd olduğı meşhûrdur. Ne fâ‘ide ‘âlemi seniñ şarhına hâm ahlât gibi taksim hiç bir zevk u şafâ kesb idemezsin. Artık hâlince haşır ol. Hâk erenler hemân zihniniñ tolgunlığın boşaldup ‘aql-ı kül firâseti ve gözlerine nûr-ı ‘alâmeti ihsân eyleye. Ne çâre ben seniñ ağzına esrâr-ı İlâhiyyeyi birden bire tökemem. Zîrâ hâzmı güç olur. Gerekir ki sende neş‘e-i feyz-i firâset ola. Hattâ kelâmımdan tedricî fehm idesin. Yohsa başka dürlü tağyir ve ifâdesi imkânda degildir. Faqat bu didigim ser-mâye-i firâset ve ‘aql-ı nezâket sende bulunduğdan soñra bir işâret ile işiñ bitmiş olur. Sözlerim saçma, nâ-merde açma. Ancak nefsiñ birağanda ‘rûhın şânâdlarıyla pervâr olup firâset meydânında ‘irfân çevgânıyla gönül topını kapmağa kâbil er gerekir. Ve seyâhat ile bu hüneler ele girmez. Meger seyâhat devr-i tavir ola. Yohsa bu fenniñ cündileri pek nedret iledir. Meger sülâle-i ‘ilm-i handân-ı *Muhammed-‘Alî* ola. Zîrâ Zü‘l-fiğâr ile Duldül’ü kullanmağa Haydar ve sözi özden fark itmege Qanber gerekir. Ve bir de seniñ ne idüğün zâtında nice yüz biñler ile yüz biñ sene zevk u şafâ müsemması iken şimdi cefâ merkebi olup gene evvel ki ser-mâyesinde berâber olup da, bakar körlerden olduğuna çok ta‘accüb ve tahayyürdeyim. Hele körlere merhem ve ‘ilâc yokdur. Lâkin seniñ gibi bakar körleriñ merhem-i şifâsı ‘ibret iken, bir hâkim-i hâzık-ı dâneniñ devâ-yı hikmet ve kühl-i şiretinden hissedâr olmadığın hâlde yazıklar olsun saña. ‘Âlem-i vahdetde iken vücudın tîn-i cennetden sirişte olup mâlik-i mâ-sivâ olarak bu ‘âlem-i misâlden Zâta hediye idemedigin hâlde vaqt-i haşırın cümle ‘uqûbatı saña râci‘dir. Ve bu ‘anâsır ta‘biri dört ezdâd mâ-sivâsınıñ Ramazân-ı mağfiret nişânındır. Ve Cemâlu’llâh-ı iftârda ve her zamân ‘îd u visâlin olacağı iken ‘ömrünüñ fevz u şalâtınıñ hiçe vermek hâkıkında ‘azm-i hâkâret olacağına hiç şübhe yokdur. Hemân Ramazân-ı riyâzât ‘adl-i sâka ile hitâm ile ‘îd-i visâl-i yâr ve vaqf-ı hâl ol. Yohsa çâm kozalağı gibi ağacında qalup çürüme. Zîrâ cümle mahlûkâtın ahaşs-ı hâssısın. Ser-mâyeñi yoğa virir iseñ soñra hâlin yamandır. Ve saña daha bir şey‘i diyeyim ki şâyed hâtıranda qala;

Hâzret-i Peyğamber Efendimiz *Muhammed-‘Alî -sallâ’llâhu te‘âlâ* ‘aleyhi ve sellem-
 hâzretlerine Cenâb-ı Hak’ dan ‘atiyye-i mahşûs olan on sekiz dallı bir kabza çelenk ki,
 ismine tûğ-ı nübüvvet konmuş idi. Anı başında taşırılar idi. Andan esrâr-ı şâlât ve
 şehâdet iden gâzileri ve vâriş-i ‘ilm-i nebeviyyeleri olan zevât-ı kirâma ‘alâ merâtibihim
 birden yediye kadar rütbe-i vuşlatlarına göre tûğlar verilmekde olup birinci tûğuñ şâhibi
 maqâm-ı Kâf’dır. Hattâ yedinci tûğuñ merâtibi felege degin tarîk-ı ilhâmla tevcîh-i
 peygamberî ve ‘inâyet-i kirdgârî olur. Baqalım ben ne söyledim, sen ne aıladıñ? Ve
 bizim birer ma‘nevî şûrumuz vardır. Dem-i ta‘affünü ve cümle ‘âlemiñ hâyât u memât
 ve zevk u şâfâsı bu şûruñ nefhasında bir hardâl dânesi gibidir. Ve her istedigiñ zamân
 anda mevcüddur. Ve bir de *faqr* u *fahrdan* murâd seniñ öz vahîd-i ‘âlem vücûdındur. Ve
 devlet-i *fahre* cülûs iden zâtıñ fermân-ı *faqrı* ile baîr-ı kûlzümden degil, şark u garba
 degin cümle-i eşyâ ve hayvânâtıñ bâc u hâracıñ aldıqdan soñra hûkmüne fermân-ber
 olur. Yoñsa tarîk-ı ‘avâmıñ lisânında câri olan ve daîi (44a) *faqr*-ı şeytâniyye ve kendi
 nefslerine bile hûkûmlerine te’sîrâtımız bu kelâm-ı peygamberi ve ehlu’llâh ile *fahrı*
 bulmadıkça kendi lisânlarıyla öz nefislerine iftirâ iderler. Zinhâr ve zinhâr *fahrı*
 bulmadıkça *faqr* lafzını ağızına alma. *Fahrî* olan zevât şûr ve hâşri ahkâm-ı ma‘rifet ile
 görüp geçirmişlerdir. Saña bu kadar ta‘bîr hoş ola ve gene bir yumurta daîi
 yumurtlamayıñ vaqti geldi. Eyüce baq, bu ‘anâsır ta‘bîri ‘âlim ve gerek câhil bilmedik
 kimse yokdur. Ancaq âb ile bād qarındaş idi. Ve lâkin ‘âlem-i firqat hicret ittirüp
 ba‘dehü zıddiyyet virdi. Ve gâh bād âba ve gâh âb bāda mütāba‘at ider idi. Ve nâr ile
 hâk ta‘bîri; nâr, bādıñ erkek qarındaşıdır. Ve hâk, âbın kıız qarındaşı olup birbirine
 münāsebetleri cihetiyle nâr yakacak olunsa hâkdan başqa mahallî mevzî‘-i olmaz.
 Nikâh-ı ma‘neviyyesine mutābîk bulunmuş ve nâr erkek olup hâk dışı olmağla nâr ve
 bād ve âbıñ hâreket ve yübüsetlerinden be-her-yevm hâk birer kıl kalınlığıınca gebelenür.
 Ya‘nî yüksekenür ve hâkıñ ‘anâsır-ı şelâşe ile münāsebet-i kavîyyeleri olmağ cihetiyle
 cümle tahşîli olan ser-māyelerini bu ‘arûs-i hâk ellerinden alup avuçlarında şü ve yel ve
 âteşler ile hiç hârmânında havâ ile baîr-ı mescûra hebâ ider. Ve aslâ qarınıñı toyurup
 gönîlini hoş idemezler. Böyle aç gözlü soñradan görmüş şey’dir. Ve bu üç müqarrinesi
 hîzmetinde kâ‘im ve dâ‘im olup, her ne kadar kâr u kesbleri olur ise berekâtıñ ve vücûd-
 ı hâka teslim iderek hâkıñ sebep-i zevk u fetāneti olurlar. Ve her şey’in birer kemāliyle
 zevālî müsellemdir. Ve ‘anâsır-ı erbā‘a Cemālu’llâh’ıñ pāsbānlarıdır. Ve bu dünyāca
 kendülerine qahr u lütf-ı ihsân-ı Hudâ olmuşdur. Ancaq vakt-i mev‘ûdda şûru nefha-i

nidā ve ḥiddet-i ḥarāret-i nār ve havā ve ‘ufūnet ile maḥv u fenā fi’llāhda dört ezḍād-ı muhtelif-i cevāhire bi-emri’llāhi te’ālā maḥz-i nūr-ı vüçüd olarak beḳā bi’llāha yüz tutup Ljn Tağı’nda erkān-ı emr u ezeliyye ile şeksiz ḥuzūr-ı bi’llāhidir. Ve elbetde bunlarıñ bir maḥall-i mevzi’i veistirāḥati olmalıdır. Bu kadar ders saña kāfidir Oğlum. Bāḳi hüva’llāh.

Ġāmızı Ġirmendār Aḥışavı ‘Alı Baba be-tarıḳ-ı Bektaşiiye Yā Hū Mim.

[44a] Diğer Şüret-i Mektüb 13

Benim Oğlum, muḳtezā-yı şer’i mā’lumuñuz olduğı vechle bir insāna bir ‘avrat hem elzem ve hem melzūm-i keyfiyyet olmağıla ibtidā’-yı emrde kable’t-tezvıç biribirin görüp ve sevmek şürūt-i müstahseneden olmağı cihetle ben daḥi seniñ valideñi şer’at-i Aḥmediyye ile tenkıḥ u tezvıç ittikte vālideñ tarıḳat, babañ ma’rifet olup seniñ vüçüdiñ ‘ayn-ı ḥaḳıḳat olmuş oldu. Ammā cemālin şabāvetinde gizlenmiş olduğundan ezā vü cefādan başka bir zevkıñ yoğ idi. Ḥattā on dört seneyi tecāvüz eyledikde şāḥib-cemāl ü kemāl olup ba’dehū zevāl buldı. Ammā ma’nevı babadan toğan tıfl şāḥib-cemāl ü kemāl olanıñ zevḳ-i vicdāñsi dünyā vü ‘uḳbā şafāsın sürüp bāḳi; nūr-ı cemal-i pür-ḥayāt olur. Egerçi böyle bir babadan ḥāl-i ḥayātında bir daha toğabilür iseñ hiç bir diyeceğim ḳalmaz. Ya’nı böyle er babadan toğan Ḥaḳ’dan toğar ve tıfl-i ḥāḳān-ı kerım olur. Anıñ ‘aḳlı ‘ilm-i ilhām ve firāseti nūr-ı ‘ayn-ı merdān ve fikri feyz-i Zāt-ı Yezdān olur. Faḳat eri göreceğ sende nūr-ı ‘ıyān ve Tūr-i tecellı-i nihān olmadığından baḳar körlerden ‘add olursun. Er olan velı, ‘avrat olan ādemi tenkıḥ-i ma’nevıleri-çün içāb eden cihāz ve metā’ı firāset-i kāmile olduğu ḥālde ‘aḳd u neẓr u nikāḥları zerre-i nūr-ı vāḥide olmağıla ān-ı vāḥidde tecellı-i dıdār-ı yār olup (44b) maḥrem-i rahmet-i envārı rāz olurlar. Ve anlar ezvāḳ-ı dünyeviyyeden ba’id ve berı olarak, şāḥib-i ezvāḳ-ı dıdārı ve nūr-ı ‘irfān-ı cenāb-ı bārılerdir ve ilhām-i ‘ilm-i İlāhiyye ile dā’im ve zevḳ-i sermed-i vicdāniyye ile ḳā’im-bi’z-zāt olup ‘ālem-i nāsdan maḥfılerdir. Ve bu zātları görüp de bilmeyen kişiler dünyā ve ‘uḳbā Cemālu’llāh’dan maḥrūm ve beri olarak a’mā-yı ebedılerdir. Ve böyle zevāt-ı kirām, sülāle-yi ma’nevı ve nūr-ı ‘ilm-i Zātılerdir. Aramağı ve buluşmağı ve konuşmağı ile fark olunmaz, meger nūr-ı māye-i Muḥammedı zerresinden ḥışsedār ola. Yohsa öyle ‘aḳlen ve naḳlen ve ‘aynen görüp de bilinmek mümkün degildir. Ve bunlarıñ ezḳār-ı efḳārları feyz-i nūr-ı Rabbāñi ve ḳavm-i nāciyelerdir. Ve bizim tekellüm

eyledigimiz kelimât, envâr-ı Zât hûrûfâtıdır. Biñ bir hârf bâlig olmuştur. Ve bu hûrûfâtıñ bir zerresine dañi ‘avâm-ı nâsıñ cevfleri ve ‘‘ağlları taħammül idemez ve her bir kelâmda biñ bir hârf tamâmiyle tekellüm ederiz. Ve ibtidâ’-yı emrde bizim ‘ilmimiz otuz iki hârf idi. Ve lâkin erenler ‘ulemâsı bizim vücûdlarımızı âb-ı kevşerle tathîr eylediler ve ‘ilm-i Zâta ân-ı vâhîdede ta’lîm itdiklerinden ‘ulemâ-yı ümmet olup ‘ilmimiz ile ‘âmil olarak gözümüz ile gördüğümüz maķâmâtdan muhlişimiz iktizâsınca pek çok haberler söyledim. Ehli olan zât bu vâdide behredâr olur Oğlum.

Ėamızı Ėirmendâr Ahîşhavî ‘Alî Baba

[44b] Diğer Mektûb 14

Mekremetlü Oğlum, sü’âlîñiz vechle, “Bu tecellî-yi kelâmıñız ‘acabâ nedir?” diyü merâķ ve evâhime tâlib olduğunuz ecluden bârî bir miķdâr ifâde-i hâll-i merâm ideyim.

‘İlm-i İlâhiyye ile tecellî-i İlâhiyye ser-mâye-i seyr-i iftîhârımız olduğundan her ân görür ve zevķ u şafâ-yı sırr-ı vicdâniyye ve seyr-i şamedâniyye ile cezbeleniriz. Ve herkesiñ görüñür bilişleri gibi cezbelenmeyiz. Ma‘âza’llâhi Te‘âlâ Cenâb-ı Ėaķķ’a pek ‘azîm küfr ve şirķdir. Ve bu żâhir meşâyihî, gün-â-gün cevâhir ve hâcerât ve şecerât maķûlesi eşyâdan maśnû‘ tesbîh dânelerine ve gün-â-gün vahşî vesâ’ire hâyvânât post ve derilerine tapup Ėaķķ’a ķarîb olacağız, diyüp ümmîd iderler. Ve matlab-ı a’lâları nedir ve ne vechle Ėaķķ’a ķurbiyyet mümkindür, andan hâberdar degillerdir. Her biri cezbe-i evhâma ve nice nice ‘azab-ı elîme düķâr olup mu‘azzeblerdir. Dünyâ rahâtını bulmayan ahmak, âhiret râhâtın nice bulabilür? Böyle hâyvânî-meşreb kesân sükker u şurb, devâ-yı dâruyı ne’ylesün? Evâhim-i hâyvâniyye ile ilhâm-ı İlâhiyyeniñ mâ-beyni heyhât beyne’s-semâ ve’s-semek olmağla varsunlar hâllerince hâşr olsunlar. Ve bizim tarîķımız Melâmiyye-i ‘Alevî olduğu ecluden seniñ dañi havsala-i harîtın almaz. Bizim tarîķımız ve ‘ilmimiz ve yedimiz ve ‘aynımız nûr-ı Muħammedî’dir. İbtidâ-yı emrde ‘ilmimiz ‘ilm-i Zâtdır ki andan hâcerât ve şecerât ve keşf-i hâll-i esnâf-ı ‘ilm-i kâi’nât olup, müzekķî-i nüfûsdur. Ve ba’dehû yed virölüp andan ‘ayn-ı şâbit ile envârı dîdâr-ı Bârî olarak kendi öz vücûdımız berâtıyla hâkim-i cihân-bân oluruz. Ve bu ta’birâtıñ bir âsanca telķîn ve irşâdı vardır ki bir ânda bütün cihân hâķını irşâd ile mecnûn ve meczûbî-i Mevlâ ideriz. Faķat bu haberi ifâde idecek dilimizi yutduk. Hemân işâret-i ‘ilmiyye haberiñ viririz; ammâ fehm olunmaz. Ve ķalem ile mürekkebdan kâğıda lems

olunmuş olsa, müvekkel-i melâ'ik-i 'ızâmî olur. Kaleminden mürekkebi silerler ve kâğıda hat çekilecek olsa, kâğıdı yanar. Ve'l-hâsıl tahrîr-i ta'rîfini saña mümkün mertebe lisân-ı hâl ile bu kadarca beyân eyledim. Gerekdir ki sen dahi añlayasın. Yohsa kulaqları düşkün hayvân gibi uzağda tefekkür itmeyesin. Söyledigim esrârı nefsinde mevcûd bilesin. Senden ayru değildir. Ve risâle 'âlem-i nâsa ve saña tefhîm için degil, belki esrâr-ı 'ilm-i İlâhiyyeye ta'zîm içündür Oğlum.

Gâmızî Hîrmendâr Ahîshavî 'Alî Baba

[45a] Diğer Şûret-i Mektûb 15

Mekremetlü Oğlum Kemâl Efendi,

Bu def'a gelen mektûbuñuzda isti'lâm olunan ba'zı mertebe mevâdd-i muhtelif-i kevnîyyeden tolayı müşkilâtıñız 'abeş nev'inden bir keyfiyyet olmağla ibtidâ'-yı emrde vazîfe-i şihhat ve hayâtıñ olan 'âlem-i vücûda hâlâ âgâh ve habîr olamadığından başkaca hemân dârû-yı şifâyı bırakup da şogan sarımsak maşûlesi nev'inden ba'zı mertebede ya'nî hükm-i hafîyye-i sun'-i İlâhiyyeden habîr olacağsın. Hele seniñ bu gâbâvet ve firâsetine turp şıkayım. Şimdi dahi gelelim saña biraz hasb-i hâl ideyim, diyüp otur, düz bak ve cân kulağınla beni güş u rabt eyle ki, vebâ denilen hastalığın pek çok nâmı vardır. Hemân bir maddenîñ žuhûr-i sirâyeti huşûsî bedenî isti'dâd ve kabiliyetiyle mevkûfdur. Fağat kûrre-i zemîniñ şiddet-i hârî ile rutûbet ve siklet-i semm-i buhâr u havâ şu'ûdetinde betâ'et kesb-i kemâl-i letâfet idemediğinden nâşî, nebât ve ahcâra ve zemîniñ ayrık ayrık ayrıldığına ve ži-rûh hayvânât veyâhud insâna ba'zı mertebe kesâfeti sirayet ile hastalığa mûcib olur. Ve bu maddelerin tafşiline rûhât olmağından bu kâdarca beyân olundu. Ve herkesiñ bildikleri gice ile gündüzde vaqı' olan yigirmi dört sâ'atde nice ecnâs-ı muhtelif hayvânât vardır ki hayât bulup ve fenâ bulurlar. Ve hayâtıyla memâtı kendüsine hâl dilince sü'âl olunmuş olsa, dünyâya gelüp gitmeleri pek çok vaqıtlar yaşayup görmüş ve geçirmiş diyüp, hâlince teşekkür iderler. Huşûsîyle beni-âdem rahm-i mâderde cülûs itdikde toğuz ay, toğuz gün, toğuz sâ'at, toğuz dağıkânîñ müddet-i hesâbı pek çok zamandır. Ammâ bir miqdâr dahi ma'deniyyâtdan fâsl-ı beyân idelim; işbu ma'deniyyât olmazdan muqaddem ba'zı mertebe-i eczânîñ bulunması lâzım gelmekle, meşelâ bir âdemiñ vücûdında çiban žuhûr idecek olsa, ibtidâ' ol mağalde tatlıca kaçınma 'arız olur. Ve fışka fışka dâneler dökerek

bā‘dehü ortası kıbarup, kıızıllık gelür, andan içine kıatıca bir öz vākı‘ olur ve tedricî evvelki fıskalar zā’il olup kııbanıñ başı özenerek beyāz olur. Vākı gelince kendüsi açılır, özi meydāna kııkar ve vücūdıñ sebeb-i rāhātı olur. Ve bunuñ gibi ma‘deniyyāt dañi sebeb-i žuhūru bir kıa kıabarcık eczādan mürekkebdır. İbtidā-yı emrde cıva ve kükürt ve libd ve sed ve tersāt(?) tekvinle butūnında bir žerre eđer-i feyzden otuz altı biñ senede altun ve nısfı on sekiz biñ senede gümüş ve on altı biñ senede temür ve on iki biñ senede kıurşun ve tokuz biñ senede nühās ve yedi biñ senede kıalay ve yetmiş iki biñ senede kükürt ve kırkı sekiz biñ senede cıva rahm-i zeminde vücūd-ı kāmıleye mažhar-ı tām olup, ba‘dehü merātib-i kāmılelerinde daha yüz biñ seneler rahm-i zeminde turmuş olsalar, artık anlarıñ fenā ve zevāli ve merātibinden mā-‘adā dıđer kemāli mümkün degıldır. Anca kı seba me‘ādın-i cevāhir-i muhtelif-i nāzike šanāyi‘-i İlāhiyyeye imtišālen cümlesi altun olmak lāzım iken ecnās-ı muhtelifi vākı‘ olmasına sebeb şu idi ki; rahm-i zeminde muhtelif icrā ile refākat eylediklerinden nāşı ve zeminiñ ‘illet-i ‘avārizından efrād ve ecnās-i muhtelifi ma‘ādın žuhūr ve tevellüd itdi. Ve bu erkān-ı ma‘lūme ve ef‘āl-i maħšūse-i İlāhiyyeniñ bir daha ta‘rif ve tafşilini beyān idelim. Anca kı bu dünyāniñ devr-i semāsi merkez-i kürşiden tahavvül-i teceddüdi otuz altı biñ seneyi şāmil olmağla kürre-i zeminde vākı‘ cemādat neşve-i feyz ile merātib-i kemāl-i maħz olmak ve deryāda incüniñ šade fi hāyātına merhūn ve devriyye-yi mezkūre muhtāc olmağla šade fi vücūda gelince incü seniñ dañi žerre-i feyz-i bārān ile mükemmel cevāhir-i münferide ve dürer-i girān-bahā-yı āferinende-i šun‘-ı Yezdān olur.

Ve bu ma‘deniyyāt ta‘bır itmek bir šüretce dañi iki devriyye-yi zamān geçmek ile yetmiş iki biñ yıl hūdūd virilmiş olsa her bir ma‘deniyāta birer mişl-i zammiyle altunıñ dañi (45b) aħaśś-ı kemāli yetmiş iki biñ senede dañi kāmilü’l-‘ayyār olmağla türāb ve hācerātıda mažrūf šanāyi‘ ve kıudret-i İlāhiyye iktizāsınca nice nice mücessed cevāhir ü zevāhir müddet-i medide-i maħšūseye mevķūfdur. Hālbuki her eşyāniñ kıadr u kıymetiñ ādemden başkıa maħlūkāt bilemediklerinden nāşı her vechle ādem-i mükerrrem ve mu‘ažžam ve mutalsam olmağla her eşyāyı cāmi‘dir. Ve be-her otuz altı senede dañi bayāğı bir devriyeceğiz olur. Fa kıat šemsiyye i‘tibāriyle olduğı müsellemdir. Öyle ise de biñ kerre otuz āltı biñ seneyi nām-ı devriyyesi nihāye otuz altı biñ sene bāliğ olur ve zübde-i devriyye-yi eflāk ve kürre olduğı eılden buña kıyās olarak Hāzret-i Ādem - ‘aleyhi’s-selām- hā kı olunduğı vākıte dünyāniñ kemāl ve aħaśś-ı kıvāmı vākı‘ olmuş idi. Hālbuki dünyāniñ hā kı olunduğı demden Hāzret-i Ādem - ‘aleyhi’s-selām- demine

degin yüz kırk dört biñ seneyi tecāvüz itmek lâzım gelmekle Allāhu a‘lem bu cevāz ve h̄esāba qarīb olabilir. Ve bu h̄uśūslardan pek de çok derin yerleriñ altını işlemeğe gelmez. Zîrā şâyed yedi başlı ejderhā çıkar Oğlum işte bu def‘a dañi alā-ğaderi’l-imkân saña şunū‘at-ı hafıyye-i İlāhiyyeden ta‘lîm ü i‘lām kıldım ve’s-selām.

Ġāmızi Ġırmendār ‘Alî Baba

[45b] Diğer Mektüb 16

Mekremetlü Oğlum Mehmed Kemāl Efendi,

“Selāmün ‘aleyküm” lafzı kimden kimedir ki saña selām diyü taħrîr ve irsāl ideyim. Bu lafız Cenāb-ı Ĥaqq’ıñ hazinesi, tılısımıdır. Hiç Cenāb-ı Haq’ıñ selām lafzı tağ hayvāñına virilür mi? Bu selām ismi mahza ki Ĥaqq’dan alınur gene Ĥaqq’a virilür. Yohsa herkesiñ biribirine alup virdikleri ‘âdet h̄ükmünde olan murād degildir. Bizim selāmımız şu vechledir ki; peygāamberān-ı ‘ızām ve ehlu’llāh-ı kirām h̄azeratı feyz-i ‘ilm-i vāhy ve ilhām-ı Rabb-i Raḥmān ile selām isminiñ müsemmasına mażhar-ı tevfiķ ve mütecellî-i envār-ı Zāt-ı Rabbāñi olduklarında anlarla ahvāl-i mülātafaları lisān-ı h̄alle selām virüp selām alırlar. Ve kimde bu ‘aşq-ı h̄aliñ eşeri ola, anıñ virdigi selām mücerred Ĥaqq’dandır. Ve benim saña şimdiye kadar viremedigim cihet bu h̄uśūdān idi. Zîrā sen bu selām isminiñ müsemmasına mażhar olmadıkça, benim dañi saña selāmın ne dünyāda ve ne ‘uqbāda olabilir. Ve bu selām ve ‘alîm esmāsınıñ müsemmasına mażhar olmadıkça ismiñ dañi âdem okumam. Hemān sûretde insān, şîretde h̄ayvān okurum. Ve bir velîniñ ‘inda’llāhda diyet ü kıymeti bütün bu dünyā ve mā-fî-hāda var da, peygāamberān-ı ‘ızām h̄azeratınıñ bundan kıyās ile böyle zevātıñ diyet ü kıymet-i zāhirîsi nefyi vuķū‘unda ihķāk olmak üzere istiḥķākı olan kıśās yetmiş biñ insān olmağın katli mertebesinde dañi yüz biñ kerre yüz biñ insāndır. Ancağ cemi‘-i mülk ü milelde ana raḥminden ḥattā yüz ellili yaşlarına varınca degin yā ceng u cidāl yāhud hastalık cihetiyle Cenāb-ı Haq’dan bir ‘uķūbet ve muşîbet vāķı’ olup elbet ve elbet diyet-i h̄esābıñ bulur. Ve velîniñ şāḥibi Ĥaqq’dır, insānıñ şāḥibi türābdır. Vāķı’ā cümle eşyā ve zemini, Ĥaqq yaratdı. Ve lākin anların enfās u ervāḥı Ādem’iñ ġayr-i mahlūk olmağla cemi‘-i ezā vü cefāyı anlara mahsūs idüp velîyi kendi zātıyla ta‘zîm ve tekrim iderek, aḥsen-i takvîm sûretine koyup şafā-yı Zāt-ı qadîmini ḥāmil-i mahsūs ve ‘ayn-ı şābit ve erkān-ı ma‘lûme ile cāvidān kıldı. Ve diğer mektûbumuzda taħrîr ve beyān kılinān

veliyü'llâhîñ diyet-i kıssâsı her ne kadar ta'rîf kılındı ise de, oña kıyâs olarak (46a) bu dahi bir sûret-i kıssâsıdır. Ve Cenâb-ı Hâkķ'ın nûr-ı Zâtını bu 'âlem-i sûretde göremediklerinden nâşi velî-yi mükerrem ise Cenâb-ı Hâkķ'ın öz Zâtı ve âyîne-i dîdâr-nümâsı bulunduğı cihetle mücerred Hâkķ Sübhânehû ve Te'âlâ Hâzretleriniñ Zâtını nefy ve katline hücum u rücûmına kaşd itdiklerinden bu kıssâs ve la'nete müsteħaķ olurlar. Ma'âzâ'llâhi Te'âlâ hiç Hâkķ'ın çerisi, münkir âteşi ve kılıcıyla fenâ bulur mı, meger mażhar-ı beķâsına mûcib olur? Ve anlar Cenâb-ı Hâkķ'ın rahmetinden kendülerini la'net ve merdûd itmişlerdir. Hoş, imdi biz anlardan emr-i Hâkķ ile dünyâda intikâm aldık. Rûz-i kıyâmetde dahi nâr-ı đūzâh ile ebedü'l-âbâd olarak intikâm alınız. Ve bizim tîrimiz beyânda kalmaz, dünyâ vü 'uķbâ menzilini bulur Oğlum.

Ėâmîzî Hîrmendâr 'Alî Baba

[46a] Diğer Mektûb 17

Mekremetlü Oğlum Kemâl Efendi,

Bu def'a gelen mektubuñuzda isti'lâm kılınan murğ-ı 'Anķâ ve Ėaķnûsüñ ahvâl ve keyfiyyâtından tolayı saña dahi ta'lîm ve imâ-yı ecvîbe ile 'alâ तरीķi'r-remz bir miķdâr beyân idelim: İmdi 'murg-ı 'Anķâ cümle-i źi-'rûhîñ akdem ve eşrefidir. Dünyâda ne kadar vahşî hayvânat var ise cümlesi bundan muhterizlerdir. Her vechle dahi kendüsi e'azz u aķvâdır. Hattâ Hâzret-i [Âdem]²¹² -'aleyhi's-selâm-'in zamân-ı sa'âdetlerinde zemîn-perver olup kadd u ķâmeti deveden büyük Ėâyet ile kendüsi dehşet ve mahâbetlü bir ķuş olmağla, Ėayvân ve insân her nerede rast gelse ağızına aldıkda bir loķma gibi Ėıda ider idi. Bunun def'inden Hâzret-i 'İsâ -'aleyhi's-selâm-'ya tazarru' ve niyâz itdiklerinde hemân-dem Cenâb-ı Hâkķ'ın emriyle 'Anķâ'yı Kûh-i Ėâf'a def' ve nehy olundu. Bir daha rûy-ı zemîn âña men' olundu. Ve murğ-ı Ėaķnûs bu ķâbilden bir ķuş olup erkeklik ve dişilikleri yokdur. Ancak kendi hey'etleriyle telezzüz idüp kâffe-i zevķiñ hıssâsını câmi' olurlar. Ve Ėaķnûs toķuz yüz altmış dört senede bütün tüylerini döküp 'uryân oldukda, ba'dehu otuz altı senede tebdîl-i câme-i cedîd olur. Ve ol Ėinde der-'aķab külliyyetlü odun toplayup içersine girerek ķanadlarıñ birbirine çarpup şadâ-yı Ėariķe ile ķanâdlarından âteş çıkup odunlarıñ âteşinden kendini Ėark u fenâ iderek, der-'aķab külünden dahi bir murğ-ı Ėaķnûs Ėayât bulur. Bu siyâķ üzre Ėikmet-i Hudâ biñ

²¹² +SY.

yıl mu‘ammer olur. Ve hey’eti ‘murg-ı ‘Ankâ’ya müşâbihdir. Ve kendüsi iklim-i şarkda bir ‘aẓım Eren Tagı ta‘bır olunan mahalde olup insândan hiç kimse oraya gidemez. Ve murg-ı ‘Ankâ ve Kaḫnûsün tüyleri dünyâda ne kadar ağreb-i garâ’ib elvân u naḫş var ise anlarda mevcûd olup gâyet maḥbûb bir kuşlardır. Ve küçük çocukların eñ maḥabbetlü mülâ‘abe ve mülâtafe itdikleri qarga olduğu gibi erenlerin daḥi mülâ‘abe ve mülâtafe itdikleri işte bu murg-ı ‘Ankâ ile Kaḫnûsdür. İbtidâ-yı sâlikleri Kûh-ı Eren’de Kaḫnûs ve andan Kûh-ı Qâf’da ‘Ankâ’ya tesâdüf idüp andan daḥi geçirüp dervîşlik ‘unvânına maẓhar olurlar. Ve ol vaḫt bu ‘Ankâ-yı cihet esfelde qalup merâtib-i intihâlarında başkaca birer ‘Ankâ-yı Zâtîleri ile hitâm-ı merâtiblerinde ḥâkim-i cihân-bân olurlar. Ve lâkin kendüleri aḥfâda olup gizlice sultân olarak bu ‘âlemiñ zevḫ u şafâsın sürüp geçmişlerdir. Ve bu ḥuṣûs-ı kâmileleriyle merâtib-i aḥvâl-i garîbeye maẓhariyyetleri vechle bu cihet ‘Ankâsın hemân görüp geçmişlerdir. Ḥattâ kendileri ‘Ankâ-yı Zâtîler olmaḡla bu cihet ‘Ankâsı erenlere mecbûr ve eḥâss-ı müştâklarıdır. Ve ḥattâ ‘Ankâ’nıñ sâkin olduğu maḥal ki Kûh-ı Qâf, erenlerin birinci maḫâmı olduğundan mûcib-i mülâkâtdır. Ve dâ’imâ erenlere muntaẓırdır. Ve ġidâ-yı (46b) ḥayât-ı maḥsûsası erenlere mülâkâtdır. Ve Ḥâḫ ile âdemiñ arasında bir ince zar, ya’nî bir perde vardır ki, anıñ ismine daḥi lâne-i ‘Ankâ dirler. Ve anı fetĥ iden zâtıñ ismine daḥi dervîş ve ‘Ankâ-yı cihet ta‘bır olunur. Hemân bu râddeler erenlerin birinci maḫâm ve mertebesidir. Ve her maḫâmda birer ‘Ankâ-yı Zâtîleri olup, cihet-i kelâmdan berî olarak aḥvâl-i garîbe ile tekellüm iderler. Ve hitâm-ı merâtiblerinde kendüleri maḫz-ı ‘Ankâ-yı Zâtî olup bu murgun ismini kendilerine tesmiye-i maḥsûs itmişlerdir. Ve bu kadarca ifâde saña kâfî ve vâfırdır, Oğlum bakî hû dost.

Ġâmızı Ġirmendâr ‘Alî Baba.

[46b] Diğer Mektûb 18

Mekremetlü Oğlum Mehmed Kemâl Efendi,

Bu kerre daḥi ba‘zı aḥvâl-i garîbeden sü’âliñize mutâbıḫ cevâbımızı iyüce gûş u rabt eylemek gerekdir ki; Ḥâzret-i Âdem -‘aleyhi’s-selâm- halk olduğü aḥsen-i sûret-i mücerred, maẓhar-ı tîn-i vücûd degil idi. Ancak “ve nefahtü fı-hi min rūḥı”²¹³ emr-i celîle-i Ĥudâ’yı taḥammül ve tecessüm itmege mûcib-i maḫz-ı kerîm içün olup hemân-

²¹³ El-Hicr, 15/29.

dem ülke-yi vücūdı kendi öz zâtına ahsen-i sûret ile âyine-i dîdâr-nümâ farz idüp, “velekad kerremnâ benî âdem”²¹⁴ âyet-i celile-i kerimesiyle mükerrerem ve mutalsam bir binâ-yı ‘aẓim bünyâd idüp derûnunuñ hâne-i ẓalbi ‘ilm-i Zâtıyla tekrim ve ‘arş-ı a’ẓam ve tarz-ı muhkem-bend-i âyât itdi. Ve ‘aql-ı kül şâhibiñ hazîne-i ẓalbde ser-hâkân-ı ẓadîm ve serîr-i saltanât bâr-gâhında da’im ve cilvegâh-ı ‘izzet-penâhında ẓâ’im idüp mahzen-i esrar-ı envârına maẓhar u lûtf u ‘inâyetiyle nazar-gâh-ı pür-himmet buyurduğı eelden kelâmımız cihet-i esrâr-ı İlâhi olmağla nâm-ı evvelimiz Ğamızı Baba olup ve bizler gönül ‘âleminiñ burc-i a’lâsından ra’ye’l-‘ayn dîdâr-i yâr mühimmâtı olduğumuzdan nâm-ı şânıye Hirmendâr Baba demek ile zümre-i erbâb-ı tarîķ-ı Melâmiyye ya’nî tarîķ-ı tecellî-i Zât-ı Muḥammedî ve Ḥaydâr-ı Kerrâr ‘Alevilerdenüz. Ve bunuñ buraları sizin mî’deñiziñ haẓm ideceğı turb şalataşı degildir. Nitekim Efendimiz -şallâ’llâhü ‘aleyhi ve sellem- buyurur: “Kalbü’l-mü’mini Beytu’llâh”²¹⁵ olmağla²¹⁶ bu ḥadîş-i şerîfe ri’âyet ve hürmetle ẓalbü’l-mü’mini ‘arşu’llâhi ve ẓalbü’l-mü’mini ḥalîfetu’llâhi ve ẓalbü’l-mü’mini ḥazînetu’llâhi ve ẓalbü’l-mü’mini hidâyetu’llâhi ve ẓalbü’l-mü’mini min Cemâli’llâhi ve ẓalbü’l-mü’mini ḥadîķatu’llâhi ve ẓalbü’l-mü’mini mutî’u feyzi’llâhi ve ẓalbü’l-mü’mini ‘ulemâ’u’llâhi ve ẓalbü’l-mü’mini min ma’rifeti’llâhi ve ẓalbü’l-mü’mini nûri’llâhi ve ẓalbü’l-mü’mini selâmu’llâhi. Bu kelâmlar ehlu’llâhiñ beyt-i ẓalblerine maḥşûs olduğuna bölüğü şübheñiz olmaya idi. Zîrâ mü’min olan zevât-ı kirâmıñ ẓalpleri dâ’imü’l-ân Cemâlu’llâh’a ḥâzır u nâzır olmağla hemân ülke-yi vücūd envâ’-i cevâhir u zevâhir ile memlû olup, vâridât-ı ğayybiye ve żâhiriyyesin bâc u ḥaracı gönül ḥazinedârı olan mühriyyeyi ḥikmet taṣarrufiyyesinde olduğu eelden ol zât-ı ẓadîm gönül taḥtında Süleymân-ı zamân olup dilediğı insânı ḥayvân-ı nâtıķ ve gedâ-yı kemter ve erzel ider. Ve dilediğiniñ ‘irfân-ı kül-i âdemi şâh-ı ḥâkân-ı cihân-hâver ider. Ancâķ Ḥazret-i Âdem -‘aleyhi’s-selâm- atamıza nefḥa buyurulan rûḥ-ı izâfîyi, nefsi emmâreye teslim ve teselsül idüp bu rûḥ-ı zâtiyyeyi zâyi’ itdiler. Böyle insânlardan ma’âzâ’llâhi te’âlâ ḥuşûsiyle rûḥ üç isimle tesmiye olunur: Biri nebâtî ve biri ḥayvânî ve biri izâfî olmağla cümle-i ‘âlem (47a) bu nebâtî ve ḥayvânî ervâḥ ile ‘amel-i taġyirde olup rûḥ-ı izâfe mücerred ehlu’llâha maḥşûs olmuşdur. Ve bu rûḥ-ı nebâtî ve ḥayvânî cümle żi-rûḥ

²¹⁴ Eş-Şûra, 7/70.

²¹⁵ Muhammed Bakır el-Meclisî, *Bihâru’l-Envâri’l-Câmia li-Düreri Ahbâri’l-E’immeti’l-Ethar* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 1983), 5/39.

²¹⁶ -SY.

zâtlanabilinür ise buradan bî-cihet âsân virülür ve bu maqâmât-ı muntehâ ‘Ankâ-yı Zâtîleri mücerred Hâzret-i *Muhammed-‘Alî*’dir. Ve sülâle-i silk-i ma‘neviyyelerinden bu maqâmâta ‘ilm-i işmâr-ı usûl ve tarîk-ı mişkâtü’l-vüsûl ile hândan-ı ‘izzet ve ‘ulemâ-yı ümmet zâtîleri tâ-be-kıyâmet nedret ile emâşîyyü’l-ķabr hâyâtiler olup hâlîfe-i zaman-ı ‘âşîk ve serîr-i saltanât-ı fahriyyelerine şâdîk bende-i hâķân-ı kerîmleri teselsül iderler. Faķat ‘avâm-ı nâs bu zevâtıñ sûret u şîreti ile şekl u şemâ’illerinden câhil u ‘âcîz-i hayrân olup, hemân tekâyâ vü zevâyâ ile mekân u melbûsât-ı fâhire ve mu‘teber-i nâs-ı ‘umumiyye ile hemân taraf-be-taraf arayup gezerler. Huşûsiyle bu zevât-ı kirâm ‘avâm-ı nâsıñ bildikleri ve belledikleri şekl u şemâ’ilden şad mertebe dūr ve müdrik-i ‘aķl-ı beşerden menfûrlardır Oğlum. Ancak sizin ser-mâye-i firâset ve isti‘dâd-ı kâmileñize mevkûfdur. Ve der-’aķab vaķtsizce seniñ ayağıñ altına batınca bir ķar buz ķoyup deryâ-yı havzlara ġarķ ve tathîr-i cihât u ru‘yet-i Zât iderler Oğlum.

Ėâmızı Ėirmendâr ‘Alî Baba.

[47b] Diğer Mektûb 20

Mekremetlü Oğlum,

Bu def‘a gelen Ėsma Oğlu Ak Süleymân Ağâ’nıñ takrîr-i şifâhîsinden müstebân olan ba‘zı keyfiyyet ü ahvâl-i nâ-be-câ efķâr-ı habîşe-i bed-kârıñızdan pek aşırı gücendim. Faķir ise şimdiye ķadar bunca mükâtebât ile hâķâyıķ-ı ahvâl ve deķâyıķ-ı efķâr ile fahri nevâlden ve mütehammî zımnında ifâde-i remz-i hâl olunmuş iken, bunun üzerine bir takım ‘ilm-i havâss diyerek ezķâr-ı tezevvürât ile meşĖul olup defâyin-i ġâ’ibe ihrâc idecek ġâ’ilesine mecbûr olarak hadd-i zâtında medfûn olan kenz-i lâ-yefnâyı inkâr ve ibtâle ‘aķl-ı nâķısa ile meftûn olduñ. Bu ise ‘ilm-i şeytâniyye ile me’lûf ve kâfî olacak diyü evâhim-i baħr-ı vartaya müstaĖraķ olmaķlıĖın, mücerred ġabâvet ve firâset-i kâzibiñ istidlâl etmiş olmağın ancak bu aħaśś-kâr ve ‘ilm-i havâśś-yâr olmağla ehlu’llâh-ı kirâmıñ ders-i evveli olup, kendi öz Zâtından ķonulan tecellî-i Zât-ı ķadîmî Ėörüp ve bildikden soñra ‘ilm-i daķâyıķ ve hâķâyıķ-ı ism-i ‘Alîm ile fetħ idüp, ba‘dehû kendülerine bu ‘âlem-i ecsâmıñ her varaķa ve zerresi baħr-ı nūr-ı Yezdân olur. Huşûsiyle sizin ‘aķl-ı ķaşır gerķi belledikleriñiz züvvâr ‘amelleri degildir. Zîrâ vuķû‘ bulmaķda olup çıkarılan defâ’ın olduğu maħalle ‘avâm-ı nâs yediyle defn olunmuşdur. Egerķi bu defîneleri cinnî tâ’ifesi zabt idecek olsa sikkede kerâmet cihetiyle mi ol

defneyi zabt ideceklerdir? Yoħsa ltn yhud gmş cihetiyle mi zabt itmesi icb ider? Huřřyle ltun ve gmş in zabt etmek lzm gelse idi; raħm- zemnde tevelld iden me‘dini btn btn zabt u rabt itmesiyle hemn-dem raħm-i zemnde dest-i cinnden tlsmt ve ‘ilm-i ĥavřř ile iħrc lzm gelr idi. Ancak bu teşvş  tezvratdan řarf- naşar idesin. Zr Ĥzret-i Sleymñ -‘alehi’s-selm-iñ defn itdigi mutalsam dnr siziñ okuyup bildikleriñiz ‘ilm u evrd ile feth olunması beyne’s-sem ve’s-semek olduğu ehline ma‘lmdur. Ve Ĥzret-i Sleymñ -‘alehi’s-selm-iñ ‘ilm ve nşhas kelime-i vħidedir. Bu ‘ilm daħi kffe-i nsa dest-i şudret ile řayd u metn olunmuşdur. Her milletce insn şekli bulunduğu ĥlden bu ‘ilm-i defyine ĥiřsedrlardır. Amm řalbiñ keml-i isti‘dd ve firsetiyle mcerred kelle gzlerin nrna mevkfdur. Maħz bu tlsmt-bend adem-i ma‘n ve ‘aql- kl, ddr- Zt- bnya mentdur. Ve Buħara’da vķ‘ maėrtuñ ierisine Ĥzret-i Sleymñ -‘alehi’s-selm-iñ kitblarıyla tlsmt ĥl-i ĥaytında konulup, ĥatt Ebu ‘Al řn ile birder-i ‘li-ķadrleri Ebu Ĥriř Ĥzretleriniñ vaķt-i sa‘adetlerine değin mağre-i meźkr be-her sene başında bir def‘a aılıp  sa‘t miķdr turup, yine şudretten şapanur imiř, diy rivyet ķılınmř ise de Allħ bilr ki bu mağray her ķiři grmeyince ĥayt mmkn olmaz. Ve bu mağra şapağı yoķdur. Faķat maėraniñ cirmi btnce bir para şayadan ‘ibret olup, mimr binsna ķtķ ķoyduėu vaķt bir tarafndan az gelmiş olduğundan ol tarafdan bir barmaķ tolanda yarı olup, atlamř olmasndan nř deldigi vaķt bu mağra-i ‘azm senede bir def‘a aılıp, iinde ağreb-i ġar‘ib tlsmt vķ‘ olup ve bu mağra cmle-i tlsmtñ kitb-ħnesidir. Faķat şandli gñldr ki, řalb denmiştir. Bu ise Allħ evi olup, Zt buradan ĥl olmadğından kendisi ĥl-i ztiyle gñlden ġyet uzak ve gzden ġyet yaķın olarak ve’l-ħřl vcd- (48a) ademden ne taşra ne ier olup yaķınlėı ile uzaklığı birdir. Amm gziñ nrna mevkf bir keyfiyyetdir. Ve tlsmtñ bend-i aşlı budur. Her maħalliñ defyin-i ĥķķati bu tlsmñ bendine rci‘ olmağla artķ var da buña gre ĥreket eyle Oėlum.

Ģmzi Ĥrmendr ‘Al Baba.

[48a] Diğer Mektb 21

Mekremetl Oğlum,

Bu def'a dañi ağızına lezzet ve dimāğına kuvvet olmak için 'aql-ı lāhūt, ġarīķ-ı nūr-ı Zāt-ı İlāhiyye olur. Fikr-i kül sidre-i müntehā maķāmı olur. Firāset-i kāmīl 'arş-ı istivā erbābı olur. İsti'dād-ı ķaviyye, felek-i şems erbābı olur. 'İrfān-ı hālīyye nücūm-i felek-i şems maķāmı olur. Sem'-i Zātiyye hātīf-i ġayb-i 'izzetdir, başar-ı zā'iyye manżar-ı beķā bi'llāh olur. Vicdān-ı lā-yefnā'da sırr-ı sermed olur. Meşreb-i rūhiyye mizān-ı tarīķat ve hāķīķat merhālesi olan huşūsdur. Ehlu'llāh-ı kirāmıñ ihsān-ı kibriyāları olan hişse-i huķūķumuz keyfiyyātından 'ilm-i Zāt i'tibāriyle bir kerre cennet-i 'ulyānıñ sekiz ķapusu kilid olup, bunları ķabr hayātında açmış olsaydıñ ebedü'l-ābād ķapanmaz idi. Ve her istediğın kıymetlü cevāhir, şefā'at u şecā'at ve rahmet cümlesi mahşūl-i mülķüñ olmuş olur idi. Dimāğıñ āteşin bağıyla fikrin önü meyānesinde ķarışup, firāset kıvāmına geldikde isti'dād kazğanında 'irfān şerbetiyle, meşreb ķaşığıyla sem'ī tebsisine tōķup, başar tabağıyla işbu mā'ide-i semādan yiyüp ķalbü's-şafā olmalıdır. Ve bu sekiz mādde-i mahşūsa kendime her gün her sa'ātde ne cihetde vāķı' olduğıñ yazacak olsam, yüz biñ kitāb bālig olur ve biñde bir ciheti ifāde olmaz. Ve bu huşūşkār-ı hayvānātda dañi bi'l-kuvve; zātī ise de bi'l-fi'l hayvānī bulunduğından 'aklı bi-rūh, fikri bi-fer olduğı meşhūduñuz olmak cihetiyle bunlar ile bi'l-fi'l iştirākınıza rāżi misin? Yoħsa ne diyebilürsin? İyüce mülāhaza virde saña naşihātim olsun ki ehlu'llāh ķabri çok olan mahallerde sākin olmayasın. Zırā anlarıñ ķabr-i şerīflerine lāyıkıyla hürmet ve ri'āyet idemediğın hālde dünyā vü uhrā zararına uğrarsın. Egerçi anlarıñ ahvāl u esrārına vāķıf olabildiğın hālde ha uzak ha yakın olmağıñ zarar itmez. Zırā şimdiki hālinde anlara ne ķadar yakın olunsa ol ķadar Haķķ'dan uzak olursın. Hemān anlarıñ Zāt-ı hāllerinde vāķıf olduğıñ şüretde uzaklığın kendinden yakın olur. Ve dünyā ve uhrā bir murād olursın. Ancaķ "ķalbü'l-mü'min" cennet-diđār olup, rıdvānı firāset-i kāmīle ve 'aql-ı kül şecere-i tūbāsı fikr-i tāmme ġilmānı nūr-ı 'irfān-ı hūrī ve vicdānī olmağla bu 'arzıñ zirā'ati envār-ı diđār-ı sübhān olup 'avām-ı nāsıñ arāżi-yi ķalb-i zirā'atleri nebāt-ı zaķķūm olup, firāset öküzleriñ 'aql eşekleriyle fikr-i tāmminā 'irfān yularıyla muhkembend idüp 'azāb-ı elīme mālīk olduklarından nāşī dāneyi insān, samanı hayvāñ yer. Ve Hāzret-i Süleymāñ -'alehi's-selām- hayvānātdan müsta'id ve ehl-i hüneri imtiyāz için hużūr-ı sa'ādete da'vet buyurduķda ibtidā' öküz gelerek boynunu uzadup, araba boyunduruguna ķoşulmak üzere 'arz-ı hüner eylemiş ve ayu def çalup eşek yugannı maķāmdan beyānı ses ile āğāz-bülend ve perde-i tizden nā-hoş beste oķuduğundan şunuf-ı hayvānātda pesend olmuş olmağla beyne'l-aķrān gül hārmānıñ imtiyāz ve kisve-

i fâhire olarak ihsân olunduğı müsellemler ise de hemşireñiz dâ'imâ size ta'n eylediğı kadar var imiş. Ancak beyniñizde olan tefâvüt şu kadardır ki nisâ tã'ifesiniñ kalb-i 'arşına, kürsî-yi rahm-i qarîb olmak cihetiyle rahmin hisset (48b) ve hâreket-i nefsanîyyesi hasebiyle kalbe kuvvet ve nakşu te'sîr ider. Ancak bunların vücudı tîn-i Âdem'den beâyâya olduğı cihet ile kalbiñ dahi pençe-i çelengi olan 'aql ve fikr ve firâset ve isti'dâd ve 'irfân-ı Zâtiyye i'âne-i hayât-ı rûhânîyyesi lâayık ve kemâliyle sirâyet idemediğinden saç u uzun, 'aqlı kısa bulunduğı ve huşûsiyle nisâ tã'ifesinde pek çok veliyye er-hâatunlar vâkı' olmuştur ki maqâm-ı vilâyetle muntehâ bulmuşlardır. Ve kalbi feleginden 'aqlı güneş i ile fikri yıldızları tecellisine qâbil tavr-ı 'irfân-ı cevher-i kameriyyesine sirâyet itmekle vücud-ı 'âlemin mücellâ kılan faqat sizin başıñızda biten gam saçık girerim ki 'aşq-ı Süleymânî gibi berâber berber gerektir. Ve siziñ henüz başıñızda 'aşq hevâsıyla tüyi bitmemiş olduğundan toğmamış rahm-i zülümât yetimlerindensiñiz. Ve bu rahm-i zülümâtden toğup da gam saçın topuğına iner ise men 'arefe şabunı ve âb-ı istiğfâr ile temizleyüp, erkân usturasıyla 'aşq-ı Süleymânî bi'l-fi'il giderüp, ol demde tãc-ı 'irfân başına Cenâb-ı Hâk'dan geçirüp, qaviyyü'l-mezheb ve dâhil-i dîn-i Muhammed-'Alî olursın. Ve saña bir cihetle daha bir ta'bîrât-ı mahsûsa ideyim, ammâ gerektir ki 'aqlidene za'ifîyyet gelmeye. Erkân-ı ma'lûmeden olan keyfiyyât-ı nâr-ı Cebrâ'îl, bâd-i 'Azrâ'îl, âb-ı Mîkâ'îl, hâk-i İsrâfîl; bu dört melâ'ik-i 'izâmıñ sekeneleri olan 'âlem-i vücudda necâbından ne iqlîme me'mûr bi'z-zâtdır ve hükm-i haqqâyık ve haşr u neşri ne yüzdendir? Ve bunların ahvâli 'ilme'l-yakîn ve 'ayne'l-yakîn qabr hayâtında görülüp, huquq-ı helâlleşmek lâzım ve elzemdir. Ve cennet-i Zâtiñ sekiz qapusı olmağla toquz 'âlem-i Zâtı vardır. İbtidâsından intihâsına degin toqūzar derece tecellî-i Zât olduğ u eelden toqūzuncu cennet-i Zât-ı mucerred fâhr-i kevineyn Efendimiz'e mahsûs maqâm-ı 'âlem olup, sâ'ir zevât anda tahammül idemeyeceğı huşûsiyle sâ'ir sekiz cennet peygamberân-ı i'zâm ve evliyâ-yı kirâm hâzerâtına mahsûs olduğ u cihetle ezvâq-ı didârı sübhân-ı ebedî olacaktır. Bu kadarca ta'rifât saña kâfidir Oğlum.

Gâmızî Hirmendâr 'Alî Baba.

[48a] Diğer Mektûb 22

Mekremetlü Oğlumuz Efendi,

Bu def‘a sü‘âl eyledigiñiz fenâ fi‘ş-şeyh keyfiyyeti saña bir ehvence tarîk ile haber vireyim. Gerekdir ki sen dañi iyüce münfehim olasın. Fenâ fi‘ş-şeyh kâffe-i meşâyih-i resmiyyeniñ i‘tikâd-ı ‘ilmiyye ve ‘ameliyyeleri iktizâsınca esmâ-i İlâhiyyeden merâtib-i zanniyyeleri cihetiyle yedi veyâhud toköz veyâhud on iki makâm ve merâtib-i esmâ ittihâz ü temessük idinerek bañr-ı evhâmiyyetede gâvvâs olup, ahvâl-i menâmiyye ile tezâ‘id-i feyz ve teraqqî-i kemâl mahzâ itmiş, iddiasıyla hemâñ dervîşi halîfe itmek şöyle tursun, erenler *fahrî* diyerek yük çuvalını başından geçirüp yanlarında tutarlar idi. Husûsiyle mürşid olan ‘ârif-i bi‘llâh ‘ilm-i hâkâyık ve fenn-i firâset-i deķâyık merhâlesine qarîb olan zât qarîn-i derk ve galebe-i silk-i ‘irfân zâtıyyesi vuķû‘ında ve ibtidâ’-yı emrde mâlik-i ‘ilm-i ledün olduķu fenâ fi‘ş-sebîl ta‘bîr u tesmiye olunur. İkincisi hubb-i halk-ı sivâsını ‘aklı kazğanına vaz‘ idüp, “men ‘aref” âteşile âb-ı istigfârda tathîr iderek riyâzet havânında ma‘rifet toķmağıyla dögüp, mahv u fenâdan soñra kendü hâķîkatinde olan öz žuhûr idüp, şeyhiñ özi sözi tâlibiñ zât-ı özine degdikde vâlih u hayrân ü ser-gerdân olarak ‘aşık olup birbirinden ayrılmazlar. Ve ba‘dehü tarîk-ı Rabb-i Rañmândan nesim-i ğayb-i refref sadâsı vaķ‘a özi sem‘ine vâsıl olduķda tecellî-i Hâķ ile tâlibiñ özi tûrunda varlığı külliyyen fenâ bulduķda işte buña fenâ fi‘ş-şeyh ta‘bîr u tesmiye olunur. Ve mürşidiñ ‘akl-ı cevheri tâlibiñ nefsi-cehline ilkâ olduķda sûr-i ma‘neviyyesinden ‘ufûnet-i kabr ile rañm-ı fikrden fenâ beşiginde veled-i hâķân-ı tıfl-i kerîm toğup her cânibinden nûr-ı feyz-i Yezdân ve teraqqî-i kemâlde leme‘ân-ı nûr ‘ıyân olduķda Şeyh ile tâlibiñ beyninde vaķû‘ bulan mâcerâ-yı mahsûsa ile vâsl-ı ‘ayn-ı ahkâm-ı envâr-ı İlâhiyyede fenâ fi‘ş-şeyh ta‘bîr ve tesmiye olunur. Ve mürşid olan zât hâķim-i ma‘nevî olup, dârû-yı devâsı zerre-i feyz-i Zât olmaĝla ‘ayn-ı semm-i kıatî‘dir. Ve hasta ve bî-dermân olan tâlibiñ eceli hâyâtına şadrı levhasından Süleymân-ı Zât hâtemiyle hatt-ı tuĝrâ-yı vilâyet çekilüp, tarîk-ı Melâmiyye kârbân-ı erbâbından olup, mâlik-i mes‘ele ‘ilm-i hâyât-ı câvidânî olduķda buña dañi fenâ fi‘ş-şeyh ta‘bîr ve tesmiye olunur. Ve hâķîkat deryâsı için kurulmuş şerî‘at köprüsü vardır; kıldan ince ve kılıçdan keskindir. Mîzân-ı tarîkatle mahşer-i ma‘rifetde *nefha-i tabl* telķin olur. Hemâñ erkân-ı ma‘lûme ve ef‘âl-i mahsûse-i âyete maĝz-ı Qur‘aniyyeyi ‘ilm-i *men ‘aref* den ‘ârif-i Rabb-i Yezdân olarak âyine-i vücûdiñ özi felegine binüp meşreb-i deryâsından i‘tikâd hevâsıyla şîrât-ı ‘ilm-i Zâtdan geçdikde deryâ-yı hâķîkatde arınup kisve-i envâr-ı Zâtıyle özi tahvîl-i erkân olan âdem ile mürşid-i envâr-ı Zât-ı âĝâhiñ esrâr-ı sübhâniyye nişânlarına ru‘yetle burhân olan zâta fenâ fi‘ş-şeyh ta‘bîr u tesmiye olunur. Hemâñ fenâ

fi’ş-şeyh olan zevât ‘ayn-ı bekâ bi’llâh mertebesinden olduğuna iştibâhın olmasun. Zîrâ yüz biñ yılda sa’y ile taḥşîl idemeyeceğın ‘ilmi, añ-ı vâhidde bir işmâr ile ḥâfız-ı Qur’ân-ı Kerîm ider. Ve tâlib-i ḥâs olan kişı ‘aqlında âltun gibi sâfî olan ve fikrinde teymür gibi kıatı olup her şecer u ḥacere te’şîr ide. Ve i’tikâdında gümüş gibi sıfat bulup, meşreb-i imtiḥânında rûbâsı ola. Ve isti’dâdında kıurşun gibi ağır başup, kıatı ola ve firâsetinde civa gibi term u ḥâlîs olup, gidecegi tarîkıñ âkıncısına toğru aķa ve tabî’atinde kıalay gibi mümtezic olup, mîzâc-ı muhtelifle ile imtizâc ider ola ve ‘ilminde nühâs gibi zehri olup, tabî’at kıalayıyla her cānibin mücellâ ve müšaffâ kııla. Ve (49b) mürşid olan zât hemân tâlib-i rağıbı cān-ı Kıâfı kıulesine irgörüp, tecellî-i nûr-ı Hüdâ’dan ḥâsıl olan şecer, ya’nı telkıñ şeceri nûrından “İnnı ena’llâh” nidâ-yı ğarîbesin cān öziyle istimâ’ ettikde fenâ bî-ḥüdlüğüyle ḥayât-ı cān bulan ‘âşıķ-ı şâdıķıñ fenâ bostânına bezr u nihâd-ı ezeliyye olan emr-i celîle-i “İnnâ ‘arazne’l-emānete ‘ala’s-semāvâti ve’l-arz²¹⁷ fe-ebeyne en yeḥmilnehâ ve eşfaķne minhâ ve ḥamelehâ’l-insân innehü kâne żalûmen cehûlâ” âyeti kerîmesi toḥum ve cevher-i emr-i İlâhiyyeyi meşreb ırmaķlarından firâset ârķlarıyla şulayup, mezrû’ât-ı ‘ilm u kemâl bulduķda şeyh özi ḥarmânında fenâ göziyle ğarîķ-ı baḥr-ı nûr olduķda fenâ fi’ş-şeyh dinür. Ve tâlib-i rāđibiñ şabr u kemâliyle vuşlat-ı zevķ u vicdāniyyesi fenâ fi’r-Resûl ve fenâ fi’llâh dahi ta’bîr olunur. Ve envâr-ı Ḥaķ u ḥuķûķ olan ser-māye-i sırr-ı Muḥammediyyeyi ān-ı vâhidde şeyhiñ nokta-i ‘ilm-i Żātiyye ve tâlibiñ firâset-i bâķiyyesiyle Cenâb-ı Ḥaķķ’ıñ öz şehrinde vâķı’ metâ’-ı lütf-ı münevvere hemân nefsinde teslim ü fenâ olan zâta sem’-i Żātiyye ile dâ’imâ ilḥâm-ı ‘ilm-i Rabbāniyye ‘ayn-ı şâbite ile nûr-ı Muḥammediyye maķâmına muķîm olan zâtıñ şânında ḥâtem-i vilâyet ile beķâ bi’llâh okunur, ve’s-selâm.

Ğāmıżı Ħirmendâr ‘Alî Baba.

[49b] Diğer Mektûb 23

Benim Oğlum Efendi,

Ḥazret-i Âdem -‘aleyhi’s-selâm- babamız, cennet-zâtıdan refîķi –radıya’llâh te‘âlâ ‘anhâ- vâlidemiz Ḥazret-i Ḥavvâ ile ‘âlem-i şehâdete me‘mûriyetlerinde herkesiñ bildikleri vechle cennetde men’ olunân mîve ki teķâzâ-yı cihet içâb ideceginden nâşı

²¹⁷ Metinde geķen âyet eksik yazılmıştır. Âyetin tamamı “İnnâ ‘aradnâ’l-emānete ‘alâ’s-semāvâti ve’l-ardi ve’l-cibâli fe-ebeyne en yahmilnehâ ve eşfaķne minhâ ve ḥamelehâ’l-insân(u) innehu kâne zalûmen cehûlâ(n)” (el-Ahzab, 33/72).

h yye   v sıyla H vv  anamız dahi  dem babamızı ta lı    te v k itmesinden n  i ekl u ten v llerinden hem  n-dem   lem-i zem ne me m r k l nm   olma ın bu s retce   lem-i   t ise   lem-i   h dete de in, nitekim di er di er m k tebimizde   kr u bey n k l nm   idi ki, sidret  l-m nteh ya  adar seb a semav t ve     adet K rs  f s las  olan to uz bi  yıllık menzil olup, ya n  yedi  at k rs -yi semav t cem an on sekiz yıllık menzil olma la sidret  l-m nteh  m -ver s nda v    to uz bi  yıllık anlu     lem-i   lli  hey et-i menzilesi ile tayy-i rah l olarak bi  yıllık   lem-i   h dete n zil olup,   l  riv yetin; bi  sene mi d r  mu ammer olmu lar olma la ehlu ll h  kir m h z r t  mi r c  ma neviyye ile tecelli i   lem-i   t a de in yedi seneden e all mertebe ile va  l    An  -y    t olup, d  ime l  n tayy-i me  n ile tecelli i n r    t olurlar. Fe hem! Gelelim ki, H zret-i  dem - aleyhi s-sel m- y z yigirmiden m tec viz z k r u in   evl d  oldu u m sellem ise de H zret-i H vv  anamız ile cem iyyetlerinde to uz mertebede bikri b li a olur idi. H tt  herkesi  ma l m u me  d    du ter-i h t yi   - n m c riyeler  her cem iyyetlerinde bikri b li a oldu u v c d  cihet-i   r z  rah m  bu  r  alib olup, rah mi    bil-i h sset ve   vveti cihetle vu    bulur. Gerek h amli va  nda gerek ise cem iyyet h linde bikri    ib olup, b li e-i kem l olur. Ve ber-vech-i mu arrer e l k-i tis an  on sekiz bi  menzil olma la kez alik  eyr-i felek h s b yla cem an on alt  bi  devriyye-i zam n, ya n  bin def a otuz alt  ar seneni  devriyyesiyle   amil olup, mi r c  ma neviyye ile   n  d  imede   ri    ba r    t olan ehlu ll h  kir m h z r t n  vu    h lleridir. Ve bu otuz bi    yyelik panbu  yor an ve  elteler  i inde peder-i semav t ile rah m-i zem nden ve b  n  hev dan tevell d iden ker m-z de olup, ve bir daha rah m-i     b ile nut  i pederden to  r ise    h -z de ve  ey h -z de oldu una  ilmi  ni  n yla  ameli  bur  n olur O lum.

[50a] Diğer Mektûb 24

Bu def'a sü'âl buyurulan şubh u şubh-dîdâr gerek yaz ve gerek ise kış vaqti olsun. giceniñ nihâyetiyle şabâhıñ ibtidâ'sı ma'lûm cümle-i nâs olduğı öze şubh-ı kâzib ile şâdıķıñ beyninde vâķı' şevâfıķa *şubh-ı münevvere* dinür. Hâzret-i Fahr-i Kevneyn Efendimiz *Muhammed-'Alî*'niñ cism-i pāk ve rûh-ı münevvereleriyle enbiyâ-yı 'izām ve

evliyā-yı kirām hāzerātınıñ cism-i pāk ve rūh-ı münevvereleri pertevi olduğu cihetle Hāḡ Sübhāne ve Te‘ālā Hāzretleri, Hāzret-i Benī Ādem’i halk itdiği vaḡt şubh-i münevvere idi. Ve lākin ‘ilmimiz iḡtizāsınca ya’nı Hāzret-i Ādem -‘aleyhi’s-selām- mādem ki cennet-i ‘ulyāda halk olundu, oranın daḡi gündüz ve gicesi olmadığı cihetle demek olur ki enbiyā-yı ‘izām ve evliyā-yı kirāmın vücūdları tın-i cennet olduğu ‘ibāreden ma’nā žāhir oldıcağı gibi, şimdilik bu ince köprüden geçilmeden Hāzret-i Fahr-i Kevneyn Efendimiz’e Cebrā’ıl -‘aleyhi’s-selām- vāsıtasıyla Qur’an-ı ‘Azimü’s-şān nāzil ve vahy olunduḡda kırk üç sinni sa‘adetlerin tecāvüz itmiş olduğdan sonra āhir-i ‘ömr-i sa‘adetlerine deḡin Qur’an-ı ‘Azimü’s-şān nāzil-i vahy-i Cenāb-ı Rabb-ı ‘izzet buyuruldu.

Ve zāt-ı sa‘adetleri müy-i münevverelerinde seḡd-ālūdeleri ‘ayn-ı şafak-ı semā-yı Zāt olup, şubh-i münevvere ta’bır ve tesmiye kılındı. Ve bu vechle ‘avām-ı nās vāḡtsiz halk olunmuş cevāhir-i nebātdır ve nāḡıḡ-ı ḡayvāndır. Ancaḡ enbiyā-yı ‘izām ve evliyā-yı kirām hāzerātınıñ resm-i fūrū‘ātından nev‘ammā ḡardāl maḡūlesidir. Ve zuḡāḡ çamurlarına yolcu seped ve çuvallarından dökilen ḡarām tarudan münbit cevher maḡūlesidir. Ve kendi sözi özleri ancaḡ kendülerine lezzet ve fā’ide virirler. Ammā enbiyā-yı ‘izām ve evliyā-yı kirām hāzerātu Cenāb-ı Hāḡḡ’ın öz boḡçası olup, cevāhir-i ‘ilm mes’ele ve kelime-i eḡad-i Zātiyyesiyle şemere-i nūr-ı çeşm-i şāfiyyesinden cennet-dıḡar-ı bāḡiyesine nāḡır baḡbānlardır. Ve evliyā-yı kirām bu vechle esrār-ı İlāhiyyeyi setr u imḡā buyurup te’vilen ve tekşiren remz u ifadelerinden ḡisşedār olanlar şafak-ı ‘ayn-ı semāyı, ya’nı ādem demini gördükde, şubh-i münevvereyi görmüş olur ve zāten kendi hilḡatinde nihād olunan emānetu’lāḡ ‘aynen haberdār oldukda her kelāmı ‘ilm-i ḡāmiz olup, ma’nidār olur. Ve kendi vücūdı dā’imā şubh-i münevvere olup, her müyü şehir-i ‘azım ve metā’ı şehir-i Mekkiyye-i Kerim olur. Ve Hāzret-i Ādem halk olmazdan mukaddem, rüy-i zemīn yedi kıl anluḡında olarak be-her yigirmi dört sa’atde büyüyüp havālanur idi, nice ki benī Ādem halk olup, ba’deḡ vefātında defn-i zemīn olmaḡa başladı. Şimdiye deḡin ḡālen be-her yigirmi dört sa’atde birer kıl anluḡına ḡadar büyüyüp havālanmazdadır. Niçün dir iseñ, emānetu’lāḡ ḡāmil olup, ḡalbi nice ‘arşdan ḡiñ ve a’zām olduğundan ya’nı her ādemiñ deḡil, meḡer veli-i mükerrrem olanın vücūdı semm-i ḡātı; rüy-i zemīne keder ve ḡasvet ider. Ve ‘avām-ı nāsın vücūdlarından rüy-i zemīne zerre miḡdārı fā’ide ve ziyān gelmez. Zırā ḡacer, şecer maḡūlesiniñ vücūdı mücerred, tın-i zemīn olduğuna şubhemiz olmadığı gibi işte anların vücūdı tın-i cennet

olmakla zâtı nûr oğlu nûrdur. Bu zemînin anlarıñ şandûka-i emânetinden havf-ı dâ'imdir. Anlarıñ emâneti mahalliñ tîzcek bulur. Sâ'iri ise bu 'âlem-i devriyyede hâcer, şecer maşûlesi olarak tâ-be-қыāmet devr-i dâ'im ve emr-i İlāhiyye ile kıā'imdir Oğlum. Yā hū.

Ġāmızı 'Alî Baba

[50a] Diğer Mektûb 25

Mekremetlü Oğlum Kemāl Efendi,

İbtidā-yı emrde Cibrîl, Zât vāsıtasıyla tîn-i cennetden bir top yapup dîdār-ı Zât'da tahfîz ile kıvām buldukda Cebrā'îl-i kā'ināt ve 'Azrā'îl ve Mîkâ'îl ve İsrāfîl'i nûr-ı İlāhiyyesinden halk idüp, beķā-yı tînden bu tis'a eflāk-i kā'inātı kuvve-i emr-i Zātiyyesiyle bi'l-fi'îl havā-yı cihet-i Sübhāniyyesinde şābit devr u devvārı ile emr-i Zātiyyesi, ya'nî "Kün!" emri cümle ma'lumudur. Ve lākin Cenāb-ı Hâķķ'ın lisān-ı emri kanķı şavt u şadā-yı hârf olabilir. Huşûsiyle şavt u şadā ve hârfden müberrā olduğun herkes bilür. Faķat Cenāb-ı Rabbü'l-'ālemînin "Kün!" emr-i şadāsın lisān-ı hāl ile enbiyā-yı 'ızām ve evliyā-yı kirām hāzerātından mā-'adā 'avām-ı nāsıñ göz-ķulaķları işitmiş (50b) ve işidecegi tavul sesi degildir. Ve diğer mükātebimizde ta'rif ü beyān olduğü üzre işbu kā'ināt kıvāma ve kuvve-i fi'liyyesi Hāzret-i Ādem -'aleyhi's-selām-'e deĠin yüz kırķ dört biñ seneyi şāmil olur. Ve Hāzret-i Ādem ve Hāvvā -'aleyhi's-selām- halk olduğü cihetden 'alā tarîķi't-te'vîl bir miķdār remz u beyān idelim: İbtidā-yı emrde Cebrāîl-i kāi'nāt vāsıtasıyla tîn-i zaman ki Mekke ile Medîne arasında, ya'nî bir kabza tîn-i enfûs ve bir kabza tîn-i āfāk alup, Cibrîl-i Zāta teslim ve işbu iki kabza tîn-i hūzûr Cenāb-ı Hâķķ'a teslim-i nā'im olduğda Cibrîl-i Zât vāsıtasıyla bir kabza daħi tîn-i cennet zamm ü 'ilāve olduğda hemān üç kıssa hîşse-i tîn biñ bir parķaya takşım olunarak nażar-ı şun'-i ķudretle Ādem -'aleyhi's-selām- ve Hāvvā -radıya'llāhü 'anhā- Hāzretleri müddet-i mahşûsa ve nûr-ı Zāt-ı farîza ile ta'zîm ü tekrîm-i Cenāb-ı Hâķ buyuruldu. Ve Ādem -'aleyhi's-selām-'in ism-i pākı *Muħammed*-*'Alî* idi. Ve bu hîşse; tîne mahşûs vücûd olan Ādem, enbiyā-yı 'ızām ve evliyā-yı kirām hāzerātı olup, 'ilm-i Zātıyla vahy ve ta'zîm ü ilham-ı 'ilm-i kirāmıyla tekrîm kıılınup, 'avām-ı nāsıñ vücûdlarında bu üç hîşse-i tîni fark itmeyüp de tîñ-i enfûsiyesine tebā'atla esrār-ı Hâķ'dan ba'îd ve şaķî olmuşlardır. 'Ale'l-huşûs diğer bir ta'bîr ile farz ve beyān idelim:

Cennet-i Zâtda bir ağac ki sâciddir. Her dürlü lezzet ve meyve anda mevcüddür. Ve bu ağacda hâsıl olan şemerâtdan buğdayı Cenâb-ı Haqq'dan Cebrâ'îl-i Zâta men' olunmuş ve bu buğdayın bir dânesin cemî'-i hayvânât ve küllü zî-rûh tâ-be-kıyâmet yemiş olsalar dört hissesinden birin tekmi idemezler idi. Ve buğdayın hisse-i mahabbeti cihet-i kevnîyyeye menşüb olduğu taqdîrce, ya'nî yarısı dişi ve yarısı erkek idi. Ve Cebrâ'îl-i Zât yanılıp, bu buğdaydan yedikde hemân-dem Hâzret-i Âdem -'aleyhi's-selâm- zâhir olup, kırk yıldan soñra Hâvvâ -radıya'llâhü 'anhâ- Hâzretleri kudret-i İlâhiyye ile zâhir olup hemân-dem Cibrîl-i kâ'inât vasıtasıyla Kûh-i Serendib'e nüzül iderek kıvâm-ı beşerîyyetle Benî Âdem ve sülâle-i silk-i tahîre-i nûr-ı Muhammed-Murtażâ ve Hâdîcetü'l-Kübrâ ve Fatımatü'z-Zehrâ Cenâb-ı âl-i 'abâ ve rehin-i şühüd-ı Mevlâ 'ayn-ı Zâtîler vakf-ı zuhûr itmiştir. Ancak nisâ tâ'ifesi sözde zârîf, özde hafîf ise de nice er-hatunlar maķâm-ı vilâyetle intihâ bulmuşlardır. Ve zârîf insânın kesret-i 'ilminde ise 'ârif hatunun kılet-i sîdkıyyesi bîñ derecede efdâldir. Ve erenler kendi 'avretleri bulunan hatunlarından başka çok insânlar ile görüşüp ve konuşmuşlardır. Ammâ haķıķat hâllerinden echel ve ebterlerdir. Ve erenler meclisinde zâhir 'ulemasından bîñ kiři bulunmaķdan ise er i'tikâdında olan saçı uzun, 'aklı kısa bir hatun bulunması efdâldir. Faķat câna lâyıķ er-tabî'at olan hatunu mîzân-ı sadâķatle esrâr-ı 'ilm-i haķıķate idhâl-i hâl itmek bîñ keçi başdan efdâldir. Ve erkek şekilli olan bıyık ve şaķallı 'avret-âdemden ise cemâli tüysüz, yetim kılıklı tabî'atı er-hâtun ile mahabbet itmek efdâldir; baħr-ı sîdkıyla cevher-i yektâ-yı âdemîdir. Zîrâ 'arâz, cevherde olmaz; cevher 'arâzda olur. Buñların kıymet ve kuvvâ-yı haķıķati hiç bir şey'e kıyâs ve emsâl olunmaz. Eñ 'aķsız, 'aķla yâr olup, 'ilmine mağrûr olân bî-mâye insândan efdâldir. Mezrû'ât-ı mâder cevher-i pederle nüshâ-i kübrâ-yı 'âlem olur. Ve kürre-i zemîn maderle; âsumân, feyz-i pederden münbit cevher, âdem ve nüsha-i kübrâ-yı 'âlem olur. Hem de rahm-i mâder kâşâne-i sırr-ı Zâtdan şadef-i baħr-ı hikmetdir. Şadef-i mâder olmasa, bārân-ı nokta-i feyz-i pederden hiç bir şey' hâsıl olmaz idi. Ancak bālâda bast u beyân olunan atyân-ı şelâşeden mürekkeb Benî Âdem'in bir hissesi olup, faķat iki hissesi enbiyâ-yı ızâm ve evliyâ-yı kirâm olmağla mücerred tîn-i enfûsden ebnâ-yı 'avâm-ı nâs olduğu sûretten nâş cihet-i cins münâsebetiyle kısmet ve ķadr-i kıymeti 'avâm-ı nâs eliyle dilinden imtiyâz-ı fâh iderler. Ancak erenler zümresinin kısmet ve ķadr-i kıymetleri mücerred Ğaniyy-i Mutlaķ elinden olup, dünyâ vü uhrâ mu'azzam ve mûkerremlerdir. Ve anları gine anlar bilür, nitekim buyurulmuşdur: "Evliyâ'î taħte ķıbâbî, lâ yâ'rifühüm ğayrî"

müfâdı üzre “Benim kubbem altında velilerim vardır. Benden gayr-ı anları bilen olmaz.” Ve kendi öz kelâmlarından şudür itmişlerdir ki; “Bizi bilmek Hâkık’ı bilmekten güçdür.” Rutbe-i nübüvvet ve vilâyet ile müsemmâ olân enbiyâ-yı ‘ızâm ve evliyâ-yı kirâm hâzerâtına bu dört âlât-ı mahsûsa merbutdur. Ve sekiz erkân-ı ma’lûme daîhi derece-i intihâ ile farzıdır. ‘Aql-ı kül maqâm-ı Cebrâ’îl, nârîj; fikr-i lâhût, maqâm-ı ‘Azrâ’îl, bâdî; firâset hâline maqâm-ı Mîkâ’îl, âbî; ‘irfân-ı Zâtiyye, maqâm-ı İsrâfil, hâkî. İş-bu dört makâm, enbiyâ-yı ‘ızâm ve evliyâ-yı kirâm hâzerâtının öz vücûdı şehrinde vâkı‘ metâ‘ ve ser-mâye-i seyr-i şu‘â-yı envâr-ı kudsiyye olup, Zâtiyle kadîm ve şâfâ-yı mülk-i sermediyyesiyle dâ‘im olarak ibtidâ’-yı emrde maqâm-ı nübüvvet ve vilâyetle müsemmâ olân zevâta mahsûs keyfiyyet olmağla böyle zevâtın kabr hayâtında işbu dört melâ’ik-i mu‘azzama ile meclis-i enişet etmişlerdir. Ez-cümle ‘aql ‘âleminde fikr-i lâhûtiyyesiyle Cibrîl-i Zâtdan esrâr-ı şun‘-i kâ’inâta vâkıf ve âşinalığı cihetle vesîle-i ‘ilm-i ilhâm olur. Ve bî-cihet (51a) şıdık-ı hevâsıyla kalb-i selîm ve envâr-ı feyz-i pür olup, ‘unşur-i nâriyyeden nesîm-i şubh-ı dîdâr vâsıl olur. Ve firâset-i hâliyyesi deryâsında Mîkâ’îl’in ‘adl-i na’îminden meşreb kâsesiyle ‘irfân-ı zâtiyyesinde nûş idüp esrâr-ı hâk-i cennet-i dîdâra vâsıl-ı Cenâb-ı Rabb-i Yezdân’a nâ’il olur. Ve böyle zevâtın kabr hayâtı Mehdî-yi ‘aşl-ı sa‘âdet ve gariğ-ı bahr-ı envâr-ı ‘izzet olur. Dâhil-i dîn-i Muḥammed-‘Alî ve mezheb-i Cenâb-ı Bârî olmağla sülâle-i nûr-ı Muḥammed-‘Alî olup ve mîzân-ı ‘ilm-i hâkâyıkdan sırât-ı ‘ayn-ı Zâta ‘urûc idüp şadâ-yı refref ile pervâz-dîdâr ve cennât-ı ‘Adn-i Yezdân-yâr olur. Ve hârimü’l-beyt-i Bârî ve şârib-i hamr-ı Zât-ı dîdârî ve dâhil-i meclis-i vilâyet-i Murtafavî olur. Ve mertebe-i Zâta şehâdetle gâzi-yi hîkmet-i cihânbanîler olmağla ‘ilm-i Zâtî, kevşer-i câm-ı Muḥammed-‘Alî’den içenler mestâne-i dîdâr-yâr olurlar. Ve her fazîletin bir kemâli ve her kemâlin bir zât-ı mahsûsesi olupdur. Bunlar kabr hayâtında görülmek vâcibdir. Mâdâm ki insân ola her kişinin şânında kelime-i şehâdetle ya’nî veleḳad kerremnâ benî âdem²¹⁸ âyet-i celîlesiyle farz-ı mutlaḳdır ve meşhûr meşeldir ki; bir kerre göz görmüş olsa göñül dâ‘im katlanur idi. Hod gözegüsinden gören dâ‘im görür Oğlum Efendi.

Mine’l-‘arîf be-tarîḳ-ı Bektaşîyye Ahîshavî Gâmızî ve Hirmendâr ‘Alî Baba

[51a] Diğer Mektûb 26

²¹⁸ El-İsra, 17/70.

Benim Mekremetlü Oğlum Mehmed Kemāl Efendi,

Pederiñiz Ğāmızı ve Hırmendār Baba'nıñ vücūdı ülkesinde vāķı' tecellı-i kūh-i tarıķ-ı Kūfe Ejdereyn-i Żū'l-fikār-ı Ğaydār ile қatl u hezımet ve Қа'be-i 'ulyā-yı Żāta 'azımet ve vuślat iden serdār-ı 'aķl-ı hāķāniden ve bālıĝ-i tıfl u servet-i sāmāniden ve ecdād-ı nebiyy-i Muħammed-'Alı'den ve sırr-ı sermed-i şerāfet ve kemāl-i śıdk ve śadāķat-ı ma'neviden olup, şıretce Ğadıd śūret-i pūte-i nerm-i 'aşķda nūr-ı Muħammedı ile ma'den-i nefis-i ķāl ü izābemiz cihetiyle tın-i ĝabavet ref' u recmle hālisü'l-'ayarı rūh-ı revāne mużāf dınār kılnmıř olmasından nāşı, tamĝa-yı nübüvvet 'ırfān-ı Żāt olduĝumuza in'am-ı kül ve ihsān-ı (51b) tām tevekkül buyurulduĝundan bu ħuşūda icrā-yı fı'l 'ayn-ı cem-i Muħammed-'Alı eřerinden ħiśsedār olduķda gicemiz ķadar gündüzümüz 'ıd-i ekberdir. Ve sözi özden ve özi sözden ayırmayız. Ve her-dem źevķimiz kemāle müntehı ve seyrimiz Cemālu'llāhı bulunmuřdur.

Ve nūr-ı 'ilm-i Muħammedı ile feyz-i 'ırfān-ı żātiyyemize tal'āt-ı tecellı-i Żāt-ı İlāhiyyede iken bizi görmüş olsaydıñız vücūdumuzda yolunan her müyuñ dibinde biñ hāne-i hāķān ve her hānede yüz biñ bař insān cān görünür idi. Ve cihet göziyle görmek źulmet-i nırān ve Żāt göziyle görmek dıdār-ı Subhān olur. Ve bu śūretde 'ilmimiz levh-i 'uźmā ve meķānımız 'arř-ı a'lā ve seyrānımız dıdār-ı Ğaķ-bınā olduĝu cihetle ya'nı tāvūsı-ı ferd-i Żāt-ı 'arřileriz. Ve nūr-ı ĝayb, bār-ı cenān ve 'arř-ı a'lā-yı Raħmān olup, śāhrā-yı bı-cihet pervāz-geri ve envār-ı Muħammed leřkeri ve noķta-i nūr-ı 'ilm-i Muħammed-'Alı ve řehr-i 'ılme noķta-i bāb-ı 'Alı'den vüśül ve icrā-yı aħķām-ı řer'i uśül kılnmıř olmasıyla baħr-ı cemāl-i Żāta her ān istiĝrāķileriz. Ve rıħlet-i dem-kūsı, maħabbet-i tabl-ı sa'ādetle Cenāb-ı Ğaķķ-ı Żāta 'azmim śūr-i 'ızzet ve vāśıl-ı ĝulřen-serāy-ı vahdet ve ĝonce-i baĝ-ı bı-cihet bahārileriz. Ve müřmir-i lutf-ı Żāt-ı cemāle na'ra-i śavt u śadā-yı bı-cihet ile řaķrāķileriz. Ve řarın-i ĝarķ-ı envār-ı baħr-ı Rabbāñileriz Oğlum. Bāķı Hū dost.

Min aśl-ı 'arıf be-tarıķ-ı Bektaşyye 'an aślı Aħıřhavı Hırmendār 'Alı Baba

(51b) Diĝer Mektüb 27

Mekremetlü Oğlum Efendi,

Cümle cemāl-i ḥaḳīkatden bî-nişān olan ehl-i kemāl, burhānıdır. Hemān vücūdı şekl-i ādemî olmağla āyine-i dîdār-ı Şamedānî olmağın bu sûretce “kūn” (كن) emri, emr-i ma‘lūme-i nātıku’l-aḥvālden bir sûret ile beyān idelim. Ez-cümle “kef” (ك) iñ kavli ile bîze-i noḳtanıñ tuvāsı iki altı ḥarfden ‘ibāret olduğı eçlden “kef” ḥarfî mü’enneş ve bîze, “nūn” (ن) ḥarfî müzekker ve hem de mü’enneş olup (52a) “kef”, “nūn”a vaşıl u tezviciyle kaffe-i zî-rūḥa medār ve icrā-yı emr-i “Kūn” ile şafādār olup vasıl-ı emr-i Ḥaḳ olur. Faḳat bu ‘ālem-i ecsāmı ḥalḳ ve tekevvün itmesine dā’ir olan emr-i İlāhiyye ḥarf u şavtdan müberrā olmağla hemān Cenāb-ı Ḥaḳḳ’ıñ emr-i celîlesi şavt u şadāya şıgmayacağı cümleye müsellemler ise de bu emr-i İlāhiyyeniñ icrāsında vuḳūfiyyet-i tāmmesi ve sem‘-i Żāt dāhiliyyesi olan zevāt-ı ‘izām ve me‘ālî-i kirām ḥāzerātına şadā-yı emr-i celîle ile sanāyi‘-i külliyyesi ‘ilm-i ḥāḳāniyyesinde vāḳıfū’l-aḥvāl olmağla bu aḥaśś-kārıñ ta‘rîf u beyan, ḥālî tavşîfe bir vechle şıgmaz. Ve “Kūn” (كن) kelimesiniñ kevninden görünen noḳta ‘ilm-i aslıyyedir ve kaffe-i ilm-i ḥurūfâtıñ feyz-i kelām ider. Egerçi bu noḳta olmasaydı lisān-ı ḥāl bilinmez idi. ‘İlmiñ aslı noḳtadır ve fer‘î, ḥurūfâtdır. Ve bu noḳta, enbiyā-yı ‘izām ve evliyā-yı kirām ḥāzerātınıñ cennet ve āfākdan maşnu‘ ve tîn-i maḥlūk-ı āyine-i dîdār-ı vücūdlarıdır ki, ‘ilm-i Żāt ile vahy ve ilhām buyurulmuş keyfiyyet olmağla dînleri *Muḥammed-‘Alî* ve mezhepleri Cenāb-ı Bārî olduğundan ‘avām-ı nās bu ḥuşūsatdan nehy u teb‘îd kılınmışdır. Ve bu kef ile nūn ḥarfiniñ arasında bir buğday dānesi kadar noḳta vardır ki Ḥāzret-i Ādem ve Ḥavvā’niñ vücūdları cevheridir. Hemān evvel-emrde buğdayıñ ortasında bir “elif” (ا) hattı vardır. Yarısı Ādem ve yarısı Ḥavvā’nın cevher ve vücūdlarıdır. Ancaḳ evvel-emr ki “Kūn” emr-i celîlesinde vāḳı‘ olan keyfiyyet-i kefi, nūna ḍarb itdikde kā’ināt tevellüd idüp, noḳtası maḥv olmağla, ba‘dehū yüz kırk dört biñ senede Ḥāzret-i Ādem -‘aleyhi’s-selām- vücūda gelmiştir. Ve kırk sene soñra Ḥavvā radıya’llāhü Te‘ālā ‘anhā ḥāzretleri kemāl-i vücūd bulup, biribiriyle tezvîc ü tergîb kılınmışlardır. Ve demek olur ki Ḥāzret-i Ādem ve Ḥavvā’nıñ öz vücūdları bir dāne-i buğdaydan ‘ibāret olup, kef ile nūnuñ emr u ḍarbiyle noḳtası buğdaydan yüz kırk dört biñ senede vücūda gelmiştir. Ve bu buğday fahr-i kevnî ve şāḥib-vilāyet Efendimiz’iñ vücūd-ı kerem-cūdlarıdır. Ve bu noḳtadan haberi olan zevāt dāhil-i cism-i buğday, ya’nî meclis-i fahrî nūr-ı *Muḥammed-‘Alî*’dir ve kendü vücūdı noḳta ve kelāmı ‘ilm-i nūr dāhi feyz ve ilhām-ı müdām olur ve “Kūn” emr-i şadāsiñ tā-be-ḳıyāmet sem‘-i Żātiyye ile ‘irfān-ı ḥāliyeden söylenüp gider. Ve lâkin hiç bir kimse fehmi idemez. Faḳat mi‘rāc-ı nübüvvet ile vilāyet ḥuşūsından bir

miḳdār farz u beyān idelim: Ancaḳ nübüvvet ve vilāyet-i mi‘rāciyye nerdibānı bir direkli yeşil çadırdan ‘ibāret olup, işbu direk altundan ve ipleri gümüşden olup, gecelerde kuruluş gündüzlerde sır olur idi. Nihāyet vaktinde tayy-i zamān ve tayy-i mekān olarak, ḳat‘i menāzil-i eflāk ile ‘urūc-i Ka’be-i ‘ulyā-yı dīdār-ı Zāt olanların menzilleri bî-cihet baḥr-ı Cemālu’llāh cevalāngehleridir Oğlum Efendi!

Gāmızi ve Hirmendār Ahışavî’ Ali Baba be-tariḳ-ı Bektaşîyye

[52a] Diğer Mektûb 28²¹⁹

Benim Mekremetlü Oğlum Müderris Mehmed Kemāl Efendi,

Ümmet-i Muḥammediyye evā’ilinden sü’āl eylediḡiniz cihetle ba‘zı mertebede te’vîlen beyānı lâzım gelmiş olmaḡla Ḥāzret-i Ādem ibtidā’-yı emrde ḥalḳ u peydā olunduḡı vakt cümle melā’ik-i mu‘aẓẓama ḥuzūra teşrif ü tebrik ve tes’id hil‘atini ba‘de’l-edā dört melā’ik-i mu‘aẓẓamadan bir ḳıṭ’a mücevher mengüş-āvız idüp, Baḥr-ı Nîl’de tathîr-i beden itmişler ve ba‘dehū fahr-i kevneyn-ک-ف-ن-ا-ن işbu altı ḥarf ile müsemmā olan Zāt-ı mu‘aẓẓam raḥm-i mādere cevherden nihādında bir büyük ejder olup, anasıyla babasın berāber aḡzına yutup, ḥattā seyrānlarında kırk yıl evvel zevḳ u şafā ile ‘ālem-i cihetde geşt u güzār iderek gün-ā-gün ḥavāriḳ-ı ‘āde ḥāver-i cihānbān şems-i ḥaḳiḳat-ı zamān gibi raḥm-i māderden tulū’ idüp, ‘ādet-i ḥurūfa muḳābil şeş cihet ile maẓhar-ı lutf-ı Hudāyā-yı emān ḳılınmışdır. Ve ḥattā peder-i aḥibbāsında Ebî Fālib’in ferzend-i bülend-aḥteri Ḥāzret-i Şāh-ı vilāyet ḥāmili olan māderi Fātımātü’l-Esed’in rüyāsında bir ‘aẓım melā’ike gelüp ḳanatların üzerine açup, gerinmesiyle Ḥāzret-i Şāh, batn-ı mādere cülūs itmiş peder-i ekremleri ol ḥinde icrā-yı cem‘iyyetle şafā bulmuş olmaḡın māder-i ḥāsları iki zevḳin ḥiśsesine vāsıl olmuşdur. Ancaḳ (52b) vālideleri Fātımātü’l-Esed kilisaya gidüp, ḳapudan içerüye girmezden muḳaddem bir ‘aẓım aḡrılar vāḳı’ olup, pek çok zamānıñ ḥāzıḳ-ı ḥekimlerine ifāde ve tedavi-i kül-i maśārif ile çār-yāb olmayup nihāyet Ḥāzret-i Peyḡamber Efendimiz ol vakt altı ḥarf ile müsemmā olarak sağ eliniñ pençesiyle her ḳanḳı hastaya mesh itmiş olsa ‘illetinden ḥalās olur idi. Andan Fātımātü’l-Esed aḡrılarına hiçbir ḥekim taraflarından çāre-yāb olmayup, doğruca Fahr-i ‘ālem Efendimize gidüp, ‘arz-ı ḥāl eylemişdir. Andan Fātımātü’l-Esed ise ḥürî-i bir pākize-cemāl-i zenān idi. Fahr-i ‘ālem Efendimiz bir def‘a batnına mesh idince aḡrılarını

²¹⁹ +SY: “İmām ‘Alî Keremu’llah vechehü Efendimiz’in Kerāmeti-Batn-i ümmde iken.”

zerre miqdārı eșer-i kalmadı. Ol vakt buyuruldu ki; “Kilîsa bu çocuğuna yaramaz, bir daha gitme!” diyü emr buyuruldı ise de işgâ itmeyüp ‘aķabince kilîsaya gidüp, ke’l-evvel mu‘âvedelerinde Hâzret-i Peyğamber’e gelüp, ağırlarına çäre zımnında hâk-pay olarak niyâz itmiş olmasıyla def’aten mesh’ iderek tenbîh buyurmuşlar ise de her geçen kilîsa kâpusına varır varmaz elbet ve elbet bir şedîd ağırlar işâbet idüp, bi-eyyi hâl fahr-i ‘âleme vuşlata biñ cân ile muhtâc idi. Ve her-dem dertlerine dermân-ı demân idi. Hattâ Fahr-i ‘âlem Efendimiz’e didi ki “Benim batnımda olan hâmilim mevlüdiyle saña bahş eyledim.” diyü ‘arz-ı hulûs itmiştir ve Fahr-i ‘âlem Efendimiz dañi “Bu batnıñda olan çocuk benimdir.” diyü emr buyurmuşlardır. Huşûsiyle ol zamân Fahr-i ‘âlem Efendimiz yigirmi sekiz sinn-i sa‘âdetlerinde idi. Ba‘dehû Hâzret-i Şâh-ı vilâyet Efendimiz batn-ı mâderden hâver-i şems-i cihânban gibi tulû‘ ve tevellüd itmek üzre mâder-i hâşları Fâtımatü’l-Esed, Fahr-i ‘âlem Efendimiz hûzûrunda on iki ahbâbı bulunduğı hâlde gelüp şedîd ağırlar ile oturup kalmışdır. Ba‘dehû Efendimiz’in karşısında bir büyük hâcer-i kudret var idi. Aña parmağıyla işâret idüp, hemân-dem iki şakķ olduğı hâlde Fâtıma bi-hod şine olup, bir sa‘ât miqdārı gâ’ib olup, bā‘dehû Hâzret-i Şâh kucagında Fahr-i ‘âleme götürdi. Ve ahvâl-i mevlüdden sü’âl buyurdılar. Dedi ki; “Şu taşın arasına girdiğın bir def’a kendüm görüp bir daha işte kucagımda çocuğumu gördüm. Başka hiçbir şey’ görmedim.” diyü ifâde buyurdılar. Ve pederleri “Yanına götür.” diyü emr buyurdılar. Ve Hâzret-i Şâh’ın yüzinde nûrdan mestûr bir zar var idi. Pederi anı alup da çocuğına nazâr idince hemân-dem bir heybet ve ‘azâmetle yüzine bākınca geriye çekülüp vâlih ü hayrân kaldı. Andan üçüncü günü anası Hâzret-i Peyğamber’e götürüp, ğuşûl itdirdi. Ve ğuşûl iderken ne tarafın ister ise ol tarafın döne idi. Ve hayrân hayrân cemâl-i şerîfine nazâr ider idi. Ve “Ben ‘Alî’yi ğuşl itdim. Ol dañi benî ğuşl ider.” diyü buyurmuşlar idi. Ve ismini anası matlûb eyledi. Hâzret-i Peyğamber dañi buyurdılar ki; “Hadi, şı hâlini vaz’ eyledigin şı taşın arkasına git. Oradan bir şadâ žuhûr ider. Her ne ki kelâm olur ise bu çocuğın ismidir. Hemân vâlidesi gitti ve şadâda “‘‘Alî’’ diyü nidâ-yı ğarîbe ile i’lân oldu. Ba‘dehû ‘Alî ismiyle tesmiye kılındı. Ve Hâzret-i Peyğamber’in kırķ üçüncü sinn-i sa‘âdetleriyle mi‘râc-ı nübüvvet-i peyğamberânelelerinde, ya’nî Hâzret-i Şâh-ı vilâyet sidretü’l-müntehâdan Cebrâ’îl-i kâ’inât ile mihmân olup Fahr-i ‘âlem, Cebrâ’îl-i Žât ile ‘âlem-i nûrı seyrân idüp, maķâm-ı nübüvvet ile müsemmâ buyurulmuş olmağın bu sûretce ism-i peyğamberleri Ahmed, Muħammed, Maħmûd, Emîn, Muhtâr buyurulmuşlardır. Ve mi‘râc-ı nübüvvetleri Hâzret-i Şâh’a meşhûdiyle sidre-nişin idi ve

meşâyih-ı ‘avām ba‘zı mertebede esmā-yı İlāhiyye varta-i baḥr-ı evhāmiyye ile gerek civān ḥālī ve gerek ise pīr ḥālī olsun evāhim-ı ‘irfāniyyesiyle ehlu’llāh-ı kirāmın kelimāt-ı gāmiziyyesine ‘adem-i āşinālğı cihetle gūyā ki ehlu’llāhın buyurdukları kelimātına vāqıf olmuş derecelerinde fikr-i firāset-i gābāvet-i nāqısalarıyla “Şunu şöyle dimiş ve böyle demek lāzım gelür idi”, diyü ḥalt-ı kelām iderler. Huşūsiyle ehlu’llāhı vücūdıyla bilmekten müberrā iken kelāmların ne cihetle aňlayabilirler ve kendülerin mürşid diyü iddi‘ā itdikleri kuvve-i cehl-i fāsıde ve gayr-i ‘aql-ı kāsırālarıyla galebe-i (53a) rūḥ-ı ḥabîşeleri cihetle baḥr-ı evāhim-i ‘irfāniyye ile ḥātm-i merātib-i esmādan müsem mā-yı şeytāniyyeye mażhar oldukların bir vech ile fark ve temyiz idemeyüp bu ‘ālem-i zamānda her bir geliş gidişleri böylece o uygunsuz kemāller ile şüret gösterip Żātında olan gülşen-i vahdete aslā kadem başamazlar. Hemān erenler kelāmından ḥissemend olamayup kendü ‘indlerinde ḥābā’iś-i heyūlālarıyla ‘avām-ı nāsı iknā’ iderek kör göze kılağuz bu kadar olabilür Oğlum.

Ġāmızı Ġirmendār Ahışavı ‘Alı Baba

[53a] Diğer Mektüb 29

Mekremetlü Oğlum Kemāl Efendi,

“Kün” emr-i celîlesinde žuhūr iden mahlūkāt-ı ġarîbe-i latife-i şun‘iyyeden iki melā’ik ḥalk u peydā olup, birinin adı “ ‘aḳreb-i şarḳı” ve birinin adı “ ‘aḳreb-i ġarbı” olmağla bunlar ise şanāyi‘-i kā’inātın ‘ameliyatında emekdār olduğı cihetle ba‘dehū kürre-i zemîne nüzül iderek dūd-perver ve āb u ḥār ile mücessed çihl-pā, ejder-i heft-ser olmuşdur. Ve otuz iki yavruları ve kırkar ayakları olup, biñer başı ve her başında biñer dendānı ve her birinde biñ derecede semm-i ḳatı‘a vardır. İbtidā-yı emrden bu zemîn-i zamānı ağızına almış idi. Ba‘dehū yavrularından biri efā‘ı-i nārı ve biri kelb-i Yemenı olup, bādı batnına cülūs itdirmiştir. Ancak biri balık olup, ābı ve biri gāv-ı ḥākı ile cümlesin yutmuşdur. Ve dört ayak üzere bu zemîn-i zamānı yüklenmiştir. Ancak nefes alması ‘aḳreb-i şarḳı olup şayf u şafā ve nefes virmesi ‘aḳreb-i ġarbı olmağla ḥarif u behmen-i şitā olmuşdur. Ve nefes alup virmesi füsül-i iśnā ‘aşereden mürekkebirdir. Faḳat buña ve dört ayakdan mürekkebirdir olup işbu zemîn ü zamānın batnında olmak cihetiyle resmi gāv; cismi kūh-i Ḳāf’dır. Nitekim diğer mükātebimizde ḥarekāt-ı ‘avārizdan ba‘zı mertebede beyān kılınmış idi. Bu zemînin taḥtında bu ḥayvānat,

müşābahāt ve mutābaķatla te’vīlen beyān olunmuş idi. Huşūsiyle zemīniñ tahtı āb, yā’nı ber-hevā olan bu zamāñı hāmīl işbu hayvānātdır. Ammā görülen ‘aķreb ve ejder yavrularından ċār-pā ğavı kıyās ile sûretleri bilinmez. Meger ‘ilm-i sübhān ile ‘ayıne-i nūr-ı vicdān-ı Muḥammedî’den eşer ola. Yoḥsa ‘aķlen ve naķlen ne enfüs ve ne āfāķ biline. Hemān bilenler görüp de şöyle bilinmiştir: Buraları, degil ‘ālem-i Żāt’dan, bu ķadar haberler ki söylendi, kimse ne fehm itdiler ve ne hüner-i taḥşıl-i feyz itdiler. Gine ‘ālem bizim, seyrān bizim, şohbet bizim, yār bizim, yāran bizim, dem bizim, devrān bizim, yol bizim, erkān bizim, keyvān bizim, kārbān bizim, menzil bizim, mihmān bizim, ‘irfān bizim, iḥsān bizim, in‘ām bizim... Bezm-i ķalbimiz feyz-i cemāl-i nāvidān olup, ċeşmemiz zevķ u şiret-i Ḥaķķ-ı cāvidān olmuşdur. ‘İlmimiz nūr-ı ‘izzet, ķalbimiz tūr-i ḥazret olmağla dā’ime’l-ān dıdār-ı ḥayret ile ser-mest-i fikret ve sevdā-yı tab’-ı cihet her kimden ‘uzlet ve ‘aķl-ı Cibrīl’i yār-ı rihlet ider ise anıñ maķāmı ķurb-ı Ḥazret ve Şāh-ı merdān-ı vilāyet bulunmuş olur ve leşker-i Ḥazret-i Muḥammed ve ḥalife-i cenāb-ı fāhr-i ‘izzet olur. Ve böyle olan zevāt-ı kirām ‘ömrinde her ne ki günāḥ itmiş olsalar bile Cenāb-ı Ḥaķ’dan anlar için ḥazż-ı şevāb u günāḥ yazılmaz. Zırā bunlar mecāzib-i mevlā-yı müte‘āl olduklarından dıdār-ı Ḥaķ dıvāneleri olup, levḥ u ķalem olmaz. Hemān anlarıñ levḥi Cemālu’llāh ve ķalemleri parmağ-ı ķudret ve emr-i ‘izzet-i illā’llāhdır. Ve ķuvve-i Żāt ile bi’l-fi’l ķādirlerdir. “El-mü’mīnū yenżuru bi-nūri’llāh” ya’nı mü’mīn kelle gözleriyle Allāh nūrına vāsıl oldular ve dā’imā görürler. Merātib-i taḥiyyāt ile maķām-ı cem’ü’l-cem’i münis-dem olduklarından başķa “Lā ḥallen ve lā mellen”²²⁰ muḥālīn taht-i ķadem ile cülūs ve cılve-gāḥ-ı sıfatdan şaffet ve tecell-i Żāt-ı eḥadiyyete vuşlat idüp, esrār-ı ḥaķāyık ile anlar ki nūra vāsıl olmayup, hemān lāf u güzāfdan ķalmışlardır. Maķāmları żulmet-i küfr ve tecehhül ile nifāķda ķalup cism-i nażarları ḥaķıķatden hemişe maḥcūblardır. Ve ‘ālem-i cismānide her-dem maḥbūslardır. Zırā ‘aķl-ı cüz’i ile her biri birer semte gidüp yer köstebekleri gibi şaplanup, ‘ālem-i ma’nāya baş çıkarup yüz gösteremezler. Ancaķ ezel i’tibāriyle dūkelimiz emr-i İlāhiyyede başsız ve ķolsuz ve ayaķsız hemişe ol başda yek-pāre ‘ayn-ı vefā āfitāb-ı cihānbān gibi cevher-i yektā idik. Ammā sûret ‘ālemine geldik. Her beden kūnküresinden bir çok eczā ile gölge gösterdi. Her kim ki keyfiyyet-i ezelî ile ḥaķıyyetin fehm idüp Cenāb-ı Ḥaķķ’ın (53b) vuşlatına ḥayşıyyet ile olduğun bilüp ve anladı, hemān burağıñ görüp, kemāl-i insāniyyeti ele alup ķutlu baht anıñ olsun ki emn

²²⁰ Ar. “Çözüm yok, yorgunluk yok.”

içinde tecellî ‘âleminden bir sarâ-yı hâkân yapup, serîr-i saltanat-maşîr ile gönül erenleri tahtına cülûs idüp, fenâ ve zevâlden müberrâ oldı. Ancağ rûh ile nefsi şey’-i vâhid idenlerin dünyâ vü ‘uqbâ saltanatı kadîm ve dâ’imdir. Ve bu ‘avâm-ı nâs ki Hâkîk’ın vuşlatından mahrûmlardır. Hemân ülfet ve mahabbetleri meclis-i behmen, ya’nî sovuğ meclislerinde bulundukları hinde kış mevsimi gibi şovuş zâğ-ı cehennem-mişâl ötüp, feryâd-ı naşîhat ile tefhîm-i nâs iderler. Ve bâğ-ı bihişt bülbülü mevsimsiz bir enîsi yok garîb bülbül gibi zâğilerden ihtirâzda olarak erkân-ı hırkaların ekinine çeküp, uzakdan seyircilerdir. Ve hâkîkat ehlinin tâc u hırkaları ezel bezminde biçilmiş kaftandır. Fağat ecsâm-ı keşifelerin vilâyet şabunıyla hikmet hâmmamında arınmış, nûr-ı hikmetle boyanmış, şîbğ-i âsumân ve mükemmel insân olmadıkça tâc-ı enbiyâ ve hırka-i evliyâ giyilmez. Zîrâ anların vücûdları nûr-ı ‘alîm ve mekânları tûr-i kelîm-i dâ’imdir. Ve herkesin belleyişleri gibi vâkı’a Cenâb-ı Hâk yerde mevcûd diyü i’tikâd iderler. Ammâ kendi degil, ancağ emr-i Zâtîsi mevcûddur. Ve kendisünün mekân ve zamânı yok ise de âyîne-i Zâtî enbiyâ-yı ‘izâm ve evliyâ-yı kirâm hâzerâtında mevcûd olup, zerâ’ir-i eşyâ-yı cihette emr-i Zâtîyle tecellî-i cemâl-i Sübhâniyyesin ‘ilmen ve ‘aynen müşâhede ile hâl dilinden mükâleme iderler. Husûsiyle anlar gencîne-i Zâta derbâñ ve dîdâr-ı yâre rıdvân ve bâğ-ı bihişt cemâl-i Sübhâna nazargâh-ı işân ve cîgerden dîdeye hün-feşânlardır. Ve hürde-i fikr ile vâdî-yi ‘irfân-ı şafâdan güzâr idüp, cebel-i ‘aql-ı ‘irfâna mihmân ve beyt-i Zâta nûr-ı ‘irfân-ı Muhammediyeden vuşlatı burhân olup, hüccâcî-i bi’llâhiler ve hacc-ı ekber dîde-i nûrânîlerdir. Ve âb-ı zemzem, mâ’-i hâyât ile âb-ı hâlid içüp, mahmûdî-i Cemâl hüccâcî olanlar ‘avâm-ı nâs gibi yol yorgunları ve ‘ağçe dîvâneleri olup da ‘azâb-ı nâr ile gitmezler. Ancağ erenler ‘azîmet ve seyâhatleri devr-i vatan olmağla her an rûh-ı Muhammediyye’den nûr-ı Zât-ı câvidiyyeye nâzır ve hüccâc-ı hâzırlardır. Zîrâ nûr-ı *Muhammed-‘Alî* iki cihânı şâmidir. Fağat nûrî göreceğ gözde şahve-i fer gerek ve bu yolların erin bulmağ gine ahvâlde mutâbık er gerek. Yoğsa hayvânata göre tatlıca ta‘âmlar ve şeker parçaları virmeğ ne hâcet. Lezzet-i güftâra kâdir cism-i tayyardan latifü’t-tab‘ olan tûti-meşreb olur ise mantıku’t-tayr ile nevâle-i lûtf-ı Hâk’dan igvâ iderler. Zîrâ cîfe ile terbiye olunmuş kuş ve hayvânata göre şeker-i ta‘âm nesiñe gerek. Anın lezzetinden haberdâr degildir. Ve isrâf hâramdır.

Nağm:

Bir kişi kim kurb-ı Ŗātđır ism-i a‘zam oldurur ²²¹

Nūr-ı Ėaķķ’a ‘arz olan kes ‘arř-ı a‘zam oldurur

Her ki bildi bu kesi tıydı ol hem-cān sesi

Ėaķķ’a vāsıl olan oldur hem Muğammed dervişi

Kimde kim ‘ilm-i iřāret hem beřāret vardurur

Ŗātı Ėāfiř ferd-i ma‘nā hem daği Ŗur’ān durur

Kimse bilmez sırrını hem Ėāzret-i mihmān ola

Ŗalb-i pāki ‘arş elinde Hātif-i RaĖmān ola

Sem‘-i Ŗātı olmayan kes nātık-ı Ėayvāndurur

Nūr-ı çeřmi olmayan a‘mā-yı ser-gerdāndurur

Nūr-ı Ėaķķ’ıyla muĖiř iřbu ‘ālem ser-te-ser

Hem źerā’in cümle eřyā neřvedārdır ser-be-ser

Nūr-ı Ėaķķ’la Ėod siriře řutlu kāndır ol demi

Kimde kim ‘irfān-ı Ŗāt var bulur anlar ol demi

Bir kişi kim ibtidā’ olsa veli

Aña iĖsāñ olur her dem Ėāl deli

Neřr: Ŗāt’dan mesrūr olan nāsdan daĖi mestūr ve meřtūrdur. Ve Cenāb-ı Ėaķķ’a Ėuzūr olan nāsdan daĖi menfūrdur. Ve nābit-i cevher-i mutlak olan Ŗāta ‘āvām-ı nās riřāři ıtlāk iderler. Ve ejder-i nefsiñ řuduzları, leřker-i Ėaķķ’ıñ toñuzları, Ėaķ ‘ilminiñ řavileri, řāhir ‘ilminiñ řabileri ‘ālemden sü’āl ve cevāblarıyla řāre-yāb olamaz. Fařat řatı veyāĖud nefyiñ cāndan olarak řovarlar. Beyt: (54a)

Hele Ėoř ola bu ‘āvām

²²¹ 3 x fā‘ilātūn 1 x fā‘ilūn.

Yevme tüblâda²²² olur her kelâm

Hemân câhilleriñ başına çöker nâr-ı žalâm

Ve erenleriñ tarîķ-ı tûr-ı hîkmetden nûr-ı vâhdet görüp, kelîm-i ahvâl-i mesken-i dîdâr ile zevķ-i na'îm ve kelime-i ķadîm ile 'ilm-i ķā'im ve ĥubb-i mā-sivâyı terk ve 'adîm-i ĥuzûr-ı ma'nevîde dā'imlerdir. Herkesi kim ĥîşsedâr itmez kelâm-ı evliyâ ister ise biñ gice başı eyreti âdem ola. Ez-cümle 'avâm-ı nâsıñ vücûdı 'arzında zirâ'at-i İlâhiyye olan rūĥ-ı nebâtiyye ki cevher-i nûr-ı Sübhâniyye olup emr-i Ĥaķ vukû'ında 'arz-ı 'arza rūĥ-ı rûmân ve nebâta ķalb olur. Ĥuşûsiyle enbiyâ ve evliyânıñ rūĥ-ı 'izâfe-i şâfiyeleri bedenden ıtlâķ ve zümre-i ĥayât-ı Žât-ı ebediyyeye ilĥaķ olur. 'Arzdan murâd, cevherdir. Zîrâ inciye şadefden aldıķda şadefiñ atarsın ve ba'zı tağlarda cevâhir gibi taşlar olup, cevâhire müte'allıķ bir kaç taş alup anıñ 'arziñ ķabul itmezler. Zîrâ lâzım olan cevher olmağla her insânıñ vücûd-ı 'arzında ķonulan cevher-i İlâhiyyeyi yalnız bilmek degil, ne keyfiyyet olduğun kelle gözleri ile görmek gerek. Yoĥsa vücûdı zamân ve tûrâbıñ cinsidir. El-cinsü me'a'l-cinsi ve-lev kâne necis.²²³ Her eşyâ aslı olanları Žâta ve furû'âtı nebâta ve'l-ĥâsıl cinsi cinsine ric'at ider ve bu žâhir âyînende görünenleriñ hemân bâtın i'tikâdları ile berâber turalım. Her birerleri birer günâ a'mâ žât olup, meşelâ fakîr Bektaşî tarîķından olduğum ĥâlde Ĥazret-i Ĥünkâr Ĥacı Bektaş-ı Velî diyüp giderim. Ve lâkin anlarıñ Cenâb-ı Ĥaķķ'ıñ ne yüzden vuşlat eylemişlerdir? Ol tarîķ ne imiş ve nice gidilür imiş? Ĥuşûsiyle cümle ehlu'llâhıñ tarîķleri tarîķ-ı *Muĥammed-'Alî'*dir. Ve pençe-i âl-i 'abânıñ kelle göziyle gördükleri nûrdur. Ve lâkin nedir, aslen ve ķat'en bilinmez. Ve bu tarîķ ki Bektaşî diyü ittiĥâż itmişlerdir. Sâ'ir tarîķlerde dahi ba'zı şâbık piç, veled-i zinâlar; pîrân ve ehlu'llâha 'aķl-ı fâsîdlerince bûhtân ve iftirâ iderler ki, insânıñ zekeri ve ferci ĥuşûslarıyla te'aķķul ve tefekkür-i kemâl taĥşîş iderler. Ve gün-â-gün ĥaltiyyât-i kibr ile şîrk iderler. Hemân Yezîd'e bir la'net olduğ ĥâlde böyle olan kesâna biñ lâ'net azdur. Ve bunlar la'net ittigümüz Yezîd'iñ menşisinden degil belki çarşı kirinden ĥâsıl olmuşlardır. Lâkin bu ĥuşûslara menî ve nefsiñ ķabaĥati aslâ yoķdur. Hemân cevher-i nebâtiyye aslına râci' olur. Bunlar dahi batn-ı ĥayvânâtta tefâvût iderler. Ve tarîķ-ı Bektaşî zamânesinden bir kaç nisâ takımları ile bir miķdâr şoĥbet eyledim ise de bunlarıñ öteden berü aķl-ı fâsîķlarınca

²²² Et-Tarik, 86/9.

²²³ Et-Tarik, 86/9.

gittikleri yolları fakîr yigirmi beş seneden berü eskitmiş idim. Ba‘dehû ne hâl ise zât-ı uğrılarından biri beni tarîķı Hâķķ’a ân-ı vâhîde ile kendi kendime gösterdiği hâlde cümle ‘ibâdet ve ‘ilmim mahv u fenâ itdi. Hele uzatmayalım. Bu ‘avratlarıñ içlerinden biri hâşâ rehberleri olup, zînâ ‘amelleriyle tarîķ-ı nâzenine ve Cenâb-ı Hâķķ’a iftirâ ederler. Ancaķ bu ķarîha söylediğim müfreddir:

Hem-dem oldum añsızın bir ‘avrata kim Yezjdiñ hâlası

Aşlını sordum ancaķ hâd cehennem ķargası

Bu beyt ile kendisini şenâ eyledim. Bu aña ķadar oğlum irsâl eyledigim gerek mektûbât ve gerek ise risâlelerim cümlesi tarîķ-ı dîdâr-ı Hâķķ’a tercümân-nâmelerdir. Eger dînimiz ve dilimizden añlayabilür iseñ saña ‘aşķ ola, ammâ añlayamayacağına fakîr dañi şehâdet iderim. Ve tarîķat-ı ‘aliyye dinilen esrâr-ı hâķķat-ı Muhammediyye keyfiyyeti dünyâdan uzaķ ve Âdem’den yaķındır. Ve lâkin dünyâda Âdem olan zevât ol şehir-i hâķķate mihmân oldılar. Ve anlarıñ ni‘met ü nevâleleri noķta-i Cemâlu’llâh’dır. Nitekim diğerk mükâtebemizde “Kün” kelimesiniñ noķtası ezel i‘tibâriyle bir dâne buğday olup ve her buğday orta yerlerinde birer elif ‘alâmetleri olduğu gibi zükûr ile nisânıñ beyninde birer hatt-ı elif olmağla hemân insân-ı kâmile ‘alâmet olduğu mişillü “Kün” kelimesiniñ dañi iki hârf-i noķtadan hutûti-i şun‘-ı Yezdân ve emr-i lütf-ı sübhân ile darb olunduğu hâlde iki şey’in ictimâ‘ hisşesinden bu kâ’inât žuhûra gelmişdir. Huşûsiyle bu emr-i celîleden noķta-i buğday olup, sırr-ı âdem onda gizlû idi. Bu hengâmeden yüz kırķ dört biñ senenin zamânı mürûr itdik de ba‘dehû noķta olan buğdaydan iki cins âdem yağñi Âdem -‘aleyhi’s-selâm- ile Hâvvâ -radiya’llâhu te‘âlâ ‘anhâ- anamız žuhûr itdi. Ve buğday noķtasında olan hatt-ı elif sır oldu. Ve batn-ı Âdem’e ķalb olundu. Ve’l-hâsıl rahm-i zemînden tevellüd ve hâsıl olan nebâtâtıdan buğdaya naķl u ‘alâmet ķılındı. Vâķı‘a bu buğdayda olan elif hattı cemi‘-i zamânda insân-ı kâmilin ‘alâmet ve hisşeleridir. Buğdayın nân u ni‘metin herkes yir; ve lâkin hâķķate mażhar düşemez. Ve ‘ilme herkes tâlibdir, oķur ve tekmiñ-i nüsha oldum diyü tefahhür-i kemâl tahşiş iderler. Ammâ ‘ilmin kelime ve hikâyesinden (54b) haberdâr olabilürler. Ve lâkin noķta-i aşliyyeden aşlen ve ķat‘an haberdâr degillerdir. Zîrâ herşey’in bir hâķķat-i aşliyye şemeresi vardır. Aññ mażhar olmaķ lâzım gelir. Ancaķ bu sırlara muvaffaķ olamazlar. Faķat ‘ilmin esrâr-ı hâķķatine el-hâķ enbiyâ-yı ‘izâm ve evliyâ-yı kirâm hâzerâtının hisşe-i huķûķ-ı ezeliyyeleridir. Ve mi‘râc-ı nübüvvetle

vilāyetden bir miqdār daha faşl u beyān idelim. Huşûsiyle bu maḳām-ı ‘ulyā ‘ālem-i Żāt bulunduğı eelden ḳālen olmayup her hālde hālendir. Vilāyet daḥi ‘aynı bu maḳāmıñ ḳurbıdır. Ancak felek-i Ḳāf’a degin bî-cihet ‘Anḳāsıyle vāsıl olduḳda her tabaḳa-i felekde enbiyā-yı ‘ıẓām ve evliyā-yı kirām ḥāzerātınıñ ism u resmleriñ ḥāvı levh u ḳalemleri ile münakḳaş ve muḥarrer birer levḥaları vardır. Ve bu zevāt-ı kirām işbu birinci maḳāmdan toḳuzuncu tabaḳa, ya’nı vilāyet maḳāmı olan sidretü’l-müntehāya degin Żāt-ı ‘Anḳası olarak her tabaḳada sākin enbiyā-yı ‘ıẓām ve evliyā-yı kirām ḥāzerātıyla görüşüp bî-cihet gider ve her felek cihet-i müteḡayyire aḥvāliyle müşennā birer ‘alemdir. Ve her tabaḳanıñ tecellisi biri birinden a’lādır. Ve mu’tedil āb u havāda ve tecellî-i Żāt-ı ḳadîme ile devr-i dā’imededirler. Ve buralarıñ ābı cemāl ve havāsı şun-ı kemāldir. ‘Ālem-i cihete bir vech ile ḳıyās olmaz. Meger ‘ömrinde bir kes göziyle göre yoḥsa ta’bîr ile vaşfa şıgmaz ve işbu metin ve *Tercümān-nām*emizde muḥarrer tāc-ı enbiyā ve ḥırḳa-i evliyāya maḥşûs zevāt-ı kirām merātib-i kemāl ile birinci maḳāmları, ya’nı felek-i ḳamere mi’rāclarında bālada bast u beyān ḳılındığı cihetle işbu zemîn ü zamānı batnına cülûs ile ḥāmili olan şarı öküzüñ postı enbiyā-yı ‘ıẓām ve evliyā-yı kirām ḥāzerātınıñ post-nişini olmaḡla Cenāb-ı Ḥaḳḳ’ıñ ḥalîfe-i rüy-ı zemîni olur. Yoḥsa öyle taḡ ḥayvānātı gibi beyān-perver ve bî-derk ḥayvānātıñ postına oturmağıyla erenlerin ḳışı mertebesinden ‘add ü i’tibārı olunmaz. Erenleriñ vücūdı her ne şey’iñ üzre cülûs idüp de oturmuş olsa her eşyā fahr ile cansız ise canlu ‘Anḳā ve arslān postına otursalar fā’ide itmez. Zıṛā rūḥ-ı nebātîyye ile pir-perverde olup, rūḥ-ı ḳudsiyyeye muzāf olmayan kesān hemān *canlu-meyyit* olup, erenler kelāmından ḳanḳı göz ve ḳulaḳ ile fehm idüp de ḳanḳı ‘ilm u ‘amelleri ile kendün bilüp ve görüp de ne tarafından Cemālu’llāh’ı müşāhede idebilür. Böyle olan canlu ve rūḥsuz meyyit kimseleriñ başlarında biñer gıce külāḥ ve üzerlerinde yüzer ḳıyyeden mevzūn yūn çuvallarıyla mercān deryāsından biñ ‘urba tesbîḥ dānesi yükiyle ārslāna bindirseler gine arslanı güdüp, yürüdecek bir zencirci lāzımdır. Bu mişillü *canlı-meyyit* olan kesānı ḥacer ve şecer maḳūlesinden ‘add ü i’tibār olunarak buña ḳıyāsen bir eşegiñ üzerine yükletsen elbette eşegi anıñla berāber yürütmeḡe ilerüde veyāḥud gerüde bir adım gerekdir. Bu cihetle bir taḳım cānsız ḥayvānāt postlarına oturup da rūḥsuz kelām iden cānlu meyyit kimseleriñ dünyāsından fā’ide olmayınca āhiretinden nice menfe‘at görölür imiş. Ancak erenler ki rūḥ-ı izāfe-i sāfiyeleri ḥasebiyle mażhar-i nūr-ı cāvidānı olan zevāt dā’imā

yürür *kaḫbr-i ḫayātī*ler olup, oturdukları cānsız mahlūḫātīn postları cānlanup yürüdürler ve her eşyāyı lisān-ı ḫāle getirüp de ‘aşḫ dilinden muṣāḫabet iderler.

Benim Oḫlum, seni faḫīr, źekerinden gūyā ki sūnnet itdirdim. Ammā sen ise ḫālā müslimān olmamışsın. Bundan soñra gerek ise ḫafānı dibinden kessem gine müslimānıñ yanından bile geçemeyeceksin. Ve seniñ vālide mir‘ātinden bilürüm. Bir ḫaç biñler ile kese aḫçe ve boḫça ve çiftligān ve dā’imā ḫayrāt ve ḫāsenāt ile meşḫūl olduḫuñ haberim var ise de ṣaḫn Oḫlum, bu maḫūle ḫayrāt ve ḫāsenāt ile ḫurtulurum dir iseñ bunlar ‘avām-ı nāsıñ zūḫūrt tesellileridir. Böyle şeyler ile kişi ḫurtulamaz. Kendi ūlkeni fetḫ ve te’ḫīr idebildiñ ise dūnyā vū uhrā ḫurtulabilürsün. Yohsa soñra yongaya ḫarışursın. Ve bizim benligimiz Cenāb-ı Ḥaḫḫ’ıñ benligindendir. Anıñ çūn gāḫ faḫr ile faḫr ideriz, gāḫ faḫr ile faḫr ideriz. Bizim dilimize geleni her-dem Ḥaḫ dilinden söyleriz ve benim ta’rīf itdigim gibi dervişliḫin birinci rutbesinden olabilür (55a) iseñ bu miṣillū ḫayrāt ve ḫāsenātıñ şöyle tursunda be-her yevm biñer kişi ḫatlı u i’dām itmiş olsaydıñ, ol vaḫt seniñ içün ne ṣevāb ve ne de günāḫ olur idi. Ammā ādem ol da tek nāsıñ günāḫ olan işiñ işle ve lākin ādem olmadıḫça her ne ḫadar ḫayr u ḫāsenāt işlesen de anıñ günāḫına ḫarışmam. Ve lākin ṣevābı daḫi kendine āḫiretde fā’ide itmez. Herḫāle tārīḫate bidāyet sūlūkinde nihāyet bulmaḫ ‘irfān-ı źātīyyeñe mevḫūfdur Oḫlum!

Ġāmızı ve Ḥirmendār Ahışavı ‘Alī Baba

[55a] Diğer Mektüb 30

Mekremetlü Oḫlum,

Nitekim rumūzdan rahm-i mādere cūlūs ve fıtrat-ı źātīyyeñizde cilvedār-ı şümūs olan aḫmār-ı nūfūs ile vilādet-i ḫāl-i merkūze cevher-i feyz-i pederden Hümā-yı şarḫī devr-i āsumān ve rub‘-ı per ile tayerān-ı zamān ve Hümā-yı ḫarbj ile Ḳāf’ı āsumānda berrān ve ḫavvās-ı baḫr-ı revān-ı zamān olan murḫ-ı ḫāḫān ve ‘aḫl-ı ‘arşı-ı ıtlāḫ ve fikr-i lāḫūtī-i mutlaḫ olup, hemān seyr-i ‘arşı-ı ḫāḫān olur. Ez-cümle herkesiñ bildikleri cihetle, ya’nı kişiniñ ömrinde bir kerre sāyesi başına uğramış olsa, ol kişi devlet-i ebediyyeye ilḫaḫ ve istiraḫāt-ı sermediyyeye ıtlāḫ olur imiş. Ḥuṣūsiyle erenleriñ iki cins Hümā-yı źātiye ve murḫ-ı semā-yı ḫāfiyyeleri vardır. Her-dem biri başında ve biri ayakları altında berrān-ı zamān ve şiret-i insān-ı ḫāḫān iderler ve ānlarıñ çübānları cism-i semj ve ḫalb-i temiz nev-civānlardır. Her ān pertev-i sāyesi ānlara iḫsān-ı zamān olur ve dāye-i zamān ile

Cibrîl-i îhsân olur. Nitekim atyân-ı âfâk toköz kabza-i tîñ-i cennet olup, herbir kabzada birer derece rûh-ı îhsân ve ğayr-i cihet-i zamân olmağla demek olur ki, rûh-ı insân, zât-ı a'mâdan bir eșer-i tecellî olarak kuvve-i âfâkdan bi'l-fi'l lübb-i zamân olup, hemân insân-ı kâmil cân-ı âsumân ve rûh-ı revân-ı Keyvân'dır. Zîrâ toköz atâ ile dört anadan milâd-ı ma'neviyye ile mufârekat ve tevellüd iden âdem, kerîm-zâde olur ve şu kadar biñ seneden geçüp anâlarıyla berâber evlâd-ı babalarına kabır hâyâtında mülâkat iden hasretinle ne derecelerde memnûniyyet vâkı' olacağıñ mi'râc-ı ma'neviyye ile vuślat-ı rahmaniyye ile evliyâ-yı kirâm hâzerâtına cihetden ne derecede ta'zîm ve tekrîm-i 'izzet olacağıñ ehline ma'lûmdur. Böyle cesîm ana ve babalardan tezevvücle tevellüd iden tıfl-ı hâkânîñ, ya'nî insân-ı kâmilîñ vücûdî 'ayn-ı Âdem olup bu kâ'inâtâ göre pek küçük olduğundan ne vechle kıyâs ve tahmîn idelim, dîr iseñ hemân ba'zı 'azîm Balkan tağlarda ma'âdin ve cevâhir-i cüz'îyye ihrâc olunur ki bir 'azîm tağıñ cirmine kıyâs edince, ya'nî tağı fûrûht idecek olsan, meşelâ biñ kîşe aķçe bahâsıyla iştira ve iltizâm olabilür, ammâ ol tağıñ batnında aġrâb-i ġarâ'ib nice ma'âdin ve cevâhir vardır ki, bir 'aded mücevher taş, hemân tağıñ bahâsını virür ve buña kıyâs bunca ma'âdin ve cevâhir ise cirm ü vezninde her ne kadar küçük ve hafîf ise de kıymet ve bahâda aġırdır. Bu cihetle insân-ı kâmil dañi öyle bir cevher-i ma'dendir ki bu kâ'inât, kıymet ve bahâsıyla Cenâb-ı Hâķ'dan bir def'ada yetmiş kerre diyyetiñ virüp, śatun almağla ġudret ü ġuvveti vardır. Hem dünyâsı ve hem de âhireti ma'mûrdur ve ol vaķt Cenâb-ı Hâķķ'ın hilâfet-i ma'neviyyesi ol zâtıñ śânına îhsân-ı kübrâ olur. Yoħsa öylece (55b) herkesiñ belleyişleri gibi ism-i zülâm kendi cedâm, ya'nî 'avâm-ı nâs tarîķleri gibi faķîr kelâmlarıyla faķr itmezler. Hemân fahri bulup da faķr iderler. Zîrâ faķr-ı nâsı var, faķr-ı hâśı vardır. İşte bunuñ buracıķları böyledir Oġlum Efendi.

'An aslı Ahîshavî tarîķ-ı Bektaşîyyeden Ğâmızı Ğirmendâr 'Alî Baba

Fî 11 Recep sene 1272 ²²⁴

[55b] Diğer Śuret-i Mektûb 31

Mekremetlü Oġlum Mûderris Mehmed Kemâl Efendi,

²²⁴ M.: 18 Mart 1856.

Bu kerre dahi ba'zı mertebede nisā tā'ifesiniñ 'avārız-ı vücūdiyyesinden tolayı sü'ālîñiz vechle bu kadarca cüz'î keyfiyyâtı fark ve temyiz idemeyüp de mesāfe-i ba'ide ile hayā itmeyüp de pederiñiz sü'ālîñiz 'ayn-ı hāmākat olduđu, hemān taḥşîl-i 'ilm cihetiñiz mūcib ve ecvebe-i cevāb bulunmuş olmağın her hâlde muhtāc-i kudret-i 'ilm-i İlāhiyye ile ḥikmet-i sun'-ı Raḥmaniyye erbābına ma'lūmj-ı mutlak olmağla 'alā tarîķı'r-remz îfā-yı resm-i merām idelim. Gerekdir ki, sözi özden gūş ü rabt eylesesin. Ancak nisā tā'ifesiniñ cemāliyle vücūdında mūy eşeri olmadıđı cihetle cemi'-i zamānda maḥbūbe ve her nāzı mergūbe olduđu sûretçe 'avārız-ı vücūdiyyesinde muḥîṭ-i cild-i teri laḥm-ı bedeniyyesinden fāsıla-i cüz'iyye ḥasebiyle inbitāt-ı mūy 'adem-i žuhūr ve 'uyūn-ı ḥuzūr olmadıđı cihetle cemi' zamānda cilde revnāk ve eşer-i feyz-i Cenāb-ı Ḥāk olduğundan başka 'avārız-ı bedeni muḥîṭ olan cild ile laḥmıñ fāsıla-i 'adāle ḥāsılasına kudret-i sun'-ı Yezdāniyye cihetiyle gıdā-yı hayāt-ı vücūdiyyesinden žuhūr iden cevher-i letā'ifi bu maḥālli dārü'l-mekān itmiş olmasından nāşi hemān bu maḥalle göz irüp bakılmış olsa, laḥmı ile muttasıl cildten mā-'adā hiç bir şey' görünmez idi. Ancak zükūrun dahi bu kıyās üzre olup faḫat cildi laḥma muttasıl olmağdan nāşi inbitāt-ı mūy žāhir olmuşdur. Huşūsiyle nisā tā'ifesiniñ şehvet-i nefsanıyyesi ve zükūruñ menj-i ferdāniyyesi da'vet-i ḥisset-i nażariyyeleriyle şulbe menj-i raḥme şehveti celb ile vāsıl-ı deryā-yı vücūd-ı pūr-cūd-ı ādem ve ḥāmil-i Süleymān-ı ḥātem olur. Ve tā'ife-i zükūruñ şehvet-i menjisi cild ile laḥmıñ ittişāli cihetle cezbe-i üstühāniyyesinden şırt kemikleri tarîķıyla îvā-yı şulbe nüzül iderek kıvām-ı fi'liyyesiyle žāhir olur ve nisā tā'ifesiniñ şehvet-i nefsanıyyesi üstühāndan mā-'adā cümle bedene sārj olup kuvvā-yı nefsanıyye şehvet-i fi'liyyesine 'arız olarak raḥme nüzülüyle teneffüs-i a'zā olur. Ve zükūrun a'zāsında bir nefis olup nisā tā'ifesiniñ tokuz nefis olup da bedeniñ her cānibine ihātasıyla pehlivān ve ḫahramān-ı ejder-i nefis olup tabi'atın er idüp kıyāfetin maḥbūbe-i türābdan 'ārifē ḥātun ḫābil-i irşād-ı zamān olmuş olsa, elbette 'avām-ı nāsın sultān-ı zamānı olur. Ve 'ind-i İlāhiyyede maḫbūlj-i Żāt-ı ḫadīm ve nā'il-i feyz-i na'īm olur. Ve bu irşād madde-i maḥşūsayı diğeri mükātebizde def'aten beyān kıılınmış olmağla hemān 'avām-ı nās beyninde meşhūr olan keyfiyyāt-ı irşād, ya'nj evāhim-i baḥr-ı nefsanıyyeleri gibi gün-ā-gün ḫaltıyyāt maḫūlesinden kendileri gūyā yetişmiş ve kemāliyle kıvām bulmuş şeytān evliyāsı olup ba'zan cihet-i sinn veyāhud kelām-ı evliyā ile meddāhiyyet-i kāzibāne veyāhud 'indj olarak 'avām-ı nāsıñ zihniñ selb idecek tavr u kelīmāt-ı kāzibe ile sıbg-ı 'anāsırdan gün-ā-gün elvān-ı eşkāl ile mekkārı ḫutb-ı şeytānj-

i zamān olup gūyā herkesi irşād ve ikrārına da‘vet itmekde olan zamānımız meşāyihıyla gelecek zamānda nice nice masharalıklar ile ‘avām-ı nāsa mehdī-i zamān yalancı soytarıları žuhūr idüp kendileriniñ sinn-i tavīleleriyle ihtiyār hāllerinde çehrelerine bakup yüzümüz nūrlandı, diye tefahhūr ider. Ammā hiç bilmezler ki yüzlerinde olan tonuğ renkler mahzā ihtiyarlığına mūcib olan zamānıñ necāsetidir. Hemān anlar, nūr diyü iki elleriyle yüzlerine çalup du‘ā iderler. Bālāda bast u beyān olunduğı üzre nisā tā’ifesiniñ bazı mertebe-i ahvāl-i bedeniiyesinden (56a) tolayı zükūr ile ināşıñ vücūd-ı sun‘iyyesinde haylice tefāvūt olup faḫat Cenāb-ı Hāḫ nisā tā’ifesi bedenini noḫsān idüp de zükūrun bedenini tamām yaratmış değildir. Zirā, nisā ile zükūruñ mūḫtezā-yı hīkmetle bedenleri yaradılmışdır. Hemān zükūru nisāya ve nisāyı zükūra eşedd ihtiyāc ile muhtāc idüp birbirine lāzım ve melzūm olmağın huşūsiyle zükūr ile nisānıñ şehvet-i nefsaniiye-i cevher-i ferdāniyyeleri cihetle ya’nı “Kūn” emrinin noḫtası bir ‘aded buğday olup yarısı erkek ve yarısı dişi olduğı hālde demek olur ki, Ādem -‘aleyhi’s-salātü ve’s-selām- ile Hāvvā anamız müddet-i medīde ile bir dāne buğdaydan hāşıl olduğı mişillü buğdayıñ dahi orta yeriniñ elif-i hatt-ı mezrū‘a-i isti‘dādiyyesi olup, hemān buğdayıñ iki tarafı birleşdikde cevher-i üns-i ferdāniyyeleriyle hāşıl-ı nātık-ı cism-i ādem olur. Ve zükūr ile nisānıñ sebep-i hāyāt-ı fāniyyesi olan me’külāt ve meşrūbātıyla kāffe-i eczā-yı bedeniiyelerine sirāyet iderek cīfe-i me’küleden hīşsedār olup, zübde-i kemāl-i nevālden nātık-ı cism-i hāyvān-ı zamān olarak cemī‘-i zamānda nevāliñ hāl dilinden herkese ifāde-i şohbet-i merām ider ve bu me’küleniñ hīşsesi bir nebzedden ‘ibāret olmağla şıḫlet-i cismāniyyesi vücūh ve haslet-i rūhāniyyesi ḫalbe cülūs idüp sıfat-ı zātiiyyesiyle ḫābil-i seyr u temāşā-yı cihet olmağın hemān menba‘-ı feyz-i cilāsın ‘uyūn-ı beşere ıtlak idüp metn-i *Tercümān-nāme*’de beyān olunan nefsi nisā, hīn-i hācette bedeniñ cümle cānibinden da‘vet-i çeşm ile rahme nüzül ider. Ve meni-i insān cild ile beden arasından heyula-mişāl da‘vet-i çeşm ile şulbe nüzül iderek iki cevher biribirini bulduḫda zamān-ı mahşūsasıyla münbit-i cevher-i ādem olur. Ve nisā tā’ifesi hīn-i mevlūdinde kendi eli parmakları enlülügünce otuz altı parmaḫ ḫāmetinde olur ve zükūrun mevlūdinde kırk parmakları enlülügünce ḫadd u ḫāmetinde olurlar ve büyüdükce bu hendeseye tahallūf iderler.

Ġāmızı ve Hirmendār Ahīshavī ‘Alī Baba

[81b] Diğer Mektüb 32

Ey Oğul!

Ma'lûm-ı hâliñ olsun ki, işbu müşekkel yedi tabağa keyvân ile üç tabağa-i kerrâşî-i ve mâverâ-yı perde-i Zât, ya'nî mezkûr toğuz tabağa-i kâ'inâtın 'âlem-i Zât'tan muhâfazası zımnında toğuz biñ yıllık kalınlığında (82a) 'âlem-i hicâb ve 'âlem-i zıll tesmiye olunmuş olmağla, anıñ batnında vâkı' üç 'aded felek; birisi 'arş-ı a'lâ ve sidretü'l-müntehâ ve maqâm-ı Cibrîl-i kâ'inât ve mâverâ-yı eflâk ve maqâm-ı cem'ü'l-cem' ve maqâm-ı vilâyet ve menba'-ı nûr-ı hâzret ve neşve-i şûr-i kudret olup biñer yıllık kalınlığı ve biñer yıllık mücevvef meydânlığı olmağla bunun tahtında ceberût dañi bu vechle olarak ve melekût kezâlik mücevvef meydânı olup suver-ı zamân ve nihân ve kalem ve levh bunuñ içerisinde mahfûz olup kalemiñ içerisinde yedi deryâ ya'nî yedi pâre nûr-ı kibriyâ gizlidir. Ve levhiñ içerisinde yedi tabağa-i semavât mahfûzdur. Ancak işbu üç tabağa-i kürşî ikişer biñ yıllık vüs'atlı mañal olmağla cem'an altı biñ yıllık meydân olduğı hâlde işbu kerrâşîniñ tahtında vâkı' seb'a semavâta degin fâsılası üç biñ yıllık meydân i'tibâr olunduğı cihetle yalnız buralarıñ beyninde toğuz biñ yıllık menzil demek olur. Huşûsiyle tabağa-i seb'a semavât cümlesi beşer yüz yıllık kalınlığı ve beşer yüz yıllık mücevvef meydânlığı olup bunlar dañi cümlesi yedi biñ yıllık meydân olduğı vechle cem'an yekûnû on sekiz biñ yıllık menzil demek oldu. Gelelim şimdiki hâlde bu seb'a semavâtıñ içerisinde vâkı' zamân u zemîniñ mücib-i feyz-perverişleri olan qurb-ı semâdan havâyic-i cevâhir-i sübhâniyyeleri gamâm-ı zamânıñ tahşîl-i feyz-i letâfet olup bu zemînden kırk sâ'atlik meydân-ı menzil havâlanamaz. Zîrâ yaz mevsiminde egerçi bu kadar (82b) menzil kesb-i hevâ idecek olsa hemen yağmur olacağ hâlde der-'aşab muncime olup tolu yağar. Gelelim şimdi mâ-nahnu fihimize; bâlâda bast u beyân kılındığı vechle tis'a eflâkın mâverâsında vâkı' 'âlem-i hicâb ya'nî 'âlem-i zıllıñ 'arş-ı a'zama degin toğuz biñ yıllık fâsılasıyla hey'et-i şun'ıyyesi toğuz biñ yıllık kalınlığında olup 'âlem-i Zâtdan ya'nî 'âlem-i nûrdan muhâfazasıyla butûn-ı eflak, qâbil-i feyz-i Yezdân olmağla seb'a semavâtda vâkı' dördüncü tabağa-i felekde kâ'in cevher-i şems u nücûm hey'et-i maşnu'aları siyâhî birer cevher-i qurşdur. Anlarıñ qâbil-i feyz-i tecellî olmağın qameriñ cevheri kırk günlük menzil olup cem'an üç yüz altmış altı sâ'at arşa-i mübarekedir. Ve be-her nücûm cevheri kırkar sâ'atlik menzil olmağla işbu felek-i şemsden felek-i Qâf'da vâkı' cevher-i qamere sirâyet iderek bu zamân-ı zemîne sâye-perver olarak hemen şems-i şarqdan tulû idüp garba degin biñ yıllık menzil kat' iderek gürûbıyla zulmeti cihâna tevellüd idüp devr-i zemîn u zamân olur. Ancak şu

ayağlarımız altında vâkı‘ zemîn egerçi alkmış ve giderilmiş olsa idi leyl ve ıll olmayıp her taraf m cell  ve muşaff  olmuş olur idi. Ve l kin řems ğur b idecek, n c m ile amer uh r id p r y-ı zam na ve řems, zış u zem ni n perverış ve lez ’iz ve źevı-tezvıclerine reh vet ve şi  hatlerine ma abbet vir p devv r-ı feyz-i zam nilerdir. (83a) Bunlardan her eşy nı n  u k ı vardır. Ez-c mle bu zam n i re bu cev hir-z deleriyiz. Nitekim diğer *Terc m n-n melerimde* bey n ılınmış idi ki, ibtid ’-y  emrde "k n" emr-i cel le-i Rabb n ’de "k n" kelimesini n notası ‘ayn  buğday olup bu k ş ne-i ‘av lim anı  der nında mağz olunmuş idi. Evvel-emrde iřbu nota ma v oldu. Hem n altı g n, yedi gicede bu k ş ne-i ‘av lim ve k ’inat ıv ma ve g n- -g n ni‘met ve ma l  t-ı ‘acıbe ve nev le-i ğarıbe ile it  m ve i s n-ı Rabb-i Yezd n ılındı. Ve bu buğdayı n ortasında olan  att-ı elif cem ’-i zam nda ins n-ı k mile ‘al met olup bu d neni n yarısı erkek ve yarısı diři olmala ol vatten beri h mil-i cevher-i keyv n ve n tık-ı cins-i ins n ve  ayv n olup bu emrden y z kır d rt bi  sene m r rında iki mel ik-i mu‘a  ama K h-ı Serendib’de   zet-i  dem ve  avv  an mızı ağızlarından r y-ı zem ne vaz’-ı  aml itdi. Ve biri birine muttasıl ma abbet-i  a vir l p m cib-i mezz ’a-i ra m-ı m derde ıv m ve s l le-i cevher-i  ay t -yi ‘av m olageldi. Ve ulmet-i zind n-ı teni  S leyman’ı olan r  -ı enver ki r  -ı iz f  olup ancak iki t kr k bir mahalle cem’ olduda mecmau’l-ba reyn olarak ibtid ’-y  emrde ebeveyni n cevher-i ferd niyye ve şehvet-i nefsanıyyeleri ab le-i ra m-ı m der olduda    erk n ile tecess m iderek biri r  -ı mu ayyere ve biri nefsi-   ayv niyye ve biri cesed-i f niyye olup her biri birer g n  sırr-ı     niyye ve tezz c-i feyz-i Ra m niyye ile m rebb  olup,  att  tevell d-i zam n olduda erk n-ı şel şe tecedd d iderek biri r  -ı m debbire ve biri nefsi-  ceb bire ve biri cesed-i n ’ire (83b) miz c olup bu siy   zre  att  b l ğ-ı zam n ola. Ol vat iřbu ‘av rız-ı muhtelif ve miz c-ı şel şe r  -ı  ayv n  ve biri nefsi-  n tık  ve biri cesed-i merz k ye tahavv l iderler. Faat tab ’at denilen keyfiyyet-i şikemi d ’im  ma all-i esfeldedir. Ve l kin ‘al u fıkır ve fir set u ‘irf n ve cem ’-i ins n ve  ayv nda a’l da ya’n  her ins nın afasını n beyni i inde olan rev ın ortasında bir siy h  nota vardır, oracıktan feyz alır. Ve l kin meşreb ve tab ’atı n  lkesi esfelde ve d ’im  şikem oldugu cihetle berr n  olup diğer d rt  l t-ı ma ş s a cemi’-i zam nda sem v  olmala her k r  cev nidir. Gerek d ny  ve gerek ‘ub  ş  ibini n iři   t u evi kes d olmayup ma’m re-i  b d ve her taraf ona k ş de-i  a-ı cev d olur. Hem n erk n-ı ma’l me ve ef  l-i ma ş s s  edille-i Kur  niyye ile v şıl-ı fa r-ı

Muhammediyye olarak dü-cihân faqrından geçüp âzâde-i havf u hüzn olurlar. Herkesiñ bildikleri gibi kâl ile geçilmez, meger ‘aşk hâl ola. Yohsa nefsinde kıymet, özinde zulmet olanın hâli harâb, özi türâb ve serâbdır. Bunun gibilerde ne dünyânıñ dadını, ne de âhiretiñ adı hiç sorma. Hemân yanından gel de geç. Ve rûh her vücûdıñ temel ve binâ ve kubbe-i hayât-ı hâşşıdır. Ve nefs-i nebâtiyye neşve-i hayât-efzâsıdır. Ancak vücûdıñ memâtiyle nefs fânî olur. Ve lâkin rûh cevvnândır. Vücûdıñ fâniliginden aña aslâ ve kat‘â fenâlık irmez. Faqat izâfî rûh veyâhud hayvânî olduğu hâlde dahi cümleñiñ şânında ‘atiyye-i in‘am ve ihsân-ı kibriyâsın müsâvî kıldı. Ammâ ser-mâye-i zâtı zâyi‘ iden kişi intikâl-i (84a) devriyye-i zamân ve hemânda faqat hızmet-i ‘ubûdiyyetiñ bilüp ve işini gördüğü hâlde ol âdemiñ rûhî izâfî olup zamâna bir gelüp pervâzi-i quds-i revân-ı cinân-ı yâr olup gider ve bu câh-ı zamânî-i zindânda qalmazlar. Ve haqqıate bu ‘âlem-i zamân kalb-i ‘avâlim ise de ol kalbin esrâr-ı kerâmâtına mâlik olunmadıkça eşyâ maqûlesinden ‘addolunur. Husûsiyle ‘avâm-ı nâsiñ kendülerinde mevcûd olan kalbleri gibi cānlı-meyyit et pâresi olup ‘aql-ı kâsırlarınca lisânlarında darb-ı meşel itdikleri gibi “kalb büyük mahaldır”, diyü biri birlerine ihâfe tarîkıyla ta‘bîr iderler. Ammâ yalan degil, yañlıştır. Vâkı‘a kalb dinülen keyfiyyet ‘arşdan dahi yücedir. Ve lâkin enbiyâ ve evliyâyâ mahşûs olan kalbdır. Yohsa resmi insân, kendi hayvân olan kişilerin kalblerinde hiç bir şey’ hâsıl olmağ ihtimâli bir vaqt olmamışdır. Ve kalb dinülen kîşe vücûdın merkez-i hatt-ı istivâsı bulunmağla tabi‘at ve meşreb dinülen keyfiyyetiñ mahall-i ‘arşasında muğlağ olarak kâ’in olur ve bu kalbiñ esrâr-ı havâssı hissesine mâlik olunduğı hâlde insân-ı kâmil dinülür. Yohsa sâ’ir günâ bir vechle insânıñ kemâli olmaz. Kişi meger ma‘nâda ismi ‘Ankâ kalbi mehlikâ-yı dâna ve cismiyle ‘arş-ı âlâ olup pervâzi-i kurb-ı Hâk-bînâ olanlara insân-ı kâmil ve ihsân-ı Yezdân’a nâ’il, kavmi ve vâsıl-ı sülâle-i nûr-ı Muhammed-‘Alî tesmiye olunur. Bunun buraları hâtırda qalsun da, önümüzden şimdilik bir gedik atlayalım. Ve işbu müşekkel kâ’inat herkesiñ bildikleri gibi tokuz ata ve dört ‘anâsır ana olduğu üzre i‘tibârı var ise de tabakât-ı eflâkde ‘anâsır (84b) ciheti yokdur. Faqat ef‘âl-i garibe ve erkân-ı ‘acibe ile tefe‘ülde bulunduğı ya‘nî ahvâl-i mütegayyire ile işbu cihet-i ‘unsurı tevellüd ve tebliğ idüp ahvâl-i şun‘-ı garibesiyle mahâz ve nevâle-i feyz-i qudsiyyesinden ta‘addî idüp, zînet-i eflâk olan tecellî-i Zât-ı emlak-i Rabbaniiyesiniñ pervâne-i Zât-ı qudsiyyeleri ve evlâd-ı haqâyık-ı ma‘neviyyeleriyiz. Ammâ perde-i cihet-gîr, envâr-ı cilâ-yı dîdeyi setr u ihâta idüp üzerimizde bizi bizden mübtedî ve mürteddî itdi de yüzümüze bakaqaldı. Ve herkesi bu

cāh-ı vartaya bırakup ve yüzümüze karşı gūn-ā-gūn maskaralıklar ile gülmek ve sâ'ir eşyâyı hâli dilinden güldürmek var mıydı, diyecek olsañ, onun dahi saña hâli dilince elbetde cevāb-ı hâzırası vardır. Ammā ben size ne diyeyim, siz nice fehm edesiñiz? Bir oyundur oynandı; artık sonuna nażar, diyüp bırakalım ve böyle olacağımız ‘ayniyle ‘ilmimizde iken yine özimizde kendimiz gayb olup kaldık! Hiç kimseye bahāne ve bühtān gerekmez. Herkesiñ hayālince hâline rāzı olur. Zırā her eşyānıñ hâli dilince ifādeye kâli ve ‘irfān-ı zāta mecālî vardır.

Nazm: ²²⁵

İnsāna ‘irfān gerek ire zāta

‘Aql-ı tã’ir yār gerek uça lāhūta

Vücūd zamān içre olur tã’ir

İcrā idegör ahvālîñ itme muğāyir

Żulmet-i zindān teniñ her dem habsi

Andan özin halās it ol Veysi

Diyü insāna olur isen dünyāda qarın

Elbet olur rüz-ı cezāda cehennem yerin

İnsānıñ kāmili ider ādemi Ħaqq’a nā’il

Dünyā ve ‘uqbāda her murādı kendine ider kã’il

Żerrece cisminden itmez ziyān

Görünür Ħikmet ile nūr (85a) ‘ıyān

Ġayret ile degildir bunlarıñ işi

Görüp zevķine irmekdir teşvişi

Kelleye zarar gelmez gözden

²²⁵ Beyitlerin tek bir vezni bulunmamaktadır. Bunlar mukaffâ beyitler şeklinde değerlendirilebilir.

Görür Hâkķ'ı dā'imā Özden

'Aynı olmuşdur cihānıñ görür ancak her yeri

Dir Özde rāhib-i pinhān olupdur her biri

Neşr: Egerçi böyle zātıñ rūhına vāsıl olunup da cenāb-ı emriñ sü'āl idilecek olsa bir kelāmıñ şerhinde bu dünyāda olan eşyā 'aqla yār olup da bu kā'inātıñ bidāyetinden nihāyetine deyin yazmış olsalar biñde birin ifāde-i hāl idemezler. Zīrā böyle zātıñ rūhı aśl-ı rūh-ı izāfe-i şāfiyye ya'nı nūr-ı Zātiyye olup iki 'ālemde bāķıdır. Yoħsa 'avām-ı nāsıñ rūhları, rūh-ı izāfeniñ fūrū'atıyla vahşı ve nebātdan nāşı olmaķla her hālde rūh-ı hāyvāniyyeden 'ibāretidir. Anıñ hāy olmaşı ezdād-ı cihet-i 'anāsırdan mürekkebirdir. Anıñ içün 'avām-ı nāsda şu'arā vardır. Pek çok tabi'at-ı şı'riyye-i şikemiyye ile gūyā tahşıl eyledikleri 'imleri miķdārınca Cenāb-ı Hâķ'dan vāķıf-ı esrār olduķ hūlyālarıyla ifāde itmege çalışırlar. Huśūsiyle andan haberleri yoķdur kim kendileri ez-cümle cemādāt ve nebātāt maķūlesi rūhsuz faķat cānlı-meyyit insān olup kendileri gibi rūhsuz hāyvānı kişiler okuyup da bu zātıñ pek çok kemāli ve 'irfānı vardır, diye 'aql-ı kāsırlarınca ifāde ve ilān-ı nās idüp giderler. Huśūsiyle bir rūhlu ve cānlı kabir hāyatı olan zāt-ı mūkerrem hāli dilinden bir kelām ile cümleñiñ 'ırzı ve nāmūsına sōgse onun ma'nā-yı hāķıķatinden 'ulemā ve şu'arā-yı nās 'āciz ü vālih u hāyrān olur idi. (85b) Ammā bu işleri itmez; zīrā rūhlu kelām, Qur'an-ı 'ażimü's-şān'ın mağz u hāķıķati olup ya'nı 'ilm-i gā'ib ile vāsıl-ı ma'nā-yı lāhūtiyyeniñ nā'ib u rāğıb hāśśu'l-hāśślarıdır. Bunlar nāşı veyāhud nāşı değıllerdir; ancak 'Anķā-yı Zātılerdir. 'Avām-ı nās gibi cife ve lāşe kuzğun ve kargaları gibi değıldir; gerek ise hāli vaķti hoş ola ve gerek ise fuķarā ola. Tabi'atında cife ve tınet veyāhud fıtratında elbetde karga ve kuzğun eşeri olup, hāl-i tabi'atlarında murdārlık vardır. İster ise şehzāde olsun. Hāseb-i neseb buralarını edemez. Meger 'ömrinde bir eriñ kabza-i ķudretinden Cenāb-ı Hâķķ'ı öz zātıyla göstermiş ve ol dahi görmüş ola. Yoħsa Cenāb-ı Hâķķ'ıñ kuvvet ve 'āzamet-i ķudreti yalnız 'aqlen veyāhud naķlen ta'bır ve ta'rıf ile bilenler hāzā ahmaķ ve yalancılardır. Herkes şu 'ālem-i nāsıñ 'aql-ı kāsırlarınca 'ilmen ve naķlen ve hāyālen belleyişleri gibi kendilerinin ol ķadar Cenāb-ı Hâķ'dan uzaķ olup hā'ib u hāsir olmaķlarına mūcibdir. Ez-cümle şu 'avām-ı nās bir peygamberiñ zamān-ı sa'ādetlerinde bulunup da görmüş olsalar bile gene mūnķir ve mu'annid olurlar idi. Huśūsiyle bunca evliyā gelmiş ve gelmekde olanlara hālā bilemeyüp, cismen kendilerine el veyāhud dilleri urup bunca

hâkâret-i kelbiyyeleri vâkı‘ olmuşdur. Ve lâkin anlar kimseye dilemezler ki, ‘acabâ şundan veyâhud bundan diye bed-du‘â itmezler. Zîrâ Cenâb-ı Hâk cümle nâsıñ şânına ihsânı müsâvî idüp anlarıñ cehliyle Zâtından ebter olup ister ise biñ hazinesi olsun belâ ve ğamdan hiç bir vâkt âzâde ve emîn (86a) olamazlar ki, Cenâb-ı Hâk cümleñ belâsıyla şifâsını virmişdir. Ânlr ki şifâsın bilüp görmedi, bâķi ‘azâba giriftâr oldılar ve anlar ki, derdini bilüp devâ ve şifâsını buldı, bâķi hâyâta irdi. Dünyâ ü ‘uķbâ şafâ-yı Zât-ı câvidân ile mu‘ammer ve mûkerrem ve mutalsam emâşıyyü’l-ķabr hayâtîleri olup hem-demî-i meclis-i sa‘âdet u ‘irfânı ve aşhâb-ı envâr-ı *Muhammed-‘Alî* ve mecâzib-i vicdânî oldu. Ve böyle olan zevât-ı kirâmıñ dünyâ ve mâfihâ kendilerinde her ne kadar günâh ve şevâb itmiş olsalar dañi anlarıñ için kemâl veyâhud zevâl ve hesâb-ı kalem okunmaz. Ve iki cihân fahri –şâ‘lla‘llâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem- Efendimiz aşhâb-ı kirâmıyla muşâhabet ve mahâbbet ešnâsında bir kıt‘a billürî kâseniñ içerüsine bal tıdırup hîn-i et‘imelerinde balıñ derûnında bir ‘aded saç kılı düşmüş görünce, der-’aşab Ebû Bekri’s-Sıddık Hâzretleri kâseye el sunup çıkarmak üzere iken Fahr-i Kevneyn Efendimiz latîfe olarak ol kıla bal ile berâber biraz tekerleme tekellüm olunmasını emr buyurduğı hâlde, Hâzret-i Ebû Bekr -radıya’llâhu teâlâ ‘anhu- hâzretleriniñ kelâmı: “Muhammed’in ğalbi billürdan aķ ve baldan tatlı ve kıldan incedir.” Hâzret-i Ömer -radıya’llâhu teâlâ ‘anhu- hâzretleri buyurduğı: “Mü’minin ğalbi billürdan berrâķ ve kıldan ince ve baldan tatlıcadır.” Hâzret-i Osman -radıya’llâhu teâlâ ‘anhu- hâzretleri: “Muhammed’in ğalbi kıldan ince ve kılınçdan keskin ve tabî‘atı baldan yumuşak, göñlü billürdan berrâķ ve baldan tatlıdır.” Hâzret-i Ali kerema’llâhu veche ve -radıya’llâhu teâlâ ‘anhu- hâzretleri buyurdu: “Muhammed’in ğalbi kıldan dâr ve ‘arşdan ğeniş ve şerî‘atı baldan tatlı, billürdan berrâķdır ve kıldan (86b) ince ve kılınçdan keskindir. Ve tariķatiniñ sözleri baldan tatlı, zehrden acıcadır. Hâķiķatiniñ sözleri iksîr-i tiryâķ, hâlvetiniñ şerbeti billürdan berrâķ ve südden aķça, baldan kıoyu ve temrden kıaticadır. Ve deryâlardan çok, kevşerden dañi tatlıcadır.”

Nazm:²²⁶

Ma‘rifetiñ bāzârı vîrânedir her yeri

Vîrânesin ma‘mûr eden muhibbîdür her biri

²²⁶ Beyitlerin tek bir vezni bulunmamaktadır. Bunlar mukaffâ beyitler şeklinde değerdendirilebilir.

‘İşk ocağında pişmiş aş
Şımatı beyyin hem-kürsî-i ‘arş
Maḳām verilir buradan ḳula
Göz göre hem vücūdı nūr ola
Bu menzilden nitekim maḳām-ı vilāyet
Kişi buraya geldikde bulur selāmet
Her zevḳiñ ḥalāveti vardır burada
Her cinsiñ şalābeti vardır burada
Bunda bulunan cümle mahlūkāt
Rūz-ı cezā içre erişmez āfāt
Fānî cesed çün bize yoldaş
Andan görüne Ḥaḳ ola haldaş
Bugün kim göre bunda yārı
Anda yarın süre zevḳin bārî
Her işiñ aslı bu kim gözde yakın
Ne hoş ol ḳalbe uzakdır sözde şaḳın
Cānı ilk seyr itse kişi bir dem
Ḥālî anıñ hürrem olur her-dem

Neşr: Cenāb-ı Ḥaḳ ve Feyyāz-ı mutlaḳ ḥazretlerinin envār-ı ḳudsiyyesi böyle zevāt-ı kirāmıñ özinde mihmān, sözinde nihan-ı zamānlardır ve hem de anıñ rūhıyla tayr-ı keyvān hānemdir. Hemān tebdîl-i ten idicek rūhı bedenden ıtlāḳ ve süvārî-i erkān-ı ‘anāsır Burāḳ olup mihmān-ı Żāt-ı mutlaḳ olarak ayrılmazlar. Bunuñ buraları daḥi işte böylecedir. Ve levḥ u ḳalem her ne ḳadar ‘alāmeti gösterilmemiş ise de, levḥ denilen keyfiyyet ‘arş-ı a‘zam içersidir. (87a) Ya’nî Ḳur’ān-ı ‘aẓîmü’ş-şānın sıbgıyla munaḳḳaş

ü müzeyyen levhâdır. Ve kalem denilen hûsûsî ma'nâ-yı hâssı ya'nî şerhîdir ki zevk u şafâsıdır ve 'arşın katıdır. Ancak insân-ı kâmilin kalbidir ki cemî'-i zamânda envâr-ı Zât-ı İlâhiyye ile münevverân-ı dâ'im ve şafâ-yı yâr-i kadîmdir. Böyle zevât-ı kirâmın 'aklı ma'kâm-ı Cebrâ'il olup kerrâşide muharrer diğer üç melâ'ik-i mu'ażżamanın ma'kâm-ı ünsiyyet ve meclis-i ma'habbet-ârâsıdır. Ve şimdilik bir kısacık hûsûsî ya'nî bir keyfiyyet diyeyim kulağında kılsun. Bu 'arş-ı a'zamın tabaçası bütün bütün Qur'an-ı 'a'zimü's-şânın ma'nâ-yı hâssı ya'nî nûrıyla münevver olup hattâ güneş ve yıldızlar ve ay anın nûrı pertevinden tecellî iderler. Ancak Qur'an-ı a'zamı var da bundan kıyâs eyle kim nice imiş. Egerçi Qur'an-ı 'a'zimin ma'nâ-yı ha'kiqatine irmek ve şemeresini yemek naşib olunduğı hâlde mektebi da'hi tabakât-ı tis'a eflâkdir ve ledün 'ilmi dinülen hûsûs seb'a semavât ile 'âlem-i hicâbın beyninde vâkı' 'ilm-i 'arşdır. Ya'nî Qur'an-ı 'a'zimin öz nûridur. Bunun şemeresine nâ'il olduk da şâhib-i 'ilm denir Oğlum.

el-Ma'lûm Ahîshavî Hirmendâr 'Alî Baba

[87a] 33 Tercümân-nâme-i Diğer

[Bu mektup 31. Mektubun aynısı olup ek olarak yalnızca aşağıda cümle ve imza bulunmaktadır.]

Ve nisâ ile zükûru'n beyninde nu'ûsât ve itmâmât-ı hil'at-i bedeniyyede bu kadarca'dır Oğlum.

el-'Urefâ Gâmızı 'Alî Baba

[89a] 34 Tercümân-nâme-i Diğer

Mekremetlü Oğlum Mehmed Kemâl Efendi,

Oğlum saña bir vechle da'hi kıyâmet ahvâlinden fa'sl u beyân ideyim. Gerekdir ki, eyüce diğ'kat oluna. Hâbib-i Hudâ ve server-i enbiyâ -sallâ'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem- hâzretlerinin hadîs-i me'sbûtiyye ve vâriş-i 'irfân-ı mengûşiyye ve sülâle-i 'ilm-i ma'neviyyeleri olan ümmet-i 'ulemâsı ya'nî evliyâ-yı kirâm ve leşker-i şâhib-'unvânları bulunduğumuz bende-i ser-çeşme-i evliyâ pençe-i âl-i 'âbânın güllerinden ve gonce-i bâğ-ı letâfet bülbüllerinden cismi mûr-i hâşları nûr-ı sûret içre murğ-ı zâtîleriz. Ancak kıyâmet ahvâlinden şöylece ma'lûm ola ki, "Her kişinin hayâtıyla memâtı 'ayn-ı

kıyâmet olmağın”²²⁷ sûret-i âharle dañi biñ iki yüz târih-i hicretle üç yüz beyninde vukû‘ bulacañ keyfiyyet olmağla fañat biñ üç yüzden soñra gerek cihân ve gerek ise zamâna zevâl irmez. Ancañ ĥayât-ı ĥaķıķat ve tñnet-i ĥayât-ı âdemiyyet kıllete düñar olup ra‘iyet-i ĥürmet olmayasız. Ĥuśûsiyle biñ iki yüz yetmiş beş târih-i hicret ile toñuz yüz yetmiş beş er, vâsıl-ı müntehâ-yı vilâyet olup üç yüze deñin yigirmi beş veliyyi mükerrerem er vukû‘uyla nihâyet bulacağından hemân şimdiye deñin gelmiş ve gelecek var ise, cümlesi âl-i Resûl’den olmağla her biri zamân-ı sa‘âdetlerinde Mehdî-yi ĥazret olup ĥattâ biñ üç yüzden soñra bir velî-yi mükerrerem ve ĥayâtıyla müsellemler bir zât žuhûriyle ĥatm olasız. Ba‘dehû Cenâb-ı Ĥaķ bir vañt ola ki “Kün” emr-i celîlesin “fe-yekün” emriyle mañv u fenâ idüp hemân çeşm-i cihân ĥâlince ĥazrete vâsıl olırsar ve eger dir iseñ ki, “Niçün bunlar bu kadarca az gelmişlerdir?” diyü sü’âl vâķı‘ olur ise bunlarıñ her biri ‘inda’llâhda dünyâ ve mâ-fñhâ ĥadr u ĥıymetleri vardır. Nitekim mükâtebatda iki mañalde anlarıñ diyyet-i nâs ile ĥadr u ĥıymetleri ehven sûretçe ya’nñ ehven bahâ ile beyân olunmış idi. Ĥuśûsiyle bu kâ’inatı Cenâb-ı Ĥaķ ânlara (89b) mañşûs kıllup ve ser-mâye-i sırr-ı ĥaķıķatıñ “Kün” emr-i celîlesinde nihân kıllmış idi. Mürûr-ı ezmân-ı düñür olup kâ’inat ve eşyâ-yı şeş-cihet ile žâhir-i ‘avâm olarak tahlîs-i girîbân-ı zimâm ve vâsıl-ı zü’l-celâl-i ve’l-ikrâm du‘âsiyle ĥabûlî-i Cenâb-ı merâm olup, ĥaķıķat-i Žâta vâsıl müsemma-yı müdâm cânlarız Oğlum.

Ėamızıñ ve Ĥirmendâr ‘Alî Baba

[89b] 35 Tercümân-nâme-i Diğeri

Mekremetlü Oğlum Mehmed Kemâl Efendi,

İş-bu şâ‘id-i hevâ eflâk-i mu‘allâda vâķı‘ şanayî-i İlâhiyye ve cevâhir-i müte‘addideden şems u nücûm ile ĥameriñ ef‘âl-i tedâric-i mañşûsa-i ĥaviyyelerinden nâşñ câzib-i havâ-yı zamân olarak diğeri *Tercümân-nâmede* fasl u beyân kıllındığı cihetle tañte’s-serâ ya’nñ felek-i Ĥâf’a muttasıl olan bañr-ı žulmet ve anıñ fevķinde bulunan azdır. Ve anıñ üstinde merkez-i ĥacer ki, bañr-ı hevâyı ĥâmil olup mâ-fevķinde bañr-ı âb ya’nñ cihet-i keşîreden mürekkebdir. Ve anıñ vasatında mücessem ĥudret-i bâhire-i şamedâniyye olan ĥâk olmağla cevânib-i muññtası ya’nñ iki ĥiśsesi şu olup, vasatında bir ĥiśsesi

²²⁷ Hadise atıf; insan öldüğünde onun kıyameti kopmuştur (Bkz.:Ebu Nu‘aym, *Hilyetü’l-Evliya ve Tabakâtu’l-Asfiyâ*. Kahire: Mektebetü’l-Hâncî, 1996, 6/268).

hâkdir ve işbu şü ile hâkden yetmiş iki biñ ecnâs-ı muhtelifi zi-rûhî hayvân mahlûkat vardır. Ve ez-cümle baîr-ı žulmet ve baîr-ı hevâda yetmiş ikişer biñ ecnâs-ı muhtelifi ğayr-ı hayvân mahlûkat-ı ‘acîbe vardır. Ve fevka’z-zemîn ya’nî havâda görünen bulutlar zamân-ı medîde ile isti’dâd-ı rutûbet ve hâmile-i feyz-i letâfet olduğu hâlde eğerçi rahm-ı ğamâm tevellüd-i zemîn olmamış olsa idi, işbu ğamâm hevâda az zamân ile nice nice ağreb-i ğarâ’ib mahlûkat žuhûr (90a) iderek cihet-i hevâ ile tecessüm idüp zemîne nüzûliyle bâdî-i fesâd-ı hayvân u nebât olur idi. Faķat şâ’id-i hevâ olan ğamâm kesb-i letâfet-i bârân olduğu hâlde ta’ķiben hâmil olduğu matarî vaz’-ı hâml-i zemîn ider. Ve cemî’-i zamânda ğamâm-ı havâ üç derece yani üç ķatdır. Nitekim baîr-ı žulmet ve hevânîñ ef’âlî cihetiyle baîr-ı âba te’sîr-i şîķlet iderek zemîn ile deryânîñ şiddet-i rutûbet ve hiddet-i hâretlerinden rüzġâr-ı hevâ ‘arîz olup hemân-dem cenk-i sehâb-ı bâlâ vü mûcib-i raķş-âver-i semâ ve ‘arbede-i zamân-ı hevâ idüp maķşad-ı cevher-i vuşlat ve meķasib-i feyz-i letâfet olduğu cihetle cümle-i ebhâr ve zemînde vâķı’ ma’deniyât ve nebâtât ve cemâdâta neşve-i fı’lî hîşsedâr ider. Huşûsiyle kün emr-i celîle-i âferîninde noķta-i nûr-ı Sübhâniyye ile ķuvve-i fı’lî-i keyvâniyyeden zübde-i feyz-i Rahmâniyye hûlûliyle toķuz atadan cevâhir-i şems u nücüm ve ķamerden neşve-nemâ bulup, cevher-i hâyât-ı nebât ve cemâdât ve ma’deniyyât olarak dört ataya ata olup tevlidine sebep oldum. Ve zamân-ı merhûnede cevher-i pederle hâmile-i rahm-ı mâderden tulû’ ve kemâlimle vâsıl-ı tāk-vâlâ-yı ‘arş u vilâyetle Mehd-i ‘ulyâ-yı żâtıda özime bülûġ idüp nâ’im-i feyz-i Hâķ ve ‘Anķâ-yı Żât-ı mutlak olup, hîrmendâr-ı cihânîñ mihmân-nihânı ve Ķur’ân-ı Kerîm’in nûr-ı mişķât-i ahvâl ile vâsıl-ı bezm-i dîdâr-ı yârîñ hayrânı ve şâh-ı vilâyetiñ nûr-ı mihmânı ve şarķ ile ġarbıñ mutalsam-ı (90b) defâiñi ve ‘ilm-i ġâ’ib ile baîr-ı hâķâyıķıñ sefâiñi olup tufân-ı cihetden özîm hâlâs ve kūh-ı Cūd’da ķarâr ve kisve-i keşîre vücûdımdan firâr ile cûşî-yi esrârî hûlâsa-i ebhâra ķuvvet ve himmet-i cemâlde şîret ü ‘izzet buldı. Vücûdım nûr-ı Hâķķ-ı Muħammed’e ġarķ ve rûh-ı hayvâniyyeden âzâde-i mutlak olup, mâye-i żât ile temyiz ve mahlûkatda fark ve mütemâyiz birle vâsıl-ı deryâ-yı muħaķķaķ oldum Oġlum.

Ķâmıķı ‘Alî Baba

[90b] 36 Tercümân-nâme-i Diġer

Tablo 4: Melekler ve Makâmları (2)

‘Aql-ı Lâhût <i>Maḳām-ı Refref ve Cibrîl-i Zât</i>	Fıkr-i A‘zâm <i>Maḳām-ı Cibrîl-i Kā’ināt</i> <i>Me‘mūriyeti: Bādî</i>	Firâset-i Ceberrût <i>Maḳām-ı ‘Azrâ’îl - ‘aleyhi’s-selâm-</i> <i>Me‘mūriyeti: Nārî</i>
‘İrfân-ı Melekût <i>Maḳām-ı Mîkâ’îl - ‘aleyhi’s-selâm-</i> <i>Me‘mūriyeti: Âbî</i>	Meşreb-i A‘lâ <i>Maḳām-ı İsrâfîl</i> <i>Me‘mūriyeti: Hâkî</i>	

Mekremetlü Oğlum Mehmed Kemâl Efendi,

Mā‘lûm ola ki işbu bālâda muḥarrer beş erkân-ı maḥsûsada vâḳı‘ beş melâ’ik-i ma‘azzama Peyğamber Efendimiz -sallâ’llâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem- Aḥmed-i Muhtâr Ḥazretleriniñ ḳabr ḥayât-ı zâtiyyelerinde vâḳı‘ keyfiyyet olup, “‘Ulemâu ümmetî ke-enbiyâ-ı benî İsrâ’îl”²²⁸ ḥadiş-i şerîfî medlûlince bālâda muḥarrer beş erkân-ı maḥsûsanıñ faḳat dördü ‘ayniyle sülâle-i zâtiyyeleri olan ümmet-i ‘ulemâsı, ya’nî evliyâ-yı kirâmı ḳabr ḥayâtlarıyla ‘aql-ı lâhûtıñ baḥr-ı ḥicâbına degin kelle göziyle görürler Ve lâkin bu beş erkânda mücerred meşreb-i a‘lâ her ne ḳadar vücûdîñ esfelde ve nitekim perver-i tabî‘at-zâdesi ise de cisminde betâ’et olmayup, fi‘linde ser-māye-i letâfet olmağla (91a) diğerk dört erkân-ı ma‘lûme ise dâ’imâ semâvî olup, işbu meşreb-i ḥaś ‘arśa-i tabî‘atıñ her ḥâlde ḥaliḳesidir.

Nażm:²²⁹

Tînet-i tûruñ mihri

²²⁸ Molla Aliyyü’l-Karî, el-Esrâru’l-Merfû’a fi’l-Ahbârî’l-Mevdû’a. thk. Muhammed b. Lufî es-Sabbağ (Beyrut: el-Mektebu’l-İslâmî, 1986), 247, h.:298.

²²⁹ 4+3=7’li hece vezni.

Zînet-i nûrîñ seyri

Râğıb-ı dîniñ pîri

Cennet-i Zâtiñ şîri

Cihet-i bâğa bûstân

Zümre-i Zâta dâstân

Neşr: Böyle olan zevât-ı kirâm ya'nî maşâm-ı vilâyetle muntehâ olmağla anlar için etvâr-ı ma'hibûb-ı ten ve ezvâc-ı ma'hibûbe-i zen kemâl vîrmez, belki hâkîkati cihetiyle zevk-ı cemâl irer, mādām ki anlar cemā'at-i mutlak erleridir. Hemân gözleri nûrıyla bütün cihânîñ gizlû ve âşikâr ne kadar eşyâsı var ise şîfat göziyle görüp, ten öziyle zevkine irer ve cümle eşyâya sebep-i feyz-i berekât ve haslet-i rahm-i hasenât ider. Ve ez-cümle bunlar Zât göziyle egerçi taşâ nażar itseler der-'aķab nebatat-ı ter bitürürler, zîrâ Cenāb-ı Hâķ'dan anlara ma'şûs kudret gözleri vardır. Teymûra nażar itseler şû gibi erir. Bunlarıñ gözi nûrda, özi turda olup.

Nażm:²³⁰

Müşî-i nefsiñ şehri

Nûhî-i keştiñ bahri

Vezne-i Mîkâ'il'e deryâ

Sûr-i İsrâfîl'e ma'nâ

Rûh-ı 'îsâ'ya hemân mażhar

Eyler ol Hudâ'ya ażhar

Gel bu kelāmım kıl iz'ân

Zât-ı Hâķķ'ı bulup ol mihmân

Mürşid elinden içelim mey-i sübhânı

²³⁰ Tam bir aruz vezni bulunmamaktadır. Musarra' ve mukaffâ beyitler şeklinde değeriendirilebilir.

Olalım şol deyr-i cihānîñ mestānı

Bulmağa bu izi Ĥaqq’a bir er

Varmağa bu yire lâzım ne per

Öz ki maqāmdır bize bu halvet

Göre göz her dem ki bula ĥayret

Kāmil insān ki Ĥudā’nıñ beyti

Şun’-i pāk-ı ‘ulādır ādem qalbi

Nūr-ı Ĥaqq’la virülür kişie kıymet

‘Ayn-ı zātdan görünür veliye ‘ibret

Sitte-i bāğ-ı cihānîñ deyri

Raĥşe-i Żāt-ı nihānîñ mîri

Qudret diline şâyân

Olur ol kul hemān

Sırr olalım ĥalkdan

Nūr tolalım Ĥaqq’dan

Haqq iliniñ bāzārı

Ĥirmen olur dîdārı

(91b) Neşr: Gözim nûrı diğer *Tercümân-nāmelerim*de daħi işbu erkān-ı maĥsûsadan her ne kadar bast u beyān kılınmış ise de bu cihet andan aqvā olmağla bu şüretle daħi ta‘bîr ve tavşîfi içab itmiş olamağın artık bu ta‘bîrātîñ ĥaqqıqatine irmege sa‘y idüp, fi‘linde noqşān itmeyesin. Zirā ‘ilmiñ şemeresi ‘amelden izhār olur. ‘Amel olmadıkça ‘ilm, şemeresiz ağaç gibidir. Ancağ bu *Tercümân-nāmem* ile saña ādemî tefsîr ve nûsha-i tām itdim; mütāla‘asıyla mezāyāsına varasın. Zîrā Cenāb-ı Ĥaqq’ıñ kendi varlığıyla muttasıl envār-ı qudsiyyesinde şābit-dîdār iken ĥicāb-ı ġalîz ile tekevvün-i keyvān-ı zamān idüp,

rahm-i zamānda tecessüm iderek rūh-ı hayvāniyyede maḳbere sırr-ı rūh ve nūr-ı izāfe-i lāhūtiyyeyi feth ve cismime muzāf idüp, qarın-i rahmān-ı dā'im ve hicāb-ı ten nā'im olup, cennet-i dıdārın nūrı ve ihsān-ı kibriyānın sırrı olduk. Hemān bu 'ālem devr ile bir gelüp, Hāḳḳ-ı Zāta bir gıtdik. Ve'l-hāsıl ana rahmiyle geliş ve bir de er babanın gā'ib-i nutḳıyla toḡuş iki kerre bu 'ālem-i devrde Hāḳḳ'ı bulmuş muḥaḳkaḳ ādem-i ma'nā imiş. Bundan böyle bu 'avālim-i keyvān ba'del-harāb 'ālem-i Zāta vardıkda bir devr-i neẓā'if ve keyvān-ı 'ayn-ı letā'if yaradılsa, gerekdir ki ānda aslā ne zemīn ü ne zamān hemān aña bı-cihet insān halk alısar, ya'nı enbiyā-yı 'ızām ve evliyā-yı kirām ḥāzerātı aña ile'l-ebed zevḳ u şafā ideser ve anın vāsfı imkānda olmayıserdir. Ve bu ahvāl ki size vāsf iderim. Bunuñ haberin "Kün" emrinin şadā-yı ḡaribes ve ifāde-i 'acıbesinden istimā' iderim. Ve size söylenecek miḳdārı, ya'nı zerre miḳdārın dahi size ifāde itmeliyeserem, zırā bu şadā-yı ḡaribenin ahvāl bir vechle sıyt u şadāya şıgmaz. Fe-fhem! Ve 'alā ḳaderi'l-imkān ta'rif u beyān ḳıldım. Gerekdir ki sen dahi fikrinde ḡalat itmeyesin. Zırā anların dā'imā etvārı hulk-ı ḥāsen ile vuşlat-ı yār-ı ḥuzūr idüp, ihtilāt-ı halk ve beşāret-i mutlaḳ ile nāsdan menfūr u fütūr itmişlerdir. Ve bundan böyle bir miḳdār ḥavādış-i zamāndan faşl u beyān ḳılayım. (92a) Diğer *Tercümān-nāme*'de muḥarrer ve müşekkel tis'a semavātın muḳteẓā-yı fi'iliyye ve mu'āmelāt-ı devriyye-i şems ve nücūm-ı ḳameriyye içādınca eflāk-i mufaşşala maḥallerinden şābit ü ḳarār olup, şems ve nücūm-ı ḳamer, devriyye-i zamān-ı keyvān olduḡu ḳabūl-i 'aḳl merām-ı 'avām olduḡu üzre, biza-i şekl-i semavāt içerüsü, ya'nı bulunduḡumuz cihet leb-i zamānda mutaşanna' felek-i Ḳāf'a muttasıl dört 'aded cevher-i ebḥāra perveriş-i zamān ve havā emşālince dört 'aded cevher-i ebḥāra perveriş-i zemīn ve zamān-ı āb u havā olarak taḥte's-serā müşekkel ve muşanna' şun'-ı İlāhiyyeden bulunmuş olmaḡın bu sûrette esfel-i ba'ide, ya'nı felek-i Ḳāfa muttasıl baḥr-ı zūlmet olup, anın fevḳinde bir siyāh taş merkez-i havā olarak, bu taşın altında üçyüz altmış altı başlı ve on iki ağızlı kırḳ sekiz gözlü biñ bir adım boyı ve uzunluḡı ve altı biñ ayaklı ejderhā olmaḡla bunuñ üzerinde işbu siyāh taş ve daha üstinde zamān, ya'nı havā ve anın üzerinde deryā ve anda balıḳ ve balığın üstünde zemīn olup, hemān sarı öküz dahi felek-i Ḳāf olarak dört ayaḡı 'anāsır-ı erbā'a olduḡu ḥasebiyle bu zemīn-i zamānı ḳarnının içerüsüne yutmuş turur. Ancak fevḳa'l-hevā ve taḥte's-şerā ifāde ve beyān olunan ebḥār-ı cevāhir, ya'nı öküzün ciğerleridir. Ve sünger mişillü birer cevherdir. Oradan bu zemīn ve zamāna neşve-i feyz-i ḥayāt verir. Huşūsiyle herkesin bildikleri senede bir def'a vāḳı' olan cemerāt-ı

şelâşe tebşiri-i bahâr ve yaz olduğunîñ sebeblerinden ifâde idelim ki, tahte’ş-şerâdâ olan bahr-ı žulmet güz faşlı geldikde burudet kesb idüp, fevķinde olan havāya ve şuya ve hāk ile zamāna şiddet-i sermā ve bārān ve selc-i hevā vaķı’ olmağla bahâr faşlinda daħi bahr-ı žulmet yübüset ile letāfet kesb iderek fevķinde bulunan hava ve şuya ve hāk ile zamāna hārāret-i havā te’şir ider ve güz faşlinda zemīn sıcaķ, havā şovuk olur. (92b) Ve yaz faşlinda zemīn şovuk ve zamān sıcaķ olur. Ve lākin kış vaķtinde kişi zemīnden toķuz sa’āt menzil-i havāya ‘urūc itmiş olsa sıcaķ bulur. Ve lākin yaz vaķtinde üç sa’āt havāya ‘urūc itse şovuk bulur. Ancaķ fevķa’l-hevā ve tahte’ş-şerā muşannā’ ebhār-ı cevher ğamām-ı zamāna feyż u hāyāt bahş ider. Nitekim ‘aķl-ı semāda ve meşreb da’imā esfelde olup, mizācında daħi letāfet olmağla ikisiniñ beyninde cevher-i isti’dād her ne gūnā kesb-i hāl vāķı’ olur ise ānı tekellüm iderler. Nitekim bālāda bast u beyāñ kılınmışdır ki dört melā’ik-i mu’azzama tis’a eflākiñ derūn-i bīrūn cihet-i bī-cihet kuvve-i fi’liyye ve esrār-ı şun’iyyesine medhāli olmaķ cihetiyle mādām ki insāñ-ı kāmīl ibtidā’-yı emrden žuhūr-ı kā’ināt ve şanāyi’-i cesed-i türāb olmağla toķuz atāyı toğurup, ālem-i hīcāb olup büyütdüm ve dört anāyı toķuz babanīñ batniyle toğurdup bir batnla anlardan toğup ve iki mertebe bulūğıyla kemāl bulup, terk-i ümmehāt olarak nūr-ı ‘ilm-i semavāt ile tayy-i mekān-ı cinān ve yār-i zāt yāre perrān-ı revān olup, uçdum. Anıñçün bu dört melā’ik-i mu’ażżama erenleriñ gülzār-ı bāğ-ı hāyātiyle ‘aķl u fikr ve firāset u ‘irfānları işbu melā’ik-i mu’ażżama bu maħalleri maķām ve mesāķin-i a’lā idüp qarār kıldı. Ve hādīş-i şerīf mażmūnınca “el-cennetü tahte aķdāmi’l-ümmehāt”²³¹ buralarını iyüce hecele ve hem de Hāzret-i Ādem ve Hāvvā anāmız -radıya’llāh ‘anhā- hāzretleriniñ vücūdı şerīfleri çamurlarımıza nihād olunan dört ‘anāsırı emr-i celīlede bu dört melā’ike-i mu’azzama ma’rifetiyle konulmuşdur. Nitekim bālāda muħarrer Cebrā’ıl bādı, ‘Azrā’ıl nārı, Mīkā’ıl ābı, İsrāfil hākı hāmīl-ı tis’a eflāk olup, mine’l-ķadīm emr-i Rabbāniyye ile me’mūr-i ķadīm ve dā’imdir.

Benim Oğlum, tırdüğüm yerden hātırıma bir fıkra-i ğariḳbe geldi. Ancaķ bu kā’ināt hālķ olunmazdan muķaddem cennet-i Zātda Tübā ağacınıñ dalında beyzavı ve billūrī bir kıt’a kızıl ķandīl zīnet-āvīz idi. Pertevi, yeşil nūr idi. Ve ervāh ānı ziyāret idüp, görmüşler idi.

²³¹ Ebu’ş-Şeyh el-İsfehānī, *Tabakātu’l-Muhaddisīn bi-Asbehān ve’l-Vâridīne aleyhâ*. thk. Abdu’l-Gafūr Abdu’l-Hak Huseyn el-Belûşî, Muessesetu’r-Risāle (Medine: et-Tab’atu’l-Ūlâ, 1992), 3/568, h.: 721; el-Hatīb el-Bağdādî, el-Cāmi’ li-Ahlâki’r-Râvî ve Ādābi’s-Sâmi’. thk. Ebû Abdillāh Ahmed b. İbrāhīm b. Ebi’l-Ayneyn (Mansura: Dāru’l-Lu’lue, 2019), 2/502, h.: 1722.

(93a) Ve bu fânüs kandiliñ dört tel fitil ile yağñ içerüsinde şu‘le-ver ve şems-i hâkân-ı hâver gibi pertev-fezâ idi. Ve dört fitil Hâzret-i Hâsan ve Hâzret-i Hüseyn ve Hâzret-i Hadîcetü’l-Kübrâ ve Hâzret-i Fâtîmatü’z-Zehrâ olup, içerüsindeki yağı Hâzret-i Şâh-ı vilâyet ve pertev-i nûr-ı bi’z-zât fâhr-i kevneyn -sallâ’llâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem- idi. Ve bu kândile cümle ervâh pervâne olup, gurbet-i seyr-i keyvân ile dâhil-i cism-i hâyvâna ibtilâ ve giriftâr-ı câh-ı zamân ve ‘âbid-i nihân olup, tahlîs-ı girîbân ve dud-ı âhımla tahmîr-i keyvân idüp, Hâkık-ı Zâtında vuşlat-ı burhân ve ‘ayn-ı ‘ibret ile vâsıl-ı kühl-i nûr-ı rahmâni ve ferâgat-ı deyr-i cihânı ve kurb-ı Zâtıñ râhib-i mihmânı olup, vardım. Ve bizler her ne kadar türâbdan ma‘mûl âdem i‘tibâr olunduğ ise de işbu zemîniñ batnında gün-â-gün mu‘teber türâb vardır ki, andan fağfûrî kûze ve kadehler yaparlar. Ve her kıt‘ası kırk senede i‘mâl olur ve her zehriñ semmini kat‘ u men‘ ider. Ancak türâb var ki fağfûr olur, türâb var ki kenef bardağı dañi olur. Ve’l-hâsıl bizler her ne kadar türâb olsaz dañi türâbıñ eñ cem‘iyyetli has mañhallinden hâsıl olduğ ve Hâzret-i Âdem ve Hâvvâ anāmız radîya’llâhü anhâ hâzretleri içün bi-emri’llahi te‘âlâ ‘Azrâ’îl -‘aleyhi’s-selâm- hemân-dem Mekke ile Fâ’if arasından bir kabza aldığı çamuruñ yarusı Adem -‘aleyhis-selâm- ve yarusı Hâvvâ -radîya’llâhü te‘âlâ ‘anhâ- hâzretlerini halk idüp, eşyâ-yı cihâna sıfatın ve eczâ-yı Âdem’e Zâtıñ virüp nûr-ı hidâyetiyle qalbi mücellâ idüp ve cemâl-i kibriyâsına âyinedâr ve dört direk üzre ‘arş-ı a‘lâsın pâyidâr. Huşûsiyle eşyâ-yı cihâna sıfat göziyle hâli dilinden haberdar ve Zât göziyle hâkîkatlerinde müşâhede-i dîdâr-medâr olup, ‘ârif-i mutlak ve vâsıl-ı Hâkık-ı deyyâr-ı muhâkşik oluruz.

Nażm:

Şahrâ-yı vücûda başdı bırak

Atlayup bendiñ olduğ ırak

Harf u şavt ile hemân sözüme itme merâk

Şu vücûd ‘ilmine ‘âlim olıgör eyle yarak

Taşra bakup itme nażar Ey Oğul

(93b) Ders-i a‘lâyı hemân tenden oğu-ğıl

Rah̄met iliniñ şahrāsında

Bahr̄ olup deryāsında

Neşr: Bu kavmiñ ‘ilmi H̄aḡ ve ‘ameli şahrā-yı mutlaḡ olur ve bir de otuz altı senede bir er ve bir de veliyye h̄ātūn h̄āsıl olur ve zükürdan otuz altı er vāḡı’ olduḡu zamān nisā tā’ifesinden bir h̄ātūn-i veliyye vaḡı’ olur. Ve nisā tā’ifesiniñ erler ile cem‘iyyet h̄ālinde egerçi nisāniñ nefsi evvelce rah̄me cem‘ olup da erkek men̄isi şulbden anıñ üzerine tesādūf ider ise ol veled nisvāndan olur. Egerçi nisāniñ nefsi rah̄me nüzūl itmezden muḡaddem erkeḡiñ men̄isi ile tesādūf ider ise ol veled erkek olur. Egerçi nisāniñ nefsi evvelce gelüp de rah̄mden taşra nüzūlüyle erkeḡiñ men̄isi rah̄me vūsūlüyle bir şey’ h̄āsıl olamaz. Gerek ise erkeḡiñ evvelce men̄isi rah̄mi bulup da soñradan nisāniñ nefsi nüzūl itse gine bir fā’ide itmez. Zırā bu māddeleriñ h̄aḡıḡatleri pek derin ‘ummāndır. Ez-cümle şu ‘avālim-i cismāniyye “Kūn” emr-i celīle-i Rabbāniyyesinde zerre-i nūr-ı vāh̄ide idik. Cenāb-ı H̄aḡ ve āferīnende-i bozorg-ı mutlaḡ işbu zerreyi iki h̄arfīñ arasına bir noḡta i’tibāriyle nihād idüp, bu noḡtada cümle-i kā’ināt ve küll-i źi-rūh̄-ı mah̄lūḡāt ve mevālid-i muhtelif-i mevāddāt yek pāre nūrı biñ pāreden mürekkeb idüp, cihet-i ceyş-i ‘anāsır-ı şahrā-yı źulmetden cūşa gelüp, tufān-ı zamān-ı teni emvāc-ı neşim-i refrefe endāht idüp, i’rāc-ı Kūh-i Cūdī vāsıl-ı ‘Anḡā-yı mevcūd-ı pūr-şūd olup, oradan tedārik-i pervāz-ı bālā-yı ‘azm-i dīdār-ı Rah̄mān ile pūr-cūd oldum. Huşūsiyle kelāmımız şimdilik burada ḡalsun da işbu “Kūn” emriniñ noḡtasında cümle-i mah̄lūḡāt mevcūd iken benī ādemi bir ḡabza-i t̄inden mürekkeb idileceḡin ma’lūm̄-i Cenāb-ı Mevlā olup, be-her vücūda biñ bir h̄ücre terkibiyle her bir h̄ücreye mua’ddele biñ bir źi-ḡıymet mücevher nihād ve rehīn idüp, ḡapularıñ (94a) dest-i ḡudretle ḡapayup, gözümüz ile bu keyfiyyeti görüp, istiḡrāz iderek dāhil-i devr-i zamān ile ecsām-ı keyvān ḡıymet ve ḡadr ü bahāları yanımızda ser-māye-i sırr-ı zimmet ve ihsān-ı kibriyā-yı himmet ile diyār-ı dehr-i ḡurbete ‘azm-i sefer-i mah̄abbet idüp, geldik. ‘Arş u kürs u devr-i semavātı ile şems u nücūm u ḡamer olup, dāhil-i devr-i zamān ve zemīn olarak H̄azret-i Ādem ve H̄avvā anamız feyz-i keyvān-ı devrān ile zübde-i nūr-ı Yezdān’a vāsıl ve nūr-ı Žāt-ı H̄aḡḡ’a burhān olup, taht-gāh-ı vücūda mihmān olunmaḡ ‘ahd-i mişāk iken şüretde insān, şiretde ḡayvān olan kişiler müflīs ve bī-māye olup, geldigimiz mah̄alliñ menzilleri uzaḡ olmaḡla yol tedāriki olan cevāhir her vücūdda ḡā’ib olup, dört yanlarına ḡalına. ḡārına hiç ḡünā başlarına bir ḡāre bulamayup, hemān devr-i zamān ile

gün-â-gün ‘azâb-i baîr-ı kemâna giriftâr olup alurlar. Vâsıl-ı malaat işbu rehin olan bi bir hücrede bi birer cevâhir apuların feth u teşhîr iderek ser-mâyyeyi bulup, kârbâna aruup torıca yoldan tizce gitmelidir. Zîrâ bu yola ‘azm u sefer itmege Ğaniyy-i mutla gerekir. Yohsa öylece müflîs ve bi-mâyelik ile ehl-i kârbân kimseyi abûl itmez. Hemân alı ki bu hazâ’in-i ğaybiyyeyi bulasın. Hâ sora yedi imen ğülü gibi meydânda ala alursın. Yazıkdır saa ve ez-cümle rûz-i cezâda Ğazret-i Peyĝamber ile âh-ı merdân-ı vilâyet Ğazretleri ‘usât-ı ümmete efâ‘at idecek diyû teşellîler çok ise de bu Zât-ı ‘uzmânın bize kıyâmete degin vaiyyet ve efâ‘at isân ve erzân-ı zamân kıldıkların hiç bir yol hâtıra getürüp de inâf itmez misin ki anlar bize ur‘ân-ı ‘azîmi ve Ğadîs-i kerîmi vaiyyet ile bıradılar ki anın maĝz u Ğaıatinde Cenâb-ı Ğa’ın nûr-ı Zâtı nümâyân olup bize i‘timâd birle Ğavâle ve teslim eylediler. Huûsiyle bunlara dai inâ‘ olmayup da Cenâb-ı Peyĝamber’den (94b) yarın ne yüzle ümmet oldum, diyû efâ‘at taleb idebilürsin ve ümmet evliyâsından her birerleri yüz bi insâna efâ‘at itmek murâd itmiş olsa Cenâb-ı Ğa’da mabûldür. Anca anların vaiyyetii dünyâda tutup da tarıında feyz-i Rabbânî irimeyecek, yarın rûz-ı maşerde hiç bir taraftan efâ‘at ve necât iremez. Gerekdir ki u ‘âlem-i âbda herkes naîbin adarınca yarardan tahîl ide, ammâ sözden degil belki özden olmuş ve rûh ile nefsi Ğayât-ı bedende ğöz ile ğörmüş ve Cenâb-ı Ğa’a virülen irârı yerine ‘ayniyle ğötürmüş ve dünyâ ve mâfihâ ‘âlem ve ğamâm-ı beeriyyetden hulûsiyle Ğalâs bulup, bu vâdi-i ‘ummânı bir ıl ile aridirup bulandırmış ve keti-i teni selâmetle irdirmiş olanlar her câdde meskenleri selâmet ve âhrâlara cennet olup kendileri her isâna nâ’il olanlar taĝı tolatı. İriemezsin beyhûde yere yorulma, işte böyledir ki söyleyince söz uzar, söylemeyince yol uzar. Söyleyen merddir, dinleyene dertdir. Vücûdın merdine abri serdi gerekir Oĝlum.

‘Alî Ğâmızî Baba

[94b] Tercümân-nâme-i Diğer 37

Mekremetlü Oĝlum Mehmed Kemâl Efendi,

“Kün” emr-i celîlesinde bulunan nota-i nûr-ı Sübhâniye işbu kââne-i kâ’inâtın peder ve cevher-i feyz-i mâder eeri olup, batn-ı notada sırr olmuş iken, “Kün” emr-i Rabbâniyye cihetiyle uvve-i nota mav olarak bi’l-fi’l žuhûrdan neve-i baîr-ı

ķudret-nümāyān olup, erbāb-ı bařret ve řāhīb-i vuřlat bu řuhūruñ ķuvve vū fi‘linde hemāñ dōrt ‘ālem-i a‘lā bulmuřlardır ki; biri nār, bād, āb, hāk cihet-i sūķ-ı bāzār olmaēla bunlarıñ iki ‘ālem-i ‘uźmāsı dañı vardır; biri rūh ve biri nefis. Ve iřbu rūh ile nefsiñ hīkmet řun‘iyyesiyle (95a) cihet-i naķd-i pāzārı olup, hālbuki rūh üç nev‘dir: Rūh-ı Sūbhāniyye, rūh-ı keyvāniyye, rūh-ı zamāniyye huřūřıyle rūh-ı Sūbhāniyye mūcerred noķta-i emr-i Źātiyyesine izāfe ķıldıēı bī-cihet envār-ı sırr-ı rahmāniyyesi olmaēla gerek keyvān ve gerek ise zamān olsun, cümle-i eczā ve eřyā tenleri ķısmında devriyye ile ķadīm fi‘lleri ile hāyāt-ı dā‘im olup, her vücūdıñ ferd u tenhāsı ve her mevcūdıñ ibtidā‘ ü intihāsı olduēu mūsellem ise de rūh-ı Sūbhāniyye bu cihet-i sittede el-hāk evliyā-yı kirāma mahřūř keyfiyyet olmaēla mahlūķatdan insān-ı kāmile ta‘alluķdur, ēayra degildir. Anıñ iķün dā‘imā ‘arř-ı a‘lāyı devr u seyrān iderler ve kelāmları ‘arřıdır, ferři degildir. Bu anlar kim bu ilkiñ halkıdır. řehr u pāzārı Cemālu’llāh’dır. Ve rūh-ı keyvāniyye bī-cihet mūrekkeb olup, ef‘āl-i řun‘-i ēariβε ve esrār-ı fenn-i ‘acıβε ile neřve-nümā olup, ķābil-i feyz-i cihan, perveriř-i devr u zamān olmaēın bu cihetle rūh-ı zamān, rūh-ı keyvāndan tevellūh ve hāřıl olur. Huřūřıyle keyvānıñ iřbu zamān ve zemīn cevheridir. Nicelere hāyāt ve nicelere memāt baēıřlar ve ez-cümle rūh-ı zamān ki rūh-ı hāyvān dimekdir. Faķat bu rūh dinilen keyfiyyet řōyle bir sırr-ı řun‘-i İlāhiyyedir ki gerek zemīn ve gerek zamān ve gerek ise ‘ummānda rūh ile nefse muřāhib bir řey’ vāķı‘ olduēu hālde hemān nefis ile ‘rūhiñ ictimā‘ hīřřesinden ol řey’ hāyātiyle mevcūd olur. Gerek cemādat ve ma‘deniyyāt ve hāyvānāt ve nebātāt vücūda gelir. Ve’l-hāřıl zamānıñ nefha-i kemāline mūsta‘id olup nefse muřāhib olan eřyā vücūda ķarīn olur. Nitekim insānda nefis ile rūh dinūr ve cismiñ hāyātı anlarıñ mahabbetiyle kemāl bulur ve vücūdıñ her cānibine hūkmleriyle (95b) hākimlerdir. Ve ikisi řey’-i vāhid olmaēın egerķi vücūdıñ bir tarafında igne topruēı ķadar bir mahallinde rūh olup da nefis bulunmamıř olsa ol mahalle ķābil-i hāyāt mūmkın olmaz ve fāsid olur. Ve egerķi nefis mevcūd olup da rūh bulunmaya, hāk olsa gene hāyātı mūmkın olmaz, fesāda ķarīn olur. Bu řūretle cihānda mevcūd olan cümle eřyā rūh ile nefsiñ ictimā‘ hīřřesinden hāyāt bulup, fāñı olur ve rūh-ı Sūbhāniyye “Kūn” emr-i Rabbāniyyesinde vāķı‘ olan řadā-yı Rahmaniyye iřbu ‘ālem-i cihānda ‘arifiñ ķulaēından hālī zevķ hāyyen bir dem hālī degildir. Ve dōrt kitābıñ ma’nā-yı havāřı bu noķta vāsıtasıyla nūzūl itmiřdir. Ve řur‘ān’ın nūrıyla iřbu ‘avālim, hāyāt bulmuřdur ve řur‘ān’ın ma’nāsı insān-ı kāmiliñ ķalb-i levhinde ķudret ķalemi ve nūr mūrekkebiyle muķayyed ve

münakkaş sûretdir ve her ne kadar sûret-i hârf ile mürekkebe ifâde ve te'vîl iderler ise kelâmları şâdık ve muhakkakdır. Ve lâkin Qur'ân'ın hâkikatiniñ hurûfatı terkîb-i lafz ile 'ilm-i zâhiriñ gayrıdır. Zîrâ muhakkak 'ilm üç nev'dir: Biri 'ilm-i 'amâ ve biri 'ilm-i semâ ki bunlara 'ilm-i gâ'ib ve muhayyerât ıtlâk olunur, bu 'imlerin şemeresi ibtidâ'-yı emrde Cemâlu'llâh'dır. Bu 'imler mücerred ahaşs-ı hâşs olup "Kün" emriniñ noktası özinden žuhûr iden insân-ı kâmilidir. Ya'nî enbiyâ-yı 'ızâm ve evliyâ-yı kirâm Hâzerâtına mahsûs keyfiyyâtdır. Ve 'ilmiñ üçüncüsü enfûsîdir ki; 'ilm-i nahv ve 'aķâ'id ve mantık olup ve 'ilm-i terkîb ile lafzı murâd olan hikâyâtıñ mezâyâsıdır ki buña 'ilm-i zâhir, ya'nî 'ilm-i şerî'at dinür. Diğer iki 'ilme, 'ilm-i hâkikat dinür. Kişi 'ilm-i zâhir ile cehli gidermiş olsa idi 'ilm-i bâtına dañi (96a) isti'dâd-ı kâmile vâķı' olur idi. Ammâ 'ilmiñ kemâl hissesindendir ki kişi 'ilmi ziyâde itdikce cehli mezîd ve kibriyle 'anîd ve 'ameliyle fâsid olur. Ve hâkikat 'ilminiñ kesbiyle kemâlat vâķı' olarak sâhib-i fezâlet olur ve anıñ intihâsında selâmet bulup, cemâl-i Zât-ı 'izzete vuşlat idüp cennetiñ na'îmi ve cehennemiñ hamîmî ğuşsa vü şafâsına minnet ve mahabbet itmez; az bir miķdâr meşneviyyât ifâde idelim Oğlum.

Meşnevî: ²³²

Şağır bûlbûl gibi çalışır ötmege

ķurt çobân olup koyun arar gütmege

ķańı yelken açmış yüzecek

Deryâyı ķarayı tırmaz geçecek

ķurbaĝa ķanadlanmış uçar

Fîl deryâdan yüzüp geçer

Dilkü ķabaķdan yapar aş

Ayı olur cümleniñ başı

Fîl mehter olur turnaya

²³² Tam bir aruz vezni bulunmamaktadır. Musarra' ve mukaffâ beyitler şeklinde değeriendirilebilir.

oz inp onar ovaya
Furnann sesinden gayet firk
Artar eksilmez ehl-i gamda merk
Her ne vr kim olaca bunda ikr
Bulardan bize ne kr var ve ne zarar
Vcdn mav iden kll muaa
Vulat olur kiiye ddr- Ha
Yr olur g'ib iken yolda
Kendi olur kendye kim halda
'Ar zre biten ol cevherin liyz
bu keyvn notasında sırr- a'zam nesliyz
Hl- envr- Ztn zbde-i pinhnları
Hmili sırr- emnet defne-i mihmnları
'lem-i ' ire oldu biz melek
Seyrimizden sır olup da nice 'ar u felek
Devlet-i nr- Hud'n olmu kim begleri
Cmle 'lem hlknn bizden bitirdikleri
bu 'lem cmle ber-deste yapt abzamz
Nice sar sgar anda gn a'l dehremiz
bu remzi by anca her zamn ur'an'durur
Bundan zge (96b) ehr olur m her yanı seyrndurur
dem'e kim secde ld t ezelden biz bize

‘İlm-i Hâkık’a hâfiż olduķ bir ara kim öz öze

Cilve-i muhtāra erdik bu dem içre vuślatā

Şıve-i şigāreden olduķ ancaķ hayretā

Hāngāh-ı ‘izzete kim sürmüşüz seccādemiz

Her yañı ma‘mūr iken ol diyār ābādemiz

Her ki inkār itdi oldı Rāfizi

Neylesün netsün aña bu Ğāmızı

El-‘Urefā Ahıshavı Ğāmızı ve Hirmendār ‘Alı Baba

[81b] 38 Tercümā-nāme-i vālide sultān ‘an cānib-i sultān-ı selātin Ğāmızı ve Hirmendār ‘Alı Baba veffeķanā himmetehū

Kāşāne-i ĵvā-yı şādef-i rahm-i māder ve kuvvā-yı dürer-i feyz-i peder ve izhār-ı ğayb-i kader ve mücib-i ‘ayn-ı hayāt-ı vücūd-ı eşer vālidem Mollā Kādın, tıynet-i leyl-i seher zinet-i nūr-ı başar;

‘Āleme şems itse tulū‘

Neşve virir ādeme olsa bulūğ

Seyri ile nūr-ı cila

Vaķt-i şafaķ cānā şafā

Hâkķı ile tende hâriķ

Vaķti ile nūra ğariķ

Çeke ‘ālemde bugün seyf-i şafā

Atalim nāvek-i tırı-i tüvānā

Her kārı hemān Hâkķ’a şarih

Hem-rāzi ile halka terāvih

Qılalar ‘ömri ile bu zamanı

Görelor deyriyle rûhbânî

Olalar bahır-ı nevâle cevher

Süreler zevk-i şafâyı okur

Olalar o demin tîni

Görüne nûr-ı muzâfiñ ‘aynı

Yüzelim ‘âlem-i bahrı vü nehri

Uçalar ‘âlem-i ğayrı hem tayrı

Sırrıyla ser-i semâda anamındur

Tüyü ‘Ankâ ile memlu-yi dürer

(82a) Böyle zâtîñ qabr hayâtıyla hemân cevher-i qader-i cihân, mağz-ı zamân benim vâlidem saña bir vuqû‘-hâl-i ser-encâm-ı seyr-i menâm olarak hikâye-i ‘ilm-i merâm ve faşl-ı beyân kılayım. İç kulağınla iyüce dinle! Şeyhimden bir nefir-i şavt-ı hâtif ve ‘ufûnet-i şuver-i muzâ‘af ve kudret-i şun‘-i Sübhâniyye ve emr-i Zât-ı rahmâniyye ile ki mücib-i nefha-i hayât-i cihân ve sebep-i qurb-ı Zât-ı Yezdân olan mekârim-i qadr-i celîle ve fahr-i muhtâr-ı ‘ilm-i selîleden bulunduğumuz cihetle yedigimiz nûr ve uyhumuz sırr olmağla kıoltuq virüp köşeye tayandım. Üç semâ olup, her renge boyandım. Ve ibtidâ’dan felek-i kamerde ahvâl-i ğariibe ile pâzâr kumaşı ve etvârî hoş şu aşî olup, nâgihân bir deyriñ sâkini ve ‘Ankâ-yı piriñ mâkini ve zirve-i tağ-ı cihân ve fîrûze-i cevher-i cân olup, bu zulmet-i deyr-i cihânîñ piri ve ahvâl-i naqş-ı çiniñ biri olan murğ-ı Hümâ sâkini olan “el-imânu mażrûfu’l-küfr”, zîrâ kâmil imân şems gibidir. Ve zulmet-i sırr-ı cihân şemsiñ batnında seyr ile temâşâ-yı ‘ayn-ı zamân olduğı gibi her hâliñ bir sırrı ve her sırrıñ bir deyr u piri vardır. Hizmet ile himmet, kıymet ile cennet virülür. Yohsa öyle ‘aklen ve naqlen olamaz. Ancağ ‘aql-ı ma‘nevî gerekdir, tûr-ı zamân-âra ile şuver-i nihân-pirâ vaşıl-ı ‘ayn-ı nehâr-ı kudret ve qâdir-i ‘ayn-ı bahâr-şîret olup ve böyle olan kişilere hâkkan aşıkdırlar. Hem şamât-ı semâdan lezzet-i qavm-i lisân ve bû-yı şafâ-yı câvidân ve mâ-i hâlîde-i cism u nâvidân ve hâveri-i şems-i

ğā'ibān-i cihān ve nücūm-ı zamānıñ ġā'ibi ve 'ulūm-i ġā'ibiñ rāġibi ve dehrīñ sırrı ve sırrıñ nūrı ve āyet 'ilmiyle Ẕur'an ve hālet-i zātīyle furqān olup, nūshā-i nefsiñ k̄anūnı ve nefha-i 'rūhıñ maḡrunı ve deyr-i nihānıñ hālveti ve pīr-i semānıñ celveti ahvāl-i eşyāya 'ibret ve uşul-i Ĥaḡḡ-ı yārāna ġayret bir özge temāşā-yı vuşlat kıla! İhsān-ı Ĥudā-yı 'izzet, t̄inet-i 'aşḡın kārı özge olur pāzārı erkān-ı deme 'ārif ve šādıḡ, her kārıma vāḡıf 'āşıḡ o dem ki Ĥaḡḡ'ıñ zātı iken ġā'ib-i ahvālī hākim iseñ dem-i ahvāl ile virdi. Bize kıymet-i şān-ı cihetden iriše, hem vuşlat ekseriyā tarıḡat ehli bulunan meşāyih cehliñ elemiyle buhlūñ veremi olmuş, giderler ve ekseriyā bir kaç ḡatır kirācı ḡayvānātıñ eñ ilerūsine birini pişveniñ ve başbuḡ naşb u ta'yın iderek yolda giderken ilerüde bulunan pişveniñ ḡayvānıñ tarıḡından bir vechle çıkamazlar. Ve ba'zan yollarında vaḡtli vaḡtsiz yeşil çemenzār maḡāl göründüġi şüretde andan bir kaç tutam otlamak üzere yollarından şapup gideñde kārban başı görünce yükleri olan māl ile yatup, şāyed zarar olur diyerek hemān ḡarb-i dest ile gene yollarına ḡoyup giderler. Bu pişveniñ boynında ve yanında ve arḡasında veyā ḡuyruġında bir 'alāmet-i maḡşūsa elbetde olur. Meşelā bir çañ veyāhud ipleriyle arḡasına baġlanup giderler. Ve bu ḡayvānātıñ ancaḡ yollarında bulunan yeşillik ve meşelik gibi maḡaller anlarıñ maḡām ve menzil şafāları böylece olabilir. Zīrā dābbe-i 'anāsırıñ maḡām-ı ervāhı nebātdır. Ancaḡ anlara göre menzil ve merātib buradan başḡa nerede olabilir? Hemāñ evāhim-i 'aḡlla menāzil-i naḡliyyeleri ehlu'llāha šad hezār mertebede dūrdur. Ve deyr-i me'ānıñ pīr-i muḡānıñ bulup, şüret yoluyla ḡaḡıḡat-i nevālīñ tedārik itdire ve āsān illerinden deyrīñ şarpıñ geḡirmeġe vāşıl mihmān-ı rāhib-i ma'nevī olup, her ḡālīne ḡayrān hem zātına seyrān, her göziñ nūrı, hem öziñ tūrı her seyre meşış, ol deyre keşış. İş-bu deyrīñ kārı Ĥaḡ olur pāzārı. Böyle olan zevātıñ ahvālī böylecedir vālidem ḡadın. Yā hū.

Ahishavī Ġāmızı ve Hirmendār 'Alī Baba

[82b] Diğer Tercümān-nāme 39

Benim vālide-i sebeb-i dürr-i k̄an ve maḡabbet-i cihan, cān-ı ḡayātım Molla ḡadın bu faḡır bir zamān ile k̄an-ı ḡikmet ve ser-māye-i sırr-ı 'izzet pederle ve hāngāh-ı rahm-ı māderlerinde keşti-i Nūh nihān olup, zevrāḡ-ı rūha mihmān ve šāhrā-yı cihetde nefha-i şūrī-devrān ve cūşī-i ebḡār-ı miyāhī nefsimde seyr u seyrān iderek sefer-i furtunamız sāhil-i vāz'-ı merām olduḡda emvāc-ı baḡr-ı rahmiñ beni nefsim felegine ilḡā vū irkāb

idüp, rûhum cenâhlarıyla ğavvâs-ı bahrî olup geldim. Ve ahyânen Hâzret-i Âdem - ‘aleyhi’s-selâm-’e ve Hâvvâ anâmıza ebtân-i muhâkkağa ile ebdân-ı muhâssaşadan zevrağ-ı cismim Nûh-i ‘ıyân ve rûh-ı qudsiyyemizde ‘İsâ-yı nihân olup ve Hâzret-i Mûsâ’ya tûr-i tecellî-i tağ-ı zamân olan mağâm-ı tecelliden nâr-ı şecer hâsıl olduğu nidâ-yı ğarîbeyi ve hâk benim sırrımda mihmân idüp, bu âna kadar ‘anâsır-ı erba‘a ile pehlivân-ı zamân olarak bu demde bir kerre özimde hayvân ve hâmil-i cism-i keyvân oldum. Zimâm-ı ‘ömrüm yed-i Hâk’ a teslim-i emân ile çok zamân seyr u seyyâh olup, gezdim ‘âlemi bir başdan bir başa degin seyrân-ı ‘ıyân hikâye olup yazıldım. Çok dillerde dâstân olup okundum. Nokta idim, aslımda Hâk’ ın ‘ahdi idi. ‘Aynımda zulmet-i cism ile hayât-ı cânda özüm nûr-ı gözler idim. Yalnız Zâtımla bir nokta idim; nâ-gâh bir hatt-ı elif yanımda zâhir olup, hemân-dem dâhil-i tekellüm olarak on ‘aded okundum ve tokuz tabaka-i kâ’inâtı mişkâtü’l-ahvâl ile güzer idüp, mesken-i a’lâda şâhib-i ‘ilm-i ma’nâ oldum.

Beyt:

Qâdirem ber-gençâ-yı şark ü ğarb

Lâkin ez-rûğan çerâğem yağ nist²³³

Beytiniñ mazmûnınca hemân bizleriñ sırrında öyle bir ‘ilm-i mihmândır ki şarkdan ğarba degin belki dünyâ ve mâfihâ ne kadar hâzâ’in-i ğaybiyye var ise anlarıñ miftâhı bizdedir. Ve Cenâb-ı Hâk’ ın öz yavuz hazinedârlarıyız. Ve ‘ilm-i kadîmiñ dânaları hâssü’l-hâsslarıyız. Ammâ ‘ilm-i ahvâlden fehmi der olmadığından defâ’in-i ğâ’ibe gibiyiz ve ma’mûre-i dâ’imiyiz. Ancak çok vaktler olur ki çerâğımızda yakacak yağımız bulunmaz ve bizim ‘ibâdetimiz vücûd-ı hayâtıyla olup, mezâhib-i hülûl-i ma’nevîyyede ‘âbid-i Hâk ve mürâkib-ı mutlak oluruz. Gündüzleri ‘Ankâ-yı şarkî olup, geceleri ‘Ankâ-yı ğarbiyleriz. Ve kendi kendimizi mescid idüp sâcid-i Hâk’ ı dâ’imîleriz. Ve Cenâb-ı Hâk’ a vuslat-ı burhân ile zevk-i yâr-i rahmânileriz. Çeşmimiz nûr-ı mutlak, kalbimiz tûr-ı Zât-ı Hâk olup, pervâzi-i cinân-ı murg-ı lâhûtî-i Zâtîleriz. Benim vâlidem, egerçi kendiñ nice âdem olduğun bilmek ister iseñ ibtidâ’sı şudur ki; hayâtıyla sebep-i hayvâniyyetiñ meydânda gibidir. Zîrâ gice ve gündüz münâvebe ile iki ‘Ankânın ikimiz bile böylece yâverleriyiz. Ki biri ayağımız altında ve biri başımız üzerinde dâ’imâ

²³³ 2 x fâ’ilün ve 1 x fâ’il.

nevāle ve ğidā-yı ḥayātiyyemiz kaydıyla muḳayyed olan ‘Anḳā-zādeleriz. Ve bizim yüzümüze toz konmasun diyü gicelerde bir siyāh perde ve gündüzlerde beyāz perdeler aśup, sāye-bānīlerinden ve evlād-ı envār-perverde ve nāz u na’im-zādelerden bulunduğımız cihet ya’nı herkesiñ ḥālince ḥaḳıḳatinden elbetde bir nebze hiśsecigiñiz olsun Bārī maẓhār-ı iḥsān ve lutf-ı Żāt-ı Yezdān olmak yok mudur? Ve bizim bu cihetde ḥayvān-ı zamāñ gibi hā yiyelim ve hā içelim ve hā öte tarafı onu da ḥayvāniyyetiñ bir cins-i habiśesidir. Ve ancaḳ şān u ma’rifetleri dünyā vü ‘uḳbā bu yönlerinde t’aḳlımışdır. Biñ kere māşā’Allāh olsun ki hemāñ şukūḫi-i dürr-i ḥikmet ile küşüf-i çeşm-i ‘izzet olan insān-ı kāmiliñ cemi’-i zamānda mahlūkāt-ı rūḥāñi ve cismāñi sācid-i mācididir. Yoḥsa ‘avām-ı nās gibi dünyāda ‘ālim olupda āhirinde cāhil olmaḳdan ise i’tiḳād-ı tāmme ile olduḳca kişı insān-ı kāmil aramak gerekdir. Ammā añları aramak ve buldum demek ile iş yetmez ve hem bulunmaz ve hem de bulunmazlar ve ‘ilmiñ özi ile i’tiḳādiñ izi gerekdir. Yoḥsa ‘ilmiñ keşreti ‘ameliñ ḥasreti olur. ‘İlm-i keşir tab’-ı ḥasir ve çok ‘ilmden ise ḥāśś i’tiḳād iyüdü. Ancaḳ Ḥaḳ ‘ilminiñ ḥāśśı baḥr-ı ledün ğavvāśı (83a) olunca hemāñ böyle kişı ḥāśś тариḳiñ dervişı gerek er ve gerek ise ḳarı görmek anıñ şānında böyle kişileriñ cümlesi pır-i cihān ve piresi fıl ve tamlası nıl ve tağları la’lzar, bahar giceleri şubḥ-ı nev-nehār ve ‘arśa-i fikrleri lāḥūt-i medār olup, cilvegāh-ı ‘izzet-i cemālde pervāzi-i šāḥrā-yı bı-cihet ile tā’ir-i ḳuds-i revān ve tayy-i vicdān mekāñler olup, hemişe cezbe-i nūrāniyye ile vicdān-ı šamedāniyyelerdir. Hemāñ ‘ilm-i ḥikāyeden ‘ālim olan tab’ı dā’imā buğz u nefśāniyyeden ārī olmaz. Ancaḳ tınet-i aśliyyeden fitrat-ı rūḥāniyyeye muhtācdır ve maḥśūs olan ḳābiliyyet ve isti’dād-ı ḥāḳān gerekdir. Zırā ne şunuñ ve ne de bunuñ buraları neden diyecek bir şey’i yoḳdur; cümlesiniñ ḥamāḳat ve firāsetleri ezel bezminde taḳşim ḳılınmış keyfiyyetdir. Gör ki, Cenāb-ı Ḥaḳ cümleñiñ böyle olacaḳlarını bilmiş, emānet-i İlāhiyyesi hayrsız ve bu mişillü ‘aḳl-ı nāḳıslara teslim ve rehīn bulundu. Elbet ve elbet ḥaḳlı ḥaḳḳını cemi’-i zamānda bulsa ve görse gerekdir.

Naẓm:

Her kimiñ naẓarında var ise ‘ibret

Mürşid ḥuzūrında bulur ol devlet

Bir demde ḳonar başına ‘Anḳā-yı ḳudret

Görür her demde kaçan isterse Âzret

Neşr: Benim vâlide-i ‘azîzem, tennûreñiz ‘ummân, nehriñiz kıatre, ĥabbeñiz deryâ, zerreñiz tağ-ı ‘uзмâdır. Fâğda yıl, şâhrâda seyl ile ĥazrâdır validem, Hû!

Ġâmıızı ve Hirmendâr ‘Alî Baba

[83a] Tercümân-nâme-i Vâlide Sultân 40

Vâlidem hû!

Tennûre-i raĥm-i mâderleri zirve-i kûh-ı raĥm-i devvârım ve zübde-i vücûd-medârım kerîmü’l-hıśâl Vâlidem Kıadın.

Beyt:

Ĥikmet ‘ilminiñ havâśśı olan Żât

Mesrûrî olur ol kıat-be-kıat

Bir vaķt pederim ile sen baña pek çok ta‘lîm-i lisân ile esmâ-yı ĥazarîden üstâdım olup, tekellüm-i ĥâl itdiñiz. Ba‘dehû ĥâceye teslim ü ta‘lîm-i ‘ilm-i ĥarf-i kelîm olduķda imrâr-ı vaķt ile her ne kıadar ‘ilm-i ĥâl kesb itdim ise de dâ‘ire-i ‘ilm-i nâşî ve ‘irfânî-i ‘ilm-i enfûşîden ĥâric bir ĥâl ile mütesellî ve mücib-i kıurb-i aĥvâl-i tecellî olamayup, ancak ĥulûl-i deyri râhib-i vaķtı ġarîb ve ‘acıb olan bir żâtdan ya‘nî küfri ĥâl-i ġâ‘ib ile ‘ilm-i meġarîb-i yâre erüp, ‘âlimî-i ‘ilm-i âfâķ-ı Ĥaķķ-ı müsemmâ ve müstaġraķ-ı envâr-ı deryâ ve vâśıl-ı ‘ilm-i Ĥaķķ-ı merâyâ olup, müstażrâf-ı baĥr-ı muĥîti ve müstaġraķ-ı nûr-ı ĥutûtı ve feyz-i Yezdân-ı yâr ile bî-ĥâr-i ġülzârî-i bâķî ve nûr-ı bahâr-ı bâġ-ı cihân-ı muĥaķķaķı ve i‘mâ-yı żâtı nażra-i kühl-i sâf-ı üstâd-ı ĥâzara iren keşşâfî-i veled-i mazharı benim vâlidem. Hemân gözyaşî ile ġöñûl aşî ĥikmet kıazġanında kıvâm-ı beşer ve mażhar-ı mükerrem-i aĥcâr ve kıaşâne-i muķîm-i eşer olduġuñ ĥâtırınıızda mıdır benim validem? Senden ayrıldıķdan şoñra bu tağ ve bu şâhrâ-yı ‘âlem bir baĥr olup, bî-kenâr ‘ummânda mesken-i emvâc ile ĥallâcî-i tufân ve Nûĥî-i zamân, ferzend-i nerîmân olarak keşti-i cism-i selâmet ve tufâna zamândan miķyâs-ı emvâc-ı baĥrı olup, ferâġat ve şâĥîb-i necât birle içim baĥr-ı bî-kenâr taşım muĥîti-i enhâr-ı diyâr oldu. Ve mâlik-i ġirân-bahâ-yı dürer ve şâĥîb-cevher-i meķîn-i muķarrer olup, ĥemişe içim baĥr-ı taşım nehr-i zamânlarınız. Mażĥâr-niġîn-i zamân oldum ki nice kıudret ve kıuvvet ile cemâdât ve

hacerât yedim de hamîri mum olur. Hemân tînet-i tûruñ hâceri ve zînet-i nûriñ şemeri oldum ve hîkmet-i sübhân ile kıymet-i kadr-i cihan-‘unvânlarız ve ‘aql-ı kül ile fikr-i lâhûtî-i idmân-ı câvidân ve pîr-i cihân-ı cân-ı hâkkanîde ferd-i merdânlarız. Katarât-ı çeşm ile her-dem kalb-i hândânlarız. Ve sırr-ı sünnet ile farz-ı Hâkık-ı ‘ömründe hâll-i merâm-medâr ve hâcer-i nefsi kal’a-i rûha cidâr iden ‘ârif-i ‘âşık ve merd-i hâkâyık ve zümre-i şadıkân ve sırr-ı sultân-ı hâkânlarız. Ve bâğ-ı cihânda nâbit engür-ı şafâdan mahsûl-i mâ’-i hâlid içüp mahmûdî-i cemâl-i Hudâ’dan mestânileriz. Ve geçen def’ada gelen şîhhat-i kelâm müşkilât-ı tîn-i maqâm olan atyân-ı âdemî ve nefha-i sûr-i ma’nevî ve nüsha-i nûr-ı ma’denî olan dem-i ekrem-i âdemî ahvâlinden ba’zı mertebede torunuñ Mehmed Kemâl Efendi mişillü sü’âliñiz mücerred cevâb-ı bâ-şevâb ve te’vîl-i lâzımü’l-âdâb usûliyle fusûlî-i ahbâr ve muttasıl cevârî-î ma’den-i vücûddan gûş-i (83b) iz’ân ve sem’-i âtiyeñiz tâ’ir-i murğân cihetiyle gûş-ı rabt ü ‘irfân-ı hâkân-ı zabt itmek elzem ve hayâ-i sermed ve firâset-i hâcer ile bahr-ı kulzûm olup, tâ’irî-î bahrî mekân olmadıkça dürrer-i tîn-i mü’mîn olunmaz. Ancak torunuñ mûmâ-ileyhe gönderilen *Tercümân-nâmemizde* atyân-ı muhtelif-i âdemi bir kaç vechle beyân kılınmış idi. Husûsiyle siziñ ‘aqlıñız kabûl-i cihetle bir daha ta’bîr-i âsân ve hâll-i merâm îkân idelim. Faqat etyân-ı enfûşî ile mertebe-i maqâm-ı nefsi beyân kılalım. İbtidâ-yı emrde âdemiñ tîni tîn-i şark olup, nisâ’nıñ tîni dañi tîn-i garb olmağla bu iki mahalden müretteb tîn ma’cûn-i dîrîñ olmağın bu sûretce iki cânibiñ dañi tîni rûh ve nefsi hayâtıyla revân ve ‘âkif-i bezm-i merâm olmuştur. Ve âdemiñ cildi muttasıl lahmî olup, yedi kat maşnû’a-i latîfeden mürettebdır ve tırnağı otuz iki sâ’atde bir kıl kalınlıgınca boy virür ve nisâ’nıñ cildi bir kat olup, âdemiñ nısfı i’tibârınca olarak lahmî fâsıla-i cüz’iyyesinde maşnû’ât-ı İlâhiyye cihetiyle tırnağı yigirmi sekiz sâ’atde bir kılı kalınlıgınca boy virür. Ve nisâ’ ile zükûruñ diğeri ahvâl-i bedeniyeye ve şehvet-i nefsanıyyeye-i ferdâniyyeleri kitâb-ı mezkûrda tafşîlen beyân kılınmıştır. hâceti olan mutâla’a itsün. Benim vâlidem, torunun Mehmed Kemâl Efendi me’zûn-ı ‘ilm ve müderris-i şehir-i cedîd olup, zihni hâlâ gâbiğ ve hadîddir. Baba cinsi gâmîz, anâ cinsi ‘anîd-i pelîd ve Yezîde-i medîd olmağın ‘‘aqlıda anaya ve fikrde babaya mâ’il ise de nefsinde hay, rûhında gamîddir. Benim aña irsâl eyledigim bunca *Tercümân-nâmelerim* hâl-i dilince hemân taşâ söylesem lisân-ı insâna gelüp, ‘azm-i dîdâr-ı hâl olur idi. Ve lâkin anıñ zihni türâb ve hâcerden biñ beter pekdir. Sen anıñ büyük vâlidesi bulunduğın hâlde saña söyledigim ahvâl-i kelâmdan ne mi fehm u fark u idrâk ile hâll-i rumuz, fekk-i künûz itdigiñiz, zîrâ insânıñ vücûdı zamân ile pîr olup da

h ayv an ile bir olmakda ne f a'ide vardır? Ha h ayv an ve ha ins an! C umlesi 'ar sa-i 'irf an-ı y ar andır. Vey ahud h ane ve  ehir-perver olup da kitap-h  an olma la 'ilm-i enf usdan ba  ka bir taraf  'a l-ı y ar olamaz. Hem  n cehlle ebter  alur ve seyy  h-ı h  l ile  ehir ve  arayı bi  yıl dahi ' mri olup da, ge t u g z r itmi  olsalar bile gene  ader ve  ismet-i ezeliyye her ne ise mi d arınca mu adder olabilir . Ve'l-h  s l ne gezmede ve ne dahi oturmakda bah ne ve b ht n olur. Amm  v c ud-ı nefsi  'al y k u hal y k dır. Fa at 'a l-ı 'r  h n ta t-g h-ı reh y k ve menb -ı feyz-i h    y k dır. Ve sizi  ma'reke-i ba r-ı nev li izden deyr-i diy r ve seyr-i k fr-i hay lde  alup,  ok zam nlar H   dan biri idim. B  deh  k fr-i r   b ve deyr-i mez hib mahzen-i   bit-i env r ve   hib-i deyr-i neh r olan  dem-i ma'n ya erince nice zam n h  zmetlerinde p -m l olup,  n-ı v  id-i zam n ile p r-kem l ve v s l-ı  m l-i cem l id p, ta   l-i   lem c mlesi ta v l-i 'ayn-ı h  l oldu. Ve kisve-i neb t-ı f hirem k lliyyen  te lere yak p, oddan  aft nlar bi  p,  st d -ı ker m olup gidem. Hem    erenleri   aft nları neb tdan degildir,  te dendir;

'Ar sa-i mah  er-i tabl-ı ten

Ve v   f-ı ah v l-i ma' arif-i fen

 ktiz asınca hem n ferm n-ı h  l-i div n-ı h  y t nla ber berce sırr-ı tar katde mah  er-i nefsi, miz n-ı r   ile 'ar sa-i bedende civ ri-i cev d-ı n r ve tel  n-i ma'nev -i   r ile   r t-ı z t-ı m st kimden g z r -i perv z id p, cennet-cem l y re 'An  -y  murg-ı z t  olmak gerekdir. Anca  yar nki g n , bug nki g nden g rmek ve zev ıyla  af sına  rmek gerekdir. Yoh a imh l-i v  t ile i ler yaman ve h  ller g m n olur. Z r  so ra g recek g z ve s yleyecek s z bulunmaz.

Benim v lidem,  demi  ba ında yetmi  iki bi  k k   l vardır. Yetmi  iki bi  dahi a'z dadır; c mlesi y z   r  d rt bi    la b li  olur. Ve nis  t  fesini  ba ında y z yigirmi d rt bi    l olup, yigirmi bi ni dahi a'z da n bit-i mevc ddur. Ve bu lar r z-i cez da c mlesi 'adedince  te den zeb n  ve eyl ndan  am ı olup, v c d  taraf-be-taraf  ovup  a ıraca dır. Ve a'z -y  s  re h  lli h  lince ez  v  cef ya isti      ve isti   b  vardır. Hem n halvet-i deyr-i pinh n ile v s l-ı r hib-nih n ol. Yoh a   ret-i ah v l-i be er, be  on adım atarken    ar. Ma'l m-i c mle-i n s oldu u  zre erenleri  ta avvuf ne kel mlarından belley p de gitdikleri tar kat ez-c mle erenler kendi h  l-i h  y tlarında bile herkese b ylece ta' im-i tar kat ve tel  n-i esm , icr -y  ah  m-ı

ḥaḳıḳat-i ‘avām diyü beyân kılmışlardır. (84a) Ḥattā zamān-ı sa‘ādetle şāh-ı merdān-ı vilāyetden böylece telḳin-i irşād, diyü kurulmuştur. Ancaḳ aśl-ı nūr-ı *Muḥammed-‘Alī* tariḳının civārıyla haberleri sır olup, ‘ilm-i ḳimā ile telḳin ve irşād-ı maḡz-ı ma‘nā idüp, tecellî-i yār-i ḳadîmî ān-ı dā‘im ile baśır ve bînā iderler. Yoḥsa öylece hāy-ı hūy-i esmā ve uśul-i berrān temāşā ve fıkra-i sükūt-i savaşa ve uzun uzun tesbîh resenlerinde gice ve gündüz hayāl-bazlık ile evāhim-i ḡam hālîñ kendülerine ḥāl diyü teşbîh ve teraḳḳî iderler. Huśûsiyle ḥāl ile hayālî ibnü’ş-şārḳ ve’l-ḡarb müstaḡnî ‘anî’l-beyāndır. Hele esmānîñ serāb ve ḥarāretiyle hemm u ḡam deryāsına baḥrî olup, bu varta-i vādide bulundukları kendilerine dahi ‘ıyān ü beyân iken buraya teslim olmayup daha işte benim bu derecem hemāñ erenleriñ cezbe derecesi ve maḳāmlarındandır, diyerek kendi ‘aḳl-ı ḳāşırılınca bühtān ve nice nā-danlıḳlarıyla ḳallāşî-i ‘alā mele’i’n-nās olduklarından fazla hemāñ kendileri zamāñnîñ fenā derece za’îf ḳartal ve ḳuzgunluḡla şayyād-ı zamān-ı ‘avām olup, giderler. Ancaḳ esmānîñ müsemmasına mażhar olmadıkça işte cümlesiniñ işleri ve güçleri ‘ale’t-taḥḳıḳ böyledir.

Benim vālidem bu kelāmları ḥotozuna diñletme. Zîrā baba bostān tarlalarında fışkı ile ḥāsıl olmuş kelāmlar degildir. Öz cānîñ deyri vaḥy ise anîñ Zāt ḳulaḡı fehm ider. Yoḥsa kelle ḳulaḳları aşamm ‘illetine uğramış bu kelāmları mezāyāsına varmaḳ degil, belki yel gibi bir taraftan girüp, öbür taraftan çıkup gider. Yazıklar olsun ki bu ḳadar biñ yıllık menzillerden böyle bir bî-bahā cevāhir getirüp, yoḳ bahā ile size ‘arz u tekālîf-i maḥabbet iderim. Ḳusûrumuz nezdiñizde ‘afv ola, zîrā bu kelimāt-ı mu‘tebere tabaḳat ve ‘arśa-i semāda cennet-i cevher-şafā ve faḳr-ı ḥāle nevā ve derd-i bî-dermān marîzlere ‘ayn-ı devā-yı şifā ve bu kelāmlar ki size söylerim cümlesi Ḥazret-i Ḥızır ve İlyās - ‘aleyhi’s-selām-’ıñ zulmet-i žill-i cihetden rehā ve vāsıl-ı kūh-ı Ḳāf-ı intihā olduḡu ḥālde āb u ḥayātîñ başı ve menba‘-ı aśl u nesli olan āb-ı ḥālidîñ lezzet ve zevḳ-i şafāsıyla maḥmûrî olan zevāt-ı kirāmîñ mestāne-i diḍār-ı mennān’a ve hayret-i vicdān-ı seyrāna ḳābl-i tayyār ve vāsıl-ı ‘ayn-ı deyyār-ı Cemāl ve pür-fenn-i kemāl olanlarıñ kelāmı böyle olur vālidem!

Ammā saḳın bu kelāmları okudunca dinlerken yaz vaḳtı sıcaḡa ḳalmış ḥummaś ḳargaları gibi aḡzını açmayasın. Zîrā benim söyledigim kelāmlar bî-cihet ‘āleminde haberlerdir. Oranîñ yaz ve ḳışı ve havā ve āb ve ḥāki yoḳdur. Heme ān-ı nūrāñ ve mu‘tedil-i şāf u şafā-yı dā‘im-i Ḥaḳḳ-ı ḳadîm ve Raḥîmden.

Nażm:

Canım erler sırrı ancak gizlediler içeriden içeri

Ĥikmet ancak hiç denilmez kimseye kim tolaşma gel beri²³⁴

Çün kurulmuş böylece pāzār ile erkān-ı yol

Ĥaķ eri gizli olur hem böyle dānā-i bî-pūl²³⁵

Neşr: Nokta-i ‘Alî’de sırrı-ı ādem olup, hem rāhib-i deyr-i nihān-mekānda nāsdan nişin-i hālvet ve naķş-ı maķāl-i ‘uzlet ve erkān-ı ĥayātı tedric-i tedābūr-i ahkām-ı ĥikmet ve ‘ilm-i ĥavāss ile fenn-i şıfāt ve ĥulaśā-i ahvāl-i bî-cihet ile izhār-ı tūr-i ķalb-i mu‘allā-yı intihāda dîdār-ı Ĥaķ-beķā ve Muşî-i vaķtiñ kelîm-nihāñı ve Ĥaķķ-ı sırrıñ seyr-i ‘aynımda dā’im ānı ve halıķ-ı ‘ālemden her dem ba’îd ve pinhāñı ve zirve-i kūh-ı merāmdan şahrā-yı nūr-ı me‘āñi ile ĥall-i temāşā-yı mūdām ve nā’il-i zevķ-i cinān-ı selām ve ĥubūrî-i vecdî-i ĥāndān, seyr-i sa‘ādetmendān-ı nūr-ı Yezdān ĥālî ve ķalb-i āgāĥ-ı şamedānileriz. Ve leyle-i cism içre ‘arîf-i ruhān-ı ĥāķān ve tā‘at-i küfr-i ma‘nevîde ķabūlî-i Ĥaķķ-ı burhān ve ‘ayn-ı semā-yı zāta mihman, zamān-ı mağz-ı mekāndan i‘rāc-ı mu‘allā-yı keyvān ve şāĥib-i pūr-himmet-i dil u dānā ve vāsıl-ı ķurbî-i Ĥāzret ve kāfirî-i sırr-ı ĥikmet ile gönümüz “elān kemākān”-ı istignā.

Nażm:

Żulmet-i tîñ-i teniñ şāĥib-i mihmāniyiz

Eyvān-ı şafā bezminiñ erbāb-ı kerimāniyiz

Neşr: Tūrāb olup zamāñi • Ĥacer olduķ rummāñi • Dürr idim ‘ummāñi • Yel olup dümeni • Bulut olup kaçırđı • Hümā olup uçurđı • Muĥîṭ-i şems iken zātî • Devr idüp gezdim tokuz ķatı • Żerrātġāha gölge idim • Ümmet-i Nūĥ’a ũlke idim • Tūfānına toz fermānına söz dîvānına ķul seyrānınā yol vuślat-ı limān-ı selāmet itdi du‘ā-kār-ı melāmet kendi iken bî-ġām rehin, Żātı ile ‘arśa-i nūra ķārîñ sünneti Nūĥ’uñ tūrı, (84b) hey’et-i ‘rūĥiñ nūrı, Mi‘rāc-ı Muĥammed hem ‘Alî ĥātîf-i ġayb-ı hidāyetle semā-yı çıķup ol Żāta münevver oldu ulu devlet ve sermed buldı.

²³⁴ Tam bir aruz vezni bulunmamaktadır. Musarra’ ve mukaffā beyitler şeklinde değerdendirilebilir.

²³⁵ 3 x Failātün 1 x fa’ilün.

[84b] Tercümân-nāme-i Hâkîkî 41

Mekremetlü Oğlum Kemâl Efendi,

Nitekim diğer *Tercümân-nāme*imizde ba‘zı mertebe ervâh-ı şelâşe-i muḳaddeseden te’vîlen zîkr u beyân kılınmış idi; rūh-ı sübhâniyye, rūh-ı keyvâniyye, rūh-ı zamâniyye. İş-bu ervâh-ı şelâşe-i muḳaddese noḳta-i nūr-ı rahmâniyye ki “Kün” emr-i celîlesine muzâf-ı ilâhi buyurulan şanâyî‘-i İlâhiyyeniñ noḳta-i tîñ-i rahmâniyyeye müeşşir rūh-ı subhâniyyedir ki emr-i Cenâb-ı Hudâ ve sülâle-i nūr-ı enbiyâ ve kerem-i şâh-ı evliyâ olup, mücerred rūh-ı sübhâniyyeniñ erkân-ı ma‘lûme ve ef‘âl-i mahsûsası ibtidâ‘-yı emrde noḳta-i nûn’uñ tînine izâfe kılınan esrâr-ı emr-i “kâf u nûn” olmağla hemân-dem sırr-ı İlâhiyyesine noḳtaniñ mażhar-ı emr-i zâtiyyesidir ki qarîñ-i emr-i Zât olarak erkân-ı muḥaşaasıyla ef‘âl-i hâkîkatidir. Ancaḳ cihet-i başarla mahlûḳatı hâkîkat-i zâtiyyesinden hîşsedâr idüp her vücûd-ı eşyâya kendi emr-i Zât-ı kibriyâsın kendinden yakın koyup perde-i cihetle her tarafda ef‘âl-i mahsûsa-i Rabbâniyyesini cihet-i eşyâyı vücûda qarîb ve qarîñ idüp, kemâliyle zevâlîñ ayrı görerek hemân emr-i Zâtiyyesiyle her mevcûdâtıñ kemâl-i ibtidâ‘-sı ve zeval-i ‘ayn-ı intihâsıdır. Ve lâkin her eşyânıñ hâli naẓarıyla yakın ve hayâlî naẓarından uzaktadır. Ve rūh-ı keyvâniyye, rūh-ı sübhâniyyeniñ mücerred ef‘âl-i muḳaddesesıyla ecsâm-ı latife-i ğarîbeden muşanna‘ ḳubâb-ı âsumânı isbât itmiş olan rūh-ı keyvâniyye, hemân neşve-i bahr-ı ḳudret ile işbu çok zamâna pâyîdâr-ı rūh-ı zamân, işbu ‘avârîz şeş cihât ile perveriş-i feyz-i havâ ve câmi‘u’d-dehr ḥayât-i ma’ olmağla her eşyânıñ mihmânı nefs-i zemîn ile rūh-ı zamân olup, “nâr, bād, âb, hâk”, işbu erkân sırr-ı sitte cihât cism-i her-dem ‘ıyân ve ef‘âl ve ahvâl-i zâtıyla pinhân olmağla işbu esrâr-ı fi‘l-i zamân şeş cihâta münḳarîb olarak tedâvür-i ahvâl-i ‘aḳd-i cihât ve her eşyâ ve ḥayvâna hâliyle ḥayât-bahş-i cân u ten-i hâḳâñi-mihmânlardır. Ve insânda leşker-i mihmân ve şâhib-i devr-i nihânların olan nūr-ı ilâhî ile sirişte ve cihet-i sitteden ḳayd-ı vâreste olup, tâ‘ife-i muḳarreb-i Zâtdan me’mûr şeş mülk-i sarây-i vücûd-ı kâmilânda mihmân-ı ḳabr ḥayâtı ve vâsıl-ı dîdâr-ı Hâḳḳ’ı zât

âdemi, mihmân-ı zaman olan şeş mülk, her insânîñ vücūdında eniş ve hem-demi olup, faķat²³⁶

enbiyâ-yı ‘ızâm ve evliyâ-yı kirâm ĥazerâtınıñ vücūdında ĥâliyle mülk-i cismlerinde ‘ayniyle ne felek-şahrâ-yı bi- cihet ve ‘arşa-i cevalāngāh-i himmet ve pervāzî-i āsumāni ve huddām-i Cenāb-ı Źāt-ı insānî olan şeb‘a-i sürüşü ve rūh ile nefsiñ saltanat-ı ĥayāt-ı rūhāniyyesi cihet-i qarż-ı Hudā ve nūr-ı ‘irfān-ı Kibriyā ve cezbe-i vücūd-ı eczā olmağla cem‘an tokuz erkān-ı ma‘lūme kıvām-ı ĥālet ve dîdār-ı Źāta sebep-i vuşlat olup, ef‘āl-i maĥsūsā-i Rabbānî ve maķbūlî-i ĥîzmet-i Cenāb-ı Rabb-i Yezdānîlerdir.²³⁷

İş-bu müşķil, insān-ı kāmilde mükemmel tokuz erkān-ı maĥsūsā kuvve-i şîfat-ı ķabr

ĥayātiyle bi’l-fi’l Źāt-ı ıtlāķa ire. Böyle olan zevāt-ı kirām cismen ķubāb ne taķ ve ‘ayn- ı ‘arş-ı muĥaķķaķ olmağla eflāk-i tis‘a nedîmlerinden tokuz melek-i mu‘azzama vücūdları eflāk tabaķasında mihmân-ı nihān-ı zamānî olmağın bu sûretce dört melek ķafasında cülüşî-i ‘izzet-me’nūs olan Cebrā’il, ‘Azrā’il, Mîķā’il, İsrāfîl ve diğeri üç melā’ikenîñ biri şadri ve ikisi şikemi olarak yedi melā’ik-i mu‘azzāma ve rūh ile nefsiñ anlarıñ şahrâ-yı cihet ve mûcib-i feyz-i Ĥazret eşeri olup, ikisi daĥi cihet-i eşyâ-yı muĥît olarak, melā’ik-i muķarreb-i Źāt olduğı vechle cümle cem‘an tokuz erkān-ı ma‘lūme her biri birer melā’ik-i muķarreb-i Źāt idi ki, erbāb-ı ĥaķāyık-ı fenn ve ‘arîf-i eşyâ-yı deķāyık-ı ten-i kāmilāndır. Ve işbu tokuz erkān sürüş-i ķabr ĥayātlarında eniş-i hem-dem furüş olup, gerek cism-i letā’iflerinde gerek ise eşyâ-yı cihet ve zamānda kelimāt-ı aĥvāl-i zātîyyeleriyle vāķıf-ı a‘māl-i cihāniler olmağla hemān ķabr ĥayātlarıyla Źāt-ı ‘izzete ‘aynen vûşul ve icrâ-yı aĥķām-ı ĥaķāyıkı fennen uşul itmişlerdir. Ve böyle zevāt-ı kirāmıñ ĥadd-i zātlarında bulūğî-i ‘irfān ile ‘ākil ü dānā ve esrār-ı İlāhiyye cemî‘an ‘ilminde ma’nā ve şanāyi-i ķadr-i himmet ile vāşıl-ı nūr-ı ĥikmet olup, ancak

²³⁶ Buradan itibaren resim çizilmiştir.

²³⁷ Burada Hz. Adem’in tek satır içine çizilmiş küçük bir resmi bulunmaktadır.

Hümā-yı murğ-ı ‘izzet ve pervāzî-i bahr-ı envār-ı Hâzret-i Âdem-i mā’nîleriz. (85a) Ve işbu esrār-ı gamîz-ı ‘ilm-i Zât-ı Qur’āniyye evvel-emrde ‘âlem-i hâkikatde iken ‘ilmimiz Zât olup, mahz-ı nūr-ı Qur’ân ve hâfîz-ı ‘ilm-i Hâkık-ı sübhân idik. Huşûsiyle nokta-i nûn’a kalb iderek, bir emr ile on sekiz yıllık menzile yüz kırk dört biñ yılda qarîn-i yâr-i cihet ile hâfîz-ı Qur’ân-Hâzret olarak garîb-i dehr-i diyâr olup, rūh (sultân), nefis (hâkân), ‘aql (lâhût), fikr (‘azām), ‘irfân (Zâtiyye), firâset (hâliyye), isti’dād (hidāyet), meşreb (hâs), tabî‘at (hayvânî). İş-bu toğuz erkân-ı muhâkkağa tîn-i Zât ile sirişte olup, her biri birer felegiñ erkân-ı melâ’ik-i mu‘azzamasından olarak nokta-i nûn’da yek-cihet mihmân-ı zât iken emr-i “Kün”de biribirimizden mufârağat vukû’ıyla yüz kırk dört biñ seneye degin semâda ve zemîn-i zamânda biribirimizin cüst-a-cüsında olup, vâktâ ki bu žulmet ile sirişte olan dâr-ı tîn-i tene nâgihân mihmân olup, ve biribirimizi yâd görerek ‘ömrümüz kırka qarîb iken müjdegânî-i hâzret ve mürşid-i ‘izzet bir zât-ı mükerrrem vâsıtasıyla işbu şehir-i vücûdda hem-şehrî ve mesâfe-i garîbden sefer-i dehrî olan toğuz qarındâş mihmânımız olmağla biribirimizden vâkı’ olan ol ki mufâreğat bu dem mülâkâta tebdîl olup, hemân-dem huzûrî-i Cenâb-ı Hâk ve âşinā-yı bezm-i mutlak ve ‘ilmimiz ile a’mâlimizde ‘ayn-ı mükerrrem ve feth-i hutût-ı tılısmât ile şâhid-i hurrem olduk. Fağat ‘ilmimiz sırda, özümüz Tur’da ancak tenimiz tür, ‘ilmimiz nürdür. Ve işbū toğuz melâ’ik-i mu‘azzama enbiyā-yı ‘izâm ve evliyā-yı kirâm hâzerâtınıñ dâr-ı ten ve gâr-ı beden-i letâ’iflerinde her-dem envār-ı lutf-ı hidāyetle hâlet-i habs-i gâr-i ten ve mûcib-i enîs-i beden oldukların ‘aynen müşâhede idüp de her biriniñ ahvâl-i sırr-ı zâtiyyeleriñ hâli dillerinden ‘ıyānen ve beyānen ifade-i Hâkık-ı merâm kılmışlardır. Zîrâ böyle zevâtıñ beden-i hâkâyık-tenlerine enîs-i hem-dem olân erkân-ı zamân-ı nihânı riyâzât-ı şakka ile tahvîl-i nūr-ı Hâkık olarak hemân toğuz erkân-ı hayvāniyye zâtî olup, mücerred-i muz‘âf-ı nokta-i nūr-ı İlāhiyyeye vâsıl olduklarından cümlesiniñ mihmân-ı vücûd-ı zamânı olan toğuz erkân-ı muğaddeseyi rūh-ı Sübhāniyyeye tebliğ eylediği hâlde rūh-ı bedeninden ıtlâk ve ‘âlem-i Zât’a ilhâk ve zümre-i erkân-ı Zât-ı mutlak olurlar. Bunlarıñ gayrı olan ‘avām-ı nâs hemân zemîn ve zamâna mahsûs erkân-ı hayvāniyye ile hayy u mât olup, vâkt-i hâşre degin işbu zemîn ve eşyā-yı cihet-i zamândan bir tarafa gitmek mümkün olmayup, devriyye-i zamân ile kâ’im u dâ’imlerdir. Hemân ‘ilmileriyle her-dem Hâkık’a ızmâr-ı hamâkât ve ‘amelleriyle dâ’im izhâr-ı cehâlet itmekde oldukları kör gözlerine hiçbir vâkt görünmez, belki mahşerde cemâl-i İlâhî anlara her-dem cehennemdir. Ancak Zât gözi açık olanlara

cehennem bile gülzâr-ı bâğ-ı Cemâl'dir. Nitekim kabir hâyâtlarında her-dem Cemâl'ullâh ile mülâkât ve müşerref zevâtlar olmağla cennet nûrî ile cehennem nârında yanmışlar ve pişmişler idi. Cümle zevk u şafâyı dîdâr-ı hâyâtlarında görüp de Zâta tokuz erkânla bir nûr-ı vâhid olup, gitmişlerdir. Hemân cihet-i meymûn ve kuzgunları kâl ile kayd olup, hâl-i ehlu'llâhdan şad merhale ba'îd ve berbâd-ı murdarlardır. 'İrfânî olana bir öğüt, 'irfânî olamayana lâzım olan sükût, ancak erenlerin sözi firât, özi sırât ve sözi semm, özi 'ayn-ı cemdir. Ve özi em, sözi 'ayn-ı demdir. Sözi zamânî ve özi cinânîdir. Kelâmında şifâlar, kemâlinde şafâlar, dertlüye devâ, ölüye şifâ, her cânluğa mât ve cihet-i eşyâyı at idüp, düldül-süvârlardır. Anların kelâmı vuşlatı ve işleri dâ'im şiretidir. Ve onların hâlveti 'ibret ve şerbeti vuşlat, şerbetleri kevşer, kerâmetleri 'ayn-ı eşerdir. 'Avâm-ı nâs gibi şerî'atde turgun, tarîkatde yorgun ve ma'rifetde mağbûn olup da, hâkiikatlerinde dâ'im çirkin degillerdir. Her ilmi Hâk'dan okuyup, 'amelleriyle Zât-ı 'ıyân ve sırr-ı Qur'ân olup, ihlâsla ıtlâka ermişlerdir. Ve meymûnca olup, dünyada deff u nây ile nâsı oynatmışlardır. Zîrâ erenlerin tevâhîdî sırr-ı semâda 'arş-ı mu'allâdır. Ve anlar nûr-ı kudret ile mâder-i cihetde hâmil olup, veled-i hâkân-ı cihânbanilerdir. Zîrâ böyle zevât 'ayniyle mefhar-i mevcûdât Hâzret-i Muhammeddeni'l-Muâstafâ ve dâmâd-ı Peygamber Hâzret-i 'Alîyyü'l-Murtaẓâ hâzretlerini peder ve mâderleri hîn-i cem'iyetlerinde 'arşın mâverâsında bir melek-i muşarreb olup, ismine melek-i Hümâ dirler. Qanâdların görüp, haẓâ'in-i dürergân ve cevher-i zât ve nejâd-ı ferîşte semât-ı mâderlerine bir nutfeye feyz u hikmet ve mâye-i sırr-ı Hâk ve erkân-ı muqaddese-i mutlak ile hâmile-i (85b) nûr-ı kudret olup, qarîn-i cism-i âdem ve hâmil-i sırr-ı Hudâyı hâtem ve qurb-i 'izzet ile taht-gâhı nübüvvet ve şadr-i hidâyetle şah-ı vilâyet olmuştur. Ancak ümmet 'ulemâsının vücûd iklimlerinde mevc-zen olan işbu tokuz 'ummândan mürekkeb on sekiz nîl-i Zât, küh-i Qâfa revân ve lezzet-i âb-ı hâyât ve 'ayn-ı mâ'-i hâlid-cân-ı kâmilândır. Ve sözi sefîneleri dâ'imâ özi 'ummânlarında nesim-i refref ile güşâde-i bâdbân olup, nefsi riyaşetleriyle rûhî revân bahrîlerdir. Hemân rûh-ı Sübhâniyye, rûh-ı keyvâna şirâyetle tedricî emri kudret kuvveden fi'ile hikmet ve revnak virerek nice âgreb-i garâ'ib żuhûrât vukû'ıyla rûh-ı keyvân-ı zamâna feyz-i haşlet ve zübde kâr-ı żulmet-i esrâr-ı nûr-ı hâkiikat ve tecellî-i Zât-ı kudret-i şamedâniyyesin hayme-i hâkân ile bünyâd-ı hâzret ve ihsân-ı 'ayn-ı 'izzet kıldı. Herkesin vücûd büstânında nihâd ve iddihâr olan cevâhir-i ma'neviyyeyi terbiye ve tezkiyeye muktedir olamadıklarından dâ'imâ kem-kıymet ve vahşî-nebât rûh ve nefisle

sarıķ-ı rızķ-ı mühlet harāmilerdir. Zırā şu serāy-i dār-ı teni Cenāb-ı Hāķ işbu toķuz erkān-ı mutlak ķumaşıyla ferş ya‘nı toķuz ķāt deba ve atlāsı ile zātından tezyın ve şırın-ı beyt-i hālvet idüp, ķabr hāyātında Cenāb-ı Hāķ ol kār-hānede mihmān olduğu hālde işbu serāy-ı harāb ve türāba vardıkda hemān-dem ferş-i Zāta ‘azm-i cenāb-ı yār-ı cināndır. “Lā šekkün ve lā raybün fihı”²³⁸ ve erenlere her ne ķadar bu esrār-ı İlāhiyyeniñ vāķı‘ olmuş olur ise min tarafi’llāh cümlesi cihet-i ķarağulıģından müşāhede olunmuşdur. Esrār-ı İlāhiyyeniñ zād-ı tarıķı olmağla ekşeriyā giceleri nısfü’l-leylde ve vaķt-i seherde vāķı‘ olmuşdur. İş-bu tın-i ten-i żulmet ile sirişte olmağla insānıñ mūcib-i hāyāt ve sırr-ı cihān ve cihānıñ rūh-ı muķaddesesiyle seyri ve sırrı cümle zübde-i tın-i beden ve kāmil insāndır. Mebde-i rahm-i māderden tevellūd-i insān ve ğidā-yı nebāt-ı hāyvān olup, hattā şabāvetle derece-i tarāvetde ğidā-yı nebāt tene kıvām sūkkeriyle bedeni şāhib-i bulūğ-i kemāl idüp, işbu ķā‘ide-i şun‘-ı insān, ‘ayn-ı kıvām-ı fi‘il-i zamān olmağla Hāzret-i Ādem -‘aleyhi’s-selām-’e deĝin kıvām kār-ı zemīn ve mūcib-i feyz-i devr-i āsumān-ı himmet ve kuvveden fi‘li ‘ıyān olmağın bu sûretce tebliğ-i şun‘-ı keyvān-ı cihān olmağla hemān ben-i ādemiñ āferīninde şulb-i zamān ve ‘āyine-i zāt-ı hāķāyık ve zübde kār-ı şun‘-ı deķā‘ik-ı İlāhiyyesine ‘aynen mihmān-ı zamān idüp, tahtgāh-ı vücūda kisve-i fāhire-i tāt ve hıl‘at keremiyle şehensāh-ı civān-mizāc-ı hilķat-i ādemī ve zātında nihān olan sırr-ı nidā-yı hātif-i ‘izzet ile vāsıl-ı tāt-ı eyvān ve vāķıf-ı a‘lā-yı ‘unvān-ı hāzret idüp, pervāzi-i Hümā-yı zātīleriz. Ancaķ evvel-emrde “Kün” emr-i celīlesinde vāķı‘ kef ile nūn’dan iki hārfi miķrās-ı emr-i ķadere muzāf-i ilāhi buyurulan noķta-i nūr-ı Sübhāniyye zaten şu ‘ilmimizde olup da kör gözleriñ göremedikleri toķuz ķābilī-i bızā-i leb-i kā’inātda civciv-mişāl vücūda ķarın olup, hāyātımız ile memātımız künh-i mağz-ı bızada vāķı‘ olarak hiçbir tarıķ ile kışr anıñ māverāsına çıkup, seyr-i sefer idemeyerek hābs-i cihāt ile a‘mā-yı Zāt bulunmuş olanlara ķāre mümkün olmaz. Ve işbu noķta-i nūn’da kā’ināt bir top kumāş-ı zāt olarak iki hārf ki ķāf ile nūn’uñ miķrāsında emr-i ķudretle ‘umūm-i cihān ve nāsa mahşūs ma‘nen kisve ve hıl‘at-i fāhire ve tāt-ı “Kerremnā” ile biçilmiş ve cümle nāsiñ rahm-i māderde iksā itdikleri cihetle, hattā memātiyle ķabre dahı berāberce girüp, Cenāb-ı Hāķ’dan hilāfetlerimiz olup, anlarıñ fahrine mażhār olamayup da bir tākım eşyā maķūlesinden maśnū‘ cüz‘ıyyāt-ı keçe ve pösteki parçalarıyla tefāhhur iderek erenleriñ fahrinden ba‘ıd ve berbādlardır. Be hey herifler, pırlerimiz şöyle buyurmuş ve böyle fāhr itmiş diyerek bir alay laķlaķıyyāt ile

²³⁸ Ar. “Bunda hiçbir şüphe yoktur”.

âhîr-i ‘ömre degin küçük kulaklı eşekler gibi cehâlet yükünden kurtulamazsınız. Huşûsiyle cemî‘-i pirân-ı ehlü’llâh yalnız meşâyih ve dervîşânın pîrleri degildir. Bütün cihânın pîri ve cinân-ı yâriñ nûr-ı nev-civânlarıdır. Yoħsa pîrim diyü, mahabbet ve tefahhür itmek ile anlar kimseyi tanımazlar, meger anlarıñ derecelerine mażhar ola. Zîrâ anlara mahabbet itmek ile ne dünyâda ve ne ‘uķbâda teşâhub iderler. Meger kişi zâtına yâr olup da, Cenâb-ı Hâķķ’a kendi özinde müşâhede kıla ve seniñ şu ‘âlem-i cihetde anlara mahabbet idüp de çekdigin gönül ‘azâblarıyla kalunsun; faķat anlarıñ Cenâb-ı Hâķķ’a ne hâyşiiyyet ile vâsıl oldukları tarîķi öğrenüp ve dünyânın zevķıyla ‘uķbânın zevķ u hîkmetiñ bilüp ve sorup da ancak müsterîhu’l-bâl olarak ‘azm-i râh-ı cinân olmalıdır. Yoħsa öylece hayâle gidişleriñ yolları gine devriyye-i zamân-ı hayvâña râci’ olur. Ammâ erenleriñ yolu tîzce ve râhatcacık toğruca hużûr-ı Rabbü’l-‘âlemine çıkar ve anda dünyâ ile ‘uķbânın hâceti tamâm olur. Yoħsa öylece dünyâ zükûretleri olup, diyâr-ı fenâ ile geçilmezler. Hemân vilâyet dinârına nübüvvet tamĖası örölüp, gerek dünyâ ve gerek ‘uķbâ müstağnî olurlar. (86a) Kimseden hâcetleri kalmaz ve şu żâhir meşâyihî gibi müflîş ve “len tebûr”²³⁹ olup, vaķtiñ pâdişâh ve beglerinden veyâhüd kendü ta‘alluķâtı mîrâsından veyâhud iş ve güce çalışup, çarpınup geçinmek gibi keyfiyyet erenlerde vâķı’ olmamışdır. Ancak kendüleri Cenâb-ı Hâķķ’ıñ bi’ż-zât vekîl-i mutlaķ hâzinedârlarıdır. İşte bu kadar kelâm kâfîdir. Her vechle hayvânlıĖıñız ile dünyâda ve ‘uķbâda ezâ vü cefâ ile hâşr ü neşr oluñ. Zîrâ anlar kimseniñ hayr ü şer işlerine karışmazlar. Hemân varsun herkes bildiklerinden şaşmasunlar. Żâhir meşâyih ve dervîşleri cemî‘-i zamânda ‘avâm-ı nâsıdır. Ve erenleriñ dâ’imâ kıallışdır. Zîrâ rûhlarıñın şaşkınları nefesleriñin düşkünleri cehâletleriñin çoşkunları ve dâ’imâ hayvâniiyyetle hayâtlarıñın eşkinleri ve hâķîķatleriñin hemîşe sürgünleri olup, ancak on iki hayvânın tabî‘atlarıyla pîr u perverde olup, sûretleri insân ammâ şîretleri dâ’imâ hayvândır. Ve erenleriñ sûretleri insân ve şîretleri cemâl-i Yezdân’dır. Ve her-dem dünyâları hîkmet ile zîbâ ve ‘uķbâları şîret ile tûbâdır. Ve anlarıñ vücûdlarında mihmân olan nefs-i hâ’inleri rûh-ı münevvereleriniñ hâlifesidir. Zîrâ rahm-i mâderlerinde mebd-i me‘âdiyle cism-i pâklarınıñ mihmânları olup, şâhib-i arâzi-i mevsim-i zer‘-i teniñ maķâm-ı ‘arşda anbarî-i hîrmendârı olmağla rûh nefssiz ve nefs rûhsuz şu ‘âlem-i cihâtda hiçbir eşyâ anlardan hâlî degildir. Ve lâkin asıl erlik oldur ki; kendi bedeninde ve eşyâ-yı cihâtı muhît olan rûh ve nefs ve cesedden ‘ibâretedir. İş-bu rûh ile nefsiñ hâli

²³⁹ El-Fatır, 35/29.

diliyle zāt naẓarın işidüp ve dā'imā görüp de muşāḥabet itmekdir. Yoḥsa herkesiñ belleyişleri gibi ismi varda cismi yok demek ile kişi er olamaz. Ve bir de enbiyā-yı 'ızām ve evliyā-yı kirām ḥāzerātı cümle işbu zamānda vāqı' arz-ı muḥaddese ya'nı 'Azrā'ıl -'aleyhi'i-selām- vāsıtasıyla Mekke ile Tā'if'iñ beyninde bir ḳabẓa-i tīn alınup, Cenāb-ı Ḥaḳ ve feyyāz-ı mutlaḳ ḥāzetleri Ḥāzet-i 'Ādem ve Ḥavvā anāmızı ḥaḳ itdi. Ve lākin işbu zemiñde gūn-ā-gūn cevāhir ve ma'deniyāt ve nebātāt vāqı' olur. Ez-cümle yeñi çamurdan yapılmış bir çanağa pul ḳonulsa anıñ temizlemesiyle ta'ām ḳonulmaz ve temizligi ḳabūl itmez. Ammā billūrdan bir kāse yapılmış olsa, ana necāset veyāḥud pul ḳonulmuş olsa sıvayla temizligi ḳabūl ider ve billūra hiç bir şey' murdarlık virmez ve buda tūrāb nev'indendir. Faḳat tūrābıñ ḥālīs ve temizidir. Ne murdārılık ve ne de temizlik ḳabul ider. Ancaḳ işbu vūcūd-ı ādeminiñ tīni böylece billūr gibi temiz idüp, ba'deḥi iyü ve kem anıñ 'indinde bir ola. Yoḥsa şun'ı vechle gine tīn ḳalır ise aña hiç temizlik fā'ide itmez. Her ḥâlde fenn-i ḥikmet ile ma'den-i ḳudret idüp, billur-miśāl ola. Andan böyle beden tīni degil, cīni ve faḡfūrī olup, pād-zehr demek olur ve semmiñ ve zehriñ olup, bedene şifālar virür ve erenler hem pırdır ve hem de nev-civāndır. Zīrā anlar bu 'ālemiñ vaḳt-i ḥāliyle salde degildir. Ancaḳ Cenāb-ı Ḥaḳ'ıñ nūriyla cemāle ve her-dem kemāle olup, zevāle ḳarīn degillerdir. Ve bir de evliyā-yı kirām ḥāzerātınıñ kelām-ı girān-bahālarından eski paçavra parçalarından ma'snū' ḳırtasıñ zılli muḥarrer kelimātiñ ancaḳ 'ibāre-i luḡaviyyelerinden ḥaḳıḳat derecelerini bildim miśillü 'irfān şaşkınlıklarına uğrayup, 'aḳl-ı ḳāśırlarınca gūyā bilmiş gibi ehli'ullāhıñ derece-i ḥaḳıḳatleri şöyle ve böyle diyerek bir taḳım tedābir-i evḥāmiyye ile terkīb terkīb ta'rīf u beyān iderler. Huśūsiyle 'ulemā-yı nāsiñ añlayışları şu ḳıyās üzredir ki, gūyā bir şişe bāl diyü ifāde iderler. Ammā bu ta'rīf itdükleri şişedeki bāl şöyle tursun da bārī şişesin görmüş olsalar idi māni' degil ve bu bir şişe bālın ağzı ḳudretten ḳapālu, vilāyet tamḡasıyla mühürlüdür. Faḳat bāl şişesiñ bir kimse tutulmağa görsün. Ve anıñ hattını okumadıḳca 'avām-ı nāsiñ açacaḡı fuḳı ḳapaḡı degildir. Egerçi hattıñ okuyabilür iseñ bāzen Allāhu Te'ālā ḳapaḡı açılup, her lezzetiñ dadını anda bulursın. Keşke bāl tolu şişeyi 'ömrinde bir kere bārī görmüş olsalardı ḡam degil idi. Ancaḳ taḳrīrlerinde ḥaḳıḳatine varmış rāddelerinde görünürler. Hemān 'avām-ı nās, ehlu'llāhıñ kitāblarını okuya okuya 'ömürleri seksen ve yüzü geḳer gine şüretten geḳmeḡe hiç biri vechle şānlarına el vermez. Kendülerine sü'āl idicek olsañ bizim 'ibādetimiziñ şemeresi āhiretde olur, diyerek hiç (86b) i'tiḳādlarına ḥalel viremezler. Huśūsiyle ehlu'llāhıñ

‘amellerinde dünyasıyla āhiretleri mükāfatlarının şemeresin ‘aynen ya’nı herkesiñ kullanmağda oldukları iki kelle göziyle görüp de albleriyle mutma’in olurlar. Yohsa dünyāda görüp de bilinmeyen keyfiyyātın nihāyet ve elbet bir seāmeti olacağına şübe yoktur. Ve ‘ilmde yayan olup da ‘amelde nosan olunca hebādır. Ve bir veliyu’llāhın iki oğlu var idi. Anın biri ‘ālim ve gāyet daı-şinās olarak ve biri budala-meşreb olup, albi şāfı idi. Bu zātın vefātından evvelce işbu budala oğluna cümle emlākın ber-mūcib-i şer’i bahş u teslim idüp, diğeri ‘ālim ve daı-şinās oğluna daı “fūlān yerde bir kazgan altun defn itdim, ānı saña bahş u teslim itdim.”diyü vaıyyet iderek, ol vat ‘rūhı bedenden ıtlāk ve zümre-i zāta ilhāk olup, diğeri oğlu temliki olan mülki abz iderek, diğeri ‘ālim ve dānā oğlu defne maalline vardığında hiçbir şey’ bulamayup, hā’ib ü hāsir almışdır. Ancak ‘aklı ma’āşdan ise albi şāf kimse hayrlıdır. Ve işbu meşāyih, ‘avām ve dervişān hemān asmā ve teveccüh ve tasma ile bedenlerine istiskā ‘illetleri vāı’ olup, dünyāda beden marāzlarından mā-‘adā hiç bir ma’rifete mālİK olacakları yoktur. Ve bir de tın-i ādemiyānda pek çok hāsā’is ve hābā’iş vardır. Ez-cümle devr-i Ādem’den Ĥazret-i Muammed-‘Alı’ye degin pek çok kişiler taırlık da’vāsı ve peygamberlik ve velilik iddi’āsında bulunduklarından mā-‘adā Ĥazret-i Peygamber - şallā’llāhu te’ālā ‘aleyhi ve sellem- Efendimiz’den Ĥattā kıyāmet-i ādemiyāna degin gelmiş ve gelecek erenlerin yalāncı çavuş ve soytarıları kendülerine masūs olarak gün-ā-gün eşkāl ve ecsām-ı kerhe ile kendülerin ser-asma şüretten baş gösterirler ve ba’zı kimseler asma ve teveccüh ile vehm u gam hāret-i cihetle beñizlerini hābs u zindāndan urtulmuş abāhatlı kişiler gibi soldurup, yabani ve vahşī insānlar mişillü şüret kesb idüp, gūyā vāsıl-ı Ĥa olmuş şüretiyle kendülerine bühān iderler. ‘Ale’l-hūsūs erenlerin Cenāb-ı Ĥa ile vuşlatları ne hāşıyyet ile olduğun bilemeyüp de teveccüh ve tezekkür ve fıkı-i evāhim ile müstağraq-ı bar-ı cehālet olup, özinden ba’id ve berbādlardır. Hemişe evāhim-i necāsetleri yüzlerine bulaşup, hāşā Cenāb-ı Ĥa’ın nūrı diyü tefāhūr iderler. Ve burada söyledigim kelāmların cümlesini hūzūr-ı Cenāb-ı Rabbü’l-‘āleminde daı söylerim. Sözimde aslā ve at’ā hilāf yoktur. Ve dıvānımızda böyle kişilerin Ĥaında pek çok kelimāt ile ta’bır ve tavsiye ılınmışdır. Ve Ĥazret-i Ādem -‘aleyhi’s-selām-’den evvelki “Kūn” emr-i Sūbhāniyyesine degin yüz kırk dört biñ sene idi. Ve’l-hāsıl Ĥazret-i ‘Ādem’e degin üç cins nūrānı, ya’nı rūhānı mahlūkāt halk olunmuş idi. Her cinsi ellişer biñ sene mu’ammer olup, ‘ömürleri kıyāmet bulmuşdur. Ĥattā üçüncü cinsi hāyatıyla dā’im olan rūhāniyāndır. Ve anlar türābdan ve

havādan ya‘nî cihet-i ‘anāsırdan pek cüz’î hîşsedârdır. Bî-cihet havā semavîdir ve belki nūrānîdir. Ancağ kendü özlerinden haberdâr degillerdir. Seyr ile ser-gerdân olup, ancağ âdemiyânîñ hâkîkati türâbdan olup da özi zulmet ile sirişte olduğı hâlde Hâkğ’ı özinde müşâhede kılan insân-ı kâmil cümle mahlûkâtdan efdâl ve mükerrerem olup, huşûsiyle “kûn” emr-i celîlesinde nihād-ı İlâhiyye olan esrâr-ı âferinendesî insân-ı kâmilîñ ‘ayniyle ‘ilminde vâkı’ olmuşdur. Yoğsa öylece kara kulağda pösteki kıllı şaymamışlardır. Ve erenleriñ ‘arşa-i vücûdlarına Cenâb-ı Hâğ’dan bir perde, ya‘nî cild-i hafî bürünölmüşdür. Anıñ-çün anları ‘aynen kimse bilememişlerdir. Ancağ anları anlar gibi kemâlî olan kelâmından bilmişlerdir. Yoğsa ‘avâm-ı nâs gibi kâlen degil, hâlen bilinmişlerdir. Ve bir bu ‘âlem-i kâr-hânede bir tîzgâh kurulmuş, hemân cümlemiz birer kâlib bulduğımız hâlde türâbdan maşnû‘ birer çömlegi meydâna yapar, çıkarırız. Ve lâkin çömlekleriñ içerüsine el giremediginden içerüsünün sırrını viremeyiz. Zîrâ içerüsü sırsız çömlege her ne şey’ konulsa ta‘affün ider. Egerçi içerüsine el yetişdirüp, sırlayacak bir üstâd er bulunmuş olsada içerüsini dağı sırlamış olsa ol çömlegiñ içerisine her ne şey’ konulmuş olsa kendinde aslâ te‘affün kâbûl itmez idi. Böyle olan muşanna‘ zevât her ân kâdriyle a‘lâ ve bunuñ gayri olanlar dâ‘imâ cehliyle zâtından süflâdır Oğlum ve’s-selâm.

Mine’l-‘urefâ ‘an asl-ı Ahîşhavî ve Hîrmendâr Ğâmızı ‘Alî Baba Bektaşî -kuddise sırrihû-

[96b] Tercümân-nâme-i Hâkîkî 42

Mekremetlü Oğlum Mehmed Kemâl Efendi,

Bu kerre gelen mektubuñuzda tarîğ-ı Bektaşîyye’ye ikrâr virmiş olduğunuz cihetle kelâmlarıñız dağı zâhir tarîğatine uydurmuşsunuz. Zîrâ on iki tarîğîñ bu kadar şu‘besi vardır; vağı‘â pîrler, erenlerdir. Anlarıñ kelimât-ı dürer-bârlarından belleyecek her tarîğda isti‘mâl ve lafîğ, murâd olarak kullanılır, yalan degil yañlıştır. Meşelâ her tarîğîñ lisânında cârî olan fağrılık ve iksâ eyledikleri hırğa ve tâc ve kemer ve teslîm taşları ve gün-â-gün hâbbe ve kubbeler ile erenler fâhr itmemişlerdir ve erenleriñ yolu var yolıdır, yok yolu degildir. Ve erenler kendilerine fağrıyla göstermişlerdir. Ammâ Ğaniyy-i mutlak olup, ya‘nî fâhrı bulup da aña göre fağr itmişlerdir. Yoğsa öylece zâtıda olan fâhrı bulup da görmedikçe cemî‘-i zamânda ya‘nî dünyada ve âhîretde zükûret ve

müflîs mendebur oğlu zülâmdır. Sen daî bir takım ehl-i tarîk oldum, diyerek böylece başma kalıp kelâmları belleyüp de kendini erenlerden diyü iftirâ ve bühtân ider iseñ yuf saña! Böyle sûret ve lağlağıyât ile iş bitmez; söz ile degildir; öziyledir. Ve öz didigim ‘ayn-ı Zât-ı kibriyâdır. Anı görmedikce hayvân oğlu (97a) hayvânsıñ. Yohsa sen, benim oğlum degilsin. Meger nebâtât ile hayvânâtdan yoluñ baña uğrayup, hayvânâta dâhil olduñ. Ne seniñ bende ve ne de benim sende bir haqqım var. Haqq’ın şunû‘âtına bak, cümle iş anıñdır. Ve şimdiye degin uçup ve yüzüp ve yağup ve asup ve bitüp ve ačup ‘ummân ve devrân ile her câdde devrlü âşâr ile gelüp geçilindi. Ezel ki ya’nî geçene mâzî dirler, ammâ bilmemek râzı olunmaz. Evvelki mâcerâlar ya’nî şimdiye degin yaptığın ve gördüğün hikmetleriñ aslını bil ve gör dimekdir. Ve bir de hâdeşden veyâhud cenâbetlükden tahâret buyurulmuşdur. Ve lâkin mahlûkât ve eşyâ ve nebâtât vesâ’irede insândan mâ-‘adâ nerede ve kanķısında murdârlık ve cenâbetlik vardır. Şîretde ve sûretde cümlesi temizdir. Ve lâkin hayvânâtdan murdârlık olur. Nitekim cenâbet ve habâşet insândan hâsıl olur. Huşûsiyle insânın şulb ve rahminden menî ihrâcıyla cenâbetlik ‘arîz olur. Ancaķ boyınca deryâyâ talup da biñ yıl turmuş olsa temizlenemez. Meger dört ‘anâsırdan tahlîş ola. Mâdâm ki kisve-i ‘anâsır tendedir. Her dem hâbîş ve cenâbetdir. Ancaķ erenler mi‘râc-ı tahâret iderler ki, cismen ve rûhen ve nefsen ve cihâten mi‘râc-ı ‘ulyâ-yı a‘lâ olup, mâ’-i kevşer ile her cânibiñ tathîr idüp de kisve-i ten olân cihât ve ‘anâsır cümleten nûr olur. Ve ‘ameli, ‘ömri olduķça ve istedikçe ân-ı vâhid ile ‘aynen ve vâsilen icrâ iderler. Ve anlarıñ haqqında cenâbetlik ve temizlik olmaz. Zîrâ anlar nûr-ı kadîm ve dâ’imlerdir. ‘Avâm-ı nâs isterse boğazına taş bağlayup da deñize ğarķ olsunlar. Cemî‘-i zamânda cenâbet oğlu cenâbetlerdir. Ve anlarıñ yalnız bedenlerinden menî ve nefis ihrâc olmağla cenâbet olmaz. Ancaķ özinden haber olmadıkça câhil ‘addolunur. Ve her kelâmı cenâbetlikdir. Ve meniden de cenâbet ve kelimda da cenâbetdir. Ve bir de tarîķ-ı Bektaşîyyede (97b) sorulan usûl ve erkânları meydân otalarında orta taşı ve yanında çerâķları ve dört çapuları ve on iki imâm postı diyerek ‘aql-ı kâşîrlarında gûyâ Hâzret-i Muḥammed-‘Alî’den kalmış ve Hâzret-i Pîr’iñ erkânları diyerek secde ve niyâzları şûri bir kâ’idedir. Zîrâ cemî‘-i pîrân ehlu’llâh-ı meşâyîh için böylece zâhir usûl-i erkânları bırakup kendi yollarının izi şöyle tursun bir zerre tozından bile göstermediler. Hemân herkesi taşlara ve cânsız hayvânât postlarına ve hayvân postlarına ve hayvân yağıyla nebâtâtdan münbit eşyâ maķûlesinden maşnu‘ çerâķlara, ya’nî baba ve şeyh diyü bir alay hayvân, ya’nî hacir ve şecer maķûlesi cânlı-

meyyit ve rūhsuz kelām iden kimselere teslim-i nefis idüp de taparlar. Ve babaları kendi galebe-i evhāmınca bir takım bî-ma'nā kelāmlarıyla kendi gibi hayvānātı terbiye ve tesellî ider. Öyle hayvān şeyhiñ böyle hayvān mürîdi olur. İnsān olan öylece hayvān maḳūlesi ādeme veyāhud eşyāya tapar mı? Vāḳı'ā niyāz ve secde denilen Ḥazret-i Ādem'e cennet-i 'alāda kılındı. Faḳat ḳayd-ı hayātda dahi olur ammā insān-ı kāmile maḥsūsdur. Faḳat insān-ı kāmil bulunmaḳ şöyle dursun biñ yıl birlikte 'ömr olsa da kurulmuş olsa ānı bilmek muḥāl ḳabîlindendir. Egerçi bilinmiş olsa 'ırzını ve mālını ve cānını ve mā-melekini ve nefsinin dahi teslim ider iseñ gene pāhā yetmez idi. Nerede ḳalır ki şeyḥ ve baba diyü žāhirde ve ba'zen kendü hānelerinde olup da gūyā meṣāyih-i sā'ireye ḳıyās itmeyüp kendiñ gizleyerek mürşid-i kāmil hükmünde tutarlar. Ma'āza'llāhi te'āla bunlar bütün bütün dünyā ḳuzḡunlarıdır. Ez-cümle bir kimseyi irşād edeceği hālde mevrūṣ-ı tarîḳ-ı nev-cehele ise asmāsından veyāhud tasmaşından (98a) birer miḳdār virüp zıkr yāhud fikr ile meṣḡul iderler. Mürūr-i vāḳt ile kendüsine evhām-ı keşîre galebe idüp, ḥattā deli divāne edinceye ḳadar ḳalışırlar ki bunuñ ne dünyāda ve ne de 'uḳbāda fā'idesin görürler. Şerî'at-ı Ahmediyye žāhirde bir şecere-i bādem temşîl idelim ki şemeresi mevsimce ibtidā'-yı emrde taşrası kemāl bulup yenür. Ammā içerüsi hām olmaḡla ekle şāyān olamaz. Ve az vāḳtde taşrası fenā bularaḳ ekle şāyān olmadıḡından başḳa, içerüsi ḳıvām bulup ḳatıca bir žarf olaraḳ ḳuvve ḥiśsesi içerüsünde vāḳı' ve üzerine teslim ider. Ve aniñ kemāliyle bātınında dühn vāḳı' olur. Ḥusūsiyle şerî'at bunlarıñ anası ve babası, ya'nı ağacı ve mîvesiyle tāzece olduḡu hālde tış ḳabuḡı olup, içerüsünde bulunan çekirdegi tarîḳat olmaḡla daha içerüde vāḳı' olan dānesi ma'rifet ve aniñ bātınında mesrūr dühni ḥaḳıḳatdır ki her derde devā ve nice marîze şifā ve şafādır. Ve işbu çok zamān bir hoşca mu'attar gül şāfşidir. İnsān-ı kāmil aniñ gülleri olup, koḥısıyla ālemi mu'attar ḳılmışdır. Ve husūsiyle şems-i felek ve nücūm ve ḳamer üç 'aded şükūfesi olmaḡla bunca misk u 'anber u 'ūd ile ḳoḥıları 'ālemi tutmuş, faḳat būy alacaḳ hayvānda dimaḡ bulunmaz. Bu ḳoḥılar 'ālemde havā olup gider. Kim ḳoḳa kim tıyar būy-i vefāyı. Hemān dimāḡlarında birer zaḳḳūm ağacı bitmiş, ḳoḳup giderler. Ve bir de semā-yı rābi'ada ma'snu' cevher-i şems-i husūf ve kūsūfı iḳtizasınca cevher-i şemse maḥsūs olan felekiyyāt-i saḡîre-i devriyye ebrācdan ba'zı mertebede zıll vāḳı' olup, husūf 'arîz olaraḳ bir müddetcek (98b) tayy-i rāh idinceye degin zamān-ı zıllı vukū'ıyla bunda her ne ḳadar bir bā'is yok ise de, ḳünkü şems u nücūm ve ḳamer bu 'ālemiñ şehādetiñ terbiyye-kerdesi ve mūcibince perverdesi olduḡundan nāşî gerek şems

gerekse k amere bu mi ill   us fiyle, ya'n  bir da ı ka  arfında  aylı e ziy  n  v  ı' olmu  olur. mu tez -y   an yi' r ziyle  ebde kim yigirmi d rt s 'atden nih yet bir seneye de in vezn ile hendesesinden bir da ı ka no san v  ı' oldu u   lde elbet ve elbet zem n ve zam na kes feti ' riz olur. Ve bir de bulut ek eriy   ems u k amere h 'il olup da zem ne pertevi s r  olmad  ı s retten e er i s ' l olunur ise hav  cem '-i zam nda zem nindir. Ve bulutlara olan e er gine zem ne n z l ider. Bulutlar zem nini ba b n ve k ara k ula ı ve sa asıdır. Ve  ems ile k amer d 'im  bulutları m '-i  ay t i  n da'vet ider, k abiliyyeti mi d r  let fet olup, b r n olarak es file ya ar. Ancak  er 'atden tapu olmad   a t r katden k apu bulunmaz. Z r  ma'rifet  ehrini  b b  t r katdır. Ve ma'rifet  ehrini    kmet ve p z r  Cem llu'll hdır. Ve  a ı katsiz   kmet m vesiz a ac ve temelsiz b n d r.  us  siyle bu ' lem n s 'indinde d hi gerek c hil ve gerek ise ' lim her birerlerinde kend lerine mah    ve hemm u  am a v lince birer 'ind    kmetleri vardır. Fa at ne d ny  ve ne de 'u b da f 'idesin g rebilirler. N r-ı K ur' n'a irmedikce r  -ı S bh n'a iremezler. T r kat bu ' lem-i ecs m n   b-ı nisan ve rahmet-i feyz-i i  s nde ve  erresiyle berr ve ba r  toyler    -y  zam n ve d r -y  cih nd r. Ve  er ' t-ı A mediyye ba r-ı mu  t-i zem n (99a) ve zam ndır. Ve an n batnında nice  b-ı  ay t rev n   nih nd r.  er ' t 'umm nından k anmayan t r kat Nisanında nice i ebil r ki semm-i k at 'dır. Ve b r n-ı hav  feyz-i  sum ndır. Ve bir senede bir def'a ya ar, 'ayn-ı rahmetdir. Fa at an  fark idecek  dem gerektir. Nitekim  er ' te ba r-ı mu  t denildi. B d ile seh b d 'im   ems ve k amer ve n c mu n   ar ret ve y b setleriyle c zibe-i hav  ile a v l olarak mucib-i feyz-i b r n olur. Ya'n  t r kat ile  er ' t bir v c d gibicedir. Ve ma'rifet felek-i K afda, ya'n  cev hir-i sem  ki  ayf ve  it da seh b-ı zam n m ste' d oldu u   lde ki ol cev hiri n  let 'ifi  erresiyle   mile-i feyz-i b r n oldu u cev hire sem ya 'ayn-ı m 'rifet tesmiye olur. Ve bu k aydda iken bir  aflet gelerek, kendinden ge  p, alt  k anadlı ve yedi ba lı, bi bir aya lı ve yetmi  be  di li ejderh   zerinde iken bir dery -y  tuf n ve Nu  -i zam n mi ill  bu ' lemde h kden e er ve 'al met yok idi. Bu ejderh  beni alup, dery   zerinden perv z-ı hav  ile tayr n ve nice 'u  b t ve 'uf n t-ı k lliyyede a reb-i  ar 'ib-i  uh r t v  ı' olmu dur. Ve bu tuf n n z l-ı zem ne k ar r vir p, ejderh  beni ber berce zem nden k r k y ll k menzil bir k uyuya indir p, c mle mahl k t n  nefsine ' 'id olan me'k l t ve me r batdan ten v l iderek, ve'l-  s l bi  yıl bu v dide seyr u sey  hat id p p r oldum, gene nev-civ n oldum. Bir daha beni r y-ı zem ne  ıkarup ve bir '   m ta  i er sinde k r k yıl ber ber

sâkin olup, lezâ'iz-i gâ'ibe veistirâhat-i râgibe ile zevk u şafâda olup, ba'dehû biz ile vedâ' iderek 'azm-i havâ-yı Kâf revân ve tayerân-ı zamân olup, ba'dehû kendi kendine (99b) yâr olup kaldım. Gördüm ki bu seyrân baña pek hoş geldi. Hayr olsun ve hengâme-i tûfânda çay ve çayırlar ve çemen ve tâg ve şâhrâ ve Kâradeñiz ve Aqdeñiz katreler dahi bu 'ummândan bañr-ı muhîti zamân olup, hemân bu tûfâna 'ummân-ı zamân tesmiye olunmuş idi. Ba'dehû her bir eşyâ evvelki minvâl üzre ism ve resmleriñ bulup sâkin oldu 'azizim. Cümleñize haşşaten selâm ve du'âlar iderim, Yâ Hû!

El-ma'lûm 'an-aslin Añîşhâvî 'Alî Gâmızî Hirmendâr Baba

[99b] Tercümân-nâme 43

Mekremetlü Oğlum Kemâl Efendi!

Keyfiyyet-i ikrârdan sü'âliñize nazaran ikrâr denilen meydan, dîvân-hâne-i 'arş-ı a'lâdır. Ve anın post-nişinleri 'Ankâ-yı Zât'dır. Ve sûretde gidişleri cihetle şiretleri dahi herkesiñ ehline ma'lûm olur. Fakat ehli olan zevât ya'nî bu mişillü 'Ankâ dimektir. Yohsa bir tākım bu zāhirde görünen turuk-ı 'Alîyye meşâyihiniñ ve Bektaşîyye'niñ gidişleri gibi ez-cümle ikrâr meydānlarında bir alāy bî-ma'nâ eşyâ maķûlesi ya'nî nebâtâtđan ve ĥayvānātđan mahsûl yağlar ile ve cānsız ĥayvānāt postları ile meydān taşları ve kapuları ve rehber ve babaları ĥacer şecer maķûlesinden maśnû' ve ma'dūd olarak tapup ve tapdırdıkları dahi siziñ gibi ĥayvān maķûlesidir. Ve herkesiñ i'tikadlarınca vaķt-i sa'âdetden beri turuk-ı 'Alîyye gūyâ ki, görüp gütdükleri gibidir. Husûsiyle mürşid denilen zāt-ı mükerrrem öyle bir tākım çerâklar ki eşyâ maķûlesidir. Anıñ şevkı nûr diyerek taparlar. Vâķı'an cümle eşyâ nûrdur. Ammâ gözin (100a) nûrına mevķūfdur. Ancak erenler öyle şevk ve âteş-perest degillerdir. Ve erenleriñ meydānı dārü's-selâmdır. Ve kelimāt-ı dürer-bārları her-dem Kūr'an'dır. Ve zevk u şafâları dā'im cemāl-i Hudā'yı seyrāndır. Ne çäre bu 'âlem-i ĥayvānda herkes birer gūnâ 'aql-ı ĥayvānda gezüp, şāhib-'irfān diyü kendileri gibi cānlı-meyyit ĥayvān-insānları Cenāb-ı Ĥaķķ'a da'vet idüp de babalar kendilerini ma'āza'llah Te'ālā erenler maķāmında ya'nî Ĥazret-i Pîr ve Ĥazret-i Şāh ve Ĥazret-i Peyğamber'den mā-'adā Ĥazret-i Ĥaķ biziz diyerek halt-ı gālîz ile kendüleri gibi halk-ı ĥayvānātı bend idüp ta'lîm ve tesellî iderler. Aslı Yezîd ve la'îñ ve kâfir-i bi'llāh böyle kimselerdir ki, cümle pîrân-ı ehlu'llāha ve Cenāb-ı Ĥaķķ'a şirk ve iftirā iderler. Ve herkes ĥayātında ĥālince meşelā meydān taşı

veyāhud teslim taşı ve çerāklar ki āteşdir. Ve postlar ki, deridir. Bunūñ gibiler, ya'nı hayātlarında hācer, şecer ve nār ehli olup giriftār-ı elīm olurlar ve erenleriñ 'arśa-i vücūd-ı pür-cüdları gül şeceresidir. Her lafzı mutma'inne bāğınınñ bî-zevāl gülleridir. Ve anda olan koku, bu dünyāda biten güller gibi degildir. Ve ol ma'nevi gülün terinden ya'nı Hāzret-i Muḥammed- 'Alī'niñ gülleri ki, devr-i ādemden bu kadar biñ yıl aqdem rüy-ı zeminde yabanı olarak biter ve ölür idi. Ancak, bi'z-zāt kendüleri terbiye ile hoş itti. Faqat benim didigim güller kendi zātı gülleridir. Ve ma'nevî elfāz güllerini nā-ehli koşmuş olsa, büy alamaz. Cemî'-i zamānda zehr olurlar. Erenler güli hem zehrdi, hem de şifādır. Derdiye göre dermāndır, derdsiz ki hayvān mişillü derdi çokdur. Faqat kâbil-i elfāz olamadığından ne hālîñ bilür ve ne qālin bilür ve bu gülleriñ 'arśasını ya'nı hākini sü'āl ider iseñ vākı'a bu zemîn ü zamānda hāsıl olur cevherdir (100b). Ve tecrübesi kolaydır ki, şu zemîn-i zamānda nice mu'attar büy ve elvān vardır ki, şükûfe-i nebāta onun zerre miqdārı beñzemez. İşte bu hüner ve kemālîñ var ise degil sâ'ire, babana dañi söyleme ve ma'nevî gülün hākî insān-ı kāmiliñ cesedidir. Faqat hāk-i muḥaddesdir. Ve öyle bir bāğçelerdir ki, şükûfe-i elfāzı cāvidāndır. Ve bunlarıñ şüreti insān, şireti 'Anqā-yı zāt-ı cāvidāndır. Ve "Anlar insān gibi ekl u şürbden biri midir, degil midir?" diye sü'āl ider isen, hem yer hem içer ve ne yer ve ne de içer. Faqat yedikleri hamūr, içtikleri mā-i tahūrdur. Ve erenleriñ vücūd-ı muḥaddesleri cennet-i zāttır. Ve andan şādır olan mîve-i cāvidān ile memlūdır. Faqat cennet mîvesi nūrdur, ya'nı nār-ı 'aẓımdır. Anı yiyüp, haẓm idecek olan gine nūrdan mahlūk zāt gerekdir; yohsa 'avām-ı nāsıñ yiyecekleri halt degildir. Ve bir de sen ki, me'zūn-i 'ilm ve müderrissin ve gūyā 'aqlınca halkı tecrübe itmek gibi meşelā, şu "Ādem kāmil midir?" diyü tecrübeye kalkışma! Zîrā seniñ bileceğiñ ādemler hayvānidir. İnsān-ı kāmil bilinmez ve seniñ 'irfān qantarıñ anları vezn idemez. Nāfile yorulma ve kendüni 'azāb-ı elîme şalma. Anları vezn idecek qantar, dār-ı Hāk'dadır. Ve Hāk'ın dārı na'ımdır ve anları hāk ilinde kimse vezn idemez. Ancak zāt ilinde vezn olurlar. Ve dört 'anāsır bahrı ya'nı bahçeleri ki havā, āb, nār, bād, hākdir. Bunlardan bir mu'attar büy almana dimāğında lezzet yokdur. Cemî'-i zamānda hayvānsın. Hemān kayd-ı hayāt ile refāh hālde olasız. Ve cümle tarîk-ı şüriyyeniñ gittikleri vechle "el-ilmü bi-lā 'amel ke's-şeceri, bi-lā şemer"²⁴⁰ fehvāsınca bir takım āyāt ve āhādîş-i şerîfe mezāyāsınca gūyā ma'nā-yı hāқиqate varmış ve görmüş rāddelerinde (101a) cümle meşāyih dabbe-i nefse

²⁴⁰ Ar. "Amelsiz ilim, meyvesiz ağaç gibidir."

süvār olup yabancı arı ya'nı bal yapmaz sinek gibi kimisi kendi hānelerinde ve kimisi ağaç kovuğında vızır vızır gezerler. Huşûsiyle mürşid şîfâtında görünürler. Böyle tezvir-i murdâr meşâyih ve babaların hâyâtiyle memâtlarına yüzer biñ la'net olsun ki, kendilerini sûret-i âherle ehlu'llāha teşbîh iderler. Erenlerin gitdikleri yollar ibnû's-semā ve's-semek mazmûnınca erenlerin yollarına bu kadar uzak olanlar, Cenāb-ı Hâkķ'a dañi bundan yüz biñ konaķ uzaķdır. Fe-ammā ne çāre böyle hâyvāñi insānlara öyle hâyvāñi ehlu'llāh gerekdir. Ve mürşid-i kāmîl dinilen zāt-ı mükerrrem-āyāt veled-i zāt-ı Peyğamber -'aleyhi's-selām-dir. Nitekim Hāzret-i Peyğamber'in tercümānı Cebrā'il -'aleyhi's-selām-dir. Ve ehlu'llāhın tercümānları ilhām ve Qur'an'dır. Zîrā māverā-yı 'arş-ı a'lānın mesākiniđir. Ve erenlerin sākin oldukları maħal ferşî degildir; her hālde 'arşîdir. Ve bir de kütüb-i taşavvufâtı okuyup da her birerleri 'aql-ı kāsırlarınca 'indlerinde birer kuş dili ittiḥāz itmişlerdir. Ammā erenlerin bildikleri ve söyleyip yazdıkları kelimāt-ı āyāt-ı ilhāmiyyeleri vāķı'a kuş dilidir. Ve lākin kuşların pādîşāhı olan ismi okunup cismi bilinmeyen 'Anķā dilidir. Ve hem de kendileri bi'z-zāt, 'Anķā-yı Zāttır. anın için kuş dili itlāķ olunur. Faķat meşâyih ve babalar kendi 'indlerinde zabt ittikleri mişillü kendilerinin kuş dilleri her hālde deve dilidir. Dillerini şişirüp ğuruldudan başķa bir şemere-i ma'rifet hāşıl idemezler. Ve erenlerin esrārına nisbetle her vechle maġbūnlardır. Ve's-selām.

Fariķ-ı Bektaşîyyeden 'an aslın Ahîshavî Ğāmîzî Hirmendār 'Alî Baba quddise sirrihü

[86b] Tercümān-nāme 44

Mekremetlü OĞlum Mehmed Kemāl Efendi,

Nitekim diğer mükātebātde tafşîlen beyān kılınmış idi ki, erenler dā'imā 'arşîdir; ferşî degildir. Her ne hāl ise bir ādem 'arşa ķadem başdığı hālde işbu muşanna' bir kıt'a 'Anķā yumurtasınıñ üsti māverā-yı cihān demek olur. Böyle olduğu taķdirce öyle zevātın eğnine min tarafl'llāhi Te'ālā toķuz ķat eflāki hil'at-ı fāhire ve tāt-ı kerremnā buyurur. Ve ķayd-ı hâyātında kendinün sûret virüp ĖöründüĖi dā'imā tış vücūdları olup ancaķ Cenāb-ı Hâkķ'a vāsıl olduğu öz vücūdları "irci' ilā-Rabbike"²⁴¹ emr-i celîlesine (87a) "Lebbeyk"den icābetlerinde ķabîzu'l-ervāh, min tarafl'llāhi te'ālā enbiyā-yı 'izām ve evliyā-yı kirām hāzerātının ervāh-ı muķaddeseleriniñ Cenāb-ı Hâkķ'a da'veti için

²⁴¹ Ar. "Rabbine dön." (El-Fecr, 89/28).

böyle zâta tenezzül idüp, tebşiriyle bir def'a ayağından başına degin kanadıyla mesh idince, tis'a eflākden iksā olunan kisve-i fahrı, ya'nı herkesiñ müşāhede itdikleri tış teni žarf gibi öz vücūdından infisāl iderek cenāze-mişāl herkes görüp fevt oldu, diyü techiz ve tekfīniyle kabır-i türāba defn idinceye degin öz vücūdı etrāfında nažar idüp seyircisi olur, güyā fevt olmuş žann iderler. Huśūsiyle herkes kendi gördükleri şüretlerinden mā-'adāsıniñ baqar körleri olup, böyle zātıñ defninden soñra 'Azrā'ıl -'aleyhi's-selām- ile berāberce 'urūc-ı 'arş-ı semā olup, 'Azrā'ıl -'aleyhi's-selām- maķām-ı kerāşide qalup bu zikr olunan öz vücūd, 'ālem-i Zāta pervāz ider, çünki kabır hāyatında Cenāb-ı Hāķ ile 'arş-ı a'lāda vuślat eylemiş olduğı hālde 'ālem-i Zāt'da anıñ içün mücerred nūrdan bir qalıp hāzırlanmış idi. İşte bu kerre kendüsiniñ öz vücūdı bu nūrdan qālība muz'āf olup, hūzūr-ı Cenāb-ı Rabbū'l-'āleminde ževķ-i ebed ile şafā-yı cāvidāna irerler. Ez-cümle herkesiñ bildikleri gibi qābızu'l-ervāh qurb-ı zātından böyle melā'ik-i muqarreb 'avām-ı nāsıñ hāyvāni rūhları içün, nāzil olup da qabz idecegine pek ta'accüb iderim. Ancaķ zikri mesbuķ ževātıñ rūhı içün tenezzül buyurur. Ancaķ 'avām-ı nās vaķt-i mev'ūdlarında cānları yük deliklerinden taşra rūhları devre ve tenleri haşra hāvāle olup hemān bu devriyye-yi zamān ile qā'im olarak tā-be-qiyāmet ber-havā olup giderler. Nās maķūlesi toğru iken enbiyā vü evliyā mişillü toğar. Faķat hāyatları ile memātları 'ayn-ı mahlūķ ve eşyā şüretinden fevt u fenā bulurlar. 'Aqlında hāyvāni olan, fikrinde şeytāni olur ve 'aqlında nūrāni olān şiretde rahmāni'dir. Ve'l-hāşıl bālāda bast u beyān qılındığı vechle enbiyā-yı 'izām ve evliyā-yı kirām hāzerātınıñ kabır hāyatlarıyla Cenāb-ı Allāh'a vuślat itdikleri ānda, ya'nı mahāll-i muqaddese-i 'arş-ı a'lāda olup da ol hinde Cenāb-ı Hāķķ'ı gördüğü ten, cümlesi "nūrın vāhidün" olup, ferşe mahşūs 'uyūn-ı hāyvāniyye ya'nı çeşm-i şüret ile insān gözine insān görünecek, şüret ile taşrasını bir zıllıdan mürekkeb žarf idüp, mahzā kendisiniñ hattā rahm-i māderden geldiğı 'ānāsır-ı vücūdı hūzūr-ı Rabbū'l-'āleminde "nūrın vāhidün" olup, anıñ māverāsında mażrūf bir zıll ve ten-i şüret min tarafı'llāh iksā qılınmış idi. Vaķt-i mev'idlerinde min tarāfı'llāh 'Azrā'ıl -'aleyhi's-selām- gelüp, bu žarf-i teni bıraķdırup ve alup da berāberce Cenāb-ı Hāķķ'a pervāz iderler. Ancaķ enbiyā-yı 'izām ve evliyā-yı kirām hāzerātınıñ rahm-i māderden tecessüm iden cesed-i mübarekeleri "nūrın vāhidün" olduğı hālde türāba aślā ve qat'ā bıraķup da, hāķde bir şey'leri qalmaz. Faķat 'uyūn-ı nāsa hā'il olmaķ içün mażrūf olan zill-i teni qalır ki anıñ ne türāba ve ne zamāna rāci' bir keyfiyyātı vardır. Ve'l-hāşıl böyle ževātıñ dünyāca qalmış ve qalacak hiçbir şey'leri yoķdur. Faķat erenleriñ

memâtında gördükleri tenleri işte böylece bir zıllıdan mürekkebirdir. Ve lâkin bu zıll didigüm daği zamāna ‘āid zıll degildir. Hele bunlarıñ bu dünyāda kalacak tenleri yokdur. Böylece ma‘lūmuñuz olsun hā! Ve birde hātırda iken bir şey’i ifāde idelim ki erenler kitāblarında tasavvufāne olarak tahrir buyurmuş oldukları kelimātdan belleyüp de meşāyih ve dervişān meşelā “Ben şeyhimiñ küfrine imān” ve “ba‘zan şeyhler, biz dervişin küfrine imān iderim”, diyü i‘tikād-ı fāsiderince gūyā erenleriñ buyurdukları küfr, ānlarıñ bildikleri ve ‘aql-ı kāsırlarınca žann itdikleri mādde degildir. Huşūsiyle küfr kara kulağa ve nāsıñ cehline ıtlāk olunur. Ve sırr ma‘nāsına daği gelür. Ve’l-hāsıl nāsıñ bildikleri ma‘nā degildir. Zırā Hızr ve İlyās -‘aleyhi ve’s-selām- āb-ı hāyātı küfr içinde buldular. Ya‘nı kara kulağda içdiler, demekdir. Ve mürşid-i kāmil cemi‘-i zamānda Hızr’dır. Ve isminiñ Hızr ve İlyās olmasına iktizāsı yokdur. Ve Hızr’ıñ āb-ı hāyātı, mürşidiñ dervişe ibtidā-yı emrde ikrār ve telkîn ciheti, ya‘nı dervişin birinci mertebesidir. İşte böyle zevāta küfr-yār, imān-yār dinilür. Yohsa süret-i nāsda görünen küfr, cemi‘-i zamānda küfrdür. Ve bu i‘tikād-ı fāsidede bulunan kimseler, cemi‘-i zamānda kâfir oğlu kâfirdir. Ne’üzü bi’llāh min şerr-i zālîk. Ve’l-hāsıl mürşidiñ küfrini gören, imān-ı kāmil bulur. Ve zāhir ü bātın mertebesi ‘Alıyyü’l-a‘lā olur. Ve bir de ‘avām-ı nāsıñ lisānında cārî olan meşel, hikmetde bir keyfiyyetdir ki, gūyā herkesin semāda bir yıldızı var gibi. Meşelā benim yıldızım şu kimseden hoşlanmadı, diyü yıldızlara hāvāle ve ta‘bir iderler. Huşūsiyle ‘ālem-i semāda esās ve kādîm olan biñ yigirmi beş yıldızdır. Ve bunlarıñ şāhibi enbiyā ve evliyāya mahşūsdur. Nitekim diğerk mükātebimizde muharrer idi. Müntehā olarak vaqt-i sa‘ādetden hattā kıyāmet-i ādemiyāna gelinceye degin, biñ zāt-ı muhterem vākı‘ olacaktır. Ve bu nücüm-ı mahşūsa böyle zevātın ahkām-ı hāyātına tecellî ider. Fağat fūrū‘ātdan lâ yuhsa nücüm vardır. Ammā devriyye-yi zamāna mahşūs müstahdemedir. Yohsa hāyvānı insāna, istiğdam olunmaz. Gerek şems ve gerek nücüm ve gerek ise kamer cihāt-ı sitte-i devrān ‘unsur-ı ezdād-ı muhtelifeye ya‘nı zemîn ve zamān, hācer ve insān ve (87b) şecere ve nebātāta te’şir ettiği mişüllü böyle hāyvānı ādeme daği bu mişillü fā’idesi olabilir. Yohsa müst’aql hāyvānı insanlara böyle āni cevāhir-i ilāhiyye istiğdām olunmaz ve kendilerine mahşūs yıldız ta’yin kılınmak hatādır. Ve felek-i şems, ya‘nı felek-i nücüm olup, dördüncü tabaka-i āsumāndır. Huşūsiyle bu zeminden havāda görünen nücümüñ eñ küçüğü birinci kat, ya‘nı felek-i kamer bulunmuş olsa, kamerden ziyāde tecellî ider idi. Fağat dördüncü felekde bulunduğundan küçük görünür Oğlum.

‘An aslı Ahışavî Gâmezî Hırmendâr ‘Alî Baba be’t-tarîk-ı Bektaşîyye

Bir mîkdâr şovuk keyfiyyetsizligim var. Ma‘a’s-selâm.

SONUÇ

Ahıskalı Bektaşî Şeyhi Gâmezî Hırmendâr Ali Baba’nın “dîdâr-ı Hakk’a götürén sırlı bir rehber” olarak nitelendirdiği *Tercümân-nâme*’si, çoğunluğu tasavvuf erbâbı tarafından anlaşılabilecek sembolik ifadelerin yer aldığı, anlatımı güçlü bir mektuplar mecmûasıdır.

19.yy’da Osmanlı Devleti’nin pek çok açıdan buhranlı olduğu bir dönemde yaşayan Ahıska asıllı Gâmezî Hırmendâr Ali Baba, Bektaşî tarîkatına mensup bir mutasavvıftır. Kendisinin Bektaşîliğin Melâmiyye-i Alevîyye kolundan olduğunu beyan etmektedir. Hayatı hakkında bildiklerimiz yalnızca kendi eserleri ışığında elde ettiklerimiz ile sınırlıdır. Buna göre ilim tahsilinde ilk öğretmenleri anne ve babasıdır. Daha sonra bir hocaya teslim edilerek medrese eğitimi almıştır ve bir süre sonra oradan ayrılıp mânevî ilimlere temayül etmiştir. Kendi ifadesine göre bu süreçte otuz üç yıl diyâr-ı garbdâ dolaşmış ve yirmi beş yılını sekiz tarîkatın şeyhlerine ikrar ve inâbe ederek geçirmiştir. Bu mânevî yolculuğunda kendisine tesir eden iki şeyhinden, Şeyh Ahmed Kudsî ve Sennârî’den de söz etmektedir. Ancak bu iki şeyh hakkında da bir malumat elde etmek mümkün olmamıştır. Yine mektuplarından evli olduğu ve Mehmed Kemâl adında bir oğlunun bulunduğu anlaşılmaktadır. Mehmed Kemâl Efendi bir müderristir ve kendisinden uzak bir yerde yaşamıştır.

Bu çalışmada Ahıskalı Şeyh Gâmezî Hırmendâr Ali Baba’nın bilinen üç eserinden biri olan *Tercümân-nâme* incelenmiştir. Yazımı uzun yıllar süren bu eser, kırk ikisi oğluna ve ikisi validesine olmak üzere toplamda kırk dört mektubu ihtiva etmektedir. Eserin toplamda dört nüshasına ulaşılmıştır ve bunlardan Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi Yazmalar Bölümü’ne 1130 numara ile kayıtlı olan nüsha esas alınmıştır. Gerekli görülmesi halinde ise diğer nüshalara başvurularak farklılıklar tahkik usulüne uygun şekilde dipnotta gösterilmiştir. Mektuplar, nüshanın ana metni dışında der-kenarlarda da mevcuttur ve karmaşık bir sayfa sıralaması söz konusudur. Bu

karmaşıklık eserde ana metin ve der-kenar sayfalarının sonuna farklı numaralandırmalar yapılarak giderilmeye çalışılmıştır.

Gâmızî Ali Baba'nın oğlu Mehmed Kemâl Efendi'ye yazmış olduğu mektuplarında tasavvufî meseleler merkezi teşkil eder. O bu meseleleri tartışırken genellikle kavramlara kendine has anlamlar yükleyerek izahatlarda bulunmuştur. Eser, bu vechesiyle bir orijinaliteye sahiptir. Örneğin Nûr-ı Muhammedî'yi anlatırken Nûr-ı *Muhammed-Ali* terkiibini kullanmıştır. Gâmızî Ali Baba'nın bu iki isim ile aslında tek bir kişiye işaret ettiği söylenebilir. Zira ona göre arif-i kâmil olan kimse için *Muhammed-Ali* ile *Ali-Muhammed* görüşü ve ifadesi arasında bir fark bulunmamaktadır.

Gâmızî Ali Baba'nın mektupları boyunca sık sık değindiği konuların başında ise *merâtibu'l-vücûd* yer almaktadır. O, varlığın mertebeleri meselesini izah ederken farklı sembolik anlatımlar kullanmıştır. Ne var ki meseleyi oldukça dağınık bir şekilde ele almaktadır. Varlık kuramını ise vahdet-i vücûd teorisi çerçevesinde değerlendirmektedir. Gâmızî Ali Baba'nın ilgili olduğu bir diğer konu ise kâinatın oluşumudur. Arşı bir horoz metaforu üzerinden anlatan Gâmızî Ali Baba, horozun yumurtalarını eflâk ve onların zarfının ise, gölgeler âlemi olduğunu söylemektedir.

Gâmızî Ali Baba'nın genel olarak üslûbunda görülen önemli bir husus, mektubun - muhtemel- sorusu veya konusu ne olursa olsun sözü bir şekilde kendi tartışmak istediği konuya getirmesidir. Defaatle karşılaştığımız bu tarzda Gâmızî Ali Baba'nın “Kün” emri üzerine düşünceleri farklı mektuplarında tekraren zikrettiği görülmektedir. Ona göre bir yaratılış metaforu olan “Kün” emrindeki harflerin birleşimi noktasından bir buğday tanesi meydana gelmiştir. Bu tanenin ortasında elif çizgisinin ekilip boy vermesiyle buğdayın iki tarafı birleşmiş ve yarısı erkek ve diğer yarısı dişi olan insan cinsi çıkmıştır.

“Tasavvufî Kavramlar” bölümünde incelediklerimize ek olarak, mânevî makâmlar, melekler, peygamberler, ehlullâh, mürşid ve mürîd, mânevî evlilik ve mânevî doğum vb. konuları ele alınmıştır. Bunların yanı sıra yalancı derviş ve şeyhlere de değinen Gâmızî Ali Baba, her hırka ve tac giyenin mürşid olmadığını ve bu tip kimselerin halkı kandırarak tarikat ve tekkeleri itibarsızlaştırdıklarına dikkat çekmektedir.

Tercümân-nâme'nin ilk mektuplarına bakıldığında Gâmızî Ali Baba'nın bunları yazmaktaki gayesinin oğlu Mehmed Kemâl Efendi'yi seyr-i sülûk yolunda eğitmek ve kafa karışıklığını gidermek gibi görünmektedir. Ancak ilerleyen mektuplardaki tartışma konuları ve Gâmızî Ali Baba'nın üslûbu aslında oğlunu, tâbi olduğu ilmiye sınıfına karşı aydınlatmayı da hedeflediğine işaret etmektedir.

İlmiye sınıfı ile tarîkat ehli arasındaki anlaşmazlık 17.yy'da tamamen su yüzüne çıkmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde fıkıh ehli ve mutasavvıflar arasında din anlayışı ve siyasi çatışmalar sarsıcı boyutlara ulaşmıştır. Devlet idaresinde çeşitli görevler alan fıkıh ehli, meşayih ve tasavvufî kurumları hukuki bir statü içerisine sokarak kontrolleri altına almıştır. Bu tavır, zamanla tarîkat ehline karşı bir tasfiye hareketi haline gelmiştir. Gâmızî Ali Baba'nın yaşadığı 19.yy'a gelindiğinde tarikat yapılanmaları büyük zarar görmüş ve kurumsal kimlikleri yasaklanmıştır.

Bir Bektaşî şeyhi olan Gâmızî Ali Baba kendi tarîkatının da ağır darbeler aldığı bu mücadelede bir taraf olarak medrese eğitimi alan oğlunu uyarmaktadır. Mektuplarında bu meselenin oğlu ile arasında bir tartışma konusu olduğu açıkça bellidir. Zira Gâmızî Ali Baba'ya göre oğlunun sorduğu ve kendisinin abes bulduğu sorularının müsebbibi, aldığı medrese eğitimidir. Öyle ki, bu mesele söz konusu olduğunda öfkelenmekte ve oğluna tahkir içeren sözler sarf etmektedir. Ona ağır sözler söyleyerek, tahsil ettiği ilmin anlayışını körelttiğine dikkat çekmektedir. Aslında Gâmızî Ali Baba'nın oğluna yönelik bu üslûbu mektuplarında hakim olan iki üslûptan biridir. Diğerisi ise güçlü semboller kullanarak meseleyi anlaşılması zor bir hale taşıdığı üslûbudur. Bu anlatımlar esnasında Gâmızî Ali Baba mânevî yolculuklara çıkmakta ve semâvî mertebeler arasında dolaşımaktadır. Bu nedenle bazen, okuyucu uzun ve dolaylı şekilde anlatılan meseleler arasında kaybolmakta ve merkeze odaklanması zorlaşmaktadır.

Eserinde dinî ve tasavvufî hakikatleri anlatan Ahıskalı Şeyh Gâmızî Hirmendâr Ali Baba'nın oğluna yazdığı bu mektuplar bir sülûk yolcusu için rehber niteliği taşımaktadır. Biz de bu çalışmamızda Gâmızî Ali Baba'nın mânevî yolculuğunda edindiği tecrübeler ve 19.yy'da bu alandaki tartışmaların geldiği noktaya işaret ederek günümüz yolcularına küçük de olsa ilmî bir katkıda bulunmayı arzuladık.

KAYNAKÇA

-. *Tevrat*, Ankara: Andaç Yayınları, 2015.

Abdulganî Muhammed b. Alâuddin el-Huseynî er-Radavî. *Fütüvvetnâme-i Tarîkat*. ed. Osman Aydın. Ankara: TDV Yayınları, 2011.

Abdulkadir es-Sufi. *Yüz Basamak*. İstanbul: Yeryüzü Yayınları, 1982.

el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed. *Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlu'l-ilbâs Amme's-tehera min'el-Ehâdisi ala el-Sineti'n-Nâs*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.

Aksoy, Hasan (ed.). *Türk İslam Edebiyatı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013.

Aksoy, Ömer Asım. *Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1995.

Aksu, Hüsamettin. "Hurûfilik". *DİA*. 18/408-412. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Ateş, Süleyman. "Hazarat-ı Hams". *DİA*. 17/115-116. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Avcı, Casim. "Şeyh". *DİA*. 39/49. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlüğü*. İstanbul: Kubbealtı Lugatı, 2005.

Barkan, Ömer Lütfi. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri". *Türkler*. 9/242-278. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Baz, İbrahim. *Abdülehad Nurî-i Sivasî; Hayatı, Eserleri, Görüşleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2007.

Bolat, Ali. *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetilik*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.

Bolat, Ali. *Muhammed Nûru'l-Arabî; Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. Samsun: Etüt Yayınları, 2010.

Bolay, Süleyman Hayri. "Adem". *DİA*. 1/358-363. Ankara: TDV Yayınları, 1988.

Bonnefoy, Yves. *Antik Dünya ve Geneleksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*. ed. Levent Yılmaz. Ankara: Dost Kitapevi, 2000.

Bursevî, İsmail Hakkı. *(Tuhfe-i Atâiyye) Kâbe ve İnsan*. ed. Veysel Akkaya, İstanbul: İnsan Yayınları, 2000.

Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Otto Yayınları, 2020.

Cilî, Abdülkerim. *Varlık Mertebeleri*. İstanbul: Furkan Yayınları, 2006.

Çamuroğlu, Reha. *Dönüyordu: Bektaşilikte Zaman Kavramı*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2010.

- Çavuşoğlu, Ali. “Ehl-i Beyt Sevgisinin ‘Tercüman’ları”. *Marife Dergisi*, 3 (2004): 319 – 340.
- Çelik, İsa. “Tasavvufi Gelenekte Hazarat-ı Hams veya Ten zzülat-ı Seb'a Anlayışı”, *Tasavvuf Dergisi*, 10 (2003): 159-184.
- Çelik, Ömer. “Kur’ân-ı Kerîm’e Göre Meleklerin Bir Kısım Peygamberlere, Salih Kişilere Hususi ve Bütün Mü’minlere Umûmî Yardımları”. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 15 (2005): 63-87.
- Demirci, Mehmet. *Nur-i Muhammedî*. İstanbul: Nefes Yayınları, 2008.
- Demirli, Ekrem. *İbnü’l-Arabî Metafiziği*. İstanbul: Sufi Kitap, 2016.
- Dolunay, Metin. *Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2006.
- Döğüş, Selahattin. “Anadolu’da Hızır-İlyas Kültü Ve Hıdrellez Geleneği”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 74 (2015): 77-100.
- Duran, Hamiye (ed.). *Velâyetnâme*. Ankara: TDV Yayınları, 2014.
- Ebu Nu‘aym, *Hilyetü’l-Evliya ve Tabakâtu’l-Asfiyâ*. Kahire: Dâru’l-Fikr Mektebetü’l-Hâncî, 1996.
- Ebu’ş-Şeyh el-İsfehânî. *Tabakâtu’l-Muhaddisîn bi-Asbehân ve’l- Vâridîne aleyhâ, I-IV*. thk. Abdu’l-Gafûr Abdu’l-Hak Huseyn el-Belûşî, Muessesetu’r-Risâle. Medine: et-Tab’atu’l-Ûlâ, 1992.
- Eraslan, Kemal. *Yesevî’nin Fakr-Nâmesi*. Ankara : Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 2016.
- Eren, Abdullah. “Klasik Türk Şiirinde Tasavvufî Açından Tûr-i Sînâ”. *Rumeli’de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 4 (2018): 197-210.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı. *Marifetnâme*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2016.
- Eyupoğlu, İsmet Zeki. *Bütün Yönleriyle Bektaşilik*. İstanbul: Derin Yayınları, 2010.
- Gâmızî Ali Baba. *Tercümân-nâme*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazmalar Bölümü, no: 1130.
- Gazzâlî, Ebu Hamid el-Gazzâlî. *İhyâu Ulûmi’d-Dîn I-V*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, trs.
- Gazzâlî, Ebu Hamid el-Gazzâlî. *Mi'yâru'l-İlm (İlmin Ölçütü)*. çev. Hasan Kacak-Ali Durusoy. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- Günay, Nejla. “Osmanlı’nın Son Döneminde Ahıska Türklerinin Anadolu’ya Göç ve İskânı”. *Bilig*, 61 (2012): 121-142.
- Günaydın, Yusuf Turan. “Tasavvuf Edebiyatında Mektûbât”, *Hece*, 114/115/116: 151-165.

- Gündüzöz, Güldane. “Tekke Hayatında Üç Muktedir Figür: Sancak, Alem Ve Tuğ”. *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 85 (2018): 161-181.
- Günşen, Ahmet. “Gizli Dil Açısından Alevilik – Bektaşilik Erkân ve Deyimlerine Bir Bakış”. *Türkoloji Araştırmaları*, 2 (2007): 328-350.
- Güzel, Abdurrahman. *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.
- Hacı Bektâş-ı Velî. *Makâlât*. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Haksever, Halil İbrahim. “Münşeat Mecmuaları ve Edebiyat Tarihimiz İçin Önemi”. *İlmi Araştırmalar*, 0/10 (2014): 65-76.
- Harman, Ömer Faruk. “İlyas”. *DİA*. 22/160-162. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Harman, Ömer Faruk. “Musa”. *DİA*. 31/207-213. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Harman, Ömer Faruk. “Süleyman”. *DİA*. 38/56-60. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- el-Hatîb el-Bağdâdî. *el-Câmi’ li-Ahlâki’r-Râvî ve Âdâbi’s-Sâmi’*. thk. Ebû Abdillâh Ahmed b. İbrâhîm b. Ebi’l-Ayneyn, Mansura: Dâru’l-Lu’lue, 2019.
- Hücvirî, Ali b. Osman Cüllâbî. *Hakikat Bilgisi; Keşfu’l-Mahcûb*. Çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 2018.
- İmam Rabbânî. *Mektûbât Tercemesi*. çev. Hüseyin Hilmi Işık. İstanbul: Hakikat Kitabevi, 2017.
- İnan, Sevil. *Türkçe Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Yakamoz Yayınları, 2007.
- Kaplan, Doğan (ed.) *Erkânâme*. Ankara: TDV Yayınları, 2014.
- Karataş, İbrahim Ethem. “Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın Marifetname’sinde Anasır-ı Erbaa (Dört Unsur) Görüşü”. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33 (2014): 104-122.
- Kartallıoğlu, Yavuz. *Klasik Osmanlı Türkçesi’nde Eklerin Ses Düzeni (16,17 ve 18. Yüzyıllar)*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011.
- Kaya, Bülent. “Bâki Divanı’nda Atasözü ve Deyimler”. *Asia Minor Studies*, 8 (2020): 403-417.
- Kelâbâzî, Muhammed b. İbrahim el-Kelâbâzî. *Doğuş Devrinde Tasavvuf; Ta’arruf*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 2019.
- Koca, Ferhat. “Osmanlılar Dönemi Fıkıh - Tasavvuf İlişkisi: Fakılar ile Sofular Mücadelesinin Tarihi Serüveni”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (2002): 73-131.

- Koçak, Aynur- Gürçay, Serdar. “Alevî-Bektaşî Velâyetnâmelerinde ‘Ejderha’ Motifi”. *Journal of Analytic Divinity*, 1 (2017): 34-64.
- Konevî, Sadreddin. *Tasavvuf Metafiziği (Miftâhü'l-Gayb)*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Kapı Yayınları, 2014.
- Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*. çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009
- Kurnaz, Cemal. “Felek”. *DİA*. 12/306-307. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Kutlu, Sönmez. *Alevîlik-Bektaşîlik Yazıları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Kutluer, İlhan. “İlim”. *DİA*. 22/109-114. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Levend, Agâh Sırrı. *Divan Edebiyatı: Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2017.
- Maden, Fahri. *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınlar, 2018.
- Menemencioğlu, Belkıs. “Bektaşî Ve Alevî Kültüründe Kadın”. *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 60 (2011): 129-140.
- Mermer, Kenan. “Ahıskalı Bektaşî Şeyhi Hirmen-Dâr Ğamizî Ali Baba’nın Ğamizi’l-‘Acâib’i”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 70 (2014): 179-204.
- Mermer, Kenan. “Ahıskalı Bektaşî Şeyhi Ğamizî Ali Baba’nın Cerîde-i Gavâmiz’i”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 77 (2016): 257-270.
- Moin, Mohammad. *Farhang-i Farsî*. Tahran: Amir Kabir, 1391.
- Molla Aliyyü'l-Karî. *el-Esrâru'l-Merfû'a fi'l-Ahbâri'l-Mevdû'a*. thk. Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ, et-Tabâtu's-Sâniye, Beyrut: el-Mektebu'l-İslamî, 1986.
- Muhammed Bakır el-Meclisî. *Bihâru'l-Envâri'l-Câmia li-Düreri Ahbâri'l-E'immeti'l-Ethar*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1983.
- Muhyiddin İbn Arabî. *Fusûs El-Hikem*. çev. Ersin Balcı. İstanbul: Kopernik Kitap, 2018.
- Mutçalı, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık, 1995.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Muslimu'bnu'l-Haccâc el Kureyşî en-Niysâbü'rî. *Sahih-i Müslim*. çev. Mehmed Sofuoğlu. İstanbul: İrfan Yayınları, 1988.
- Mütercim Âsım Efendi. *Burhân-ı Katı*. ed. Mürsel Öztürk, Derya Örs. İstanbul: Türk Dil Kurumu, 2009.

- Namlı, Ali. *İsmâil Hakkı Bursevî; Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2001.
- Necmüddin Kübra. *Tasavvufî Hayat*. ed. Mustafa Kara. İstanbul: Dergah Yayınları, 2015.
- Nasr, Seyyid Hüseyin. *Gülşen-i Hakikat*. çev. Nurullah Koltaş. İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.
- Ocak, Ahmet Yaşar. “XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadızâdeliler Hareketi”. *Türk Kültürü Araştırmaları*, 17-21/1-2 (1979-1983): 208-225.
- Öngören, Reşat. “Zikir”. *DİA*. 44/409-412. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Özervarlı, Mehmet Sait. “Melek”. *DİA*. 29/40-42. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Pala, İskender. “Kün”. *DİA*. 26/552-553. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2018.
- Sami, Şemsettin. *Kâmus-i Türkî*. İstanbul: Şifa Yayınları, 2016.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet. “Aleviliğin Temel İnançları”. *Diyanet*, 158 (2004): 4-7.
- Sazak, Kuvvet. “Tasavvuf ve Kaos Üzerine”. *Academia*, 2014 (https://www.academia.edu/6253664/Tasavvuf_ve_Kaos_%C3%9Czerine)
- Schimmel, Annemarie. *İslamın Mistik Boyutu*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2012.
- Serdar, Murat. “Hristiyanlık ve İslâm’da Meleklerin Varlık ve Kısımları (Angelojik Bir Mukâyese Denemesi)”. *Bilimname*, 17 (2009): 139 – 164.
- Serrâc, Ebû Nasr Serrâc Tûsî. *El-Lüma’*. ed. Kamil Yılmaz. İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996.
- Suad el-Hakîm. *İbnü’l Arabî Sözlüğü*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.
- Sunar, Cavit. *Melâmîlik ve Bektaşîlik*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975.
- Şentürk, Ahmet Atilla. “Manzum Metinler Işığında Bir Kalender Dervişinin Profili,” *Turkish Studies* 10 (2015): 141–220.
- Şeyh Baba Mehmed Süreyya. *Tarîkat-ı Aliyye-i Bektâşiyye*. ed. Ahmet Gürtaş. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.
- Teknik, Ali - Göktaş, Vahit. “Tasavvuf Bilgisi: Allah’ı Allah’la Bilmek İlmine Giriş”. *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 14 (2016): 177-202.

- Topal, Ahmet. “İsmail Hakkı Bursevî’nin Şerh-i Kelâm-ı Şeyh Sadî Adlı Risalesi”. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (2016): 193-218.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Yayın Kurulu (ed). *Açıklamalı-Örnekli Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1986.
- Uludağ, Süleyman. “Batın İlmi”. *DİA*. 5/188-189. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Uludağ, Süleyman. “Makâm”. *DİA*. 27/409-410. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Uludağ, Süleyman. “Nur”. *DİA*. 33/244-245. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2016.
- Uludağ, Süleyman. “Tasavvufta Kadın”. *Dinî ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet II* (İstanbul, 26-27 Mayıs 2012), 289-295.
- Usluer, Fatih. “Divan Şairleri ve Hurufilik”. *Türkoloji Dergisi*, 23 (2019): 80-104.
- Uzun, Mustafa İsmet. “Gülbank”. *DİA*. 14/232-235. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Ünver, İsmail. “İskender”. *DİA*. 22/557-559. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Yakıt, İsmail. *Yunus Emre’de Sembolizm; Çıktım Erik Dalına*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2002.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Kürsî”. *DİA*. 26/572-573. Ankara: TDV, 2002.
- Yavuz, Yusuf Şevki - Ünal, Zeki. “Cebrail”. *DİA*. 7/202-204. İstanbul: TDV, 1993.
- Yılmaz, Kübra. “Abdurrahîm Fedâî ve Merâtib-i Vücûd Risâlesi”. *Din ve Bilim – Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 1 (2018): 44-63.
- Yıldırım, Nimet. “Ahmed-i Gazzalî, Kuşlar Risalesi”. *Doğu Esintileri*, 9 (2018): 85-104.
- Yurdağ, Metin. “Cefr”. *DİA*. 7/215-218. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

EKLER

Ek: Tercümân-nâme'nin bazı sayfaları

الفصل الاول في معرفة النفس ايها الفخر في علم او لا ان اصل النفس

في عنصريات هو الجوهر البخاري الليف الحاصل بقوة الحيو والحس والحركة
الارادية سماء الحكيم الروح حيوانية وهي الواسطة بين القلب والنفس
الناطق وبين البدن المشار اليها في القرآن بالشجرة الزيتونة الموصوفة بكونها
مباركة لا شرقية ولا غربية لازدياد رتبة الانسان ومركبة بها وكونها
ليست من شرق عالم الارواح المجردة ولا من عالم الاجساد والكثيفة
بل متوسطة بينهما اي بين الكثيف واللطيف وهي لطيف من جهته وكثيفه
من جهة ربط احدهما بالآخر فاحوال النفس ومراتبها سبعة وفي المرتبة الاولى
تسمى النفس الامارة بالسوء وهي تميل الى الجهة السفلية فهي ماوى الشر
ومنع الاخلاق الذميمة والافعال السيئة وهذه النفس كافر في وقت لا نها
لانها تلحق ابدًا ومناقضة في وقت لا نها لانها لا تفنى بالوعد ومراثة في وقت لا نها
لانها لا يعمل عادة لرؤية الخلق وصفها ثلثة البهيمية لمحنة زيادة الاكل
والشرب والجماع والقوم والخنو والسعة كالغضب والشم والضرير والقتل
والعيشة كالكبر والعجب والحسد والحقد وهذه الصفة اصول الاخلاق الذميمة
والافعال الردية والافعال الخبيثة ورؤس اخلاقها سبعة شهوة والغضب
والكبر والحسد والخل والحرص والرياء فرأس شهوة يقطع بالرياضة بالان
من مشاركة البهائم في الاكل والشرب ورأس الغضب يقطع بالحلم ورأس الكبر

[illegible]

ÖZGEÇMİŞ

Esra ERDEN, 2013 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında eğitime başladı ve 2017 yılında üniversiteden mezun oldu. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları, Türk İslam Edebiyatı bölümünde yüksek lisansa başladı.

